

THE ROLE OF THE THEATRE
IN THE CONSTRUCTION OF STATE IDEOLOGY

ESRA DİCLE BAŞBUĞ

BOĞAZİÇİ UNIVERSITY

2010

THE ROLE OF THE THEATRE
IN THE CONSTRUCTION OF STATE IDEOLOGY

Thesis submitted to the
Institute for Graduate Studies in the Social Sciences
in partial fulfillment of the requirements for the degree of

Doctor of Philosophy
in
Turkish Language and Literature

by
Esra Dicle Başbuğ

Boğaziçi University

2010

The Abstract

Esra Dicle Başbuğ, “The Role of the Theatre in the Construction of State Ideology”

This dissertation examines how theatrical works written during the period of Halkevleri (*People’s Houses*) functioned to communicate Kemalist ideology to the public and investigates the particular role of these plays in the transformation of social consciousness during the establishment of the modern nation state.

For Kemalism, self-describe through its core principles of republicanism, nationalism, populism, statism, secularism and revolutionism, the 1930’s was a period in which it became clear that a reform movement could not be fully successful or long-lived without public support. Economic, political and social developments both in Turkey and abroad made clear the necessity for Kemalism to seek public support and to organize this support through rapid institutionalization.

In this period the Cumhuriyet Halk Partisi (*Republican People’s Party*) served as a critical bridge between the public and Kemalist ideology. A decision was taken to close all non-governmental organisations and associations active at the time and to establish Halkevleri as official party organs. During the rise of the modern nation state, Halkevleri functioned in multiple domains in order to educate the public in line with the principles of Kemalist ideology and to encourage the public to embrace these principles. In addition to the fields of language and literature, sports, history, and the arts, theater played a particularly important role in 1930’s Turkey at a time when less than twenty percent of the population was literate.

The government capitalized on the accessibility and persuasiveness of theater in its attempts to gain public support for Kemalist ideology. This period saw a flourishing of scriptwriting in line with explicit rules stated by the directives of Cumhuriyet Halk Partisi and Halkevleri.

Much effort went into harnessing the persuasive powers of theater as a means of propaganda when attempting to garner support for nationhood and raise consciousness of the role of the citizenry in a unified nation state. Over a hundred plays were written on the occasion of the tenth anniversary of the founding of the Republic of Turkey addressing the Turkish History Thesis and Kemalism's village development projects in the hopes of getting broad based grassroots support for Kemalist ideology.

Tez Özeti

Esra Dicle Başbuğ, “Devlet İdeolojisinin İnşasında Tiyatronun İşlevi”

Bu tez, Halkevleri döneminde yazılan tiyatro oyunları aracılığıyla Kemalist ideolojinin topluma nasıl aktarıldığını ve oyunların, modern ulus devletin kurulması sürecinde toplumun dönüştürülmesine nasıl hizmet ettiğini ele almaktadır. 1930’lu yıllar, kendisini cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ilkeleriyle tanımlayan Kemalizm açısından, toplumun desteğini almayan hiçbir reform hareketinin kalıcı olamayacağını gördüğü bir dönemdir. Ülke içinde ve dışında ekonomik, politik ve toplumsal sahalarda yaşanan gelişmeler, Kemalizmin halk desteğini örgütleme ihtiyacını ve bunun için de kurumsallaşma yolunda hızla atılımlar yapmasının gerekliliğini ortaya koyar. Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi bütün inisiyatifi eline alarak Kemalist ideoloji ile halk arasında bir köprü oluşturur. Bu dönemde faaliyet gösteren tüm sivil toplum kuruluşları ve dernekler kapatılarak bir parti organı olarak çalışmak üzere Halkevlerinin kurulmasına karar verilir. Halkevleri, yeni modern ulus devletin inşa sürecinde halka Kemalist söylemin ilkelerini benimsetmek, halkı bu ilkeler doğrultusunda eğitmek ve dönüştürmek için birçok kolda faaliyet gösterir. Dil ve Edebiyat, spor, tarih, sanat gibi çalışma kollarının yanında özellikle tiyatro kolu, okuryazarlık oranının nüfusun beşte birini bulmadığı bir toplumda önemli bir işlev yüklenir. Tiyatronun telkin kuvvetinden, kolay ulaşılabilir ve anlaşılabilir oluşundan, Kemalist ideolojiye gerekli halk desteğinin sağlanması sürecinde faydalanılır. Bu süreçte CHP ve Halkevleri çalışma talimatnameleri ile belirlenen kurallar çerçevesinde yoğun bir şekilde tiyatro oyunu

yazımı faaliyetleri başlatılır. Kemalizmin toplumu ulus devlet çatısı altında, millet bilinciyle ve vatandaşlık statüsünde birleştirme projesi, tiyatronun telkin kuvveti ve propaganda gücünden yararlanılarak halka ulaştırılmaya çalışılır. Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları dolayısıyla yazılan, Türk Tarih Tezi'ni ele alan, Kemalizmin köy kalkınma projesini işleyen ve okullarda oynanmak üzere kaleme alınan yüzü aşkın oyunla, Kemalist ideolojinin halk tabanıyla buluşması sağlanır.

CURRICULUM VITAE

NAME OF AUTHOR: Esra Dicle Başbuğ

PLACE OF BIRTH: İstanbul

DATE OF BIRTH: 14.03.1980

EDUCATION

Doctor of Philosophy, Department of Turkish Language and Literature, 2010,
Boğaziçi University.

Master of Arts, Department of Turkish Language and Literature, 2004,
Boğaziçi University.

Bachelor of Arts, Department of Turkish Language and Literature, 2002,
Boğaziçi University.

AREAS OF SPECIAL INTEREST

Turkish Theatre, Modern Turkish Literature, Modern Turkish Literary
Criticism, Narrative Techniques, Semiology.

PROFESSIONAL EXPERIENCE

Instructor of Turkish Language and Literature Courses, Turkish Courses
Coordination. Boğaziçi University, İstanbul, 2005- ...

Instructor of Turkish Language and Literature Courses, Kadir Has University,
İstanbul, 2003-2008

Teacher of Turkish and English, Ekrem Batuk Dershane'si, İstanbul, 2002-
2003

PUBLICATIONS

Günün Adamı Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, DTCF Yayınları. Bahar 2006, sayı: 21. s. 7-27.

Dışardakiler Oyunundaki Çatışma Unsuruna Göstergebilimsel Bir Bakış, *Hürriyet Gösteri*, Ekim 2006 , Sayı: 284, s. 68-71.

“...Ve Değirmen Dönerdi Üzerine Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz, *Parşömen*, Kış 2006, Cilt:4, Sayı: 1, s.53-71.

“Behçet Necatigil’in *Temmuz* Oyununda Doğu ve Batı

- Mitolojisinin İzleri”, *Otuzuncu Harf*, Aralık 2006, Sayı: 4.“
- “Bir Hesaplaşma Metni Olarak Otobiyografi / Murathan Mungan ve *Paranın Cinleri*“, *Dergâh*, Ocak 2007. s. 8-11.
- Fazilet Eczenesi“, *İkindi Yağmuru*, Ocak-Şubat 2007, sayı:6, s.34-37.
- “Sabahattin Ali’nin *Apartman* Öyküsünde Dramatik Yapı ve Şehrin Ölümüllüğü“, *Türk Dili Dergisi*, cilt: 20, sayı: 119, Mart-Nisan 2007, sayfa: 39-41.
- “Suat Derviş’in Romanlarında Benliğini Arayan Kahramanlar: Batılı Kadınlar, Doğulu Yaşamlar“ Hülya Bulut ile Birlikte, *Mesele*, Aralık 2007 s.12. s.33-36.
- . “Hangi Hamid Hangi Düşüş: Sultan Hamid Düşerken“. *Kitap-lık*, Aralık 2007. sayı: 111. s.90-92.
- “...*Ve Değirmen Dönerdi* Üzerine Göstergebilimsel Bir İnceleme“, *Sözden Yazıya*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2008, s. 182-198.
- “90’larda Tiyatro Ortamı“, *Edebiyatta Üç Nokta*, Bahar 2008, s.89-95.
- “Sabahattin Ali’nin Köpek Öyküsünde Çatışma ve Aydın Karanlığı“, *Hürriyet Gösteri*, İlkbahar 2008, s.26-29.
- “Hümanist Balıkçı’nın Öykülerinde Ataerkil Kadın Söylemi“, *Özgür Edebiyat*, Ocak-Şubat 2009, sayı: 13, s. 82-88.
- “Ahmet Mithat Efendi’nin Tiyatrolarında Evlilik, Aşk ve Kadın. *Yeni Tiyatro Dergisi*, Mart-Nisan 2009,s.48-53.
- “Ahmet Mithat Efendi’nin Tiyatrolarında Evlilik, Aşk ve Kadın. *Yeni Tiyatro Dergisi*, Mayıs-Haziran, s.30-36.
- “Sınıflı Toplum, Cinsiyetsiz Kadın: Suat Derviş ve M.Tahsin Berkant’ın Romanlarında Kadın Figürü“, *Varlık*, Nisan 2009, s.9-14.
- “Kutularda Sinek Oyunu ve Yazarın Yalnızlığına Dair“, *Türk Edebiyatı*, Aralık 2009, sayı: 434, s. 59-63.
- “Halkevleri Tiyatro Oyunlarında Kadının Rolü“, *Varlık*, Nisan 2010, s. 7-12.

PROCEEDINGS

- “Haldun Taner'in Benzetmeci Oyunları Üzerine
Göstergebilimsel Bir Çözümleme“, *Sözden Yazıya*, Boğaziçi Üniversitesi,
12-13 Mayıs 2005.
- “Doğu'da 'Öteki' Olmak: Türkiye'de Bir Yahudi, Eli Şaul“,
Kimlik ve Kültür, III. Kültür Araştırmaları Sempozyumu, Kültür
Araştırmaları Derneği - Koç Üniversitesi, 14 - 17 Haziran 2005.
- “Atatürk’ün Düşünce Dünyasını Etkileyen Yazarlar.“ *T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültürel Etkinlikler Birimi*, Bakırköy Rıfat Ilgaz
İlçe Halk Kütüphanesi, 15 Kasım 2006.
- “Bilgi Okuryazarlığı“, *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültürel
Etkinlikler Birimi*, Bakırköy Rıfat Ilgaz İlçe Halk Kütüphanesi, 4 Nisan
2008.
- “İdeolojik Devlet İnşasında Tiyatronun İşlevi“, *Yazıdan Söze*,
Boğaziçi Üniversitesi, 7-8 Mayıs 2008.
- “Sınıflı Toplum, Cinsiyetsiz Kadın: Suat Derviş ve M.Tahsin
Berkant’ın Romanlarında Kadın Figürü“, *Bugünü Anlamak*, Karaburun Bilim
Kongresi, 6-7 Eylül 2008.

PUBLICATIONS

- Dicle Başbuğ, Esra. *Sözden Yazıya*, Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü Lisansüstü Sempozyum Kitabı, (hazırlayan Z.Uysal, P.Aslan ve
G.Taşkın ile birlikte), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	xi
TEŞEKKÜR.....	xiv
ÖNSÖZ.....	xvi
BİRİNCİ KISIM / DEVLET İDEOLOJİSİNİN UNSURLARI, KEMALİZM, HALKEVLERİ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
İDEOLOJİ.....	1
İdeoloji Kavramı.....	1
İdeoloji-Devlet-Özne.....	2
Devletin İdeolojik Aygıtları.....	9
İdeoloji-Devlet-Tiyatro.....	13
Tiyatronun İdeolojik Eleştirisi.....	16
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
KEMALİZM.....	21
Bir İdeoloji Olarak Kemalizm.....	21
Cumhuriyetçilik.....	23
Milliyetçilik.....	23
Halkçılık.....	24
Devletçilik.....	25
Laiklik.....	26
İnkılapçılık.....	26
1930’larda Türkiye’deki Siyasi, Ekonomik, Toplumsal Ortam.....	27
Serbest Fırka Deneyi(mi).....	28
Türk Ocakları.....	30
Kemalizmin Kurumları.....	33
Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu.....	34
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.....	37
Dünyadaki Benzer Örgütlenmeler.....	41
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	46
HALKEVLERİ.....	46

Halkevlerinin Kuruluşu.....	46
Parti-Halkevi İlişkileri.....	48
Halkevlerinin Amaçları.....	50
Halkevlerinin Faaliyet Alanları ve Tiyatro Kolu Çalışmaları.....	52
İKİNCİ KISIM.....	58
HALKEVLERİ DÖNEMİ TİYATRO OYUNLARININ İNCELENMESİ.....	58
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	61
MEKTEP TEMSİLLERİ.....	61
Eğitim, İdeoloji ve Kemalizm.....	62
Kemalist Yurttaşlık Projesi ve Mektep Temsilleri.....	67
“Karşıda bir milyar, bir milyar candan düşman”: Kurtuluş Savaşı.....	69
“Gönüllerde Hürriyet, Yaşasın Cumhuriyet”.....	79
“Gazi Baba Ne Yaptı?": Reformlar.....	82
“Bunu Yapan Bir Millet ve Bir Gökgözlü Adam”.....	88
“Onların Tarihi Bir Süslü Yalan”: Osmanlı’nın Reddedilen Mirası.....	93
“Bu Dünyaya İnsanlığı Öğretmek Maksadıyla Yollanmış Bu Millet: Milli Kimliğin İnşası.....	96
“Biz Yeni Türkiye’nin Kemalist Çocukları”.....	102
“Türk Vatanı Bütün Evlatlarından Fedakârlık Bekliyor”....	106
Milli Eğitim Projesi.....	114
Mektepte Temsil Edilenler.....	116
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	119
ONUNCU YIL KUTLAMALARI İÇİN YAZILAN OYUNLAR.....	119
Çıktık Açık Alınla.....	119
Onuncu Yıl Etkinliklerinde “Kutlananlar”.....	125
Sanat Cumhuriyetin Hizmetinde.....	126
Onuncu Yıl Kutlamaları Dolayısıyla Yazılan Oyunlar.....	128
“Sizin Arkanızda Satılmış Bir Padişah, Dinini Değiştirmiş Bir Halife, Bir Alçak Devlet Varken”.....	129
“Savaşın Anlamı Başka Bu Defa”.....	132
“Yurdun Yolunda Savaşa, Dövüşe Gitmek Bir Düğündür”.....	134
“Cenginiz, Savaşınız Ne Kadar Kutlu”.....	136

“Taparsa Çok mu Sanki Bütün Bir Millet Ona?”.....	137
“Türk En İyi Askerdir”.....	143
“Az Zamanda Çok ve Büyük İşler Yaptık”.....	147
“Işığa Boğacağız Yurdu Alevlerinden”.....	149
“Oyunlarda Yaşayanlar”.....	156
ALTINCI BÖLÜM.....	159
TÜRK TARİH TEZİ İLE İLGİLİ OYUNLAR.....	159
Kemalizm ve Türk Tarih Yazımı.....	161
“Tarihi Yapmak Kadar Yazmak da Önemlidir”.....	164
Tarih Tezi Sahnede.....	172
“Zafer Bizim...Tarih Bizim...”: Resmi Tarih Yazılıyor.....	176
Anayurttan Özyurda.....	180
“Akınınız Kutlu Olsun!”.....	183
“Türk Irkının Hakiki Faziletleri...”.....	190
“Yaşasın Ordu Türklük”.....	191
“Kalbi Vatan Aşkıyla Çarpan Bir Millet Ölmez...”.....	192
“Özgürlük ve Bağımsızlık Benim Karakterimdir”.....	193
“Şarkın Güneş Ülkesinin Eşsiz İnsanları, Sizden Af Diliyorum.....	195
“O, Ares’in Kılıcını Taşır”.....	200
Metinler Neyi Söyler?.....	205
YEDİNCİ BÖLÜM.....	211
KÖY OYUNLARI.....	211
Halkçılık ve Köycülüğün Gelişimi.....	214
Köylü Milletin Efendisidir.....	213
Köy Oyunları.....	221
“Lanet Sultanlara...Lanet Etrafındaki Kuklalara...”.....	221
“Temiz Kan Türk İşte Böyle Olur”: Saf Türk Köylü Kimliği.....	225
“Demek Köyü Bana Tercih Ediyorsun!”.....	230
Köy Ütopyası.....	237
Köycü Söylemin Oyunlardaki Yansımaları.....	244
SONUÇ.....	253
KAYNAKÇA.....	263

TEŞEKKÜR

Altı yılı kapsayan, zaman zaman yorucu ve zorlayıcı, zaman zaman hevesli ve heyecanlı bir seyir kazanan çalışma sürecini ve sonuçta ortaya çıkan bu çalışmayı tek başıma tamamlamam, elbette mümkün olamazdı. Teşekkürlerimi iletmek için dilim döndüğünce kıurabileceğim bir iki cümle, bana sabırla, anlayışla ve inançla destek olan herkese duyduğum minnettarlığı anlatmakta, elbette yetersiz kalacaktır.

Öncelikle, seneler öncesinde, kafası karışık bir lise öğrencisiyken, bana beni anlatarak yol gösteren ve her zaman yanımda olan İlknur Genç’e teşekkürlerimi sunuyorum. Aslında her şey, onun bana inanmasıyla başladı.

Lisans eğitimimizle birlikte başlayıp geniş zamanlara yayılan samimi dostluğuyla hep yanımda olan yol arkadaşım Dr. Pelin Aslan’a, keyifli sohbetlerimizden çok şey kazandığım, serinkanlı, duyarlı ve güven veren sözleriyle beni hep destekleyen Kabil Demirkıran’a, her zaman olduğu gibi tez sürecinde de beni sabırla dinleyen, her konuda yeni bakış ve algılama biçimleri sunarak beni zenginleştiren, dostluğunu yaşamaktan kendimi şanslı saydığım Nevruz Göksal’a çok teşekkür ediyorum.

Değerli danışmanım Doç. Dr. Nur Gürani Arslan, titiz ve dikkatli yaklaşımıyla tezin dinamik bir şekilde ilerlemesini sağlarken, en önemlisi hoşgörülü ve güven veren sözleriyle beni hep yüreklendirdi. Yard. Doç. Dr. Erol Köroğlu, ihtiyaç duyduğum her anda yanımda oldu, yararlanmama izin verdiği birçok kitabıyla tezin içeriğinin şekillenmesine katkıda bulundu. Prof. Dr. Nüket Esen, dar zamanlarda vakit ayırarak aklımdaki birçok pürüzü giderdi. Ayrıca tez izleme ve tez savunma jürimde yer alan Yard. Doç. Dr. Halim Kara, Yard. Doç. Dr. Zeynep Uysal ve Yard.

Doç. Dr. Fatih Altuğ, sabırla tezimi okudular, değerli tespit ve önerilerde bulundular.

Herkese çok teğekkr ediyorum.

Çalışmada incelenen tiyatro oyunlarını hızla ve sorunsuz bir şekilde temin etmemi sağlayan, bu konuda her türlü kolaylığı gösteren Milli Kütüphane personeline çok teğekkr ediyorum.

Her şeyin üstesinden birlikte geldiğimiz; sabırlı, özverili, şefkatli sevgisiyle kendimi hep çok güçlü hissettiğim, her zaman her koşulda yanıbaşımda olan annem ile serinkanlı, sağduyulu yorumları ve hiç azalmayan desteği ile yol ayrımlarında hep doğru kararlar vermeme yardımcı olan ablama yürekte teğekkrleri ediyorum. İlk günden beri hayatı daha sakin, daha zengin, daha doğrudan ve daha güleryüzlü görmemi sağlayan, yalnızca varlığıyla bile g kazandığım, can yoldaşım eşime çok teğekkr ediyorum.

Tezimin tüm olumlu yanları, bana yardımcı olanların eseridir. Tüm eksiklik ve aksaklıklarıysa, elbette bana aittir.

Bu tez, aslında babamın hatırasına verilmiş bir sözün yerine getirilmesidir. Fakat duyulan hasretin biraz olsun dindirilmesinde, yetersizdir.

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1930'ların modern ulus devlet inşası sürecinde vatandaşlık eğitimi, köycülük programları, ekonomik, kültürel ve siyasi sahalarda geliştirilmeye çalışılan milli politikalar üzerinden, Kemalist ideolojinin temel unsurlarının toplum tabanına yayılması hedeflenir. Bu süreçte Kemalizm, gerçekleştirdiği kurumsallaşma atılımıyla kendisini toplum temelinde yapılandırırken, bu kurumlar aracılığıyla toplumun belirlenen ilkeler doğrultusunda dönüşümü de denetimli olarak sağlanabilecektir. Siyasi, bilimsel, akademik ve kültürel sahada yürütülen bu projenin halkla buluşmasını sağlayan en önemli merkezlerden birisi Halkevleri olurken, en etkili yollardan birisinin de tiyatro faaliyetleri olduğu görülür. Kemalist ideolojiye bağlı olarak CHP ve Halkevleri tiyatro talimatnameleriyle belirlenen programa göre yazdırılan dönemin tiyatro oyunları, bütününde bir üst-söylem oluşturur ve bu yolla Kemalizme eklemlenir. Oyunlar, toplumdaki tüm kimlikleri tek bir ulus-devlet çatısı altında, vatandaşlık bağı ve Türklük bilinciyle biçimlendirmede önemli bir role sahip olur.

Halkevlerinin faaliyet gösterdiği 1932-1951 yılları arasında ve ağırlıklı olarak 1930'lu yıllarda yazılan bu oyunların, hâkim ideoloji tarafından nasıl belirlendiği, nasıl bir söylem ürettiği ve bu söylemi hangi unsurlar üzerinde inşa ettiği sorularına verilecek cevaplar, dönemin ideolojisinin nasıl bir edebiyat algısı yarattığına da ışık tutacaktır. Söz konusu dönemin roman, şiir ve hikâye yazıcılığının özelliklerine dair yapılan detaylı inceleme ve çalışmalara tiyatro sahasında rastlanamamasının, Türk edebiyatında tiyatro türünün genel anlamda akademik ve yazınsal düzeyde boş bir

saha olarak bırakılmasıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bu nedenle bu çalışma, öncelikle Türk tiyatro tarihinin bereketli ama işlenmemiş sahasını işaret etmeyi, hem bir dönemin tiyatro oyunlarının özelliklerini, onu belirleyen tarihsel arka planıyla ilişkili olarak detaylı bir şekilde ortaya koymayı hem de metin odaklı bir tiyatro eleştirisi anlayışını esas alarak, geleneksel tiyatro eleştirisinin ihmal ettiği bir yönetime dikkat çekmeyi amaçlar.

Kemalist ideolojinin, tiyatronun imkânlarını kullanarak nasıl bir dil kurguladığını, bu dille halkı nasıl bir ideolojiye eklemlenmeye çalıştığını ve tiyatronun ivedilikle yürütülen bir toplumsal dönüşüm projesinde nasıl bir rol üstlendiğini tespit etmek bu çalışmanın kapsamını oluşturur.

Bu temel noktalardan hareketle tezin biçimsel yapısı belirlenirken iki ana kısım kendiliğinden şekillendi. Tezin teorik arka planını hazırlayan ilk kısım; ideoloji kavramının zaman içinde biçimlenen tanımı ve algılanışını, Kemalizmin bir ideoloji olarak ele alınışını, Kemalist söylemin halkla buluşmasını sağlayan en önemli kurumlardan birisi olan Halkevlerinin dönem içindeki yapısı, işlevi ve işleyişini üç ayrı bölüm içinde ele alıyor.

Çalışmada, farklı disiplinlere bağlı olarak değişen tanımları bulunan ideolojinin algılanış biçimlerine kısaca değinildikten sonra üzerinde durulan asıl konu ideolojinin, iktidar ile özne arasındaki ilişkiyi nasıl belirlediği olacaktır. Devlet “özne”yi idare eder, yönetir ve şekillendirirken, devlet ideolojisinin gündelik hayat pratikleri içinde nasıl üretildiği ve somutlaştığı sorununa, Louis Althusser’in devletin ideolojik aygıtları üzerine geliştirdiği yaklaşım esas alınarak cevap aranıyor.

Althusser, devletin ideolojik aygıtları olarak tanımladığı aile, okul, kilise, medya, hukuk, sanat gibi unsurların denetimi ve idaresi ele geçirilmeden, hiçbir devlet yapılanmasının sürekli hale gelemeyeceğini belirtir. Çalışmada, Althusser’in bu

tespitleri, Kemalist ideolojinin yeni bir modern ulus devlet inşası sürecinde aile, eğitim ve sanatı nasıl organize ve idare ettiği sorularına tiyatro oyunları üzerinden cevap aranırken gerekli bakış açısını sağlıyor. Ayrıca tiyatronun da bir tür olarak propaganda ve telkin kuvveti nedeniyle ideolojiyle ve iktidarlara olan ilişkisine değiniliyor. Tiyatronun ideolojik eleştirisinin yöntemine değinilerek, metinlerdeki ideolojik ve hegemonik kodların çözümlenmesi ile ideolojinin aktarımında topluma özel üretilen metin formlarının tespiti ve incelenmesinin gerekliliği tartışılıyor.

Birinci kısmın ikinci bölümünde bir ideoloji olarak Kemalizmin temel söyleminin incelenmesine yer veriliyor. Kemalizm, 1931 yılındaki parti programı ile kendisini bir ideoloji olarak tanımlarken, bu ideolojinin temel unsurlarınıysa milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, inkılapçılık, laiklik ve cumhuriyetçilik olarak belirler. Bundan sonra Kemalist ideoloji, CHP ve altı ok birbirini bütünleyen bir yapı sunacaktır. Altı ok ile simgelenen ve CHP'nin bünyesinde somutlaşan Kemalist ideoloji; 1930'ların başından itibaren söylemini halk tabanına benimsetmek, modern ulus devlet projesine halkın aktif ve gönüllü katılımı sağlamak amacıyla siyasi, kültürel ve bilimsel düzeyde tekeli bir kurumsallaşma yoluna gider. Bu bölüm, Kemalizmin bir ideoloji olarak kendisini nasıl inşa ettiğine, 1930 sonrası gelişen kurumsallaşma atılımlarının sonuçlarına yakından bakmaya çalışıyor.

Birinci kısmın son bölümü, Kemalizmin halkla iletişimini sağlayan ve birçok alanda faaliyetler göstererek önemli bir ideoloji merkezi haline gelen Halkevlerine odaklanıyor. Halkevleri, bünyesinde barındırdığı müzik, tiyatro, spor, resim, dil ve edebiyat gibi kolların çalışmalarıyla devrimleri halka benimsetmek için bir eğitim kurumu olarak faaliyet gösterir. Halkın, cumhuriyet devrimleri doğrultusunda ideolojik eğitimlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulan Halkevleri, halkçılıkla desteklenen milliyetçiliğin bir ideoloji olarak halka benimsetilmesini amaçlar.

Halkevleri, Kemalist söylemin sadece siyasi olanı değil, gündelik olanı da kuşatma eyleminin bir sonucu olarak görülmelidir. Dolayısıyla bu bölümün de hedefi, Halkevlerinin iç yapılanmasını, parti ile ilişkilerini, faaliyet amaçlarını ve tiyatro kolu çalışmalarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın ikinci kısmında Halkevleri döneminde yazılan oyunların incelemelerine yer veriliyor. Bu dönemde yazılan ve Kemalist ideolojinin temel söylemini üreten 110 oyundan ulaşılabilen 65 tanesi bu tez kapsamında incelendi. Oyunlar sınıflandırılırken, metinlerin yazılış amaçları kendiliğinden bir ayrışmayı getirdi. Kemalizmin modern ulus devlet olma yolunda temel olarak başlattığı eğitim seferberliği, milli kimlik inşası çalışmaları, köy kalkınma hareketi ve cumhuriyetin hem içerde hem dışarıda “rüşdünü ispat etme” fırsatı olarak önemsenen ve tüm yurttta düzenlenen organizasyonlarla gerçekleştirilen onuncu yıl kutlamaları projesi, ana başlıkların belirlenmesini sağladı. Buna göre oyunlar Mektep temsilleri, Türk Tarih Tezi ile ilgili oyunlar, onuncu yıl kutlamaları dolayısıyla yazılan oyunlar ve köy kalkınma hareketi ile ilgili oyunlar olarak sınıflandırıldı.

Dördüncü bölümde Mektep Temsilleri başlığı altında, Kemalizmin ‘makbul vatandaş’ının okullardan başlayarak nasıl eğitildiği ele alınıyor. Althusser’in de belirttiği gibi eğitim; hâkim ideolojinin, bireylerini söylemiyle kuşatarak biçimlendirdiği, devlete karşı taşınan sorumlulukların, iyi vatandaş olmanın koşullarının vurgulanmasıyla, bireylerin çocukluktan itibaren bir vazife bilinciyle şekillendirildiği önemli bir sahadır. Eğitim aracılığıyla söylem yeni ideologlarını yetiştirir, devamlılığını bu ideologlar üzerinden sağlar ve yerleştirir. Okullarda oynanması için yazılan mektep temsillerinde, Kemalizmin nasıl bir vatandaş tipini idealleştirdiği, bu vatandaş nasıl bir kimlik algısı, nasıl bir gündelik hayat tasarısı,

nasıl bir tarih bilinci, nasıl bir gelecek tasarısıyla inşa ettiği konuları, bu bölümün temel sorularını oluşturuyor.

Beşinci bölümde, Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla yazdırılan oyunlar inceleniyor. Tören, kutlama ve bayramların, hâkim ideolojik söylemi pekiştirmedeki rolü ve işlevi çok önemlidir. Bir toplumun bireyleri arasında ortak bir geçmiş ve ortak bir kimlik algısının kurulmasına ve söz konusu geçmiş ve kimlikle gurur duyulmasına yarayan etkinlikler, bireylerin birbirleriyle olduğu kadar hâkim söylemle de aralarında bir aidiyet bağı kurmalarını sağlar. Tüm yurttaki çok çeşitli faaliyetlerle ve halkın büyük katılımıyla gerçekleştirilen cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarının amacı da yurt içine ve yurt dışına, cumhuriyetin gücünün ve sarsılmazlığının, halkın yeni rejimle kurduğu güçlü bağın gösterilmesidir. Bu bölümde, onuncu yıl kutlamaları çerçevesinde yazılan tiyatro oyunlarında nasıl bir söylem geliştirildiği, on yıl içinde yaşanan değişim sürecinin hangi unsurlar üzerinden işlendiği ve bu oyunların, cumhuriyetin onuncu yıl politikaları, söylemi ve Mustafa Kemal'in Onuncu Yıl Nutku ile arasında söylem düzeyinde ne tür paralellikler barındırdığına değiniliyor.

Ulus devletlerin yapılanmasında en önemli aşamalardan birisi de köklü ve güçlü bir geçmişin inşasıdır. Bir milletin tarihi; ortak bir geçmiş, ortak bir yurt ve ortak bir dil vurgusuyla kurulur. Bu ortaklık duygusu etrafında birleştirilen halka; tarihi, anayurdu, dili, kimliği, diğer medeniyetlerden farkını öğreten tarihyazımı, gündelik pratikler içinde de kendisini üretir. Resmi tarih söylemine bağlı olarak gündelik hayat içinde üretilen normlar, değerler, davranış şekilleri ile halk kuşatılır ve koşullandırılır. Kemalizmin resmi tarih söylemi de bu doğrultuda gelişir. Türk Tarih Tezi, Türklerin anayurdunu, özyurdunu, diğer milletlere karşı konumunu, Türk kimliğinin ayırt edici ve üstün niteliklerini bilimsel temellere dayanarak yurt içinde

ve dışında açıklama ve kanıtlama amacını taşır. Kemalist ideolojinin resmi tarih tezi sayılabilecek Türk Tarih Tezi; ders kitapları, çeşitli bilimsel yayınlar, antropoloji ve arkeoloji çalışmalarıyla, sanat ve edebiyat alanında da geliştirilir ve pekiştirilir.

Çalışmanın altıncı bölümünde, resmi tarih söyleminin, tiyatro türünün imkânları içinde nasıl ele alındığı ve halka nasıl sunulduğu ele alınıyor. Böylece, Kemalizmin kurumsallaşma hareketleri kapsamında açılan ve ilk bölümde de kısaca değinilen Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kültürel, tarihi, antropolojik ve arkeolojik temelleri oluşturulan resmi tarih tezi ile bu tezi ele alan tiyatro oyunları arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlanıyor.

Çalışmanın son bölümü olan yedinci bölümde, Kemalizmin köy kalkınma projesini ele alan oyunlara değiniliyor. Ulus devletlerin kurulma sürecinde köy hayatının korunmuşluğu, saflığı ve erdemi yüceltilerek, köylünün ideal değerlerin bütününe temsil ettiklerine inanılır. Nüfuslarının büyük bir bölümünü köylülerin oluşturduğu ülkelerde köylüler, milliyetçi seçkinlerin reformlarının toplumsal tabanını oluştururlar. Kemalizmin halkçılık ilkesi ve buna bağlı olarak geliştirilen köycülük politikaları da 1930'lardan itibaren cumhuriyetin ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda yürüttüğü politikaların temelini oluşturduğu için önemlidir. Ülke kalkınmasının ve ekonomik bağımsızlığın sağlanmasının, köylerin kalkınmasına bağlı olduğunu düşünen Kemalist söylem, mağdur edilmiş ve hakkı yenmiş olduğunu düşündüğü köylüye de el uzatır. Köy ile şehir arasında sağlıklı bir iletişim ve dayanışmanın kurulması, köyün teşkilatlanması, köylünün eğitimi, tarım ve hayvancılığın veriminin artırılması kadar gerekli sanayileşme atılımlarının da elbirliğiyle gerçekleştirilmesi, köy kalkınma projesinin temel amaçları arasında yer alır. Bu bölümde yazılan köy oyunları incelenirken, Kemalizmin saf Türk köylü vurgusu, köyün şehre karşı nasıl bir ideal mekân ve özyurt olarak çizildiği, köylünün,

sanayileşme ve kalkınma atılımları süreci içinde devletiyle birlikte geliştirmesi gereken ortaklığın prensipleri ve bu iki unsurun birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının nasıl çizildiği gibi konulara değiniliyor.

Modern ulus devlet inşası sürecine halkın tam desteğinin ve aktif katılımının sağlanması konusunda tiyatronun imkânlarından faydalanılır. Fakat oyunların hâkim ideoloji tarafından belirleniyor olması ve oyunların ürettiği söylemin bir toplumsal seferberlik ortamı içinde hızla halka ulaştırılması gerekliliği; oyunların tek bir elden yazılmış olduğu izleniminin doğmasına ve tiyatro tekniği açısından sorunlu bir yapının görülmesine sebep olur. Kemalizmin modern ulus devlet söyleminin temelini oluşturan halkçılık ve milliyetçilik ilkeleri, tüm oyunların da temel yapısını kurar. Bu durum; Orta Asya’da bir hakanın çadırında, hakanla yaveri arasında geçen konuşmayla, cumhuriyetin ilk yıllarında, bir okulda öğretmenle öğrencinin arasında geçen konuşmanın ya da Anadolu’nun bir köyünde, köylüyle asker arasında geçen diyalogla, cumhuriyetin ellinci yılının kurgulandığı bir eserde, bir Türk bilimadamıyla asistanı arasında geçen diyalogun, aynı söylem üzerinde gelişmesine neden olur. Metinlerin bu yapısı, ister istemez inceleme çözümleme sürecine de sirayet etti. Çalışmanın içinde, belli konuların yer yer tekrarını zorunlu hale getirdi. Fakat bu durum aynı zamanda hem Kemalist ulusalcı söyleminin bilimsel, kültürel ve siyasi alanı olduğu kadar gündelik hayatın formasyonunu da kuşatan belirleyiciliğini hem de herhangi bir ideolojinin hizmetine koşulan, dolayısıyla kamusal işlevi ve etkisi önemsenerek estetik ve yapısal özellikleri ihmal edilen bir sanatın niteliğini sorgulamak açısından önemli veriler sundu.

Metin incelemelerinde yer yer göstergebilimin kavram ve yönteminden yararlanıldı. Bir tiyatro oyununun göstergebilimsel incelemesi, daha çok sahneleme teknikleri üzerine odaklandığı ve göstergebilimin bir yöntem olarak metne bakışı da

söz konusu metnin (roman, hikâye, şiir ve saire) baştan sona detaylı çözümlemesini içerdiği için; yöntemin, elli beş adet oyunun incelendiği bir tezin makul kapsamı düşünüldüğünde bütünüyle uygulanması mümkün olmadı.

Metinlerin, 1930'ların dilbilgisi kural ve söyleyiş özelliklerine göre biçimlenen diline, alıntılarda müdahale edilmedi. Bugünün dilbilgisi kurallarına aykırı gelen kullanımlar, metne özgü sayılarak aynen bırakıldı.

BİRİNCİ KISIM
DEVLET İDEOLOJİSİNİN UNSURLARI, KEMALİZM, HALKEVLERİ
BİRİNCİ BÖLÜM
İDEOLOJİ

İdeoloji Kavramı

İdeoloji kavramının zamana, mekâna, farklı disiplin ve bakış açılarına göre değişen farklı tanımlamaları olmuştur. Bu kavram ilk kez Fransız Devrimi ile birlikte kullanılır. İdeolojinin ilk ortaya çıkışında anlamı, nesnel ve doğru düşünme bilimidir. 1797’de ilk kez Destutt de Tracy ideolojiyi, bilimler için temel bir kavram olarak tanımlar ve herkese doğru düşünme imkânlarını sağlayacak bir fikir bilimi anlamında kullanır.¹ Bu süreçte devlet de insanın doğru düşünme sürecine eğitim yoluyla müdahale edebilecektir. Bu noktada Marksist düşünce, eğitimcilerin nasıl eğitileceği sorusunu sorar, bunun kaçınılmaz olarak ideolojik olacağını savunur ve ideolojiyi doğru düşünme olarak değil, tam aksine yanlış bilinç ve yanlış algılama olarak tanımlar. Bir başka deyişle içinde bulunulan toplumsal koşullara gömülerek o koşulları taraflı algılamadır ideoloji.² İdeoloji, çıkışındaki olumlu vurguya rağmen tarihi ve siyasi değişimlerle birlikte olumsuz bir içerikle anılmaya başlar. Zaman içinde ideolojinin olumsuz çağrışımları da nispeten azalarak, sınıf mücadelelerinde kullanılan bir araç olarak tanımlanması söz konusu olur. İdeoloji bir eylem aracı olarak ele alınır. Eagleton, ideolojinin süreç içinde taşıdığı farklı anlamları yanlış

¹ Sinan Özbek, *İdeoloji Kuramları* (İstanbul: Bulut Yayınları, 2003), 9.

² Neşe Gürallar Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 14.

bilinç, toplumsal olarak koşullanmış her türlü düşünce, sosyalizm için verilen her türlü siyasi mücadele ve sosyalizmin bilimsel kuramı şeklinde gruplar.³

İdeoloji-Devlet-Özne

İdeoloji, araştırma alanı fikirler olan bir bilim olarak doğmuştur ama ideolojinin bir bilim olup olmadığı tartışılır. Klasik Marksistlere göre Marksizm toplumsal oluşumların bilimsel analizini yapar. Althusser ise ideoloji ile bilimi birbirinden ayırır. Ona göre ideoloji gerçeği değil onun tasarımını yansıtır. İdeoloji maddi pratikler içinde öznenin eylemlerini belirler. İdeolojide tasarımılanan, bireylerin varoluşunu yöneten gerçek kişiler sistemi değil, bu bireylerin boyun eğerek yaşadıkları gerçek kişilerle kurdukları imgesel ilişkidir Althusser'e göre. Bu imgesel algılamaya karşın ideoloji aslen maddi bir varoluştur. Althusser birbirinden farklı bütün bölgesel ideolojilerin, yani dinsel, ahlâki, hukuki, siyasal, estetik vb. ideolojilerin birliğinin, hepsinin devlet ideolojisine boyun eğmesiyle sağlandığını anlatır. Dolayısıyla ideoloji, bir aygıtta ve bu aygıtın pratik ya da pratiklerinde hep var olur. Bu da maddi bir varoluştur.⁴ İdeoloji, maddi bir kurallar bütünü tarafından düzenlenen maddi pratikler gerektiren maddi bir ideolojik aygıtın içinde var olur; söz konusu pratikler de kendi inancı doğrultusunda ona gönülden inanan bir öznenin maddi edimlerinde var olur.⁵ Buradan iki sonuç ve aslında önerme ortaya çıkıyor; her pratik ancak bir ideoloji yoluyla ve bir ideoloji çerçevesinde var olabilir. Bununla birlikte her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve öznelere için var olabilir. Althusser

³ Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev. Muttalip Özcan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996), 134.

⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümerterkin (İstanbul: İthaki Yayınları, 2003), 90.

⁵ Althusser, *a.g.e.*, 95.

bu önermelere dayanarak, her tür ideoloji somut özneler kurma işlevine sahip olduğu sürece, öznenin, her tür ideolojinin kurucusu olduğunu iddia eder. Fakat özne, ideolojinin içinde olduğunu, onun tarafından biçimlendiğini yadsır.

İdeolojinin ideolojik kimliğinin pratik düzlemde yadsınması da ideolojinin yol açtığı sorunlardan birisidir. Bir ideoloji de asla ideolojik olduğunu kabul etmez, hatta ideolojik olma durumu çok zaman karşı tarafa yöneltilmiş bir suçlamadır da. Fakat Althusser'in deyimiyle “ideolojinin dışı yoktur, ama bir yandan dışarıdan başka bir şey de değildir.”⁶

Devlet de egemen ideolojinin sahibi olarak (ki Althusser buna “Özne” diyor) bireyleri özne olarak çağırır, onu Özne'ye tabi kılar ve onlara; her şeyin yerli yerinde olduğu, öznelerin ne olduklarını tanıyıp kabul etmeleri ve buna uygun biçimde davranmaları koşuluyla her şeyin yolunda gideceği konusunda mutlak güvence verir. Bunun sonucu olarak devletin baskı yoluyla müdahale etmesine neden olan “kötü özneler” dışında kalan özneler “koyuldukları yolda yürürler”.⁷ Ne var ki öznelerin büyük çoğunluğu kendiliklerinden ideoloji ile yürüdüklerini sanırlar. Egemen ideolojinin kurallarıyla yönetilen maddi pratiklerde yer alırlar. Bunu yaparken mevcut durumun böyle olduğu ve başka bir biçimde olamayacağı, böylesinin gerçekten iyi ve doğru olduğunu kabul ederler.

Maddi pratikler üzerinde önemle duran Althusser, bilimin de pratiklerle ilişkisi olduğunu hatırlatır; fakat bilimsel olanla ideolojik olanı kesin sınırlarla ayırır. Tartışmalı sayılabilecek bu iddiayla felsefenin birinci işlevini de bilimsel olanı ideolojik olandan ayırmak olarak tanımlar. Oysa ideolojinin bilim sayılıp sayılamayacağı bir yana, gittikçe bilimlerin ideolojik olduğu tartışılmaya başlanmış

⁶ Althusser, *a.g.e.*, 102.

⁷ Althusser, *a.g.e.*, 109.

ve bilginin nesnelliğine kuşkuyla yaklaşılmıştır. Postmodernistler bilimsel bilgi ve ideoloji arasında bir ayrım görmezler, tüm bilgiler ideolojiktir. Foucault bilginin iktidar kurumları tarafından üretildiği ve yönetildiğini savunur. Devletin toplumu gözetmek ve kontrol altında tutabilmek için bilgiyi kullandığını ifade eder. Bilgi, iktidarın aygıtları tarafından üretilir, iktidar ve bilgi doğrudan birbirini çağrıştırır. Okulda, hastanede, orduda ve bunun gibi yerlerde dizi, sıra ve numara, bireyin tespitini ve kontrolünü sağlar.⁸

Bu yaklaşım iktidar ve hegemonya kavramlarını birlikte düşündürür aslında. Gramsci, ideoloji kavramından hareketle esas olarak hegemonya üzerinde dururken yönetici gücün, yönettiği toplum üzerinde baskı ya da rıza ile sağladığı hâkimiyet olarak tanımlar bu kavramı.⁹ Gramsci'ye göre ideolojinin kaynağı maddidir ve ideoloji başlığı, bir toplumsal biçimlenişin hegemonya altında tutulmasıyla ilintilidir; bu anlamda da pratik bir önem taşır. Dolayısıyla Gramsci'nin ideoloji tartışması, sürekli olarak bir toplumun egemenlik altında tutuluyor olması gerçeğiyle birlikte düşünülmelidir. Gramsci'ye göre toplumun yönetimini eline geçirmiş olan sınıfın egemenliğinin gelişmesiyle birlikte yine bu yönetici sınıfa ait olan ideoloji, toplumun bütün katmanlarına ve etkinliklerine yayılır. Yönetici sınıf, ideolojinin bu yayılma işlevini, yarattığı kurumlar ve aydınlarla birlikte sağlar. Egemen sınıfın ideolojik yapıyı nasıl organize ettiğini sorgulayan Gramsci, egemen sınıfın teorik ve ideolojik gereçlerinin en önemlisinin basın olduğunu belirtir. Yayınevlerinin örtük ya da açık, ama belirli bir programları olduğunu ve bir ideolojiye bağlı olduklarını vurgular. Gramsci'ye göre basın, ideolojik yapının dinamik bölümüdür ve kamuoyunu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen, etkileyebilecek olan her şey ona aittir.

⁸ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: İmge Kitabevi, 1992), 48.

⁹ Perry Anderson, *Gramsci, Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günersel (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2007), 39.

Böylece kütüphaneler, okullar, değişik dernekler ve kulüpler de ideolojinin maddi yapısını oluştururlar. Gramsci mimariyi de ideolojik yapının içine alır. Cadde ve alan isimlerini de “ideolojik gereç” başlığı altında tartışır.¹⁰

Gramsci’ye göre tüm gereçleriyle bir temel sınıfa bağlı olan ideolojiler özsel ideolojilerdir ve bu durumda proleterya da kendi özsel organik ideolojisini yaratabilir, hatta yaratmalıdır. İdeolojiler, savaşılmaları gereken olgulardır ve ideolojiye karşı bu savaş ahlâki ve benzeri nedenlerle değil aksine politik mücadele nedeniyle yapılmalıdır. Bu mücadeleyle yönetilenler, yönetenlerden entelektüel anlamda bağımsızlığa kavuşturulabilmeli, bir hegemonya parçalanıp başkası kurulmalıdır.¹¹ Görüldüğü gibi Gramsci, ideolojinin insanları örgütleyecek, harekete geçirecek psikolojik gerçerlilikleri olduğunu savunur.¹² Buna göre ideolojinin bir grubu harekete geçirme niteliği onun mobilizasyon işlevidir.¹³ Bununla birlikte Eagleton, ideolojinin bu işlevine birkaçını daha ekler. Eagleton’a göre ideoloji, basitçe toplumsal çıkarları ifade eden bir şey olarak değil onları rasyonalize eden bir şey olarak görülebilir. Mesela göçe daha fazla izin verilmesi halinde Britanya’nın yaşanmaz hale geleceğini söyleyen düşünce, aslında ırkçı bir tavrı rasyonalize ediyor olabilir.¹⁴ Bu noktada ideolojilerin rasyonalize edici olduklarını söylemek, onlara olumsuz bir anlam yükleyerek savunulmaz olanı savunmaya ve gerçeği gizlemeye çalıştıkları iddiasını içerir. Fakat bütün ideolojilerin böyle olmadığı da açıktır. Hepsi kendi söylem ve eylemlerini gizleme gereği duymayabilir. Mesela 1919 yılında kurulan Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (*National Sozialistische Deutsche*

¹⁰ Anderson, *a.g.e.*, 38.

¹¹ Özbek, *a.g.e.*, 159.

¹² Anderson, *a.g.e.*, 52.

¹³ Şerif Mardin, *İdeoloji* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1982), 126.

¹⁴ Eagleton, *a.g.e.*, 84.

Arbeiterpartei), söylemlerinde tüm Germen ırkının eşitliğini fakat tüm diğer ırklara karşı üstünlüğü savunurken Alman askeri kuvvetlerini artırarak diğer ülkeleri boyunduruk altına almak amaçlarını açıkça ifade etmekte sakınca görmüyorlardı.

Dolayısıyla, bu düşünce çerçevesinde ideolojiler, eleştiri konusu olabilecek toplumsal davranışlara ilişkin akla uygun açıklamalar getirmeye ve gerekçeler sıralamaya yönelik, şu ya da bu ölçüde sistematik girişimler olarak görülebilir. Bu nedenle rasyonalizasyon kavramı ile meşrulaştırma kavramı arasında da yakın bir ilişki söz konusudur. Meşrulaştırma, egemen bir gücün kendi tebasının kendi otoritesini onaylamasını sağlama sürecine karşılık gelir. Bu tahakküm tarzı, genellikle kendi idaresi altındaki insanlar davranışlarını yöneticilerinin ölçütleriyle yargılamaya başladığında meşruluk kazanır.¹⁵ Mesela arabesk müzik dinleyen birisi müzik zevkinin gelişmediğine inanmaya başladığında yerleşik kültürel iktidarı meşrulaştırmış olur.

Zaman zaman devletin bazı eylemlerinin meşru, bazılarının ise meşru olmadığı düşünülür. Marksist bakış açısına göre burjuva devleti, kendini buyruğu altındakilerin gözünde meşru kılmayı başarmış olsun olmasın, özünde haklı gösterilemez bir sınıf hâkimiyetinin organı olduğundan gayrimeşrudur. Eagleton’a göre meşrulaştırmanın hiçbir zaman sadece ideolojik bir mesele olmadığı kabul edilmelidir.

Meşrulaştırılmış bir iktidarın, her zaman egemenliği altında tuttuğu toplum tarafından tamamen içselleştirilmiş bir iktidar olduğunu söylemek de doğru değildir. Bu aşamada bu tür “normatif” bir kabul ile; belki de daha yaygın olan, yönetilenlerin o anki yönetenlerin yönetim hakkını, herhangi bir gerçekçi alternatif göremedikleri için onayladıkları “pragmatik” bir kabul arasında ayırım yapmak gerekir.¹⁶ Mesela

¹⁵ Eagleton, a.g.e., 89.

¹⁶ Eagleton, a.g.e., 90.

Türkiye’de yapılan genel seçimlerde halkın temayüllerinin, seçim barajı sistemi, oy rüşvetleri, alternatifler arasında ehven-i şer düşüncesi ve muhalefetin inandırıcı-etkili bir siyaset izleyemeyip seçmeni ikna edememesi gibi nedenlerle, iktidarın kendi gerçekliğinden çok, pragmatik kaygılar doğrultusunda belirlendiği yönündeki tartışmalar, bu konu için uygun bir örnek olabilir.

Bir ideolojinin meşruluk kazanmak için kullandığı en önemli araçlardan birisi kendisini evrenselleştirmesi ve bir anlamda da ölümsüzleştirmesidir. Aslında belirli bir zamana ve mekâna özgü olan değerler ve çıkarlar, bütün insanlığın değerleri ve çıkarlarıymışlar gibi yansıtılırlar. Eagleton’un belirttiği bu noktayı Karl Marx ve Frederich Engels de dile getirir. Buna göre kendinden önceki hâkim sınıfın yerini alan her yeni sınıf, yalnızca kendi amacını gerçekleştirmek için, kendi çıkarlarını toplum üyelerinin tamamının ortak çıkarı olarak sunmak zorunda kalır; yani ideal biçiminde ifade edilmiş ortak çıkar, kendi fikirlerine evrensellik kılıfı giydirmek ve bunları yegâne evrensel, rasyonel, geçerli fikirler olarak sunmak zorundadır.¹⁷ Eagleton’a göre kendi amaçlarını evrenselleştirmede başarılı olmuş bir sınıfın çıkarları, artık belli bir sınıfın çıkarları olarak görülmekten çıkacaktır. Gücü, doruğa ulaştığında yok olacaktır. Bu görüşe göre ideolojiler her zaman kendi öğretilerinin tarihsel göreliliğini bastıran global tutkularla yürütülür.¹⁸ Daha önce de bahsedildiği gibi Althusser de “ideolojinin dışı yoktur” derken, bu global uzanımın zamanı ve mekânı kuşattığını ifade ediyordu. Evrensellik iddiasında bulunan bir ideoloji, herhangi bir zamanda doğmuş olduğuna inanmak istemez; çünkü buna inanması ölebileceğini de itiraf etmesini gerektirecektir. Bu nedenle bütün ideologlar,

¹⁷ Karl Marx, Frederich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. S.Belli (İstanbul: Sol Yayınları, 1987), 66.

¹⁸ Eagleton, *a.g.e.*, 93.

söylemlerini “tarihsizleştirerek” herkesin kendi fikirlerine katıldığı görüşünde ısrar ederler. Bu da ideolojinin bir başka işlevi olan doğallaştırma işlevini ortaya çıkarır.

Evrenselleştirme gibi doğallaştırma da ideolojinin tarihsizleştirici yönünün, yani fikirlerin ve inançların belirli bir zaman, mekân ve toplumsal gruplara özgü olduğunu inkâr edişinin bir parçasıdır. İdeolojiler çoğu kez, kendi inançlarını doğal olarak ve apaçık kılmayı, onları, hiç kimsenin daha farklı olabileceklerini hiçbir zaman aklına getiremeyeceği şekilde, bir toplumun sağduyusu ile özdeşleştirebilirler. Bu süreç, ideolojinin, kendisi ile toplumsal gerçeklik arasında mümkün olduğunca sıkı bir örtüşme yaratmasını ve böylece eleştiri oklarından kurtulmasını içerir. Toplumsal gerçeklik, ideoloji tarafından, kendisi ile aynı alanı kaplayan bir şey olarak yeniden tanımlanır. Bu görüşe göre ideoloji kendisini “söylemeye bile gerek olmayacak” şekilde “doğru” olarak sunar.¹⁹

Görüldüğü gibi ideoloji tarihi içerisinde genel hatlarıyla ideolojiyi üç türlü kavramsallaştırmak mümkün. Birincisinde ideoloji herhangi bir doğruluk veya yanlışlık içermeyen ve bireylerin dünyayı algılayışlarında bir pencere işlevi gören fikirler ve kavramlar bütünü olarak da görülebilir. Bu bir bakıma ideolojinin yorumsuz ve en yaygın tanımlaması sayılabilir. Diğer bir yaklaşıma göre ideoloji boyunduruk altına alınanları sisteme itaat etmeye zorlamada kullanılan ve onlarda "yanlış bilinç" yaratan egemen sınıfın yaydığı yarı-doğru argümanları da içerebilecek fikirler, söylemler ve eylemler bütünüdür ki buna ideolojinin negatif Marksist tanımlaması diyebiliriz. Bu kavramlaştırma Althusser tarafından da bir biçimiyle kullanılmıştır. Üçüncü ve son olarak ideoloji, ezilenleri bir araya getirebilecek ve onlara kollektif hareket kabiliyeti kazandırabilecek hegemonya karşıtı bir fikir

¹⁹ Eagleton, *a.g.e.*, 95.

sistemi olarak da ele alınabilir ki bunun da ideolojinin pozitif tanımı olduğu ve Gramsci ile Laclau'da bu haliyle kullanıldığı söylenebilir.

Devletin İdeolojik Aygıtları

Marksist söyleme göre devlet, açıkça baskı aracı olarak kabul edilir. Devlet, yönetici sınıfların, yani 19. yüzyılda burjuva ve büyük toprak sahipleri sınıfının, kapitalist sömürüye boyun eğmesi için işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güvence altına almalarını sağlayan bir baskı makinesidir. Dolayısıyla devlet, Marksizmin “devlet aygıtı” adını verdiği şeydir. Başka bir deyişle hukuki pratiğin gerekleri uyarınca zorunluluğunu ve varlığını kabul ettiğimiz özelleşmiş aygıttır; polis ve diğer kolluk kuvvetleri, olaylarla başa çıkamadıklarında son kertede ek bir baskı gücü olarak doğrudan müdahale eden ordu ile bunun üzerindeki devlet başkanı, hükûmet yönetimidir. Görüldüğü gibi Marksist devlet kuramı; devleti, burjuvazi ve ortaklarının proleterya karşı verdikleri sınıf mücadelesinde egemen sınıfların hizmetindeki baskıcı müdahale ve yürütme gücü olarak tanımlayan devlet aygıtını, devletin ta kendisi olarak kabul eder.²⁰

Marksist devlet anlayışına göre, devlet sadece devlet iktidarına bağlı olarak önem taşır. Tüm siyasi sınıf mücadeleleri devlet çevresinde döner. Bir anlamda devlet iktidarının herhangi bir sınıf ya da sınıflar tarafından elde edilmesi ve korunması çevresinde kuruludur. Bu noktada siyasi sınıf mücadelelerinin odağı olan devlet iktidarı ile devlet aygıtının birbirinden ayrılması gereğı ortaya çıkar. Devrimlerin, hükûmet darbelerinin, devletlerin yıkılmalarının ve bunun gibi olayların gösterdiği gibi devlet iktidarının sahipleri değişse de devlet aygıtı her durumda yerli

²⁰ Server Tanilli, *Değişimin Diyalektiği ve Devrim-Marksizm Üzerine Yeni Düşünceler*, 7. Baskı (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), 61.

yerinde kalır. Marksist devlet kuramına göre az önce de belirtildiği gibi devlet, devletin baskı aracıdır. Sınıf mücadelelerinin hedefi devlet iktidarındır, dolayısıyla amaç da devlet iktidarını elinde tutan sınıflar tarafından devlet aygıtının, kendi sınıfsal hedefleri doğrultusunda kullanılmasıdır. Bu nedenle proleterya; öncelikle var olan devlet aygıtını yıkmak ve yerine bambaşka bir devlet aygıtı koymak, daha sonraki aşamalarda ise devlet iktidarının ve her türlü devlet aygıtının ortadan kaldırılması amacıyla devleti yıkma sürecini başlatmak için ilk elde devlet iktidarını ele geçirmelidir.

Althusser, Marksist devlet anlayışını gözden geçirdiği kitabı *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*'nda, devlet kuramını geliştirmek için yalnızca devlet aygıtı ve devlet iktidarı ayrımının değil, açıkça devletin baskı aygıtının yanında bulunan, ancak onunla karıştırılmaması gereken başka bir gerçeğin daha göz önüne alınmasının gerekliliğinden bahseder. Bu gerçeği “devletin ideolojik aygıtları” olarak tanımlar. İktidarın devrimci herhangi bir güç tarafından elde edilmesine rağmen, ideolojik aygıtların yeni rejimi destekleyici varlığı olmadan devamlılığının sağlanamayacağını söyler. Dolayısıyla Althusser, bir sınıfın ideolojik aygıtları denetlemeksizin uzun zaman hâkimiyetini sürdüremeyeceğini belirtmenin, bu aygıtların da devlete ait sayılmasında yeterli olacağı fikrindedir. Burada Althusser, devleti toplumsal bir formasyonun birliğinin sağlanmasına ve korunmasına hizmet eden her şey olarak tanımlar. Fakat bu noktada Laclau böyle bir tanımlamayı doğru bulmaz; bu haliyle devlet kavramının nesnel bir yapı halinde dağılıp yok olacağına işaret eder. Buna karşın, Miliband'ın “devlet iktidarı” ve “sınıf iktidarı” ayrımının

daha yerinde olduğunu ifade eder, tabii bu kavramların da açıklanmaya halen muhtaç olduğunu belirterek.²¹

Althusser, ana hatlarıyla devletin ideolojik aygıtlarını (dia'lar) dinsel dia (farklı kiliselerin oluşturduğu sistem), öğrenimsel dia (özel okullar ve devlet okullarının oluşturduğu sistem), aile diası, hukuki dia (hem baskı aygıtı hem ideolojik aygıt sayılır), siyasal dia (değişik partileri içeren sistem), sendikal dia, haberleşme diası (basın, radyo-televizyon) ve kültürel dia (edebiyat, güzel sanatlar, spor vb.) olarak listeler.²²

Dialar devletin (baskı) aygıtı sayılamazlar çünkü devletin bir tek baskı aygıtı olmasına rağmen birden fazla ideolojik aygıt olduğu söylenebilir. Ayrıca devletin baskı aygıtının tümüyle kamu alanında yer almasına karşın, diaların büyük bölümü özel alanda bulunur. Kiliseler, partiler, sendikalar, aileler, bazı okullar ve bazı gazete ve kültürel kuruluşların çoğu özel sahada yer alır. Ve belki de en önemli ayırım, devletin baskı aygıtı zor kullanarak işlerken, diaların ideolojiyi kullanarak işlemesidir. Devlet, bu araçları kullanarak ideolojisinin ve yaşayış biçiminin halk tarafından doğallaştırılmasını arzular. Bunun için halkı ikna etmeye çalışır.²³

Althusser, devletin baskı aygıtının da diaların da hem baskıyı hem ideolojiyi –farklı oranlarda da olsa- kullanarak işlediğini ve ideolojiyi kullanmayan baskı aygıtının da baskıyı kullanmayan dianın da bulunmadığını ekler. Ordu ve polis hem kendi içindeki dayanışmayı hem de bunun yeniden üretimini sağlamak için dışarıya sundukları değerler ile birlikte ideolojiyi kullanarak işlerler. Aynı şekilde, dialar da öncelikle ideolojiye ağırlık vererek işlese de çok hafifletilmiş, gizlenmiş hatta

²¹ Ernesto Laclau, *İdeoloji ve Politika*, 2. Baskı, çev. Hüseyin Sarıca (İstanbul: Belge Yayınları, 1998), 74.

²² Althusser, *a.g.e.*, 63-64.

²³ Althusser, *a.g.e.*, 64.

simgeselleşmiş bir baskı kullanarak işler. Kiliseler, okul, aile ve bunun gibi dialar, ceza, ihraç, seçme gibi yöntemlerle üyelerini biçimlendirirler. Bu durumda devletin baskı aygıtlarıyla dialar arasında örtük ve ince bir ilişkinin bulunduğunu söylemek çok yanlış olmaz.²⁴

Dialar monolitik bir yapıya sahipmiş gibi gözükseler de görece özerk oldukları ifade edilebilir. Fakat bu ayrı ve kısmen dağınık diaların birliğini neyin oluşturduğunu da belirtmek gerekiyor. Eğer dialar ideolojiye önem vererek işliyorsa, birliği oluşturan öge de bu işleyiş olmalı. Çünkü işleyişi sağlayan ideoloji, bütün çeşitliliği ve çelişkilerine karşın, egemen sınıfın egemen ideolojisinin altında daima bir birliğe sahiptir. Althusser, eğer ilke olarak egemen sınıfın devlet iktidarını elinde tuttuğunu ve dolayısıyla devletin baskı aygıtını elinde bulundurduğunu düşünürsek, egemen sınıfın dialarda da etkin olduğunu düşünmek gerektiğini ifade eder. Çünkü dialarda gerçekleşen de egemen sınıfın ideolojisinin ta kendisidir. Hiçbir sınıf, devletin ideolojik aygıtları içinde ve üstünde kendi hegemonyasını uygulamadan devlet iktidarını kalıcı olarak elinde tutamaz.²⁵ Bunu kanıtlamak için Althusser, Lenin'in devlet iktidarını ele geçiren Sovyet proleteryanının, sosyalizme geçişi güvence altına almak için diğer dialar yanında öncelikle öğrenimsel diada devrim yapma gereği duymasını gösterir. Bu da diaların sadece sınıf mücadelelerinin kazancı olmakla kalmayıp amacı haline geldiklerini de işaret eder.

Tüm dialar aynı hedefe yönelir, egemen ideolojiyi pekiştirmek. Her biri bu tek hedefe kendine özgü yollarla katkıda bulunur. Siyasal dialar bireyleri devletin siyasi ideolojisine uydurur, bu ya demokratik yani dolaylı, parlamenter ideolojidir ya da dolaysız faşist ideoloji. Haberleşme diası tüm yurttaşları basın, radyo, televizyon ile

²⁴ Althusser, *a.g.e.*, 65.

²⁵ Althusser, *a.g.e.*, 67.

günlük milliyetçilik, şovenizm, ahlâkçılık vurgularıyla besler. Kültürel dialar da aynı şekilde çalışır, özellikle spor ve propagandacı sanat, şovenizm açısından en önemli rolü üstlenir. Dinsel dialar ölüm, nikah ve doğum gibi önemli törenler veya vaazlarla toplumu birleştirir ve biçimlendirir. Öğrenimsel dia, çocuğun en etkiye açık olduğu çağda ve yıllar boyunca egemen ideolojiyi ve egemen ideolojinin benimsediği becerileri çocuğun zihnine yerleştirir. Bunu yaparken, daha önce kilise ve ailenin paralel ortaklığı gibi bu defa okul ve ailenin birlikte hareket etmesi söz konusudur. Okullar son derece doğal, vazgeçilmez, yararlı hatta hayırlı ideolojik tasarımlama merkezleri olarak işler; geleceğin sömürü görevlilerini (kapitalistler, yöneticiler), baskı görevlilerini (polisleri, askerler, siyasetçiler, idareciler) ve profesyonel ideologlarını (öğretmenler, aydınlar, sanatçılar) yetiştirirler.²⁶

Bu çalışmada, kültürel dianın kapsamı içinde tanımlanan propagandacı sanatın en etkili yolu olan tiyatroya odaklanılacak. Kemalist söylemin geliştirildiği ve yayıldığı Halkevleri döneminde yazılan ve sahnelenen oyunlar aracılığıyla ideolojinin topluma nasıl iletildiği ve benimsetildiği temel soru olacak. Bu nedenle öncelikle tiyatro ile devlet ideolojisi arasındaki ilişkiye, tiyatronun bir propaganda yolu olarak nasıl kullanıldığına ve tiyatronun ideolojisinin çözümlenmesinin dönemin gerçekliklerine dair neler sunabileceğine değinmekte fayda var.

İdeoloji-Devlet-Tiyatro

Toplumsal yapıda ekonomik, politik ve ideolojik olmak üzere üç temel düzeyden söz edilebilir.²⁷ Toplumsal yapıda yer alan tüm kurumlar ve olgular da bu üç düzeyden

²⁶ Althusser, *a.g.e.*, 77.

²⁷ Norman Geras, “Althusser’in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme”, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, der: Kemali Saybaşılı (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985), 321.

birisine ait olurlar. Bir toplumda görülen kültürel ve sanatsal etkinlikler de ideolojik düzeyde yer alır. Her sanat eseri, içeriğinde ideolojiyi somutlaştırır, ideolojiler sanat eserlerinde nesneleşirler. Bir başka deyişle, sanat eserinin dinamiğini belirleyen ideolojidir.²⁸

Tiyatro biriminin de içinde bulunduğu bir kurum olarak sanat, ideoloji üreticisi bir aygıttır. Bu yönüyle sanat, egemen ideolojiyi güçlendiren, besleyen bir nitelikte kullanılabileceği gibi egemen ideolojiyi zayıflatan ve bu ideolojinin içerisinde eklemlenen ideolojik öğeleri çözen bir işlev de yüklenebilir. Bu noktada Gramsci'nin "Konsensus" kavramını ve tiyatronun yüklendiği ideolojik işlevleri biraz daha detaylandırmak da faydalı olabilir.

Konsensus, uzlaşma veya anlaşma sözcükleriyle karşılanabilir; fakat Gramsci'nin kullandığı şekliyle kitlelerin ideolojik onayı olarak tanımlamak daha doğru olabilir.²⁹ Bu haliyle konsensus, egemen değer yargılarının, geçerli ahlâki nitelendirmelerin, toplumsal ilişkilere getirilen her türlü ölçünün oluşturduğu bir genel yapının, geniş kitlelerce onaylanması durumudur. İdeolojiler, bu onay zemininde inşa edilirler. Devlet ile halk arasındaki ilişkilerde bu onayın sağlanmasının büyük önemi vardır. Devlet, yeni bir hareket başlatacaksa, hele ki bu hareket daha önce denememiş, onaylanmamış, popüler olmayan bir hareketse, önce uygun bir kamuoyu yaratmak zorundadır. Bunun için de ideoloji üreten aygıtlarını seferber eder, önce kamuoyunun onayı alındıktan sonra eylem gerçekleştirilir ve halkın bu eylemlere onay vermelerinin yanında, sürece aktif katılımları da sağlanır.

Söz konusu onay ve uzlaşma, altyapı ile üstyapı arasındaki bütünlüğü sağlamanın bir nevi garantisidir. Kişilerin, var olan toplumsal yapıyla

²⁸ Burada ideoloji kavramını Althusser'in yaşanan ilişkilerin maddi pratiği şeklindeki tanımlamasıyla ele alıyorum.

²⁹ Murathan Mungan, "Gramsci'nin Consensus Kavramının Günümüzde Tiyatro İçeriği Açısından Kazandığı Önem", *70'lerin Birikimi* 50-51 (1979): 62.

bütünleşmelerini sağlayan, genel ve yaygın yargıların bir çeşit ifadesidir. Her dönemde, egemen sınıf, egemen ideolojiden kaynaklanan bir uzlaşma zemini yaratır. Böylece altyapı ile üstyapının birliği ve uyumlu işleyişi sağlanır. Bu süreçte temel ve yönlendirici kaygı, mevcut düzenin korunması ve yerleştirilmesidir. İnsanların var olan uzlaşma çevresinde bir yaşam birliği edinmesi istenir. Bu ortamın yaratılmasında da taşıyıcı olarak aydınlar görev yapar. İktidardaki grup hem yığınların desteğini kazanmak hem de onları ideolojik ve ahlâki düzeyde kendi dünya görüşüne uygun olarak biçimlendirmek için aydınlardan yararlanır.³⁰ Böylelikle egemen sınıf, ideolojik düzeydeki hegemonyasını sağlamlaştırmak için toplumda bazı yargıların yerleşmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla uzlaşma, her tür sınıf ve tabakadan insana homojenlik kazandırmış olur.

Bir tiyatro oyunu da egemen ideolojinin paralelinde bu homojen yapıyı üreten ve pekiştiren bir söylem üzerine kurulabileceği gibi, özellikle uzlaşmanın sarsıldığı dönemlerde ortak uzlaşmacı yapıyı çözücü itkileri de oyun içine bırakabilir. Fakat devletin kolladığı, denetlediği ve teşvik ettiği bir sanat anlayışında bu özerkliğin ne kadar mümkün olabileceği sorusunun yanıtı da çok zor olmamalı. Doğduğu andan itibaren önce aile içinde, daha sonra okulda ilk ideolojik söylem ve uygulamalarla tanışan ve donanan birey-vatandaş, daha sonra kamusal alanda da görevlerini yerine getirme yükümlülüğüyle çevrenir. Devletin ideojisinin her sahada pekiştirildiği bir ortamda, işleyen bu mekanizma içinde büyüklerin eğlenceli mektebi tiyatronun etkinliği, diğer kitlesel iletişim araçlarına oranla daha özgün ve önemlidir. Basın, radyo, televizyon, sinema vb, okuyucu-dinleyici-seyirciye değiştirilemez, bitmiş sonuçlar sunarlarken tiyatro, oyuncu-seyirci alışverişi ile her gösteride yeniden yaratılır; tiyatronun özgünlüğünü de işte bu doğrudan alışveriş ve seyirci etkinliği

³⁰ Lusin Bağla, “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”, *Birikim* 23 (1977): 85.

belirler.³¹ Bir oyuncu ile bir seyirci yeterlidir tiyatronun oluşması için ve tiyatronun gücü de buradadır. Aynı zamanda egemen sınıflar için tehlikesi de. Bitmiş bir yapıtı denetlemek epey olanaklıdır; fakat kitle bilinci bütünüyle dizginlenemedikçe tiyatroyu bir bütün halinde denetlemek de oldukça zor olacaktır. Bu nedenle egemen ideolojiler, öncelikle tiyatroyu mekanizmalarının içine katıp denetler ve yönlendirirken, tiyatronun eşsiz telkin kuvvetinden de sonuna kadar yararlanmanın yolunu ararlar.

Tiyatronun İdeolojik Eleştirisi

Daha önce de bahsedildiği gibi Marksizm, her toplumun öncelikli olarak sınıf ilişkileri çerçevesinde belirlendiğini ifade eder. Toplum, hâkim sınıfın üretim ve yönetim hizmetleri etrafında şekillenir; mevcut sistemin ekonomik ve politik işleyişinin güvence altına alınması için, mevcut düzenin aygıtlarının kendisini yeniden üreterek sınıf ilişkilerini de aynı doğrultuda sürdürmesi gerekir. Kuşkusuz oluşabilecek bir çatışma ortamında ise devlet eski düzeni sağlamak için müdahale etmek durumunda kalır. Güç ve baskı kullanarak düzeni sürdürmeye çalışan rejim ve yönetimler Marksizme göre zayıf ve yetersiz yönetimlerdir. Güçlü bir devletin yapması gereken, gücü açık olarak kullanmak değil; toplumdaki tüm sınıfların aynı şekilde, mevcut düzeni, esas olarak adil, olabilecek en iyi ve asla değiştirilmesi mümkün olmayan bir düzenmiş gibi algılamalarını sağlamaktır. Bu noktada da devletin en önemli gücü olarak ideolojiyi belirleme ve kullanma yetkisi devreye girer. Böylece, baskı güçlerindense ideoloji, sosyal çatışmaları ve sınıf ilişkilerini organize etmede en önemli unsur haline gelir.

³¹ Başar Sabuncu, “Tiyatronun İdeolojik Eleştirisine Giriş”, *Birikim* 6 (1975): 45.

Karl Mannheim, bireylerin, yaşadıkları toplumla ilgili akıllarında belirli yerleşik fikirler taşıdıklarını belirtir. James Kavanagh buna “kendilerinin toplumdaki yerleriyle ilgili” eklemesini yapar.³² Ancak bu şekilde, modern toplumların bireylerine sunduğu birbirini destekleyen “gerçeklik”, “toplum” ve “sosyal özne” kavramlarının karmaşık yapısını çözmeye çalışan ideoloji teorisine giriş yapılabileceğini belirtir. Özellikle Althusser ile birlikte modern Marksist teori çalışmaları, ideoloji kavramına onun bireyi şekillendirici yönünün üzerinde durarak yeniden yaklaştılar. Bu çerçevede ideoloji; çeşitli somut pratiklerle bireyleri, toplumu ve toplum içindeki yerlerini “özgürce” içselleştiren birer sosyal özneye çeviren, zengin bir göstergeler sistemi olarak ele alındı. Bu şekilde ideoloji sosyal öznelerle açık ve katı politik fikirler sunmaktansa gerçekliği ve kendilerinin bu gerçeklikteki yerlerini tanımlayan bir algılamalar bütünü sunuyordu. Bu özneleşme sürecinde bir göstergeler, algılamalar ve imajlar sistemi olarak ideoloji, bireyleri, kendi özel toplumsal tarihleri ve “doğal” gerçeklikleri içindeki yerlerini görmeleri ve benimsemeleri konusunda cesaretlendirir.³³ Bu görme ve benimseme süreci, daha önce de değinildiği gibi bir doğallaştırma süreciyle sağlanır. İdeoloji sanki öyle değilmişcesine bir sosyal gerçeklik üretir ve bireyler farkında bile olmadan içselleştirdikleri şeylerin ideolojik olarak kurgulandığını düşünemezler bile. Bu tür bir tanımlamayla ideoloji, sosyal özneleri kurar, yönlendirir ve dönüştürür. İdeolojinin toplum ve birey üzerindeki etkileri de teorik değil pragmatiktir. Dolayısıyla bireyler açıkça bilmiyor ya da anlamıyor olabilirler fakat her birey kaçınılmaz olarak ideolojinin “içindedir.” Bu nedenle asıl sorun kimi söylem ve eylemlerin ideolojik olup olmamasının tartışmasından çok, belirli ideolojik söylem

³² James H. Kavanagh, “Ideology”, *Critical Terms for Literary Study*, ed. Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 309.

³³ Kavanagh, “a.g.m.”, 310.

ve eylemlerin koşulları ve bireyleri nasıl ve ne şekilde şekillendirdikleri, dönüştürdükleri ve hazırladıklarıdır.

Böyle bakıldığında toplumsal değişme süreçlerinin anlaşılabilmesi bakımından ideolojilerin analiz edilmesi temel öneme sahip olur. İdeoloji, kültürel bir sistem olarak ele alındığında genel olarak toplum içindeki insanların kendi kimliklerini ve kendi toplumlarının diğer toplumlar arasındaki konumlarını nasıl tanımladıklarını, bu tanımlama biçiminin nasıl bir düşünceler bütünü yansıttığını gösterir. İdeoloji, toplum içindeki belirli bir grubun toplumu değiştirmek amacıyla benimsediği değerler bütünü olarak tanımlandığıdaysa toplumsal bir program niteliği kazanır. Gerçeklik hakkında benimsenmiş belirli değerleri, bu tür bir kavrayış içinde haklılaştırılan söylemleri, bunlara dayanarak meşrulaştırılmış eylem programlarını içerir. Daha pragmatik ve sert bir boyut kazanır.³⁴

Peki ideoloji kavramının edebiyat eleştirisindeki yeri ve faydası nedir? Edebiyat sahasında ideoloji teorisi de, okuyucunun ya da izleyicinin kendisini ve dış gerçekliği imgesel algılayışını belirlemeyi hedefleyen metin içi yollar ve unsurlarla ilgilenir. Bu yolla nasıl bir gerçeklik kurulduğunu ve bu gerçekliğe uyumlu sosyal öznelerin nasıl yaratıldığını inceler.³⁵ Farklı politik programlar çerçevesinde metinlerde nasıl bir göstergeler sisteminin kurulduğu üzerine odaklanır. Metinlerden hareketle toplumun politik pratiklerini ve ideolojik söylemlerden hareketle nasıl metinler üretildiğini belirlemeye çalışır.³⁶ Amaç ideolojinin kendisini açıklamak ya da sorgulamak değildir. A. D. Harvey'in de bilinçli bir ideolojiden çok daha etkili olarak gördüğü, bir söylem içindeki "hegemonik kodları" çözümleyebilmektir.

³⁴ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 101.

³⁵ Kavanagh, "a.g.m.", 311.

³⁶ Kavanagh, "a.g.m.", 320.

Harvey'in tanımlamasıyla hegemonik kodlama, bir toplum içindeki farklı fragmanların çatışan değerlerinin asimilasyonundan doğar. Hegemonik kodlama, aslında asla bir araya gelmez gibi görünen unsurların psikolojik bir tutarlılık içinde sunulduğu bir fikirler bütünüdür. Hegemonik kodlamanın işleyebilmesi ile ilgili esas nokta, organik bir bütün olarak algılanan toplumun içinde yer alan farklı sınıf ve fragmanların, kendilerini, kimlik ve değerlerini, toplumun genelinden ayırt edememelerinin, farklılaştıramamalarının sağlanması; ve yönetilen hatta yöneten sınıfların bir an için bile başka bir alternatif düzenin olabileceği ihtimalini akıllarına getirememeleridir.³⁷ Dolayısıyla hegemonik kodlamanın çözülmesi, bunun toplum içinde nasıl bir yolla sağlandığının çözülmesi anlamına gelecektir. Elbette bu kolay bir süreç olmayacaktır çünkü söz konusu kodlama meclis konuşmaları, yasama organı, içtihat, sanat, eğitim müfredatı gibi çok farklı yollardan yapılabilir.

Edebiyatta ise hegemonik kodlamanın çözümlemesinde öncelikli konu, ideolojinin topluma özel metin formları ve yollarıyla nasıl aktarıldığının belirlenmesi, metindeki anlatıcı ve dinleyicinin profilleriyle bu ikisi arasındaki ilişkinin tanımlanmasıdır. Özellikle bu ilişki ideolojik bir kavrayışla ele alınır ve hegemonik kodlamaların çözümlemesinin en önemli noktalarından birisini oluşturur.³⁸ Hegemonik kodlama bir toplumda kitapların neden yazıldığını, neden okunduğunu, oyunların neden sahnelendiğini, neden izlendiğini çözümler. Elbette bu kodlar metinlerde her zaman açıkça yer almaz; bir metin konusuna yaklaşımıyla belirli bir politik durum ve tavır ortaya koyuyor gibi gözükürken aslında çok daha karmaşık ideolojik söylemleri gizliyor olabilir veya son derece gündelik ve dünyevi meseleler üzerine konuşuyor gibi gözükürken bir metin aslında belirli bir hegemonik

³⁷ A. D. Harvey, "Towards a Social Theory of Artistic Change", *Literature into History* (Macmillan Press, 1988), 67.

³⁸ Harvey, *a.g.e.*, 69.

yönetimi koruma ya da yıkma stratejileri barındırıyor olabilir.³⁹ Metin çözümlemeleri ideoloji ile metnin unsurları arasındaki bütün bu kodlamaların belirlenmesini, tanımlanmasını ve anlamlandırılmasını içerecektir.

³⁹ Harvey, *a.g.e.*, 69.

İKİNCİ BÖLÜM

KEMALİZM

Bir İdeoloji Olarak Kemalizm

Kemalizm, bir düşünce sistemi, bir ideoloji olarak kabul edilip edilemeyeceği üzerine çok tartışılmış olsa da, Cumhuriyet Halk Partisinin programlarında ilan edildiği üzere bir siyasi ideolojidir. Bir ideoloji olarak Kemalizm, ilk kez CHP'nin 1931 yılındaki üçüncü genel kurulunda tam şekliyle ifade edilmiş ve tanımlanmıştır. Genel kurul tarafından onaylanan parti programının “methal” bölümünde Kemalist ideolojinin ilelebet yaşayacağı, “Yalnız birkaç sene için değil istikbale de şamil olan tasavvurlarımızın ana hatları burada toplu bir halde yazılmıştır”⁴⁰ sözleriyle vurgulanır. Bütünüğü ve sürekliliği olduğu, uzun ömürlü ve kalıcı olacağı, özel adı bulunduğu, partinin 1935, 1943 ve 1947 programlarında açıkça ifade ve iddia edilir.

1931 programının giriş bölümünde programa temel olan fikirlerin Türk inkılabının başlangıcından bugüne kadarki işlerde ve uygulamalarda apaçık görüldüğü söylenirken, Kemalist ideolojinin afaki bir doktrin olmadığı, aksiyona rehberlik eden, realiteyi dikkate alan, pratik ve pragmatik bir ideoloji olduğu belirtilir.⁴¹

⁴⁰ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*, cilt: 3 (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 15.

⁴¹ Parla, *a.g.e.*, 21.

Kemalizmin oluşma sürecinin, genel olarak, *Nutuk*'un CHP kongresinde okunması ile başlatılıp, partinin devletle bütünüştirilerek dünyadaki ilk parti devletin oluřması⁴² ve partinin Altı Ok'unun anayasal prensipler olarak kabul edilmesiyle bitirilebilir bir dönemi içine aldığı söylenebilir.

Kemalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü izleyen yapısal yerinden oluşların sonuçlarını düzeltecek yeni bir düzen anlayışını temsil eder. Laclau, kökten bir düzensizlik halinde, düzenin bir yokluk olarak bulunduğunu belirtir ve buna göre henüz tanımlanmayan düzeni her tanımlama girişimi, bir hegemonya kurma girişimidir. Bu girişimde başarılı olan siyasal güçler, hegemonik bir iktidar kurmayı da başarabilirler.⁴³ Kemalizm ile de önerilen; laik, modern ve batılı yeni bir Türk kimliğinin yaratılmasına ve Türk ulusunun bölünmemiş, türdeş ve uyumlu bir bütünlük olarak temsiline dayalı bir düzendir. Türdeş toplum söyleminin iki işlevi vardır. Tek Parti rejimini meşrulaştırma ve bir dizi yapısal düzenlemenin kabul edilebileceği bir zemin hazırlama. Böylece Kemalizm, düzen ihtiyacını karşılayan, alternatifsiz, evrensel bir sisteme dönüşür. Kemalist söylem; cumhuriyetin Türk ulusunun doğasına en uygun yönetim biçimi olduğunu, Türk ulusunun modern Batı dünyasında hak ettiği yeri alacağını, Batılılaşmanın Türk ulusunun karakterine uygun olduğunu, Türk toplumunun sınıfsız doğasını ve Tek Parti rejimini, homojen bir yapı olarak ele alır.

1931 CHP programında Kemalist CHP'nin ana vasıfları ilk maddede: "1- Cumhuriyet Halk Fırkası, A- Cumhuriyetçi, B- Milliyetçi, C- Halkçı, Ç- Devletçi, D- Layık, E- İnkılâpçıdır." şeklinde tanımlanır.⁴⁴ Bununla birlikte 1935 programıyla da

⁴² Cemil Koçak, *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Siyasal Tarih (1923-1950)*, der. Sina Akşın (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 116.

⁴³ Ernesto Laclau, *Emancipations* (New York: Verso, 1996), 45.

⁴⁴ Parla, *a.g.e.*, 17.

CHP'nin ana vasıfları olan Altı Ok tam liste halinde verilir ve son tanımlarına kavuşturulur. Elbette CHP'nin siyasi ideolojisi sadece Altı Ok ile sınırlanamaz; fakat Altı Ok bütün ideolojinin özeti ya da çekirdeği sayılabilir. Bu ilkelerin parti programındaki tanımlamalarına kısaca değinmekte fayda var.

Cumhuriyetçilik

“Fırka, Cumhuriyetin, milli hâkimiyet ve mefkuresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna kanidir. Fırka, bu sarsılmaz kanaatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder.” (1931 CHP Programı)⁴⁵

Cumhuriyetçilik, ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenli şekilde temsil ve tatbik eden devlet biçimi olarak nitelenir. Monarşik ve Teokratik devlet biçiminin karşıtı olarak kullanılır. 1931, 1935, 1939 ve 1943 programlarında, bu konuda farklı bir ibare görülmez. 1947 programında ise cumhuriyet ve demokrasi sözcükleri ve tek dereceli oy kuralı bir arada kullanılır.⁴⁶

Milliyetçilik

Fırka, Terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar. (1931 CHP Programı)⁴⁷

Bu ilke, ilerleme ve gelişme yolunda, uluslararası temas ve ilişkilerde bütün çağdaş uluslarla yan yana ve uyum içinde yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel karakterini ve bağımsız kimliğini korumak şeklinde tanımlanır. Türkler ile diğer milletler arasındaki ilişki eşitlikçi bir şekilde ele alınır ve milliyetçilik aynı zamanda bir kalkınma projesi olarak algılanır. 1931, 1935 ve 1939 programlarında da kayda değer bir değişiklik olmaz. 1943 programında ise milliyetçiliğin dış politikaya

⁴⁵ Parla, *a.g.e.*, 35

⁴⁶ Parla, *a.g.e.*, 40.

⁴⁷ Parla, *a.g.e.*, 35.

yönelik eylemlerine dair; Türk milliyetçiliğinin hiçbir millet için zarar düşünmediği ve her milletin insanlığa değerli hasletlerini takdir ve teşvik ettiği açıklaması eklenir. Milliyetçiliğin iç politikaya dönük tavrı açıklanırken de “Parti, milliyetçiliği Türk milleti içinde en yüksek bir insan düzeyine varmanın kök şartı ve vasıtası bilir” ibaresi görülür.⁴⁸

Halkçılık

İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkiyle ifasını tanzim yolunda kullanılması Fırkaca büyük esastır. Kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı kabul ederiz. (1931 CHP Programı)⁴⁹

1931 ve 1935 programlarında Halkçılığın ulusal egemenlik, hukuki eşitlik, hiçbir bireye ve topluluğa ayrıcalık tanınmaması, devletin halka, halkın devlete karşı olan görevlerinin belirtilmesi gibi yönleri vurgulanır. Daha sonra Halkçılığın asıl içeriği verilir. Sınıfların siyasi mücadelesini değil, daha en başından varlığını reddeden, programda “sınıf yok, iş bölümü var”⁵⁰ şeklinde ifade edilen Halkçılık anlayışında, iş kollarının ya da meslek zümrelerinin çıkar birliği ve parti çatısı altında uyum içinde temsil edilmesi gözetilir. Bu tür bir tanımlamayla Halkçılık, açıkça ifade ettiği şekliyle anti-liberal, anti-sosyalist bir halkçılık olarak görülüyor. 1947 programındaysa ilk defa “topluluğun olduğu kadar kişinin de varlığını tanıyan partimiz memleketimizin kişi ve topluluk değerlerinin bir denkleşme içinde gelişmesini ister”⁵¹ cümlesiyle birey ve toplum birlikte ele alınır. Devleti yücelten otoriter ve totaliter rejimlerin önemli bir bölümünün çöktüğü II. Dünya Savaşı

⁴⁸ Parla, *a.g.e.*, 41.

⁴⁹ Parla, *a.g.e.*, 35.

⁵⁰ Parla, *a.g.e.*, 42.

⁵¹ Parla, *a.g.e.*, 48.

sonrasında artık devlet-vatandaş yükümlölüklerinin değil de birey-toplum denkleşmesinin vurgulanıyor olması tesadüf sayılmamalı.

Devletçilik

Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için memleketin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada- Devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır. (1931 CHP Programı)⁵²

Devletçilik; 1931 programında ana hatlarıyla, özel girişimin esas, devlet işletmeciliğinin ikincil tutulması, en kısa sürede ekonomik kalkınmanın amaçlanması, devlet işletmeciliğinin, milletin genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiğı işlerde ve alanlarda yapılması gibi noktalar üzerinden tanımlanır. 1935 programında ek olarak, devletin ekonomideki rolü yapıcılık olduğı kadar özel girişimlere yön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenleyip kontrol etmek olarak ifade edilir.⁵³ Yani devlet, işletmeciliğinin yanında, özel sektörü özendirecek ve geliştirecek, hem de düzenleyecek ve denetleyecektir. Bir nevi karma ekonomi anlayışı söz konusu. 1947 programındaysa önemli değişiklikler görülür. Ekonomik kalkınma amacı baki olmakla birlikte, devlet işletmeciliğinin sınırları daha somut olarak çizilir (kamu hizmetleri, milli savunma, büyük maden işletmeleri, ulaştırma, büyük bayındırlık işleri, PTT vb.) ve diğer her türlü ekonomi işlerinin özel girişimler eliyle kurulması öngörölür. Teşvik, yardım ve korumacılık tekrar vurgulanır; fakat iktisadi devletçiliğın sınırları daraltılır ya da zaten dar olduğı daha açık ifade edilir.

⁵² Parla, *a.g.e.*, 36.

⁵³ Parla, *a.g.e.*, 45.

Laiklik

Fırka, devlet dairesinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür. (1931 CHP Programı)⁵⁴

Laiklik 1931 ve 1935 programlarında, devlet yönetiminde kanunların, usullerin, bilimin ve tekniklerin çağdaş uygarlığa sağladığı esas ve şekillere göre yapılması ve uygulanması olarak tanımlanır. Pozitivist bir bilimselcilikle eş anlamlıdır. Din ile dünya-devlet-siyaset işlerinin ayrı tutulması, çağdaşlaşmanın önkoşuludur.

İnkılapçılık

“Fırka, milletimizin bir çok fedakarlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar.” (1931 CHP Programı) 1931 programında inkılapçılık, kısaca yapılan reformlardan doğan ve gelişen ilkelere sadık kalmak ve onları savunmak olarak tanımlanır. Türkçü ve Batıcı laik cumhuriyetin korunması ve savunulmasını öngörür. Sosyal ya da sürekli devrim vurguları yapılmaz; söz konusu devrim, “düzen içinde dönüşümdür”.⁵⁵

Kemalizm, CHP ve Altı Ok bir ideolojik bütündür. Tarihsel olarak da mantıksal olarak da birbirinden ayrı ele alınması söz konusu değildir. Herhangi bir parçası ayıklanıp yerine farklı bir özden kaynaklanan siyasi-ideolojik bir unsur eklenemez. Bu ideolojinin parametreleri içinde elbette ufak farklılıklar, değişim ve dönüşümler olmuştur; fakat bu farklılıklar söz konusu üç ideolojik nitelemenin bir arada ele alınmasını engellemez. Bu nedenle Kemalizmi; onun halkla buluşma organı

⁵⁴ Parla, *a.g.e.*, 36.

⁵⁵ Parla, *a.g.e.*, 46.

olan CHF ve tek parti yönetiminin savunduğu ideolojinin çekirdeğini oluşturan Altı Ok ile bir bütün olarak çalışmanın temeline oturtuldu. Fakat önce Kemalizmin söyleminin temellerinin anlaşılabilmesi için dönemin tarihsel, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerine kısaca değinmek gerekiyor.

1930’larda Türkiye’deki Siyasi, Ekonomik, Toplumsal Ortam

Kemalizmin ilk eylemlerine bakıldığında, bu eylemleri belirleyen temel unsurun, toplumun ıslahı amacındaki devlet bürokrasisi olduğu görülür. Kemalizmin oluşma ve yerleşmesi sırasında devlet bürokrasisi ile sivil toplum arasındaki kopukluk ciddi bir sorun oluşturur. Kemalizmin, sivil toplumdan beslenen ya da onun tarafından desteklenen bir yapılanma olduğunu düşünmeye imkân yok gibidir. Bütün bu sivil toplum nezdinde karşılık bulamama hali, 1930’ların başındaki Kemalizminin toplum tabanını örgütleyebilen genel bir entelektüel ve moral önderlik kuramadığını ve dolayısıyla hegemonik bir nitelikten uzak olduğunu gösterir.⁵⁶ Devletle toplum arasında birlik oluşturmak, girişilen reform sürecinde halkın tam desteğini almak gibi bir önceliğin, modernleşme sürecinin ilk yıllarında geçerli olduğu söylenemez. Bu konuların Kemalizm açısından -başlarda- öncelikli kaygılar olmadığı ortadadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Kemalizm kendisiyle sivil toplum arasındaki uçurumdan bihaber olmadığı gibi bu uçuruma kayıtsız da değildir. Diğer bir deyişle, Kemalizmin organik bir ideoloji olma yolunda ciddi bir niyet taşımadığını düşünmek olanaksızdır. Özellikle 1930’ların ilk yarısı içinde yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal değişiklikler sonucunda Kemalizm, kendi programını sivil toplum alanında karşılık bulacak ve ondan beslenecek bir biçimde tercüme etmeyi ve örgütlemeyi

⁵⁶ Mesut Yeğen, “Kemalizm ve Hegemonya”, *Kemalizm, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt: 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 59.

önemsemeye başlamıştır. Nitekim Kemalizmin milliyetçiliği, halkçılığı ve köycülüğü bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu değişimin belirgin işareti, söz konusu hedefe ulaşmak yolunda profesyonel-kurumsal birimlerin oluşturulmaya başlanmasıdır. Özellikle Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi kurumlara, devletin toplumu görme biçimine ve onu ıslah etme fikrine, sivil toplumun katılmasını sağlama amacı taşıyan kurumlar olarak bakmak çok da yanlış olmayacaktır.⁵⁷

1930'lu yıllarda Kemalist söylemin halkla bütünleşme, cumhuriyetin ve devrimin ilkelerini halka benimsetme, kurumsallaşma aracılığıyla halkı dönüştürme yoluna gitmesini belirleyen somut gelişmeler, 1930'lardan sonra Kemalizmin halkla ilişkisinin değişen boyutlarını ortaya koyacaktır. Özellikle, Kemalizmin siyasi ve toplumsal anlamda merkezi bir söylem olarak güçlenmesini ve kurumsallaşmasını hızlandıran iki örnek, Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Türk Ocakları meseleleridir.

Serbest Fırka Deneyi(mi)

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında kendisini hızla belli eder. Ekonomisi zaten henüz yeterince güçlenmemiş olan yeni Cumhuriyet, bu dış etki nedeni ile daha zor bir duruma düşer. Hükûmetin Cumhuriyetle birlikte ekonomik ve sosyal alanda somut başarılar sağlayamaması, ülkede geniş bir hoşnutsuzluğun yaratılmasına neden olur.⁵⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkası bu şartlarda ortaya çıkar. Ülkenin içinde bulunduğu sorunların, hükûmetin mecliste eleştirisiz ve denetimsiz kalmasından kaynaklandığını ve bir muhalefet partisinin faydalı olacağını düşünen Atatürk'ün destek ve hatta direnmesi ile parti, Fethi Okyar'ın genel başkanlığında 12 Ağustos 1930'da kurulur. Partinin programı oldukça liberaldir. Devlet tekellerinin

⁵⁷ Yeğen, "a.g.m.", 60.

⁵⁸ Koçak, *a.g.e.*, 106.

kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve düşünce özgürlüğü, parti programının ana hatlarını oluşturur.

Fakat parti, başkaldırı, gericilik ve Cumhuriyet karşıtlığını kışkırtmakla suçlanır. Çünkü halk, yurt gezileri sırasında Serbest Fırka yöneticilerine önemli oranda destek verir. Cumhuriyet devrimlerinin hepsi halkın tamamı tarafından benimsenmediği için, devrimlerin karşısında olanlar, o dönem gerek basında gerek yerel toplum düzeylerinde Serbest Fırka'yı açıkça desteklerler. Parti de kendisini bu gerici desteklerden arındıramayınca Atatürk ile parti yöneticileri arasındaki mesafe açılmaya başlar. Bu atmosfer içinde 23 Eylül 1930'da yapılan yerel seçimlere örgütlenmesini tam olarak tamamlamamasına rağmen Serbest Fırka da girer ve Samsun'u kazanır. Valiler ve diğer parti yöneticilerinin halka CHP'ye oy vermeleri şeklinde baskı yaptıkları söylentileriyle birlikte siyasal gerilim daha da artar. Genel seçimler öncesinde Atatürk'ün her iki partiyi de desteklemesi fikrine CHP şiddetle karşı çıkınca, Atatürk'ün seçimlerde sadece CHP'yi destekleyeceği açıklanır. Serbest Fırka'nın Atatürk'e karşı durma niyet ve gücü yoktur. Bunun üzerine Serbest Fırka kuruluşundan üç ay sonra kapanma kararı alır.

Serbest Fırka denemesi sırasında Atatürk'ün içtenliği konusunda tartışmalar bugün de sürmektedir aslında. Bir görüş, Atatürk'ün yalnızca karşıtlarını belirlemek için böyle bir yol izlediği yönündeyken, bir başka görüş, Atatürk'ün partinin kuruluşunu iyi niyetle desteklediği yönündedir. Atatürk'ün CHP ilkelerine karşı duran bir partiyi mecliste desteklemeyeceği açıktır. Öte yandan meclis içinde ve dışında gelişmekte olan karşıt eğilimleri en yakın arkadaşlarından birisinin liderliğini yaptığı bir parti yoluyla denemek istediği de söylenebilir. Serbest Fırka'nın, toplumda yükselen eleştirileri Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda yönlendirerek yapıcı muhalefet işlevini yerine getirmesi tasarlanmışken parti, mevcut eleştirileri

daha da belirginleştirerek karşıt görüşleri iyice ortaya çıkarmıştır. Bu yol da partinin kapatılmasını, karşıt düşüncelerin bertaraf edilmesini ve halk kitlelerinin Cumhuriyet devrimlerine uygun olarak eğitimi için yeni bir yapılanmanın başlamasını gerektirir.⁵⁹

Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması, kuramsal olarak çok sözü edilen halk desteği kavramının da sorgulanmasına ve durumun yeniden gözden geçirilmesine neden olur. CHP birtakım yeni örgütlenmelere yönelerek parti yoluyla geniş bir siyasal kitle eğitime ve Kemalist ideolojinin resmen geliştirilmesine başlar. Bir başka deyişle Sebest Fırka deneyi, CHP'ye ve Cumhuriyetin devrimci kadrolarına Kemalizmin kurumsallaştırılması yönünde atılacak adımlar bakımından oldukça önemli dersler vermiştir.⁶⁰ Cumhuriyet'in 1930 sonrası politikası büyük ölçüde Serbest Fırka deneyiminden çıkarılan dersle belirlenir. Buna göre, daha derin sosyal ve ekonomik önlemlerle desteklenmeyen siyasal bir reformun yaşama şansı yoktur.⁶¹ Reformlara halk desteğinin sağlanması amacıyla toplumun örgütlenmesinin ve bu örgütlenmenin tek elden idare edilmesinin gerekliliği ile Türk Ocakları konusu da çözülmesi gereken önemli bir mesele haline gelir.

Türk Ocakları

Serbest Fırka tecrübesi, siyasi merkezîyetçiliğin ve tek parti yönetiminin meclisteki muhalefetsiz varlığının güçlenmesini sağlarken; söz konusu dönemde yürütülen merkezîyetçi ve kontrollü politikaların toplumsal sahadaki en önemli meselelerinden birisi de Türk Ocakları konusu olur. Resmi olarak Mart 1912'de kurulmuş olsa da 190 Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi, Mayıs 1911 tarihli bir mektubu, eğitim, tarım,

⁵⁹ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye-2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 140.

⁶⁰ Kongar, *a.g.e.*, 144.

⁶¹ Arzu Öztürkmen, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 58.

sanayi ve ticaret alanlarında sosyal bir reformun gerekliliğini vurgulayarak zamanın bazı aydınlarına sunduklarında Türk Ocakları'na doğru ilk girişimi başlatmış olurlar. Yusuf Akçura ve dönemin diğer seçkin Türkçülerinin katılımıyla bağımsız bir kültür derneği olarak kurulan Türk Ocağı, II. Meşrutiyet döneminin hâkim partisi olan İttihat ve Terakki'den bağımsız olarak çalışır. İttihat ve Terakki liderlerinin partiyi kendi vesayetleri altına alma gayretlerine rağmen, partiyle aralarına belli bir mesafe koyarlar. Türk Ocağı'nın temel amacı ulusal eğitimin geliştirilmesi, bilimsel, toplumsal ve iktisadi düzeyinin yükseltilmesi yoluyla Türk dilinin ve Türk ırkının mükemmelleştirilmesi olarak ifade edilir.

Derneğin kuruluşuna yol açan temel amaç Osmanlı Devleti'ni kurtarmak üzere Türk ulusunu harekete geçirmek idiye de Türk Ocakları, Türklük kavramını Osmanlı Devleti'nin Türk nüfusuyla sınırlama ve genel olarak tüm Türk dünyasının ilerlemesi idealini benimser. Aslında Türk Ocakları içinde Türkçülük, ilk amaç olan Türk nüfusu arasında ulusal bilinci yayma hedefinin ötesine geçip kalkıncı bir yönelim kazanır. Türkçülerin çoğu, ilk adım olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Türk unsurunun girişeceği bir kalkınma sürecini öngörürler. Osmanlı Devleti'nin mevcut doğu sınırlarını Türki halkların topraklarını kapsayacak şekilde genişleterek devleti yeniden kurmak, daha sonraki adım olacaktı.⁶²

Fakat Balkan Savaşı'nın çıkışı ve Türk Yurdu gibi daha önceden kurulmuş olan diğer kurumların varlığı nedeniyle pek de etkin bir kurum izlenimi bırakmazlar. Türk Ocaklarının daha etkin ve nüfuzlu bir yapıya kavuşması Hamdullah Suphi'nin katılımını takip eden günlere rastlar. Türk Ocakları, belirlenen amaçları doğrultusunda çalışırken sadece milli ve içtimai bir vaziyette kalarak siyasetle uğraşmayacaklarını ve hiçbir zaman siyasi fırkaların hizmetinde olmayacaklarını

⁶² Günay Göksu Özdoğan, *Turan'dan Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 78.

vurgularlar. 1913 yılı boyunca düzenli olarak toplantılar, konferanslar ve konserler düzenleyen Türk Ocakları, 1918’de iki bin üyelik bir güce ulaşarak Anadolu ve Rumeli’nin değişik yerlerinde şubeler açarlar ve aralarına Halide Edip, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ahmed Ağaoğlu gibi dönemin önde gelen aydınlarını alırlar. 1918’de bazı Türk Ocakları üyeleri, Köycüler Cemiyeti adı altında başka bir yapılanmaya gider. Bu hareket, Türk Ocakları içindeki halka doğru gitmek ve Anadolu’ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştı.

I. Dünya Savaşı ve takip eden işgal yıllarında zor günler geçiren ve pek çok şubesi kapatılan Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilk yıllarında, temelleri Osmanlı döneminde atılan diğer birçok kurum gibi yeni bir sürece gider. Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminin ilk kongresini 1924 Nisan ayında yapar. Hamdullah Suphi, Türk Ocaklarının iki temel görevini, lisan hudutlarını istilalara karşı koruyarak hem manevi Türk vatanının hem de yeni Türk devriminin bekçiliğini yapmak şeklinde açıklar. Türk Ocakları, zaman içinde Türklüğün ve Türk yurdunun tanımı, sınırları gibi tarihi ve coğrafi kavramsal sorunların yanında, 1930’lara gelindiğinde sayısı 250’ye ulaşan Türk Ocakları şubelerinin örgütsel yapılanmasındaki maddi sorunlarla karşı karşıya kalır. Aslında teorik olarak ideal ocak yapılanması ve faaliyet alanları açıkça tanımlanıyor, her şubeden, mümkünse her hafta tarih, coğrafya, yerel araştırmalar, iktisat ve güzel sanatlar gibi konularda konferanslar düzenlemeleri, Türk dünyası üzerinde yoğunlaşan kaynaklarla birer halk kütüphanesi kurmaları ve Türkiye’nin güzelliklerini, insanlarını, köylülerini, önemli kültür eserlerini belgeleyen fotoğraf sergileri ve koleksiyonları oluşturmaları isteniyordu.⁶³

⁶³ Kemal Karpat, “The People’s Houses in Turkey”, *The Middle East Journal* (1963): 76.

Son dönemlerinde Ocaklara yöneltilen temel eleştiri, kurumun temel amaçlarından uzaklaştığı, kendilerini diğer ulusal kurumlardan ayrı ve tecrit edilmiş bir konumda tuttukları üzerinde yoğunlaşıyordu. İç anlaşmazlıkların yanında, bazı dış gelişmeler de Türk Ocaklarının kaderini belirledi. 1930’ların başlarını etkisi altına alan ekonomik çöküntü ve uluslararası siyasette yükselen gerilimler, yeni rejimi kendisini sağlamlaştırmada daha ihtiyatlı davranma durumuna getirdi. Türk Ocakları üyelerinin, alfabe ve kıyafet inkılaplarına muhalefet etmekle, Serbest Fırka’yı destekler bir tavır içinde olmakla suçlanmış ve bizzat Atatürk’ün Anadolu’ya yaptığı gezilerde Ocakları isyancılara karşı pasif kalmakla eleştirmesi, Türk Ocakları’nı Nisan 1931’de kendisini feshetme kararı almasına götüren etkenler olur. Her şeye rağmen 1910’ların Jön Türk geleneği içinde yapılanmış olan Türk Ocaklarının Cumhuriyetin ilk yıllarında “millileşme çabalarını perçinleştirici bir rolü tam olarak yerine getiremedikleri” gerekçesiyle kapatılmaları, devletin kültür kurumları üzerinde giderek artacak olan etkisinin sinyallerini de veriyordu.⁶⁴

Kemalizmin Kurumları

Serbest Fırka deneyimi Kemalizmin kurumsal bir yapıya bürünerek kendisini yerleştirmesi ve yaymasının gerekliliğini ortaya koymuş, Türk Ocakları’nın partiye katılması kararı ve ardından ocakların kendisini feshedip yerine Halkevlerinin kurulmasıyla, söz konusu amaca yönelik ilk adım atılmıştır. Özellikle Serbest Fırka’nın beklenmedik başarısı ülkede muhalefetin genişlediğine, toplumsal ve ekonomik huzursuzluğun arttığına dair endişeleri kuvvetlendirmişti. Ülkedeki sıkıntıları görmek için Atatürk, 1930 yılında yanına bir grup uzman da alarak ülke

⁶⁴ Öztürkmen, *a.g.e.*, 48.

gezisine çıktığında gördüğü manzara, ülkedeki ekonomik ve siyasal hoşnutsuzluğun önemli boyutlara varmış olduğuydu. Bu nedenle ekonomiden siyasete bir dizi değişikliğe gidilmesi kararlaştırılır. 1931 Mayıs ayında toplanan CHP'nin üçüncü kongresinde önemli kararlar alınır. Amaç, siyasal ve toplumsal açıdan yeni bir yapılanmaya gitmektir. Bu kongrede parti ilk kez bir programa sahip olur, sonradan Altı Ok olarak tanımlanan ilkeler bu kongrede belirlenir. Bu kongre özellikle CHP'nin yukarıdan aşağıya örgütlenme hedefini ortaya koyar. Parti dışında kalan örgüt ve derneklerinse zaman içinde kapatılacağı görülecektir. CHP'nin 1935 yılında yapılan Dördüncü Büyük Kurultayı, parti ile devleti özdeşleştirir. 1936 yılında çıkan bir genelgeyle içişleri bakanları doğrudan parti genel sekreteri, valiler ise partinin il başkanları olurlar. Böylece parti devlete egemen oluyor, Türkiye'de tek parti yönetimi perçinleniyordu. 1937 yılında Altı Ok'un Anayasa'ya alınmasıyla partinin ilkeleri devletin de ilkeleri haline getiriliyor, parti ile devlet özdeşleştiriliyordu.⁶⁵

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu

Kemalizmin modern ulus devlet inşası sürecinde kendisini temellendirdiği, toplumu öncelikle kültürel anlamda dönüştürmek için kullandığı kurumların başında Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Halkevleri gelir. Bu kurumlar, birbirleriyle paralel ve güçlü bir dayanışma içinde çalışmak, reformların kültürel ve bilimsel tabanını, dönemin gereklilikleri ve gerçekliğine göre şekillendirmekle görevlendirilmişlerdir.

20. yüzyıl başları, Batı'nın açık üstünlüğü karşısında yaşanan tarihi değiştirme arzularının şiddetine tanıklık eder. Yaşanan tarihin ve yaşayan dilin yok edemediği, sadece küllendirdiği varsayılan bir öze tekrar tutunarak geleceğe sıçrama arzusu, bu dönemin tüm gecikmiş ulusçuluklarında belirgindir. Kökleri çok eskilerde

⁶⁵ Koçak, "a.g.m", 113.

olan bir toplumun altın çağına dönme arzusu, muasır medeniyetler seviyesine bu yolla ulaşılabileceği inancı, Batı karşısında takınılan korunmacı ve gururlu bir tavrın göstergesidir. Bu süreçte asıl önemli olan nokta ulusun nasıl tanımlandığı olacaktır. Bu tanımlamalar, Atatürk'ün himayesinde kurulan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun düşünsel ve kurumsal yapılanmalarında bulunabilir.

Türk Tarih Kurumu'nun meydana getirilmesi konusunda ilk adım, 1930'da Ankara'da toplanan Türk Ocakları altıncı kurultayında atılmıştır. Afet (İnan) Hanım, konuşmasında “Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesini”⁶⁶ önerir. Bu öneri üzerine yapılan çalışmalar sonucunda 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulur. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Halkevlerinin ilk başkanı Dr. Reşit Galip, Yusuf Akçura, Şemsettin Günaltay, Vasıf Çınar ve Şükrü Saraçoğlu gibi hemen bütün üyeleri eski Türk Ocakları mensuplarından oluşan Cemiyet, tarih ders kitaplarını ve 1932 ile 1937 Tarih Kongrelerini hazırlar.

Cemiyet tüzüğüne dördüncü maddesinde, kurumun amacı “Türk tarihi ile Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları incelemek ve elde edilen sonuçları her türlü yolla yaymak” şeklinde belirtilir.⁶⁷ Halkevlerinin Dil ve Edebiyat kolu, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'yle iletişim içinde çıkardığı Halkevi dergilerinde, dünya tarihinde Türk'ün eski ve önemli yerini gösterir. Türk medeniyetinin tarihi abideleri ve yazılı eserleri, önemli şahsiyetleri üzerine yapılan araştırmalar bu dergilerde yayınlanır. Cemiyet, 1935'te Türk Tarih Kurumu'na çevrilir. 1937 yılında yapılan ikinci Türk Tarih Kongresi sonrasında, TTK'nın Türk tarihçiliğinde Fuat Köprülü öncülüğünde yayıma başlayan *Belleten*'ler başta olmak üzere çeviri ve teliflerden

⁶⁶ Afet İnan, *Gazi M. Kemal ve Türk Tarih Kurumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953), 2.

⁶⁷ İnan, *a.g.e.*, 3.

oluşan çok hacimli bir külliyyatın oluşmasındaki rolü de önemli olacaktır.

Kuruluşundan başlayarak çalışmalarını eski Türk Ocağı binalarında sürdüren kurum, 1940 sonlarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesine taşınır. Kurum, 1932-1976 yılları arasında sekiz kongre düzenler. Kongrelerin amacı da yeni tarih görüşünü ve yeni tarih eğitiminde tutulacak yolu öğretmenlere, aydınlara ve kamuoyuna anlatmaktır.⁶⁸

Birinci Türk Tarih Kongresinde, dil işlerini sistemli bir şekilde yürütecek bir kurumun zamanının geldiğini belirten Atatürk, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile aynı gaye doğrultusunda çalışacak, aynı mahiyette bir dil cemiyetinin gerekliliği vurgular ve kısa bir süre sonra, Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. Öncesinde girilen reformların yerleşmesi için gereken bilimsel ve sistematik çalışmaları yerine getirmesi planlanan cemiyetin kuruluş amacı şöyle belirtilir:

Bugünkü cihan medeniyetini temsil eden Garb aleminin, daha bundan dört asır evvel dinlik ve dünyalık bütün kültür dilini, milli dilden geliştirmek suretiyle kazandığı medeni erginliğe Türk milletini de bir an önce eriştirmek; onların aşmış ve geçmiş oldukları türlü inkılap dağlarını derelerini kestirme yoldan aşmak ve geçmek; böylece onlara bir an evvel yetişip karışarak onlarla medeniyetin engin sahalarında boy ölçüşecek hale gelmek ve bunun için de Türk dilini layık olduğu en yüksek kemal derecesine eriştirmek.⁶⁹

Her iki kurumun geleneğine bakıldığında ciddi paralellikler görülür. Öncelikle dinsel ve Doğu etkisi çağrıştıran sembolleri dilden ve kültürden uzaklaştırıp ulusal bir dil yaratma amacıyla Türkçedeki yabancı sözcüklerin, özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin temizlenmesi çalışmalarına başlanır. Bu çalışmalarda amaç sadece sadeleştirme değil, özleştirmedir.⁷⁰ Öztürkçecilik olarak da bilinen bu dil projesinde yabancı kelimelere karşılık olarak eski Türkçe kitaplardan, Anadolu’dan,

⁶⁸ Adem Kara, *Halkevleri* (Ankara: 24 Saat Yayıncılık, 2006), 57.

⁶⁹ Kara, *a.g.e*, 64.

⁷⁰ Abdullah Dilaçar, *Türkiye’de Dil Özleşmesi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969), 12.

Kafkaslar'dan ve Orta Asya'dan Öztürkçe kelimeler derlenmeye çalışılır. CHP, Halkevleri, radyo ve tüm gazeteler, tam bir seferberlik haliyle dilde özleştirme politikalarına iştirak ederler. Fakat bir iletişim aracı olarak dili güçlendirmekten çok, kuralsız bir ulusalcılık kampanyasına, hatta yarışına dönüşen özleştirme; 1936 yılında yine ulusalcı bir çıkış olan ve bütün dillerin bir tek kök dilden türediğini, bu kök dile en yakın dilin de Türkçe olduğunu savunan Güneş Dil Teorisi'nin gündeme gelmesiyle ivme kaybeder. Böylece 1932'deki I. Türk Dili Kurultayı'nda Hüseyin Cahit Yalçın'ın savunduğu, Ziya Gökalp'in geliştirdiği “Türkçeleşmiş olan Türkçedir” anlayışı daha baskın olmaya başlar.⁷¹

Kemalist ideolojinin milleti ve tarihi dil üzerinden inşa etme projesinin farklı uygulamalarının hayata geçmesinde önemli rol oynayan TDK'nın paylaştığı eğilim, kültür siyasetini devletin belirleyip uygulaması ve bu süreçte devletin kültür kurumları aracılığıyla aydınların da desteğine başvurulmasıydı.⁷² Zaten TDK ve TTK'yı 1930'larda oluşturan kadroların özelliği, siyasetçi-tarihçi ve siyasetçi-dilci diye tanımlanabilecek, önemli bir bölümü CHP'de milletvekilliği de yapan kişiler olmalarıdır. Tarih yazmanın ve dilin, milli kimlik oluşturmadaki önemini kavradıkları açık olan bu kişilerin pragmatik söylemi, Türk Tarih Kongrelerinde ve Türk Dil Kurultaylarında açıkça ortaya konur. Bu dönemin dil ve tarih tezlerinin Orta Asyacı ve Anadoluçu çıkarımları yan yana hem 1930'ların tarih kongrelerinde hem de eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında görülür.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Kemalizmin dil ve tarih politikalarının sadece kültürel sahada geliştirilmesinin yeterli olamayacağı, bu politikaların dayandığı gerçeklerin hem ülke içinde hem dışında

⁷¹ Hüseyin Sadoğlu, Türkiye'de Uluslaşma ve Dil Politikaları (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 189.

⁷² Yüksel Taşkın, “Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları”, *Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt: 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 419.

kabul edilebilecek bilimsel verilere dayandırılması gerekliliği açıktır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, antropoloji, arkeoloji, etimoloji gibi sahalarda yapacağı çalışmalar ve ortaya koyacağı somut bilimsel verilerle, Kemalizmin dil ve tarih üzerinden oluşturduğu milli kimlik söylemini destekleyecektir.

Bilimin gelişmesi ve kurumsallaşması süreci ile Türk modernleşme tarihi arasında belirgin bir paralellik bulunur. Cumhuriyetin tüm reform hamleleri aynı zamanda Batılılaşma yolunda gerçekleştirilen atılımlar olduğundan, Batının pozitivistliği ve bilimselliği, bu atılımlara rehberlik eder. Muasır medeniyet seviyesi dendiğinde akla gelen, her ne kadar fen bilimleri ve bu bilimlere dayalı teknolojik gelişme düzeyi olsa da aslında Türk modernleşmesi teknolojik gelişmişlik düzeyini ve ekonomik kalkınma çıkışı yakalamadan önce, toplumu dönüştürecek zihniyetin keskin bir yeniden inşasına girişmiş ve bu doğrultuda bilimi, yeni toplum projesinin tek referansı olarak ele almıştır. Burada söz konusu olan bilim, II. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa’da kurulan devlet-ideoloji-bilim ilişkisine dayanan bir bilim kavrayışıdır.⁷³ Ulus devletin ihtiyaçlarına göre örgütlenen bilim, ulus kimliğinin inşası ve ilanı için gerekli arka planı hazırlar. Bu arka planın unsurları da belirli bir köken ve öz söylemi ile buna bağlı bir kimlik, yurt ve tarih yazımının tanımlanması olur. Yeni devletin yurttaşlarının benimseyeceği kimlik de bilime uygun olarak tanımlanmalıdır.

Bu amaçla kurulan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülteleri, Kemalizmin toplum ve tarih mühendisliğinin yürütüldüğü bilimsel ikna zeminleri olurlar. Özde yatan temel amaç, Türklüğün tarihin derinlerinden gelen milli varlığıyla uygarlığı taşıyan uluslardan birisi olduğunun kanıtlanması ve yaygın Osmanlı kimliğinin kırılarak, vatandaşa güven verecek yeni

⁷³ Suavi Aydın, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, *Kemalizm, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt: 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 364.

bir Türk kimliği tasarımıının temellerinin atılmasıdır. Bu süreçte, Kemalist tarih kavrayışı ister istemez Alman tarzı bir kültür anlayışının etkisiyle kendisine antropolojik ve arkeolojik bir geçmiş inşa etmeye yönelir. 20. yüzyıl başlarından itibaren, özellikle Alman ve İtalyan Birliği'nin yaslandığı bir kültür milliyetçiliği kavramından hareketle kültür; tarihte devlet kurmuş toplumlara işaret ederek, onların geçmişlerinin arkeolojik kayıtlardan izlenmesiyle kurulan bir süreklilik, bir ortaklık ve son noktada da bir üstünlük formu olarak tanımlanır. Böylece ulusun, hem tarihsel olarak kültür sahibi bir halk olarak varlığı gösterilecek, hem de Osmanlı öncesi geçmişin parlaklığı ve uygarlığa yaptığı katkılar ortaya çıkarılarak, yeni cumhuriyetten Osmanlı unsurları temizlenebilecektir.⁷⁴

Bu doğrultuda ortaya konan ve büyük ölçüde Atatürk tarafından belirlenen Türk Tarih Tezinin temel iddiası da, Türklerin uygarlığı yapan milletlerden biri olduğu, hatta uygarlığın en temel kaynağı olduğudur. Dolayısıyla artık bu noktada Türklerin tarihsel olarak incelenmeye değer bir millet haline geldiğinin söylenmek istediği açıktır. Dolayısıyla tarihe katılan bu milletin bu başarısını sağlayan özelliklerin, daha doğrusu onun da diğer başarılı milletlere benzer tarihi özellikler taşıdığının gösterilmesi mecburiyeti söz konusudur. Burada Alman geleneği kaynaklı tarihsiz halklar (*naturvölker*) ile tarihin öznesi kültür halkları (*kulturvölker*) ayrımı ile Hegelci tarihsel ilerleme fikri birleştirilmiş gibidir.⁷⁵ Zaten Türkiye'de ilk resmi tarih anlayışının gelişmesinde Almanya'da görülen kavramsal çerçevenin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Uygarlık yaratıcı halklardan birisi olma iddiasının yavaş yavaş Alman kültür yaratıcı halklar kavramıyla yer değiştirdiği ve

⁷⁴ Aydın, "a.g.m.", 365.

⁷⁵ Aydın, "a.g.m.", 367.

kültür yaratıcılığı kavramının da ırk ön koşuluna bağlanıp, kültür-ırk ilişkisinin açıkça ifade edildiği görülür.⁷⁶

Tezin esas görevi de Türklerin öncelikle uygarlık yapan ırk grubuna dahil olduğunu ve Türklerin; Avrupa merkezci sınıflamaların ve Almanya’da yükselen ırk çalışmalarının iddia ettiği ikincil ırkların içinde bulunmadığını ispat etmektir. Tez, bu doğrultuda uygarlığın kurucusunun Türkler olduğunu ve uygarlığın dünyaya Türkler aracılığıyla yayıldığını iddia eder. Türklerin uygarlık kurucusu olduğu ve uygarlığı dünyaya Türklerin yaydığı iddiası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin bilimsel örgütlenişinde önemli rol oynar; 1936 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tamamen Türk Tarih Tezi etrafında örgütlenir. Birer dernek görünümünde bulunan TTK ve TDK, Atatürk’e göre yeterli akademik nitelikleri taşımıyordu. Bu kurumlar, temelde birer kamuoyu yaratma faaliyeti çerçevesinde önemliydiler. Bu kurumlar yayın yapacak, tarihsel ve dilsel araştırma ve projeleri destekleyecek, bilimsel toplantılar düzenleyerek Türk Tarihi ile ilgili ulaşılan bilgileri ve varılan sonuçları kamuoyuna bildireceklerdi. Ayrıca özellikle Halkevleri tezin yayılmasında düzenlenen konferanslar, sahnelenen oyunlar vasıtasıyla önemli rol oynar.⁷⁷ Fakat bunların yanında akademik ve bilimsel araştırma ve faaliyetler için başka bir yapılanmaya ihtiyaç duyulur. Atatürk bu işlevi yerine getirmek için, Türk Tarih Tezi’nin içini dolduracak resmi, ama diğer yandan da bilimsel ağırlığı olan bir kurum düşünüyordu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bu amaçlarla kurulur. Fakültenin coğrafya, filoloji, arkeoloji, antropoloji-etnoloji bölümleri, tarihe yardımcı ilimler olarak örgütlenir. İstanbul’da 1925 yılında kurulmuş olan Antropoloji Enstitüsü de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesine taşınır.

⁷⁶ Aydın, “a.g.m.”, 369.

⁷⁷ Soner Çağaptay, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Milliyetçilik, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, cilt:4, 2. baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 248.

Dünyadaki Benzer Örgütlenmeler

Görüldüğü gibi 1930'lu yıllar, kendisini, cumhuriyetçilik, devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ilkeleriyle tanımlayan Kemalizmin yerleşmesi açısından son derece önemli bir dönem olmuştur. 20. yy'ın yeni koşulları altında ulus-devlet haricinde başka bir devlet biçiminin uluslararası platformda ayakta kalma şansının olmadığı görülür. Dolayısıyla içinde bulunduğu koşullara eklemenebilecek bir ulus-devlet kurmak ve bunu ulusal birlik ideolojisi temeline dayandırmak Kemalist ideolojinin önündeki en kuvvetli seçenek haline gelir. Bu dönemde Türk Ocakları, Gazeteciler Cemiyeti, Muallimler Birliği, İhtiyat Subaylar Cemiyeti ve Türk Kadınlar Birliği gibi bir anlamda sivil toplum öğeleri sayılabilecek örgütlere fesih kararı aldırılırken, bir yandan da toplumsal seferberliği yaratabilecek kurumların oluşturulması yoluyla tek parti yönetimi pekiştirilir. Resmi eğitim kurumlarının yanında Millet Mektepleri, CHP Halk Hatipleri Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Halkevleri, Halkodaları ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi gibi yeni toplumu ideolojik bir temel üzerinde biçimlendirecek ve eğitecek kurumlar bu dönemde devreye sokulur. Böylece Kemalist ideoloji, uzun bir süre boyunca toplumu yönetecek, şekillendirecek, eğitecek ve denetleyecek tek güç haline gelmiş olur. Kuşkusuz bu bir istisna değildir. 1930'ların dünya konjoktürüne büyük ölçüde otoriter ve totaliter tek parti rejimleri damgasını vurur. Bu rejimler propaganda faaliyetlerine ve bu faaliyetleri gerçekleştirecek olan kuruluşlara büyük yatırımlar yaparlar. Çekoslavya'da Sokollar, İtalya'da Dopolavorolar, Almanya'da Vetahousselar ve Hitler Jugendler, Sovyetler Birliğinde Konsomollar ve Parti Okulları, söz konusu yatırımların en önemli sonuçları arasında sayılabilir.

Başlangıçta bir jimnastik derneği olan Sokol teşkilatı, zamanla Çekler ile Slovakların bir araya gelerek ulusal bir devlet kurmaları yönünde çalışmalar

yapmıştır. Daha sonraları milliyetçi eğilimleriyle ulus-devletin himayesine girmiştir ve Sokollar, Çekoslovakya'da genç cumhuriyetin önemli bir siyasal seferberlik aracı olmuş ve gençlerin de içinde olduğu geniş halk kitlelerini kapsamıştır.⁷⁸ Çeklerle Slovakların bir araya gelerek ulusal bir devlet kurmaları fikriyle filozof Jean Huss'un idealleri doğrultusunda örgütlenen Sokollar, kısa zamanda halkın bir araya geldiği ulusal merkezleri oluşturdular. Çek dilinde şahin anlamına gelen Sokollar, Çek efsanesinde yavrusunu düşmana karşı koruyan ana şahin simgesini taşıyordu. Halkın geleneksel değerlerini ele alarak bunları işleyen Sokollar, kısa zamanda ülke çapında örgütlendi ve her kent ve kasabada birer lokal kurdular. Bu merkezler, büyük ölçüde halkın katkıları ve bölgesel katılımı ile ayakta duruyordu. Cumhuriyet yönetiminin Avrupa'ya eğitime gönderdiği isimlerden Vildan Aşır Savaşır, halk eğitimi üzerine çalışmalar yaparken Sokolları incelemiş ve Çekoslovakya'daki bu halk örgütlerinin benzerlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nde de kurulabilme fikrini tartışmaya açmıştır. Halkevleri yapılanması sürecinde Sokollar önemli bir örnek teşkil edecektir.

İtalya'da tüm ülke çapında örgütlenen Dopolavoraların da başlıca amacı, İtalyan halkını Faşist Parti'nin ideolojisi doğrultusunda yetiştirmektir. Bu yolla ülkedeki sınıf çelişkilerini törpülemek ve toplumsal birliği sağlamak amaçlanır. Dopolavoralar 1500'den fazla kültür derneği, binden fazla amatör tiyatro topluluğu, binlerce sabit ve gezici kütüphane kurmuş, on binlerce ulusal bayram, festival kutlamış, binden fazla kurs düzenlemiştir. Dopolavoralar tamamıyla tek parti tasarrufu altında çalışıyordu ve her eyalette bulunan Faşist Parti eyalet genel sekreteri, Dopolavoraların çalışmalarını yürütmekten ve koordine etmekten sorumlu oluyordu. Bu kuruluşların özerk bir yapıları yoktu ve partinin bir kolu olarak faaliyet

⁷⁸Dr. H. Aliyar Demirci, "Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56 (2003), 58.

gösteriyorlardı.⁷⁹

Yeni Türk devletinin yöneticilerinin İtalyan siyasetini özellikle yakından izlediği bilinir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, o dönem İtalya’da toplumsal sınıfların ve sınıf çelişkilerinin görülmesine rağmen ülke yönetiminin ulusal birliği sağlayabilmiş olmasıdır. Bu nedenle 1926 yılında kurulan Dopolavoralarla 1931’de kurulan Halkevlerinin yapısal benzerliklerini anlamlandırmak zor olmayacaktır.

Almanya’da da 1930’lara gelindiğinde birçok şehirde Yurttaş Evleri (*Vetahousse*) kurulur. Çok amaçlı toplumsal merkezler olarak düzenlenen; kurslar, konferanslar, törenler ve spor etkinlikleri yoluyla insanları eğitmeyi ve kaynaştırmayı amaçlayan bu evlerin yanında, köylerde de benzer işlevleri yerine getiren, daha küçük çaplı örgütler olan Toplum Evleri faaliyet gösteriyordu. Büyük Alman Gençlik Hareketi adıyla örgütlenen Hitler Jugendler de Nazi Partisi tarafından tasdik edilmiş ve parti adına çalışmaya başlamıştır. Örgüt öncelikle genç Alman erkeklerini geleceğin askerleri olarak eğitmiştir ve bunu yaparken aşırı vatanperverlik hislerini, Hitler’e ve Nazi Partisi’ne bağlılık duygularını da bu gençlere aşılamışlardır. 1936’da 10-18 yaşlarındaki tüm Alman erkek çocuklarının Hitler Yugend örgütüne katılması zorunlu hale getirilir, Alman kızları da örgütlenmeye dahil edilir.⁸⁰

Almanya’nın propaganda anlayışındaki militarizm vurgusu hemen dikkati çekiyor. Yeni Türk devletinin daha savunmacı ve barışçıl bir dış politikaya sahip olduğu düşünüldüğünde Alman propaganda sisteminin ve yapılanmasının o zamanki örgütlenme çalışmalarında model alındığını söylemek çok da doğru olmayacaktır.

Sovyetler Birliği de o dönem tüm toplumsal alanları siyasal etkiye tabi tutmuştur. “Politprosvet” sözü, devrimci propagandanın temel kavramlarından birisi

⁷⁹ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri (1932-1951)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002), 27.

⁸⁰ Şimşek, *a.g.e.*, 25.

sayılırdı. Siyasal eğitim anlamına gelen bu kavram, tüm siyasi eğitim kuruluşlarının faaliyetlerini kapsardı. Her yerleşim biriminde parti merkezine bağlı bir prosvet yani siyasi eğitim bölümü bulunur, bunlar Komsomol ve Öncüler adı verilen komünist gençlik kolları ile birlikte siyasi eğitim faaliyetlerinde bulunurlardı. Siyasi eğitim ve propaganda alanındaki profesyonel okullar zincirinden birisi de Parti Sovyet Okullarıydı ve burada parti ideolojisini halka yayacak hatipler ve propagandacılar yetiştiriliyordu. Bütün bu çalışmalarla birlikte 1926 yılı itibarıyla Sovyet köylerinde 40.000 civarında okuma odası kurulmuş, propaganda içerikli ders kitaplarının okutulmasıyla devrim anlayışı yayılmaya çalışılmıştır.⁸¹ Güçlü bir devrimci sembolizmle birlikte cadde sokak adları, meydanlar, kurumlar yeniden düzenlenmiş, daha önceki dönemin kritik sembolleri, devrim sembolleriyle ikâme edilmiştir. Aynı Türkiye Cumhuriyeti'nin de kültürel, politik, gündelik ve laik semboller geliştirerek kendisini Osmanlı mirasına ve onun sembollerine ikâme etme çabası gibi.

Bütün bunlardan sonra görülüyor ki Kemalizmin ideolojik seferberlik konusuna son derece yoğun bir şekilde eğilmesi, yaşanan süreç içinde hiç de şaşırtıcı bir durum değildir. Bahsedilen bu tür tek parti yapılanmaları için akla gelebilecek sorulardan en önemlisi, tüm otorite aygıtlarını elinde bulunduran bir tek parti ideolojisinin neden hâlâ halkla iletişime geçmek konusunda bir yapılanmaya ihtiyaç duyduğudur. Bu sorunun yanıtı, Althusser'in rejimin kendisini sürdürebilmek için, ideolojisini destekleyici aygıtlara her zaman ihtiyaç duyacağı iddiasında bulunabilir. Bununla birlikte belirtilmelidir ki tek parti devletleri, politize olmuş toplumlara, çoğulcu siyasal sistemlerin devletlerine göre daha fazla ihtiyaç duyar. Çünkü tek parti, geniş bir toplumsal tabana sahip olduğu iddiasını taşıdığı için belirgin bir şekilde kendisini haklılaştırma ve kanıtlama mecburiyeti içindedir.

⁸¹ Şimşek, *a.g.e.*, 23.

Zamanın özgül koşulları içinde parti ile halk arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla kurulan kurumlardan belki de en işlevsel sayılabilecek Halkevlerinin önemi, kitle iletişim araçlarının, sivil toplum örgütlerinin asgari düzeyde var olduğu ve denetim altında tutulduğu bir dönemde çok büyük olmuştur. Daha da önemlisi, Halkevleri devletle toplum arasında iletişimi tesis etmek ve kuvvetlendirmek amacıyla devletin öngördüğü biçimde toplumu seferber etme görevini üstlenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKEVLERİ

Halkevlerinin Kuruluşu

1930'ların ilk yılları, büyük dünya ekonomik buhranının kendisini kuvvetle hissettirdiği yıllardır. Bu ekonomik bunalım, 1923'ten sonra var olan sivil, asker, bürokrasi, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri arasındaki ilişkileri değiştirmiş; bürokrat kesimin ağırlığını giderek artırmıştır. Diğer yandan, 1923-1929 yılları arasında demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan, özellikle vergilerle ekonominin yükünü yoksul yığınların sırtına yükleyen politikalar sonucu, bürokrat kesimle halk arasındaki ayrılık daha da keskinleşmişti. Ekonomik programlar ve endüstrileşme planları ile geliştirilmeye çalışılan liberal ekonomi sarsılınca, ülkede ekonomi politikaları ile ilgili tartışmalar alevlendi ve devrimler sorgulanmaya başladı. Ayrıca Kemalist devrimlerin çoğu gerçekleştirilmiş olsa da bunların halk kitleleri tarafından benimsenmesi için o zamana kadar ne tutarlı bir ideoloji ne de örgütsel çabalar ortaya konabilmişti. Bununla birlikte değiştirilen toplumsal ve ekonomik yapıya yönelik eleştiriler de artmaya başlamıştı. Fakat devrimi yapan kadrolar halen iktidarda olduğundan, bu eleştiriler ancak karşı-devrimci eylemler olarak yorumlanıyordu.⁸² Dolayısıyla ülkenin ekonomik ve siyasi durumu, gerek dünya ekonomik buhranı, gerekse içteki yetersizlikler sonunda çok da parlak bir görüntü sergilemiyordu. Tüm bu nedenlerin oluşturduğu şartlar içinde, ekonomik

⁸² Kongar, *a.g.e.*, 143.

buhranın sorunları karşısında iktidarın izleyebileceği başlıca iki yol bulunuyordu. Demokratik hak ve özgürlüklerin genişletilmesiyle birlikte siyasi rejimi bir ölçüde yumuşatmak ya da devletin ekonomik ve toplumsal yaşamın her noktasına ulaşan müdahaleleri ile daha merkezi ve sert bir idareye yönelmek. Kemalist kadro ikinci yolu seçer.⁸³ Böylece iktidar, 1930’lu yıllarda yeni bir atılım anlayışına gereksinme duyar. Özellikle Serbest Fırka denemesinden sonra CHP birtakım yeni örgütlenmelere gider. Parti yoluyla geniş bir siyasal kitle eğitime ve Kemalist ideolojinin resmen geliştirilmesine başlanır.

İktidar, bu süreçte ekonomideki sorunların yarattığı sıkıntıların üstesinden gelemeyince ideolojik bir seferberliğe öncelik verir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yokluğu duyulan bir merkezi örgütlenme konusu da bu şartlarda gündeme gelir. Muhalefetin sesini yükseltmeye başladığı bu dönemde iktidar, devlet ile halk arasındaki kopukluğu gidermek üzere Halkevlerinin kuruluşuna karar verir. Yeni örgütlenme politikasının en önemi kurumu Halkevleri olacaktır. Halkevleri de CHP gibi devrimleri halka benimsetmek için bir eğitim örgütü olarak kurulmuştur. Halkın Atatürk devrimleri doğrultusunda siyasal ve ideolojik eğitimlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulan bu örgütler, halkçılıkla desteklenen milliyetçiliğin bir ideoloji olarak kitlelere yayılmasını amaçlıyordu. Halkevleri, halk kültürünün aydınlar tarafından araştırılıp öğrenilmesi işlevini görmekle birlikte Kemalist kadronun halkçı ve milliyetçi ideolojisinin Anadolu’ya yayılmasını sağlayan kitle örgütleri olarak da çalışırlar.⁸⁴

⁸³ Anıl Çeçen, *Halkevleri* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990), 106.

⁸⁴ Karpat, „a.g.m.”, 77.

Parti-Halkevi İlişkileri

Daha önce de değinildiği gibi, 1931 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kongresi'nde, bizzat Atatürk'ün Kemalizm olarak tanımladığı ilkeler, Altı Ok simgesiyle son şeklini alır. Bu kongrede Kemalist ideoloji kendisini Altı Ok ile net bir şekilde ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda ilkelerle formüle edilen ideolojinin geniş kitlelere yayılmasını sağlayacak mekanizmaları tanımlamak ve örgütlemek üzere de harekete geçer. CHP, bu yolda faaliyet gösterecek olan Halkevlerinin kuruluş kararını da bu kongrede alır. Bu karar aynı zamanda daha önce bahsettiğimiz gibi Türk Ocaklarının kapatılışı ile de bağlantılıdır. Parti, örgütsel bakımdan güçlenmek için Türk Ocaklarını kendisine katmayı talep eder. Bunun üzerine Türk Ocakları kendisini lağvetme kararı alır ve kapatılan Türk Ocaklarının yerine Halkevlerinin kurulması kararlaştırılır. Parti, bir yıl içinde tasarladığı hedefleri gerçekleştirir:⁸⁵ 19 Şubat 1932'de on dört ilde aynı anda on dört Halkevi açılır. Bunlar, Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van Halkevleridir. Bu ilk Halkevleri, Türk Ocaklarından devralınan binalarda faaliyet gösterirler. Halkevlerinin çalışma kolları Dil Tarih Edebiyat Şubesi, Ar Şubesi, Temsil Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Kitapsaray ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi ile Müze ve Sergi Şubesi olmak üzere dokuz tanedir. 1933 yılında Halkevlerinin sayısı elli beşe yükselir. 1940'ta 379, 1945'te 438, 1950'deyse 478 Halkevi sayısına ulaşılır. 1932-40 yılları arası, Halkevleri gerek sayı gerek faaliyet

⁸⁵ Neşe G. Yeşilkaya, "Halkevleri", *Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt: 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 115.

bakımından en hızlı dönemini yaşar. Bu dönemde Halkevlerinde 23750 konferans, 9050 konser, 7850 film gösterimi, 970 sergi ve 12350 tiyatro gösterisi düzenlenir.⁸⁶

CHP her fırsatta Halkevlerinin, kendisinin bir kültür kolu olarak kurulduğunu vurgulamıştır. Parti, Halkevlerini kendi bünyesinde örgütleyerek hem bağımsız derneklerin yaşadığı olumsuzluklardan korumak istemiş hem de Halkevlerinin içinde herhangi bir özerk veya bağımsız bir eğilimin gelişmesini denetlemeyi ve engellemeyi amaçlamıştır. Parti zaman içinde Halkevlerinin bağımsız birer kuruluş haline gelmesini sağlayacak koşulları ortadan kaldırırken, başkanları da dahil olmak üzere bütün Halkevi görevlilerini kendi parti üyeleri arasından seçmiştir. Halkevlerinin bir genel merkezi olamayacağı özellikle belirtilmiş, onları dağınık ve atomize topluluklar halinde örgütlemiş, böylece Halkevlerinin bağımsız bir örgütlenmeye dönüşmesi ihtimali ortadan kaldırılmıştır.

Yapısal işleyişteki bu organik bağın yanında, Halkevlerinin işlevsel özerkliği de söz konusu olamamıştır. Halkevleri etkinlikleri, parti programı ve ideolojisine uygun hatta sadece onlarla sınırlı olmak durumundaydı. Çalışma ve faaliyet programları parti tarafından belirlenen Halkevleri, askeri ve siyasi başarılarından sonra partinin toplumu kültürel ve sosyal alanda da dönüştürmesi için yurdun dört bir yanına partinin siyasi ideolojisini yayan kuruluşlar olarak tasarlanmıştı. Bu bağ bir süre sonra fiziksel olarak da görünür hale gelmiş, 1930'ların başında parti ve Halkevi binaları şehir merkezlerinde ayrı ayrı konumlandırılırken daha sonra parti teşkilatıyla Halkevleri aynı binalara yerleşmeye başlamışlardır.

Parti, Halkevlerinin siyasi kuruluşlar olmadığını ısrarla vurgulamış olsa da Halkevleri etkinliklerinin gerisinde, doğrudan ya da dolaylı olarak parti ideolojisinin aşılandığını söylemek çok da yanlış olmaz. Doğrudan doğruya politik motiflerle ve

⁸⁶ Şimşek, *a.g.e.*, 61.

beklentilerle gerçekleştirilen Halkevi etkinliklerinde; siyasi şarkıların söylenmesi, siyasi konularda söyleşiler yapılması, siyasi içerikli konferanslar düzenlenmesi ve siyasi içerikli tiyatro oyunlarının oynanması örnekleri sayılabilir.⁸⁷

Halkevlerinin Amaçları

Halkevlerinin kuruluşundaki amaç ve temel felsefe Atatürk tarafından şöyle ifade edilir:

Gençlik istikbalin ışığıdır. Gençlik mütemadiyen gelişen ve yetiştiren bir çalışmanın içinde yaşamalıdır. Millet, şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, ideale bağlı bir halk kitlesi şeklinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, en yetişkin muallim ordularına malik olmak kafi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir halk mesaisinin tanzimini ihmal etmeyeceğiz. Bunu Halkevleri yapacaktır.⁸⁸

Halkevleri aracılığıyla Kemalist ideolojinin ürünü olan devrimleri yerleştirmek Halkevleri Talimatnamesi ile “resmen” amaçlanır. Ulus devletin inşasında Halkevleri önemli görevler üstlenir. Halkevleri ile Kemalist ilkeler doğrultusunda belirlenmiş yeni bir kamusal alan tanımlanır ve bu doğrultuda Cumhuriyetle birlikte özellikle İstanbul’da görülmeye başlanan yeni yaşam kalıpları Halkevleri aracılığıyla Anadolu’ya da taşınmaya çalışılır. Halkevleri, yayımladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslar ile ev ve iş yaşamı dışında yeni toplanma sahaları yaratır, yeni eğlence anlayışları, dans, müzik, tiyatro, Kemalizmin yaygınlaştırılması için araç olarak kullanılır.

Halkevlerinin öncelikli amacı, tüzüklerinde şöyle dile getirilir:

Partimizin program temelleri cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimciliktir. Programımız bu ana ve temel prensiplerin hâkimiyeti ve ebediliği için bu vasıflarda kuvvetli vatandaşlar yetiştirilmesini; milli

⁸⁷ Şimşek, *a.g.e.*, 98.

⁸⁸ Kara, *a.g.e.*, 35.

seciyenin, Türk tarihinin ilham ettiği derecelere çıkarılması, güzel sanatların yükseltilmesi, milli kültürün ilmi hareket ve faaliyetlerinin kuvvetlendirilmesini ehemmiyetli vasıtalar olarak tespit eder. Bu vasıtaların hepsi birden medeniyet yolunda Türklüğün kaybettiği uzun yılları, cesur, atılgan ve yorulmayan hamlelerle kazanacak nesiller yetiştirmeyi, medeniyet sahasında Türk'ün tabii meziyet ve kabiliyetleriyle mütenasip şeref mevkiini tekrar almasını sağlayacaktır. Halkevlerinin amacı bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve birleştirici yurtlar olmaktır.⁸⁹

Millet olabilmenin ancak milliyetçiliği yayararak mümkün olabileceği, kısaca milletin yapılanması için belli bir insan emeğinin konulması gerekliliği, Halkevi yöneticilerinin söylemlerinde de yer alır. İlk yıllarda verilen çoğu demeç, Halkevlerinin rolünü vatandaşları kaynaştırma, Cumhuriyet devrim ve ilkelerini vatandaşların düşüncelerine işleme, ulus ve vatandaşlık duygularının aşılması olarak ifade eder.

Bu toplayıcılık ve birleştiricilik işlevi, dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından da vurgulanır. Peker, "...bu asırda millileşmek için, milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır"⁹⁰ sözleriyle Halkevlerinin ulaşması gereken amaçların başında ulusal birliği gösterir. Bu süreçte Halkevlerinin oynayacağı pratik yol, semboller üreterek toplumun beğenisini ve taleplerini parti ideolojisi doğrultusunda biçimlendirmek olacaktır. Suavi Aydın, Halkevlerinin kuruluş amacını "Cumhuriyetin yeni kültür kimliğini üreten kurumlar olan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinin ürettiği mesajı Cumhuriyet'in hedef kitlesine ulaştırmaktır."⁹¹ sözleriyle tanımlar.

⁸⁹ *CHP Halkevleri Talimatnamesi* (Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1934), 3.

⁹⁰ Şimşek, *a.g.e.*, 63.

⁹¹ Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993), 233.

Halkevlerinin Faaliyet Alanları ve Tiyatro Kolu Çalışmaları

Halkevlerinin şubeleri yoluyla, parti ile halk arasındaki iletişimi artırmak ve rejimi halka benimsetmek gibi bir işlev yüklendiği açıktır. Kaldı ki 1930'larda birçok ülkede böyle örgütlenmeler göze çarpıyor. Özellikle Sovyetler Birliği, Almanya ve İtalya gibi o dönem otoriter rejimlerin baskın olduğu ülkelerde görülen bu örgütler, sadece kitlelerin bir ideoloji etrafında dönüştürülmesini sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda halka birçok pratik bilgi ve becerinin kazandırılmasına da yardımcı oluyordu. Dolayısıyla Halkevleri, Kemalizmin sadece siyasi alanda değil, günlük yaşam üzerinde de belirleyici olma gayretinin somut bir örneği olarak kabul edilmelidir.

Halkevleri kollarının çalışma sahalarından resim şubesinde milli destanları yaşatan, kahramanlıklarımızı canlandıran, kendi öz benlik ve hayatımızı ilgilendiren konulardaki eserlerin destekleneceği açıklanır; spor şubesinde milli sporlar olarak güreş, cirit, avcılık özendirilir. Bunun yanında boks, eskrim, yüzücülük, yüzme gibi modern sporlara da yer verilir. Dil ve Edebiyat şubeleri kuruldukları bölgelerdeki öztürkçe kelimeleri derlerken, Sanat şubesi halk arasında yaşayan ulusal oyunları ve türküleri nota ve sözleri ile birlikte toplayıp derlemekle görevlidir.⁹² Halkevleri, görüldüğü gibi “telkin ve terbiye” yolu ile halka devrimleri benimsetecektir. Devrimlerin benimsetilmesinde en önemli telkin araçlarından birisi de tiyatro olacaktır.

Tiyatronun dini ve siyasi propaganda aracı olarak kullanılması konusu oldukça eskidir. Antik çağdan günümüze kadar tiyatro, sanat dalları arasında toplumsal yanı en ağır basan, insanların bir arada yaşamalarından kaynaklanan bireysel ve güncel sorunları ve çatışmaları kitlesel bir etkiyle ele alan bir sanat kolu olarak var

⁹² Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005), 100.

olagelmıştır. Tiyatro, okur-yazarlık oranının düşük olduğu toplumlarda da diğer yöntemlere göre daha hızlı, etkili, az zamanda çok kişiye ulaşabilen ve onu yönlendirebilen bir propaganda aracı konumundadır. Fakat tiyatronun siyasi anlamda en etkili propaganda aracı olarak kullanılması Amerikan, Fransız ve Sovyet devrimlerinden sonra yaygınlık kazanmıştır.⁹³ Bu devrimlerin amaçları ve yapıları birbirinden farklı olsa da hepsinde propaganda amacıyla tiyatrodan faydalandığı, bu yolla halkın yeni rejimi desteklemesinin sağlanmaya çalışıldığı ve yeni rejimi temsil eden ideolojinin topluma yayılması sürecinde tiyatronun önemli bir işlevi olduğu görülür. Örneğin Almanya’da propagandacı bir tiyatro sanatçısı, “en az bir askeri kahraman kadar” değerli sayılırdı.⁹⁴ Daha önce bahsedildiği gibi İtalyan ideali doğrultusunda kitleleri eğitmeye çalışan kuruluşların başında gelen Depolavorolar etkinlikleri arasında tiyatro faaliyetlerine ayrı bir önem vermişlerdir. Birçok İtalyan tiyatro yazarı milliyetçi piyesler yazarlar. Kırsal kesimdeki halkı eğitmek için gezici tiyatro kumpanyaları düzenlerler. Bu tiyatro gösterilerinde halktan sembolik bir miktar ücret talep edilir ve gelirin yarısı Depolavorolara bırakılır.⁹⁵

Görüldüğü gibi tiyatro Halkevleri sahnelerinde yer almadan çok önce siyasi ve ideolojik anlayışların topluma benimsetilmesi amacıyla kullanılmaya başlamış, tek parti yönetimi de bu alanda kendine özgü bir tarz geliştirmeden önce öteki ülkelerin bu konudaki deneyim ve uygulamalarını incelemiştir. Halkevi dergilerinde yer alan yazılarda Avrupa’da kurulmuş Halkevleri benzeri örgütler tanıtılır. Bunlar arasında Selim Sırrı’nın “İtalya’da Halk ve Gençlik Teşkilatı”, Vildan Aşır’ın “Romen Gençlik Teşkilatı”, R. Ş. imzalı “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi”, N.

⁹³ Hasibe Kalkan Kocabay, *Gerçek(lik)le Yüzleşmek: Belgesel Tiyatro ve Politik Tiyatro Geleneği* (İstanbul: Papirüs Yayınları, 2003), 18.

⁹⁴ S.K. Kalkan, “Cumhuriyet Devrinde Tiyatro Hareketleri ve Halkevleri”, *Yeni Türk*, 71, 475.

⁹⁵ Şimşek, *a.g.e.*, 189.

Kemal'in "Meksika'da Köy Terbiyesi", "Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı" gibi makaleleri *Ülkü* dergisinde yer alır. Bu yazılarda bir yandan benzer örgütlenmelerin daha önce Avrupa'da başladığı, aynı zamanda da Halkevleri kanalıyla Türkiye'nin de artık bir gelişimin içinde olduğu vurgulanır.⁹⁶ Genel anlamda yürütülen halk terbiyesi çalışmaları, bu çalışmaların devlet ile ilişkileri, devletin çalışmalara para, organizasyon ve bunun gibi konulardaki katkısı, etkisi, çalışmaların amaçları, yapılanma şekilleri gibi konular ayrıca Amerika, Lehistan, Romanya, İsveç, Belçika gibi örneklerle tartışılır.⁹⁷

Söz konusu örnek yapılanmaların incelenmesiyle geliştirilen Halkevleri tiyatro kollarının amacı "Halkevleri Çalışma Talimatnamesi"nde ifade edilir. Bu talimatnamenin Temsil Şubesi bölümünde belirtildiğine göre tiyatro çalışmalarının amacı, "halkevlerinde hayat ve hareket uyandırmak, şehir ve kasabaların tiyatro ihtiyacını gidermeye yardım etmek, memleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak"tır.⁹⁸ Bu amaçla birkaç tiyatro grubu kurulacak, sahnesi olmayan yerlerde ve özellikle köylere açık hava temsil çalışmaları yapılması sağlanacak, halkın eğitimi için kukla ve Karagözden yararlanılacak; sabit veya seyyar sinema makineleri bulundurulacak ve bu konuda CHP'den yardım sağlanacak, sinema ve tiyatro etkinlikleri ücretsiz izlenebilecektir. Talimatnamenin dikkate değer 45. maddesi ise Halkevlerinde sergilenecek oyunların CHP Genel Yönetim kurulunun onayını almayı şart koşar ve böylece tiyatro üzerindeki denetim geleneği sürdürülmüş olur. Halkevleri yıllıkta temsil kollarının görevleri "Halkı tiyatro aracılığı ile yetiştirmek üzere partice kabul edilen eserleri oynamak, gezici veya yerli, sesli veya

⁹⁶ Öztürkmen, *a.g.e.*, 98.

⁹⁷ Karadağ, *a.g.e.*, 24.

⁹⁸ Sevdâ Şener, *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Tiyatrosu* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 55

sessiz sinemalardan yararlanarak halkın kültürel ve artistik sevgisini yükseltmek, kukla, Karagöz ve ortaoyunu gibi ulusal oyunları düzenleyip bunlardan halk terbiyesi bakımından yararlanmak"⁹⁹ olarak açıklanır. Halkevleri talimatlarına uygun olduğu kabul edilen oyunlar Halkevlerinde sahneye konmak üzere turneye çıkıyor, bu turnelerde kaç kişinin bu piyesleri seyrettiği hesaplanıyor, başarı, ulaşılan izleyici sayısı ile hesaplanıyordu. Örneğin Reşit Galip'in, Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığı *Akın* oyunu hakkındaki düşünceleri şöyleydi: "Ankara'da beş gün zarfında altı bin kişinin izlediği Akın temsili verilmesinden edindiğimiz tecrübe göstermiştir ki her zaman için ve herhalde daha birçok zaman için fakat bilhassa bugün için memleketimizde en iyi, en güzel ve en faydalı neşir vasıtası temsildir."¹⁰⁰ Görüldüğü gibi Tanzimattan bu yana süren algıya göre Halkevlerinde de tiyatroyu etkin bir eğitim aracı olarak görme geleneği sürmekte, bu kuruluşlarda sergilenecek oyunların seçileceği yarışmalarda oyunların eğitici işlevi üzerinde durulmaktadır. Prof. Dr. Nurhan Karadağ, Halkevlerinde oynanacak oyunlarda aranan özelliklerin şöyle sıralandığını belirtir: "Yeni Türk toplumunun çağdaş yaşamını bütünlemeli, ulusal duyguları doyurmalı, devrim ilkeleri ışığında ulusal sorunları işlemeli, devrimin dünya görüşüne uygun halk yaşamı, değişimler, ilerlemeler konu edinmeli, her sınıfa seslenebilen, yetiştirici türden oyunlar olmalı."¹⁰¹

CHP Halkevleri öğreneğinde Halkevleri temsil şubesine iki önemli görev verilir. İlki, kadın ve erkek üyelerden oluşan bir tiyatro grubu kurmak, diğeri de CHP Genel İdare Kurulu'nun belirlediği ya da izin verdiği oyunları sergilemek.¹⁰² CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'nin 43'ten 52'ye kadar olan maddeleri temsil

⁹⁹ Karadağ, *a.g.e.*, 103

¹⁰⁰ Öztürkmen, *a.g.e.*, 94.

¹⁰¹ Karadağ, *a.g.e.*, 132

¹⁰² Şimşek, *a.g.e.*, 82.

şubesinin etkinlikleri üzerindedir. Bu maddelerde Halkevi sahnelerinin amaçları; halkın tiyatro ihtiyacını karşılamak, gençleri güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak, onların fikir, sanat ve dil eğitimlerine katkıda bulunmak, iyi hatip yetiştirmek, faydalı propagandalar yapmak ve memleket ve cemiyet için yararlı telkinlerde bulunmak şeklinde açıklanır. Şube bu amaç doğrultusunda, yetenekli ve gönüllü üyeler arasından birkaç tiyatro grubu kurar. Halkevleri müesseselerinde ancak CHP Umumi İdare Heyeti'nce tasvip edilen piyesler oynanabilir. Piyeslerdeki kadın rolleri hiçbir gerekçeyle erkeklere verilemez. Kukla ve Karagöz oyunu, halk terbiyesi bakımından şubenin çalışmaları içine alınır. 1935 yılında CHP Halkevleri Talimatnamesi'nde, tiyatronun “eşsiz telkin kuvveti” sayesinde tezli bir piyes ile sayısı 136'ya ulaşan Halkevleri aracılığıyla, 136 binden fazla yurttaşa bir iki gün içinde bir fikrin telkin edilebileceği hesaplanır.¹⁰³ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip de Halkevlerinde oynanacak oyunların niteliklerini şöyle açıklar:

Halkevi sahnelerinde yalnız milli tezleri müdafaa eden piyesler temsil edilir. Bizim mevzularımız, umumi Türk tarihi ile milli mücadelenin her biri bir millete ebediyen şeref ve iftihar sermayesi olabilecek sayısız sahneleri, Türk'ün güzel ahlâkı, yüksek faziletleri, Türk ruhundaki maddi manevi sonsuz kudretler gibi membalardan alacaktır.¹⁰⁴

Her Halkevi, tiyatro kolunu açabilmek için salon ve sahne koşuluna bağlanır. Yakın yerlerde, açık havada, köy meydanlarında oyun sahnelenirken bile imkân olduğu ölçüde üç duvar ve perde kurulur. Sahnesiz, dekorsuz, ışıksız tiyatro olamayacağı, olursa da ilkel olacağı düşünülür. Avrupa'dan öğrenilen Kapalı Biçim tiyatro anlayışı sürdürülür.¹⁰⁵ Bu koşullarla 1932-51 yılları arasında Halkevi sahnelerinde 386 farklı oyun sergilenmiştir. Bunların yaklaşık 110 kadarı siyasi propaganda ve ulusal kültüre dayanan, Türk Tarih Tezi'ni ve Kemalist ideolojiyi yaymayı amaçlayan, yazarlara

¹⁰³ Yeşilkaya, *a.g.e.*, 94.

¹⁰⁴ Şimşek, *a.g.e.*, 190.

¹⁰⁵ Karadağ, *a.g.e.*, 164.

Halkevleri tarafından sipariş edilen veya yarışmalarla teşvik edilerek yazdırılan oyunlardır. Bu oyunların genelinde vatan sevgisi ile ulusal birliğe olan inanç sergilenir.

Bu oyunların yanı sıra öğretici ve eğitici nitelikte, sanatsal düzeyi yüksek oyunlar da sergilenir. Politik vurguları daha az olan bu oyunlar arasında Shakespeare, Moliere, Sophocles çevirileri, Musahipzade Celal ve Ahmet Vefik Paşa uyarlamaları sayılabilir. Üçüncü bir başlıktan söz etmek gerekirse, Fransız usûlü farmlar, trajikomediler ve melodramların yer aldığı, toplumsal hayat ve aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların işlendiği oyunlar görülebilir.

Genel olarak Halkevi sahnelerinde halkın kendine olan güvenini pekiştirmek, ileriye umutla bakmasını sağlamak amacıyla iyimser oyunlar sahnelenmiştir. Halkevleri tiyatro kolları için yazılan oyunların halka özgüven aşlamak, ulusal değerleri öne çıkarmak amacıyla yazılmış, didaktik oyunlar olduğu açıktır. Bu bakımdan bu oyunların konu ve kişileri de yaşanan gerçekliklerden çok, benimsenmiş doğrulardan hareketle kurgulanmıştır. Günün tanınmış yazarları Kemalizmin yayılmasını sağlamak, devrimleri benimsetmek, Türklük bilincini sağlamlaştırmak için açılan oyun yazımı kampanyalarına katılırlar. Bir kültür devriminin yaşandığı yılların coşkusu dile getiren bu oyunlarda Kemalizm'in ilkeleri ve aydın kesimle halkın bütünleşmesi temel alınır.

İKİNCİ KISIM

HALKEVLERİ DÖNEMİ TİYATRO OYUNLARININ İNCELENMESİ

Modern devlet, belirlediği tanımlar ve amaçlar çerçevesinde toplumu kurma ve ona bir üst kimlik kazandırma konusunda ideolojiyi kullanır. İdeolojinin işlevi tek başına, bağımsız bir işlev değildir. Toplumu belirlenmiş bir düzen içinde tutan, bu düzeni koruyan, bütünlüğü sağlayan bir siyasi iktidar alanı olan devlet, tasarladığı toplumu kendisiyle aynı amaca yönelmiş bir şekilde organize etme amacını ideoloji ile gerçekleştirir.¹⁰⁶ İdeoloji, toplumsal formasyonun belirleyicisi, buna göre toplumu dönüştüren ve bireyleri belli ilişkiler ağı içinde yönlendiren egemen fikirler ve tasarımlar sistemi olarak bu süreçte aktif rol üstlenir.¹⁰⁷ İdeolojiler, belirlenmiş değerler sisteminin ve tasarımların topluma aktarılmasında sosyal hayatın tümünü siyasallaştırarak çok güçlü bir mobilizasyon dünyası kurar.

Yeni yapılanan bir devlet modeli için gelenekten kopuşla birlikte yaşanabilecek yabancılaşma sorunu da oluşturulan ideolojik söylem ve eylemlerle bertaraf edilmeye çalışılır. Toplum ve devlet arasındaki yabancılaşmanın çözüm aracı olarak ortaya çıkan ideoloji, geleneksel toplum değerlerinin yeni düzende anlamlarını yitirmeleri sonucu, yeni toplumsal değerler haritası üretme çabası olarak karşımıza çıkar.¹⁰⁸ İdeoloji, toplumla devletin amaç ve çıkarlarını örtüştürerek, bireylerin siyasi iktidara yabancılaşmasının önüne geçmeye çalışır. Bireyler, belirli anlamlar ve davranışlar bütünü içinde kendisi gibi olan bireylerle uyumlu bir bütünlük oluşturabilir böylece.

¹⁰⁶ Laclau, *a.g.e.*, 73.

¹⁰⁷ Althusser, *a.g.e.*, 47.

¹⁰⁸ Mardin, *a.g.e.*, 7.

Kemalist ideolojinin prensipleri de söz konusu süreç içinde ve bu doğrultuda değerlendirilmelidir.

Yeni bir ulus yaratma sürecinde tarih, dil, mitoloji, ideoloji, din, kültür, hukuk, eğitim, ekonomi vb. unsurlar devlet tarafından modernleşme araçları olarak kullanılır. Sanayileşmiş bir ekonomi, tek tip bir eğitim, modernleştirici ideolojiyi yayacak entelektüel sınıf, devlet otoritesini tesis eden hukuk, halkı bir bütün halinde örgütleyen ve yöneten tek parti tek lider anlayışı ve tüm bunları bir arada tutan ve aynı amaca yönlendiren resmi ideoloji-Kemalizm, yeni modern ulus-devletin temel dinamikleridir. Bu doğrultuda altı ok ile kendisini tanımlayan Kemalist ideoloji, milliyetçilik ilkesiyle diğer milletlerden farklı ve üstün, kendi içinde ortak ve dayanışmacı bir millet oluşturmayı amaçlıyordu. Halkçılık, halkı farklı sınıflardan oluşmuş olarak değil, Türk halkının bireysel ve toplumsal hayatındaki iş bölümünün gereklerine göre çeşitli mesleklere bölünmüş bir topluluk olarak ele alıyordu. Bu ilke gereği devlet de yeniden bölüşümcü bir toplumsal düzen tesis etmekle görevlendiriliyordu. Laiklik ilkesi ile din bir vicdan meselesi haline geliyor, devletin kontrolünde bir din anlayışı yerleşiyordu.¹⁰⁹ Devletçilik ilkesi gereği devlet, elinde bulundurduğu ve müdahale edebileceği her türlü ekonomik gücü dağıtan bir kaynak görevi üstleniyordu ve devlet bu yetkiyi milli bir burjuvazi yaratmak yönünde kullanıyordu. Modern ulus-devlet inşası projesi, devletin bir misyonu olarak devrimlerin devamlılığını zorunlu kılıyor, devrimcilik ilkesi ile toplumsal değişim ve dönüşüm programlarını devlet inisiyatifine bırakılıyordu.

¹⁰⁹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, 2. baskı, (İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999), 95.

Cumhuriyet modernleşmesi başlı başına Devletçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik ilkeleriyle belirlenen bir süreci ifade eder.¹¹⁰ Devlet milletle özdeşleştirilerek modernleşme Cumhuriyet yönetimi ile örtüştürülür. Cumhuriyet yönetimi, toplumun ve liderin var olma nedenselliğine dönüşür. Bu nedenselliğin yürütücüsü olan lider-parti-ideoloji de bu bağlamda toplum üstü bir kutsallaştırmaya uğrar.

Tüm bu nedenlerden dolayı Kemalist ideoloji ve onun bir kurumu olan Halkevlerinde oynanan tiyatro oyunları incelenirken, Kemalizmin gündelik hayatı tasarlayan, belirleyen, yöneten öncelikli anlayışları olarak devletçilik, milliyetçilik ve halkçılık düşünceleri merkeze alınacaktır.

İlk olarak, okullarda sahnelenmesi için yazılan mektep temsilleri incelenerek Kemalizmin eğitim ve vatandaş yetiştirme projelerinin oyunlarda nasıl ele alındığına değinilecek. Ardından onuncu yıl oyunları ele alınarak, Cumhuriyetin onuncu yılının, Kemalizmin kendisini onuncu yıl kutlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerle nasıl pekiştirdiği ve sunduğu, halkın desteğini nasıl organize edip yönettiği incelenecek. Türk Tarih Tezi ile ilgili oyunların incelenmesiyle, Kemalizmin dil ve tarih politikalarının, resmi tarih yazımının, köken ve öz vurgusunun, milli kimlik inşasının oyunlarda nasıl dile getirildiği üzerine düşünülecek. Son olarak Köy Oyunları ele alındığında, Kemalist söylemin köy kalkınma projesi, köylüyü ele alış biçimi, saf Türk köylü söylemi ve bu söylemin unsurlarına yakından bakılacak.

¹¹⁰ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, der. Mümtazer Türköne, Tuncay Önder (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 187.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEKTEP TEMSİLLERİ

Althusser, siyasal iktidarın, kendi varlığını devam ettirebilmesi için baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara sahip olduğunu ve bunları yoğun bir şekilde kullandığını ifade ediyordu. Buna göre devletin, baskı aygıtlarına ve ideolojik aygıtlara dayanarak varlığını sürdürdüğü vurgulanıyordu. Birinci bölümde tartışıldığı üzere, devletin baskı aygıtları, açık güç kullanımının veya zorlamanın bulunduğu alanlarda işleyen, hukuk, mahkemeler, polis, ordu gibi kurumlar; ideolojik aygıtları ise aile, eğitim ve din gibi alanlarda siyasal iktidarın onanmasını devam ettiren kurumlardı. Buna göre, bu alanlar içerisinde bireyler adlandırılır, kimlik kazandırılır ve devletin egemenlik alanına hapsedilir. Devlet, Althusser'in diaların içinde tanımladığı ve ele aldığı eğitim kurumları aracılığıyla da tüm toplumu kendi ideolojik ilkeleri doğrultusunda kodlar, eğitir ve kendi ideolojik formlarından kaynaklanan sembolleri, simgeleri ve dili topluma yayar. Eğitim, bir toplumsal ve siyasal kontrol mekanizması olarak modern devletle beraber çok yoğun ve etkin bir alana hâkim olur. Modern devletin öngördüğü egemenlik, ulus yaratma ve merkezi bir otorite kurma ilkelerinin gerçekleştirilme alanlarından birisi de eğitim olur. Bu süreçte eğitim ve ideoloji birbiriyle yakından ilgili olarak siyasal iktidarın kendi meşruiyet ilkelerine mutlaklık ve kutsallık kazandırdığı araçlar olurlar. Eğitim süresince okullarda üretilen bilgi ve gerçeklik, siyasal iktidar tarafından devamlı, tek gerçek olarak sunulur. Eğitim ve kurumları aracılığıyla devlet ideolojisi, her yere ve herkese ulaşma imkânı bulur.

Kemalizmin kendisini topluma yayma ve sağlamlaştırma politikaları içinde önemli bir işlevi olan Halkevleri; belirlenen milli eğitim politikasının gerçekleştirilmesi için okullarla paralel çalışmalar içinde bulunan bir kurum olarak gözüktür. Halkevleri döneminde Halkevlerinde ve okullarda sahnelenmek üzere tiyatro oyunları yazdırılır. Bu oyunlarda Kemalist ideolojinin ekonomik, kültürel, tarihi, güncel vb. söylemlerinin yeniden üretildiği ve pekiştirildiği, bu oyunların da okullar ve Halkevleri sahneleri aracılığıyla vatandaş yetiştirme projesine dahil edildiği görülür. Bu bölümde, kısaca modern ulus devletlerin yapılanmasında eğitimin rolüne ve Kemalizmin eğitim politikalarına değinildikten sonra, oyunlarda söz konusu söyleme paralel olarak üretilen söylem ele alınacak.

Eğitim, İdeoloji ve Kemalizm

Modern devlet modelinde devletle toplum arasındaki ilişki eşitlik ilkesi üzerinde değil; devletin toplum üzerinde söz ve öncelik sahibi olduğu hiyerarşik bir yapı üzerinde gelişir. Modern devlet, toplumu yöneten, öğreten ve terbiye eden bir aygıt olarak tasarlanır. Dinin toplum üzerindeki belirleyici, denetleyici ve terbiye edici konumunun yerine modern devlet yapısı yerleşir. Bu süreçte modern eğitim anlayışı da tüm kurumlarıyla devletin toplumu, onun yaşayışını, değer yargılarını, farklı kimliklerini kaynaşmış bir bütün haline getirmesinde etkili rol oynar. Bu yüzden eğitim, devletin kendi ideolojisini bireylere benimsetme, uygulatma ve söz konusu ideoloji ile bireyleri kuşatmasının etkin bir yolu haline gelir.¹¹¹ Modern(leştirici) devlet, eğitim kurumları aracılığıyla tüm toplumu ideolojisi doğrultusunda eğitir; kendi ideolojisinin ürettiği dille, simgeler, söylemler ve kodlarla biçimlendirir.

¹¹¹ Halis Çetin, *Modernleşme Krizi* (Ankara: Orion Yayınları, 2007), 107.

Eğitim bu sayede toplumsal ve siyasal kontrol mekanizması olarak modern devletin temel unsurlarından birisi haline gelir. Eğitim, toplumsal kabulün, statülerin, kişilik gelişiminin ve birey olmanın bir yolu olarak devlet tarafından yönetilir.¹¹² Böylece modernleşmenin en yoğun zorunluluk alanı olan eğitim, “terbiye olmakla, emir altına girmekle, siyasi iktidara itaat etmekle ve ona hizmet etme görev ve bilincinin bireylere kazandırılmasıyla” tanımlanır.¹¹³

Modernleştirici devlet, eğitim sürecinde, yeni ideolojinin tüm öğelerini küçük yaşlardan itibaren insanların dünyasına aktarır. İdeoloji; sembolleri, kahramanları, mitleri, tabuları, ritüelleri, sloganları ile ve yoğun bir propaganda yoluyla insanların dünyasına egemen olur. Eğitim sayesinde toplumsal bilinç, bir bütün halinde ortak ilke ve değerler etrafında kaynaşarak siyasal iktidarla bütünleştirilir. Bu süreçte bireylere verilen eğitim ile neyin iyi neyin kötü olduğu öğretilerek bireyin toplumsallaşması sağlanır. Modernleşme süreci bu bağlamda bireyin devlet karşısındaki ödev ve görevlerini öğrenme sürecini ifade eder.¹¹⁴

Modernleşme sürecinde eğitim içi iktidar da siyasal ve toplumsal iktidarın kurulduğu diğer süreçlerle iç içedir. Öğretmen de otoritesini, temsil ettiği siyasal iktidarın gücünden ve tek otorite olma meşruiyetinden alır. Çünkü öğretmenler, devletin moral bekçileri olarak siyasal iktidarın meşrulaştırılması görevini üstlenmişlerdir. Siyasal iktidarın yarattığı kahramanlar, mitler, antlar, törenler ve marşlar, öğrencilere aktarılarak siyasal iktidarın ideolojisi yerleştirilir. Ayrıca yeni ideolojinin fikir ve eylemleri yüceltilir, modern değişimin gerekliliği aşılanır. Kısaca “modernleştirici devlet ideolojisinin bir uygulama alanı olarak eğitim, bireyleri

¹¹² Çetin, *a.g.e.*, 107.

¹¹³ Çetin, *a.g.e.*, 108.

¹¹⁴ Çetin, *a.g.e.*, 112.

mevcut sistemin düzenine katmak, siyasal sisteme uymalarını sağlamak ve bu duruma süreklilik kazandırmak için kullanılan en etkili araçların başında gelir.”¹¹⁵

Kemalist ideolojinin yeni bir toplum yaratma şeklindeki pozitivist dönüşüm projesi en büyük önemi eğitime verir. Eğitim, geri kalmış bir halkı ilerleterek onu tasarlanan güçlü devletin araçları haline getirme amacına odaklanır. Bütünlüklü ve kaynaşmış bir toplum tasarısında eğitim yeni toplum modelini güçlendirecek bireyleri oluşturma görevini üstlenir. Bu süreçte ulusal bütünlüğün sağlanabilmesi amacıyla zayıf ve güvenilmez bir doğası olan insanların da iyi yurttaşlar haline gelebilmesi için onları biçimlendirecek bir eğitime, özellikle yurttaşlık eğitimine gerek duyulur. Bireyler eğitilip yurttaş olduktan sonra bile onların hep yurttaş kalmaları için sürekli kontrol altında tutulması gerekir.¹¹⁶

Okulda vatandaş eğitimi Cumhuriyetin ilanını izleyen ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturur. Yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesinde özel bir yer tanıdıkları okul, Cumhuriyetçi ideolojinin bu kurumdan beklentileriyle büyük ölçüde örtüşür. Cumhuriyet seçkinleri için okul, öncelikle bireylerin sosyalleşmesinde, yeni toplum projesine eklemlenmelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezi bir yere sahiptir. Öte yandan okul, devletin ideolojik aygıtlarından birisi olarak bilginin, ulusal değerlerin ve özellikle de ulusal kimliğin belkemiği olan Türkçenin aktarımında önemli bir işlev yerine getirir. “Bütün bunların yanında okul, inşa edilmek istenen seküler toplum-laik devlet projesinde

¹¹⁵ Çetin, *a.g.e.*, 112.

¹¹⁶ Çetin, *a.g.e.*, 158.

vicdanların eğitim ve denetimini tek merkezden yönlendirebilmek ve biçimlendirebilmek avantajını sunar.”¹¹⁷

Yeni devletin ilkeleri ve inkılaplar doğrultusunda bir taraftan millileşmek diğer taraftan medenileşmek hedefleri yönünde ve Batı'da ortaya çıkan çağdaş reformist eğitim hareketlerine uygun yeni ders ve içeriklerin, öğretim metod ve tekniklerinin alınmasına başlanır.¹¹⁸ 1926 tarihli İlköğretim Müfredat Programı, amaç bölümünden başlayarak ilköğretimin yurttaş inşa sürecindeki rolünü vurgular. Programa göre ilkokulların başlıca amacı, “genç nesli muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmektir.”¹¹⁹

Bu program ile birlikte Malumat-ı Vataniye dersinin adı da Yurt Bilgisi olarak değiştirilir ve temel hedefi yurttaş yetiştirmek olan ilköğretimin amaçlarını doğrudan gerçekleştiren bir ders olması sebebiyle özel bir yer kazanır. Bu ders çerçevesinde, çocukların “daima ilk sınıftan itibaren mektebin umumi hayatına iştirak ettirilmesi” amaçlanır; öğrencilerin ülke sorunlarına ilgi duymasının ve böylece “siyasi sosyalleşmenin sağlanmasına” vurgu yapılır.¹²⁰

1930'lara gelindiğindeyse cumhuriyet devrimlerinin halka yeterince aksetmediğinin tespit edilmesi ile birlikte eğitim konusu üzerine daha dikkatle eğilinmeye başlanır. 1931 yılında İlköğretim Kanunu'nun kabul edilmesiyle ulusal eğitimin gerekleri ışığında ve pedagojik yaklaşımlar gereğince tüm Türk vatandaşlarının ilkokulu Türk okullarında okuması zorunluluğu getirilir.¹²¹ CHP'nin 1931 parti programının beşinci kısmı da partinin eğitim siyasetinin temellerini

¹¹⁷ Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 128.

¹¹⁸ Üstel, *a.g.e.*, 130.

¹¹⁹ Üstel, *a.g.e.*, 131.

¹²⁰ Üstel, *a.g.e.*, 134.

¹²¹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 78.

açıklarken şu noktaları vurgular: “Kuvvetli, cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, (m küçük) Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ve Türkiye Devleti’ne (D büyük)¹²² hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur.”¹²³ Kısaca bu ilkeler milliyetçi ve kanunlara itaatkâr, oldukça pragmatik bir eğitim politikasını öngörür. Türk olmak ve Türklerin memleketinden olmak esas sayılır. 1932-33 öğretim döneminden başlayarak ilköğretim kurumlarında her sabah öğrencilerin ezbere okuduğu “Andımız” bu dönemde uygulanmaya başlar.¹²⁴

Dönemin Milli Eğitim Bakanlığı (O zamanki adıyla Kültür Bakanlığı) dergisinde yayımlanan “İlköğretim ve Eğitim Meslesi” başlıklı yazıda ilkokullarda hâkim olması gereken prensipler arasında milli terbiye de zikredilir ve şöyle denir:

Milli bayramların kutlanması ile Türk dili ve tarihi, Türkiye Coğrafyası, yurttaşlık bilgisi, hayat bilgisi dersleri de her fırsatta bu duygunun kuvvetlenmesine yardım edecektir. İlkokul cumhuriyete bütün kuvvetiyle hizmet eden ve onun müdafaasını en geniş imanla benimseyen fertlerin yetişmesine ancak sosyal bir yaşayışa değer vermekle yol açar.¹²⁵

Özetle, 1930'lu yıllar, devlet eksenli bir yurttaşlık anlayışının okul aracılığıyla yaygınlaştırılması hedefine hız verildiği bir dönem olur. 1930'da ortaöğretim programında yapılan düzenlemeler uyarınca, “Türkçe dersinde milli, vatani ve kahramanca duygular telkin etmek, seciyelerini teşkile yardım etmek, onu içtimai ve milli hayatta daha faal bir fert olarak yetiştirmek” ana hedef haline getirilir.¹²⁶

¹²² Parla, *a.g.e.*, 79. (Alıntıda parantez içindeki tespitler Parla’ya aittir.)

¹²³ Yılmaz Gülcan, *CHF 1923-1946*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 399.

¹²⁴ Sakaoğlu, *a.g.e.*, 210.

¹²⁵ Üstel, *a.g.e.*, 140.

¹²⁶ Üstel, *a.g.e.*, 137.

Kemalist Yurttaşlık Projesi ve Mektep Temsilleri

Bu yurttaş oluşturma projesinde tiyatronun ve Halkevleri bünyesinde okullarda oynanması amacıyla yaz(dır)ılan temsillerin de katkısı önemlidir. Halkevleri bünyesinde okullarda oynanması amacıyla yirmiye yakın mektep temsili yazdırılır. Bu temsiller; çocuklara Kurtuluş Savaşı sürecini anlatan, Cumhuriyetin erdemlerini ve neden “bize en uygun” yönetim şekli olduğunu açıklayan, Türkiye Cumhuriyeti’ni, Osmanlı Devleti ile bir ikili karşıtlıklar sistemi içinde kurgulayıp olumlayan, inkılapları tanıtan, çocukların kendi varlıklarını Mustafa Kemal ve Türk varlığı ile birlikte, ondan ayırışamaz ve bağımsızlaşamaz bir şekilde kavramasını sağlayan, Türk milletinin kalkınması için çocuklara ve gençlere düşen görevleri sıralayan yoğun bir içerikle şekillenir.

Bu oyunlarda uzam, genel olarak bir öğrenci odası ya da bir sınıf olarak tasarlanır. Fakat uzamın genel olarak Ergenekon ufuklarına bakan bir hakan çadırından bir hapisane odasına, basit bir köy evi odasından müttefik devletler ve paşaların birlikte bulunduğu süslü balo salonlarına kadar geniş ve çeşitli olduğu da görülür. Klasik benzetmeci/ yanılsamacı tiyatro anlayışıyla yazılan ve sahnelenen oyunların dekor ve sahne tasarımında, sınırlı sahneleme imkânları çerçevesinde oyunun seyri içinde görsel ya da işitsel göstergeler olarak yorumlanabilecek Mustafa Kemal portreleri ve Mustafa Kemal’in sahneye yansıtılan silüeti, paşa ve Padişahın portreleri, altı ok, Türk bayrağı, İstiklal tezahüratları, ezan sesi gibi unsurların sıklıkla kullanıldığı görülür. Bu figürler daha çok, yine klasik tiyatro dram kurgusunun hedef aldığı gibi, izleyicinin duygusal tepkilerinin yoğunlaştığı ve doruğa tırmandı(rıldı)ğı bir anda, izleyicinin boşalmasını sağlayacak noktalarda, bir anlamda katharsisi sağlayacak figürler olarak devreye girerler. Tam da bu amaca

hizmet edecek şekilde, oyunlar genellikle manzum olarak kaleme alınır. Manzum söyleyişin, sahne performansı ile görsel ve işitsel öğeler üzerinden yarattığı epik, lirik, coşkulu ve destansı atmosfer, akılda kalıcılığı sağlamaya, oyunlarla izleyici üzerinde oluşturulmaya çalışılan romantik ve duygusal etkiyi güçlendirmeye katkıda bulunur.

İnceleme dahilinde, amaçları, içerikleri ve sahneleme yöntemleri hakkında kısaca bilgi verilen mektep temsillerinden *Vergi Hırsızı*¹²⁷, *İstiklâl*¹²⁸, *Destan*¹²⁹, *Yaman*¹³⁰, *Gavur İmam*¹³¹, *Kızıl Çağlayan*¹³², *Tarih Utandı*¹³³, *Vazife ve Şeref Yolu*¹³⁴, *Gazi Çocukları İçin*¹³⁵, *29 Birinci Teşrin*¹³⁶, *On İnkılap*¹³⁷, *Bozkurt*¹³⁸ ve *Zafer Yıldızları*¹³⁹ adlı oyunlar ele alınacak. Bu oyunlardan bazıları Cumhuriyetin onuncu yıl etkinlikleri kapsamında yazıldığı için, ileride incelenecek “Onuncu Yıl Oyunları” başlığı içerisinde bu metinlere tekrar değinilecek.

Oyunların içeriğine ve bu içeriğin nasıl bir sahne söylemiyle iletildiğine yakından bakıldığında, sıklıkla tekrar eden konular; Kurtuluş Savaşı süreci,

¹²⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Vergi Hırsızı* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹²⁸ Reşat Nuri Güntekin, *İstiklâl* (İstanbul: Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1953).

¹²⁹ Galip Naşit, *Destan* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹³⁰ Vasfi Mahir, *Yaman* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹³¹ Burhan Cahit, *Gavur İmam* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹³² Nihat Sami, *Kızıl Çağlayan* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹³³ Ali Zühtü, Müçteba Salahattin, *Tarih Utandı* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933).

¹³⁴ Zeliha Osman, *Vazife ve Şeref Yolu* (İstanbul: İstanbul Numune Matbaası, 1932).

¹³⁵ Aka Gündüz, *Gazi Çocukları İçin* (İstanbul: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1933).

¹³⁶ Vedat Nedim, *29 Birinci Teşrin* (Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Yayınları, 1933).

¹³⁷ Vasfi Mahir, *On İnkılap* (İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933).

¹³⁸ İ. Hakkı Sunat, *Bozkurt* (İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1947?).

¹³⁹ M.F.Gürtunca, *Zafer Yıldızları-İnkılaplarımız* (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1943).

Cumhuriyetin erdemleri, inkılaplar, lider-kahraman Mustafa Kemal'in milletle bütünleştirilmesi, Osmanlı döneminin eleştirisi, Türk tarihi ve kimliğinin üstünlüklerinin anlatılması, Türk gençliğinin niteliklerinin gösterilmesi ve Türk'ün milletine ve ülkesine karşı vazifelerinin açıklanması olarak dikkat çekiyor.

“Karşıda bir milyar, bir milyar candan düşman...”: Kurtuluş Savaşı

Kurtuluş Savaşı, oyunlarda en çok ele alınan konulardan birisidir. Kurtuluş Savaşı'nın sıkça vurgulanan özelliği, maddi, somut yokluklar ve sıkıntılar içinde yürütülmesine rağmen Mustafa Kemal'in inancı, dehası ve halkın fedakârlığıyla, “milyarlarca” iç ve dış düşmana karşı kazanılmış bir savaş olmasıdır.

“Orta Mektep Çocukları İçin” yazılan, Galip Naşit'in 1 perdelik ölçülü oyunu *Destan*, asıl olarak öğrencilerin tarihte resmi yapılmaya değer bir kahraman bulma ödevi vesilesiyle tarihteki tüm kahramanları gözden geçirmeleri konusu üzerine kuruludur. Bu süreçte Kurtuluş Savaşı'na da kısaca değinir. Mustafa Kemal'in önderliğinde Çanakkale Savaşı'ndan başlayarak Sivas ve Erzurum Kongreleri'ni, İnönü ve Sakarya Muharebeleri'ni, Dumlupınar Zaferi'ni ve Türk ordularının Akdeniz'e inişini destansı bir dille anlatır çocuklar:

SEVİNÇ: Karşıda bir milyar, bir milyar candan düşman
Bu tarafta rütbesiz, sırmasız tek bir insan...
Erzurumun kerpiçten gösterişsiz evinde
Damla damla eriyen bir mumun alevinde
Hazırladı geceyi ağartacak gündüzü (...) (s. 21)¹⁴⁰

Kurtuluş savaşının sadece yabancı dış düşmanlara karşı değil, onlarla işbirliği yapan iç düşmanlara ve hainlere karşı da verildiği anlatılır. Yurdun içinde de ülkenin geleceğini ve gelişmesini, bağımsızlığını ve kalkınmasını tehdit edecek gizli düşmanlar her zaman vardır ve olacaktır: “ATIL: Sarayla uşakları sinsi yılan hıncıyla

¹⁴⁰ Tez boyunca oyunlardan yapılan alıntıların sayfa numaraları metin içinde, alıntı sonunda gösterilecektir.

/ Arkadan vurmak için yollara pusu kurdu / Saldıran yığınlara yalnız o karşı durdu.”
(s. 21)

Vasfi Mahir’in *Yaman* adlı 4 perdelik oyunu da Kurtuluş Savaşı sırası ve sonrasında İstanbul’da geçer. Yaman, işgal altındaki İstanbul’da tutsak olarak yaşamaktansa ölmeyi tercih eden ve süregelen duruma isyan eden bir gençtir. Bir Paşa kızı olan Pervin ile gönül ilişkisi vardır. Fakat Yaman, ülkenin içinde bulunduğu koşullarda bir gönül ilişkisinin peşinden gitmeyi kendisine yakıştıramaz: “YAMAN: Anadan dert çekenı avutamaz bir kadın / Karşımızda anayurt can verirken ecelsiz / Bir perde arkasında biz nasıl evleniriz?” (s. 7)

Yaman’ın milli mücadeleye olan inancı, diğer oyun kişileri tarafından gülünç bulunur. Evin görevlilerinden Matmazel Yaman’ın hasta olduğunu, inşallah bir gün düzeleceğini düşünür. (s. 19) Yaman’ın arkadaşları Cemil, Faruk ve İkbâl de değişen dengeler içinde kendilerine yer arayan Padişahçı gençlerdir. Onlar da Yaman’ın fikirlerini “çocukça” bulurlar. (s. 23) Pervin’in babası olan Paşa ise yabancı general ve zabıtlere her gece balolar, yemekler veren ve ülkenin durumu içinde kendi durumunu garanti altına almaya çalışan, Anadolu’da başlayan direniş hareketine inanmayan Padişahçı bir paşadır.

PAŞA: Düşünmeden iş yapan asrımızda delidir.
Şimdi düşün: herifler bütün dünyaya hâkim.
Sayısız dritnotlar, tayyareler, toplar...Kim,
Hangi kol hangi kuvvet bunlarla çarpışacak?
Sen ki her tarafından bağlanmışsın kısıkvrak. (s. 18)

Böylece Kurtuluş Savaşı’nın kimlere karşı verildiği, savaşın cepheleri çizilmiş olur. Büyük rakibi yenen küçük güç, böylece bir düşman ve Türk arketipi oluşturur.¹⁴¹ Küçükken büyüme, maddi kuvvete karşın manevi kudret, savaşın manasını ve Türklerin erdemini pekiştirir.

¹⁴¹ Murat Belge, *Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 36.

<i>YAMAN</i>	<i>PAŞA, İKBAL, FARUK, CEMİL, MATMAZEL</i>
Milli mücadele	İşbirlikçilik / teslim olma
Çocuk, hasta, deli	akıl

Söz konusu iç ve dış düşmanlara karşı tek başına kalan Yaman’ın yani Anadolu hareketinin ne zor şartlarda, nasıl bir maddi yokluk ve manevi inançsızlık, yalnızlık karşısında yürütüldüğü anlatılır. Dolayısıyla “düşman”ın ve “biz”in nitelikleri de tanımlanır. Herhangi bir ideolojik formasyonla oluşturulan topluluklarda sınırları “biz kimiz” ve “onlar kim” soruları arasındaki karşıtlık belirler. Bunun bir sonraki aşaması “biz doğru olanız” ve “onlar yanlış olan”dır. Ve “biz iyiyiz onlar şeytan”¹⁴²

<i>DÜŞMAN</i>	<i>BİZ</i>
Sayıcı çok	Sayıcı az
Maddi varlık	Maddi yokluk
Maddi güç	Maddi güçsüzlük
Zaptetme / Boyun eğme	Özgürlük / Direnme

Sonuçta savaşı kimin kazanacağı Jeneral’e sorulur Jeneralin Cemil ve arkadaşlarına “Siz kazandınız bile” (s. 28) cevabı üzerine Yaman, yanında duran büyük lambayı alarak sofranın ortasına fırlatır. Ve ortadan kaybolur. Bu şiddetli eylem “içeriden başlayan” direnişin ve mücadelenin ilk kıvılcımı olacaktır.

¹⁴² Christopher G. Flood, *Political Myth* (New York: Routledge, 2002), 20-21.

Halkın arasındaki ilk direniş hareketi ise “üstü kirli bir köylü”nün, köyün kızlarından birinin namusuna göz diken bir işgalci askere savurduğu yumruk ile başlar. (s. 15). Tek bir köylü elinde süngüsüyle gelen tüm askerleri yere serer. Aylar sonra galip Anadolu hareketinin en önemli kurmaylarından biri olarak saraya dönen Yaman da öncelikle Paşanın portresini ardından padişahın portresini kılıcıyla yere indirir. (s. 44) Kibre, namussuzluğa ve tutsaklığa isyan eden oyun kişilerinin bu düşmanı yere seren, kutsal değerleri korumak adına gerçekleştirilen tepki eylemleri, seyirciyi de ele geçirecek ve coşturacaktır. Oyunun sonunda Kurtuluş Savaşı’nın, özgürlüğe inananların verdiği olağanüstü mücadeleyle kazanıldığı vurgulanır.

Burhan Cahit’in *Gavur İmam* adlı üç perdelik “milli mektep temsilinde” de benzer bir Kurtuluş Savaşı resmi görülür. Biga’da geçen oyunda, milli mücadelenin düşman / millet kutupları üzerinde durulur. Kurtuluş Savaşı sırasında Biga ve Yenice’de düşman birlikleriyle mücadele eden milli kuvvetlerin milletle nasıl bir bütünleşme, nasıl topyekün bir dayanışma içinde olduğu anlatılır. Bir yanda sekiz yaşında çocuklar koca mavzerleri kuş gibi taşırken (s. 6), kocakarılar cephanesandıklarını çiftler çiftler götürürken (s. 8), milli kuvvetler müfreze, bölük ve çete kumandanları da mücadelenin askeri kanadını idare ederler. Muallimlerse sınıflarda çocukları milli mücadele konusunda bilinçlendirirler. Çocuklar ve gençler “Yaşasın Kuvay-i Milliye Yaşasın Mustafa Kemal” (s. 17) sloganlarıyla sokaklara çıkarlar. Dolayısıyla halk, asker, aydın ve gençler bir bütün halinde milli mücadeleye destek verir, düşmana direnirler. *Nutuk*’ta konunun ele alınışı da bu yöndedir:

Bildiğiniz gibi savaş ve muharebe demek; iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin büyük varlıklarıyla, bütün maddi ve manevi kuvvetleriyle birbiriyle karşı karşıya gelmesi ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun içindir ki bütün Türk milletini cephe bulunduran ordu kadar duygu, düşünce ve hareket bakımından savaşla ilgilendirmeliydim. Yalnız düşma karşısında bulunanlar değil, evinde, köyünde, tarlasında bulunan herkes, milletin her ferdi, silahla

vuruşan savaşı gibi kendini görevli sayarak bütün varlığını yalnız mücadeleye verecekti.¹⁴³

Düşmana karşı cephede ve cephe gerisinde milletin tam bir bütünlük içinde mücadele etmesi ancak istenen sonucun elde edilmesini sağlayacaktı. Peki ama düşman kimdir? “Anzavur, Gavur İmam, Kara Hüseyin...Bunlar dini taassup uğruna milli varlığı uçuruma götürüyorlar. Sebebi nedir? Cehalet.” (s.7).

“Mektepli düşmanı” (s. 13) bu düşmanlar, yabancı devletler ile halkın cehaletinden yararlanarak onları kandıran hainler olarak tanımlanıyor. Yobazlık ve cehalet, Allah’ın emrini kullandığını iddia eden Padişah ve yaymaya çalıştığı dini taassup, milletin karşısındaki en büyük düşman olarak görülüyor. Bu nedenle düşman, dini bir vurgu da kazanıyor bu defa. Ve en tehlikeli olan da budur: “HAMDİ BEY: Bütün çektiğimiz cehaletten. Düşmanlar hep bundan istifade ediyorlar. Ah şu yobazlar...” (s. 10) Böylece ‘düşman’ ve ‘biz’in nitelikleri geliştirilir:

<i>DÜŞMAN</i>	<i>BİZ</i>
İşgal kuvvetleri, yobazlar, çeteler, imamlar	Millet (asker, aydın, halk)
Kancık, hain	Kahraman, savaşçı
Cehalet	Eğitim
Dini birlik	Milli birlik

O yobazlar, imamlar, Aznavur’un etrafında toplanır ve milli kuvvetlere karşı birlik olurlar. Aznavur, “Elimde ferman, göğsümde Kur’an olarak milli kuvvetleri tarumar etmeye geliyorum. Halifeye itaat edenler sancağım altına gelsin” (s. 21) der ve milli kuvvetlerin elindeki cephaneliği ele geçirmeye çalışır. Bu süreçte milli kuvvetler müfreze kumandanı Rıza Bey, köy imamının kaçtığını söyleyerek “Bu yobazlara emniyet olmaz. Bir kancıklık ederler.” (s. 21) der ve cephaneliği koruyan bölüğü

¹⁴³ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, yay.haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), 420.

uyarır. İmamlar, halkın gündelik hayat içinde saygı duydukları, itaat ettikleri dini figürken, imamların halkın gözündeki bu konumu yerinden edilerek hain ve kancık olarak yeniden tanımlanırlar.

Görüldüğü gibi bağımsızlık mücadelesi sırasında Türk milletinin düşmanları yalnızca dıştakiler değildir. İçte de kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan bazı bireyler ve gruplar bulunur. Bunlar, dini kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan, imparatorluğun yıkılmasıyla birlikte ayrıcalıklarını kaybedecek olan kişilerdir ve ne pahasına olursa olsun Osmanlı'yı "kurtarmak" ve varlıklarıyla toplum içindeki statülerini korumak için dış düşmanlarla işbirliği yapmakta bir sakınca görmezler. Dolayısıyla bu kişiler, Anadolu halkının yaşadığı ekonomik, toplumsal ve kültürel gerginliğin başlıca sorumlularıdır. Onların temsil ettikleri din de gericilikle eş anlamlıdır; birçok batıl ve temelsiz inancın toplamıdır sadece. Bu yönleriyle de söz konusu kişi ve gruplar, milletin inşası ve ilerlemesi yolundaki en büyük engellerden birisi haline gelirler.¹⁴⁴ Bu nedenle yeni düzendeki yerlerini yok etmek için önce toplumun gözündeki itibarlarını ve güvenilirliklerini zedelemek ve iç düşman tanımı içinde ele almak etkili bir yol olur. *Nutuk*'ta da içerdeki tehlikenin dışardakinden daha büyük ve önemli olduğuna değinilir:

(...) memleketin kötülük ve hainliğe elverişli ne kadar nankör evladı varsa, hepsini kışkırtarak ve silahlandırarak milli savunmaya kensini adayan vatanseverler aleyhine hiç durmadan kullandılar. İslam şeriatı adına yayınlanan sahte fetvaların, mirimiran ünvanı ile mükafatlandırılan Anzavurlarla, vatanın bağımsızlığı ve savunması aleyhine etrafa gönderdiği maddi ve manevi zehir ve fesat kuvvetlerine karşı, Anadolu aylarca çarpışmak zorunda kaldı.¹⁴⁵ (...) Kerbela, Peygamber'in torunu, imam, mübarek kılıç, şeref duymak gibi cahil takımının hoşuna gidecek laflarla milleti kandırma politikasını benimseyenler, artık insaf etsinler!.. Millet de dikkat ve uyanıklığını artırsın!¹⁴⁶

¹⁴⁴ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 217.

¹⁴⁵ Atatürk, *a.g.e.* 391

¹⁴⁶ Atatürk, *a.g.e.*, 506

Bu noktada “iç ve dış düşman” tanımlamalarına ve bu unsurların metinlerde ve söylemlerde sıklıkla tekrar edilmesi konusuna biraz daha değinmekte fayda var. Tüm yeni yapılanmalarda, yeni kurulan sistemin meşruluğunun zaman zaman yenilenmesi ihtiyacı vardır. Bu da devlete, bağımsızlığa yönelik gerçek veya farazi tehditlere karşı devleti savunmak suretiyle gerçekleştirilebilir. Böylece iktidarın sürekliliği için kendisini devamlı üretmesi gerekir. Bu süreçte hem devletin yeniliği hem de iktidarın meşruiyeti ve halktan aldığı rıza sürekli kılınır. Bu yeniliği ve sürekliliği sağlayacak ve canlı tutacak tehdit olgusu beslenir ya da üretilir. Bu aslında kurumlaşan yeni devletin karşısına yeni düşman kurumlar çıkartması anlamına gelir veya siyasi iktidarın sürekliliğinin dayandığı krizlerin sürekli hale dönüştürülmesine bağlanır.¹⁴⁷

Türkiye Cumhuriyetini inşa eden kurucu ilke, cumhuriyetin sarsılmaz temeller üzerinde durmasını sağlayan unsur olarak kabul edilen devleti korumak ve güçlendirmek misyonudur. Bu yaklaşım, kısa zamanda devletin korunması endişesinin hâkim olduğu savunmacı bir siyasal duruşa dönüşür. Devleti koruma ve kollama misyonunun baskın olmaya başlamasının nedenlerini anlamak için dünya siyasi koşullarının yanında, birinci kuşak Kemalistlerin içinde yetiştikleri zihin dünyasını da aydınlatmak gerekir. İmparatorluğun, candamarı sayılan bazı toprakları hızla kaybetmesinin ardından çökmesine, devletin dağılmasına şahit olan, bunun travmasını yaşayan, birçoğu bu kaybedilmiş topraklarda doğmuş ve büyümüş olan bir devlet eliti zümresinin devletin de yok olması tehlikesi karşısında duydukları tepki, uzun yıllar etkisini koruyacaktır. Bu tepki, Kemalizmin temel güdüsünü oluşturur. Dolayısıyla asıl Kemalizmin teyakkuz halini besleyen unsur, yeni bir devlet ve yeni bir toplum kurma ideali kadar, devletin ortadan kalkması tehlikesini

¹⁴⁷ Çetin, *a.g.e.*, 126.

bertaraf etmektir de.¹⁴⁸ İsmet İnönü Halkevinin açılışında yaptığı konuşmada bu konuya şöyle değinir:

Arkadaşlar, azami derecede gayret, hüsnüniyet ve sulh havası içinde, ilerlemek ve inkişaf etmeye çalışmak bizim politikamızın temelidir. Bu hususta aklı başında olan kimse şüphe edemez. Amma herhangi bir fırtına ne vakit ve ne surette zuhur ederse etsin, meydana çıkınca her vasıttan evvel bizim kuvvet, metanet ve her türlü mukavemet vasıtası tuttuğumuz nokta; Türk milleti içinde birbirimize dayanarak göstereceğimiz kuvvettir. Halkevlerinde geçirilen milli hayatın inkişafına bugün maddi kuvvet noktai nazarından dahi başlıca ehemmiyet veriyoruz. Silah kuvvetlerinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olan nokta, bizim itikadımızca halkevleri gibi müesseseler fikirlerle bütün millet için milli hayatın kazanacağı beraberlik, yükseklik ve sağlamlıktır. Geçmişte olduğu gibi yarın da gene birçok çetin imtihanlar vermeye muhtar kalırsak ki bu imtihanları her gün vermeye hazırız, o gün de başlıca güvенеceğimiz kuvvet, bütün milletin ideal için gösterdiği kuvvettir.¹⁴⁹

Buna göre dış düşman tanımını aslında genelde politika gereklerine dayalı bir pragmatizmle belirlenir. Düşman fırsat bulsa anayurda yine musallat olur uyarısıyla bir zihinsel seferberlik hali sağlanırken, dış düşmanın kimliği açıkça telaffuz edilmez. Yeni Türkiye milliyetçiliğinin Batı'ya bakışı Avrupa'ya karşı travmatik bir ilişkinin kurulmasını engellemek amacıyla Batı ile Batılılık kavramları birbirinden ayrılır. Türk milli kimliği, Batılılık kimliğini de içererek kurulmuştur. Bu nedenle, aşk-nefret ya da hayranlık-öfke duyma arasındaki gelgitlerin yoğunluğu, Batı ile ilgili sabit bir öteki imgesinin oluşmasına izin vermez. Bu nedenle somut bir öteki imgesi ülkenin kendi tarihi içinden bir iç düşman tanımıyla yaratılır. Bu iç düşman ya da işbirlikçi imgesi, yakın geçmişin temsilcileridir. Bu da Eski Türkiye'dir, yani Osmanlıdır, dini dünya görüşünün çevrelediği eski medeniyettir. Milli kimliğin öteki imgesi olarak kendi geçmişini, eski kimliğini koyması, aynı zamanda eski kimliğe dair yeni bir tasavvur oluşturmaları demektir. Bu yeni "eski kimlik" tasavvurunda

¹⁴⁸ Ahmet İnel, "Giriş", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, cilt: 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 18.

¹⁴⁹ *Kuruluşlarının Yıldönümünde Halkevleri*, yay.haz. Tarhan Erdem, İ. Selçuk Erez (İstanbul: CHP İl Gençlik Kolu, 1963), 17.

Osmanlı, ve bünyesinde barındırdığı maddi manevi unsurların tümü, Türk'ün cevherini baskı altında tutarak milli inkişafını engelleyen bir figür olarak algılanır.¹⁵⁰

Her ne şekilde olursa olsun, Türk kimliğinin ahlâki ve siyasi niteliklerinin öne çıkarılması, Anadolu toprağına bağlılık, bu uğurda yapılan fedâkarlıkların övülmesi ve sık sık düşman tehdidinin hatırlatılmasıyla birlik ve bütünlüğü sağlamak amaçlanır. Düşman tehdidi, oyunlarda da çocuklara sıklıkla hatırlatılır, söz dönüp dolaşıp düşmanın varlığına bağlanır. Vedat Nedim'in eseri *29 Birinci Teşrin*'de:

MUALLİM: Demekki Ankaradan Sivasa trenle gidersek 462 saat kazanıyoruz. Peki kazandık da ne çıkar. Söyle Ahmet.

AHMET: Askerler daha çabuk düşmana yetişir.

MUALLİM: Aferin Ahmet, çok güzel. (s. 19)

Bu örnekte olduğu gibi, zihinlere, her an gerçekleşebilecek bir işgal tehdidiyle buna karşın geliştirilen bir savunma ve korunma psikolojisi işlenir.

Benzer bir içerikle Nihat Sami'nin *Kızıl Çağlayan*'ında karşılaşılır. İç ve dış düşmanlara karşı verilen mücadelenin bir kez daha görüldüğü bu oyunda Afyon ve Bursa'nın geri alınması süreci anlatılır. İlk perde açılırken dışarıdan rüzgarla dağılan “kesif ve hazin” bir ezan sesi duyulur. “Esir yaşayışın vaziyetlerine mazlum bir çekingenlik verdiği iki acıklı ihtiyar”, (s.3) birisi duyacakmış gibi yavaş konuşurlar. Halkın üzerine çöken hazin, acıklı, korku dolu, endişeli hal böylece daha diyaloglar görülmeden ses ve görüntü yoluyla izleyiciye (okuyucuya) aktarılır. Yaşlılardan biri Osman adında bir köylüdür. Nimet adında bir oğlu vardır. Nimet, nişanlısı Leyla'yı köyde bırakarak vatan uğruna cepheye gitmiştir. Osman ve diğer ihtiyar Hüsmen memleketin hali üzerine konuşurlarken işgal kuvvetleri ve onlarla birlik olup gününü eğlencelerle gün eden, sadece kadın peşinde koşup harplerin ateşinde yanan

¹⁵⁰ Tanıl Bora, “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, *Toplum ve Bilim* 71 (1996): 183-184.

kardeşlerini düşünmeyen bazı Türklerden (bunlardan birisi de “saltanat devrinin zorba köylülerinden” Ahmet’tir) dert yanarlar.

HÜSMEN: O meclis ki donanır mumlarla avizeler
O mecliste söylenir en kirli vecizeler.
O mecliste erkekler kız gibi oynatılır,
Eteklerine para, sade para atılır (...)
Kızlar korksunlar diye kalkar bir kabadayı,
Çeker, masaya saplar, belindeki kamayı. (...)
Bir tarafta kadehler boşalıp doluyordu,
Bir tarafta genç kızlar sararıp soluyordu. (s. 9-10).

Fakat Türklerin yavaş yavaş yaklaştıkları, düşmanı dize getirmeye başladıkları haberleri de gelmektedir. İçlerinden birisi de “milli kuvvetlerin cesur fedailerinden” Nimet’tir. Bir gece gizlice “üzeri hep düşman kanı ile” köye, babasının yanına gelir. Düşmanın işgal planlarını ele geçirmiştir. Ve düşmanı tanımlar:

NİMET: Hem biz üç düşmanla vuruştuk bu savaşta.
Üçünü de hakladık..İngiliz vardı başta.
Sonra, başkasına kul, Türke hakan sayılan
Sultan adlı bir sürü zehirleyici yılan! (s. 19).

Diğer düşman da “Yunanlı”dır. Bu sırada Ahmet gelir ve planları çalanın Nimet olduğunu anlar. Onu planları geri vermeye ikna etmek için para önerir. Nimet için “Sadaka lazım değil, namus kâfidir” (s. 31). Böylece düşman ve Türk tanımlamaları şöyle belirlenmiş olur:

<i>DÜŞMAN</i> <i>(Yunan, İngiliz, İşbirlikçi</i> <i>Zorba Köylüler)</i>	<i>TÜRKLER</i>
Kan içici, zalim	Mazlum, merhametli
Paracı, gösterişe önem veren	Namuslu, haysiyete önem veren
Bireysel menfaatler	Vatan menfaatleri
Korkak	Kahraman

Nimet, namusu için tek başına “kudurmuş beş düşmanın” arasına girip, ellerinde tuttukları ve namusunu kirlettikleri Leyla’yı kurtarmaya çalışırken Leyla ölür, Nimet de ağır yaralanır. Nimet babasının yanına geri geldiğinde artık ölmek üzeredir; fakat karşı tepeden akın akın gelen Türk askerleri de gözükmeye başlamıştır. Çıkan büyük karmaşada baba Osman “Bu ışıklı geceyi gördün mü rüyada sen? Bu ölümün zevkini buldun mu rüyada sen?” (s. 46) diyerek kendisini dışarı atar ve çıkar çıkmaz alnından vurularak ölür, “yaşayan esirlerin ölmek vazifesiyle” (s. 46). Nimet de artık son nefesinde Türk askerinin köyü kurtarışına şahit olur:

NİMET: İşte sen ölüyorken ve benim bütün kanım
Damla damla biterken bak kurtuldu vatanım! (son bir feryatla)
Artık ne düşman kaldı, ne de bir ağlayan var
Artık Türk göklerinde o kızıl çağlayan var!”
(eliyle, kızıl meşaleler arasında hakiki bir çağlayan gibi dalgalanarak,
köpürerek akan Türk bayraklarını gösterir). (s. 48)

Yazarın, son sahne ile ilgili düştüğü bu sahne talimatı ile oyun tamamlanmaz. Yazar son sahenin istediği kadar etkileyici, coşturucu ve vurucu olması için sahneleme önerileri sunar: (Bayraklar, süngüler ve yüksek tepenin üstünde borazan çalan Türk neferini gösterir bir tablo, piyesin son dakikasında ani bir karanlık içinde arka dekorun açılması suretiyle temsile daha kuvvetli bir netice olabilir...) (s. 48). Vatanın kurtarılması için verilen mücadeleden sonra, sıra şimdi de vatanın kurulması için mücadele etmektedir.

“Gönüllerde Hürriyet, Yaşasın Cumhuriyet”

Mektep temsillerinde Cumhuriyet, en erdemli ve Türklere en uygun yönetim şekli olarak anlatılır ve Cumhuriyetin varlığı, Mustafa Kemal ve milletin varlığıyla özdeşleştirilir, bütünlenir. Cumhuriyetin, Türk milletinin karakterine en uygun yönetim şekli olduğu fikri, *Nutuk*’ta şöyle anlatılır: “Milletimiz, kendisinde var olan vasıfları ve değeri, hükûmetin yeni adıyla, medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla

gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tuttuğu yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.”¹⁵¹

Cumhuriyetin onuncu yılı etkinlikleri kapsamında ilkokullarda oynanmak üzere yazılan *29 Birinci Teşrin*, Cumhuriyetin kuruluş sürecinde ve sonrasında yaşanan değişiklikleri anlatır. Bir sınıf ortamında öğretmenin öğrencilerine cumhuriyetten öncesi ve sonrasıyla ilgili sorduğu sorular ve öğrencilerin bunlara verdiği cevaplar üzerine kurulu olan oyun, “cumhuriyet / gazi baba” bütünleştirmesiyle başlar:

MUALLİM: Bugünün ne olduğunu bilen var mı?

ÇOCUKLAR: Biliyoruz, biliyoruz. (...)

MUALLİM: (sınıfın en küçüğüne) Söyle bakayım Ahmet bugün ne gündür?

AHMET: Gazi babamızın doğduğu gün.

MUALLİM: Sen söyle Ayşe

AYŞE: Cmhuriyetin ilan edildiği gün.

MUALLİM: Doğru! Ahmet öyle ise bilemedi.

ÇOCUKLARIN BAZILARI: Bilemedi bilemedi..

AHMET: Bildim! Gazi babamız doğmasaydı bu gün olur muydu?

MUALLİM: Varol Ahmet...Bu buluşun çok güzel... (s. 4)

Böylece lider ve millet aynı varoluşsal birlik içinde kurgulanır. Bundan sonra oyun, cumhuriyet ve Osmanlı arasında bir karşıtlıklar silsilesi kurularak ilerler.

Cumhuriyetle gelen değişimleri ve bunun önemini anlatmak için, yeni Türk tarihi kendisine kendi tarihinden bir “öteki” bulur: “MUALLİM: (...) Peki cumhuriyet ne demektir bunu bilen var mı? / AYDEMİR: Cumhuriyet demek padişahı kovmak demektir. / MERAL: Cumhuriyet demek Gazi babamızın memleketi demektir.” (s. 5)

Vasfî Mahir’in cumhuriyetin onuncu yılında sahnelenmesi amacıyla kaleme aldığı tek perdelik mektep temsili olan *On İnkılap* adlı oyunu, bir grup öğrencinin verilen ödev dolayısıyla yapılan inkılaplar içinde en önemlisini bulma çabalarını anlatır. Çocuklar; kadınlığın yükseltilmesi, şapka inkılabı, “halka hakiki dinin öğretilmesi”, yerli malı üretimi ve kullanımı, kurtuluş harbi, harf inkılabı gibi

¹⁵¹ Atatürk, *a.g.e.*, 551.

cevaplar verirler. Bunlar içinde cumhuriyet en temel inkılap olarak kabul edilir: “PINAR: Ben bütün bu eserlere bir ana buldum. Eğer cumhuriyet olmasaydı bu saydıklarınızın hiçbiri meydana gelmezdi. Türk inkılabının en ölmez eseri, eski idareyi yıkararak cumhuriyeti kurmasıdır. Saydığınız inkılapların hepsi cumhuriyetin eseridir.” (s. 12)

Atatürk, Onuncu Yıl Nutku’nda, cumhuriyeti en büyük bayram, yapılan işlerin en büyüğü olarak yorumlar: “Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir.”¹⁵² Oyunlarda cumhuriyetin en büyük devrim ve Türk milletine en uygun yönetim şekli olduğu vurgusu da söz konusu ifadeyi pekiştirir ve yerleştirir.

M. F. Gürtunca’nın eseri *Zafer Yıldızları*, Kurtuluş Savaşı’ndan cumhuriyetin ilanına kadar olan olayları birer peri aracılığıyla anlatma ve canlandırma üzerine kuruludur. 23 Nisan perisi, Birinci İnönü Zaferi perisi, İkinci İnönü Zaferi perisi, Cumhuriyet perisi vb. perilerle süreç sergilenir. Perileri ilkokul ikinci ya da üçüncü sınıf kız öğrencileri canlandırırlar. Cumhuriyet perisi oyunun en sonunda sahneye çıkar ve yazar tarafından periyi canlandıran kız çocuğun diğerlerine göre yaşça biraz daha büyük olması istenir. Çocuklar alkış tufanı içinde cumhuriyet perisini karşılarlar. Oyunu başından beri sahneye çıkan tüm periler, cumhuriyet perisinin etrafında, cumhuriyet perisi sahnede biraz daha önde duruyor haldeyken bir çember oluştururlar. Bu tür bir görsel sahneleme, Cumhuriyetin bütün zaferlerden en önemlisi olduğunu işaret eder. Tüm önceki başarılar ve zaferler, cumhuriyetin ilanı ve tam bağımsızlığın sağlanmasıyla bir anlam ve değer kazanmışlardır.

ÖĞRETMEN: Bakınız şu gelen kız
Cumhuriyet kızıdır
Cumhuriyet timsali,
Yıldızlar yıldızıdır! (s. 14)

¹⁵² Parla, *a.g.e.*, 169.

BİR KIZ ÇOCUK: Gönüllerde hürriyet
Yaşasın cumhuriyet! (s. 14).

Oyunun sonunda tüm ışıklar söner, periler hep birlikte cumhuriyet şarkısını söylerler.

Bu defa cumhuriyet demek Gazi Mustafa Kemal demek değildir. Çünkü sene
1943'tür:

Kalbimizde Atatürk
Başımızda İnönü
Güneşlerden parlaktır
Tarihin ardı önü!... (s. 14)

“Gazi Baba Ne Yaptı?”: Reformlar

Cumhuriyetle birlikte girişilen reform hareketleri, oyunlarda daha çok bir sınıf ortamı içinde ve bir öğretmenin yönlendirmeleriyle öğrenciler tarafından tartışılarak, açıklanarak ele alınır. Birçok konunun bir öğretmen yönetiminde sınıf öğrencilerince tartışılarak öğretilmesi, içeriğin bir gerçekliğe dayandırılması, karşı savların çürütülmesi ve fikrin meşrulaşması için bir yöntem olarak kullanılır oyunlarda.

29 Birinci Teşrin 'de, inkılaplarla birlikte gelen değişimler ve ülkenin içine girdiği kalkınma süreci anlatılır. Üretim, sanayileşme, kalkınma, gündelik hayat pratiklerinin değişimi, Osmanlı dönemi ile karşılaştırılarak, Osmanlı'nın ötekileştirilen imgesi üzerinden ortaya konur:

MUALLİM: Söyle bakalım Ayşe, önlüğün ne malı?
AYŞE: Yerli malı...
MUALLİM: Yerli malı ne demek?
AYŞE: Bu memlekette yapılan mal demek.
MUALLİM: Demek memleketimizde böyle bezler yapılıyor? Neden yapılıyor bu bez?
AYŞE: Pamuktan.
MUALLİM: Bizim memleketimizde pamuk yetişiyor mu?
KAYA: Bizim memlekette pamuk yetişiyor.
MUALLİM: Sonra böyle bez haline nerede girer?
ÇOCUKLAR: Fabrikada
MUALLİM: Bizim memlekette fabrika var mı?
ÇOCUKLAR: Var..var..
MUALLİM: İşte çocuklar padişahlık zamanında memleketimizde fabrika yoktu. Şimdi birçok fabrikamız var. (s. 11)

İktisadi kalkınma yolları, üretim ve tüketim ilişkileri bilinci; yeni kurulan bir cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığını kazanma sürecinde ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkilerinin görüldüğü bir dönemde çocuklara benimsetilmeye çalışılır. Sanayileşme ve yerli üretim elbette yerli malı tüketimi ile desteklenmelidir; ama tutumlulukla ve tasarrufla. Zaten sınırlı olan kaynakları da savurganlıkla tüketerek değil:

MUALLİM: Söyleyin bakalım içinizde yabancı malı giyen var mı?

BİR ÇOCUK: Benim önlüğüm yerli malı değil.

MUALLİM: Neden?

BİR ÇOCUK: Annem dedi ki bu eskisin yenisini yerli malı alırsız dedi.

MUALLİM: Annenin hakkı var, bir şey eskimeden yenisini almak doğru değil. Fakat yavrum bu önlüğün eskiyince yenisini muhakkak yerli malından alacaksın değil mi?

BİR ÇOCUK: Evet, zaten babam bu önlük için bile yerli malı değil diye fena halde kızdı.

MUALLİM: Doğru, yerli malı varken yabancı mala para vermemeli. Hep beraber söyleyin bakalım. Yerli malı varken yabancı malına para vermeyeceğiz.

ÇOCUKLAR: Yerli malı varken yabancı malına para vermeyeceğiz. (s. 13)

Aka Gündüz'ün *Gazi Çocukları İçin* adlı eseri de yeni kurulan cumhuriyetin, savaş sonrasının koşullarından ve küresel mâli krizin etkilerinden en az düzeyde etkilenecek çıkması, kalkınmanın sağlanması için gençlere düşen ödevleri işler. Özellikle yerli malı kullanımı, tasarruf etmenin önemi ve yerli bankaların desteklenmesi konularına değinilir. Sahneye Türk İnciri, Türk Fındığı, Türk Cevizi, Türk Üzümlü, Türk Kumaşı kostümlü çocuklar çıkar ve yerli malını aşağılayan, Batı hayranı çocuğa neden yerli malı kullanması gerektiğini anlatırlar. Nedeni gayet açıktır aslında:

YERLİ KUMAŞ: Kadın erkek has Türk ise

Ona dilek olmalıyım

Çünkü ben öz Türk malıyım (...)

Yaban onsa ben dokuzum

O tapon ben kusursuzum

O tuzludur ben tuzsuzum

Ona üstün olmalıyım
Çünkü ben öz Türk malıyım! (s. 19)

Cumhuriyet rejiminin toplumu sefereber etme girişimlerinden birisidir yerli malları kullanma kampanyası. Atatürk'ün teşviki ve CHP'nin birçok aktif üyesinin katılımıyla kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tüm yurttaki yerli malları kullanımını yaygınlaştırmak için faaliyet gösterir. Türkiye ekonomisinin dışa bağımlılığını azaltmayı, ulusal ürünlerin kullanımını artırmayı ve Türk bankalarında tasarrufçuluğu özendirmeyi amaçlayan bu kampanya basın tarafından da önemli ölçüde desteklenir. Atatürk'ün Çankaya Köşkü'nde misafirlerine kahve yerine ıhlamur ikram etmesi, İsmet İnönü'nün parfüm kullanılmasına karşı çıkması, kentli üst gelir grubundan insanların yerli malı giysilerin kullanımına özendirilmeleri bu kampanyada öne çıkan bazı uygulamalar olur. Özellikle anneler ve öğretmenlerin bu konuda bilinçlendirilmeleri amacıyla okullarda sürekli kampanyalar düzenlenir ve sergiler yapılır. Aktif olarak onyıllarca süren kampanya, bir tür ulusal ekonomi anlayışını dile getiren bu deneyin ülke tarihinde önemini gösterir.¹⁵³

İnkılaplar içinde sürekli vurgulanan bir diğer nokta, inkılapların ülkeyi kendi kendisine yeten, bağımsız, medeni, akılcı, bilimsel bir yaşayışa taşımasıdır. İnkılapların getirdiği değişimler ve sonuçları, çocukların hayatına değen örneklerle kavratılmaya çalışılır:

HASAN: Geçen sene çok hasta oldum, ateşim hiç düşmedi. Haminnem boyuna anneme bak senin doktorların hiçbir şey yapamadılar, ateş düşmedi dedi. (...) Annem bıktı bohçacı kadını çağırdı. Bohçacı kadın A! Bir şeyciği yok çocuğun dedi. Perhiz filan istemez, ben onu okur üflerim geçer dedi. Okudu üfledi. Haminnem de bana gizli gizli yiyecek verdi. Az kalsın ölüyordum.

MUALLİM: Vah zavallı, ne imiş hastalığın?

HASAN: Tifo imiş.

MUALLİM: Ya...Bak şu bohçacı kadının karıştırdığı işe. (...) İşte eski kafalılar hep Hasan'ın haminnesi ve bohçacı kadın gibi düşünüyorlar.

¹⁵³ *Tarih 1839-1939*, yay. haz. Ahmet Kuyaş (İstanbul: Tüsiad Yayınları, 2006), 352.

Halbuki cumhuriyet çocukları böyle değil. Bakın Hasan da görmüş doktorla bohçacı kadın farkını...
HASAN: Öyle öyle, şimdi o cadı kadını görünce yolumu değiştiriyorum.
(çocuklar gülüşürler) (s. 15).

Cumhuriyet ve inkılapların eskiye ve hurafelerle dolu bir yaşam şekline karşı verdiği savaşın sonucunda bilimselliğin galip geldiği, geleceği anlatılır. Eskinin yaşam algısı, atmosferi, Şark masallarındaki gibi, tuhaf, anlaşılmaz, korkutucu ve bazen de alay konusu olacak kadar akıldışıdır. Çünkü Mustafa Kemal, yine “Onuncu Yıl Nutkunda”, Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi ve kültürel anlamda kalkınmasını sağlayacak olan düşünce ve eylemleri iki araç-malzeme ile idare etmek gerektiğini belirtir. “Geçmiş yılların gevşetici zihniyetine (doğulu, İslami ve saireye) göre değil, yüzyılın muasır medeniyetinin hız ve hareket kıvamına göre çalışılacaktır”.¹⁵⁴ Bu konuda da ilk adım kılık kıyafetteki değişimle atılır. Kılık kıyafet, medeniyetin fiilen gösterilmesi için somut bir alandır ve bu alanda kadın ve erkek tüm Türklerin giyimlerinde, imparatorluk geçmişinden gelen bütün sembollerden arınması gerekir. Mustafa Kemal de bu sürece, geçmişin, cehalet ve geriliğin sembolü olarak gördüğü festen başlamaya karar verir:

Efendiler, milletimizin başına giymekte olduğu, cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medeni dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek, ve böylece, Türk milletinin medeni toplumlardan zihniyet bakımından hiçbir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmaz oluyordu.¹⁵⁵

Dolayısıyla geçmişe, eskiye, Osmanlıya ait olan her şey pozitif bilimlerin önündeki engeller olarak akıldışı ilan edilir; “komikleştirilir”:

(Muallim tahtaya bir fes resmi çizer)
MUALLİM: Çocuklar bilim bakalım bu nedir?
MEHMET: Saksı.
FATMA: Yarısı kesilmiş bal kabağı. (çocuklar gülerler)
YUSUF: Kilogram.

¹⁵⁴ Parla, *a.g.e.*, 172. (alıntıda yer alan parantez içi bilgi bana aittir).

¹⁵⁵ Atatürk, *a.g.e.*, 605.

MUALLİM: Çocuklar hiçbiriniz bilemediniz. Bilemezsiniz de. Bunu ömrünüzde görmediniz. Buna fes derler. (...) Eskiden Türklerin başına giydikleri şey.

BİR ÇOCUK: Eskiden Türkler bunu mu başlarına giyerlerdi?

MUALLİM, Ya çocuğum, bunu giyerlerdi. Hem de ne renkteydi biliyor musunuz. Kırmızı (çocuklar gülerler). (püsküle işaret ederek) Bir de şunun şurasında pırasa bıyığı gibi bir şey var. (...) Başınıza böyle bir şey giymek ister misiniz?

ÇOCUKLAR HEP BİR AĞIZDAN: Hayır...hayır...

MUALLİM: İşte çocuklarım bize padişahlar bu tuhaf şeyi giydirmişlerdi (...) Gazi babamız bu püsküllü belayı başımızdan attırdı. Şimdi biz de bütün medeni milletler gibi şapka giyiyoruz. İyi yaptı değil mi?

ÇOCUKLAR: Çok iyi yaptı çok iyi.(29 *Birinci Teşrin*, s. 17)

Daha önce bahsedildiği gibi *On İnkılap* adlı oyun, sınıfta öğretmenin sorduğu en önemli inkılap hangisidir sorusuna öğrenciler tarafından aranan cevabı konu alır.

Sıralanan inkılaplar bir önceki oyundan farksızdır. Şapka devrimi, dinsel hurafelere karşı bilimselliğin önemi, yerli malı üretimi ve kullanımı, harf inkılabı, kadının toplum içindeki konum ve haklarının yükseltilmesi vb.dir. Şapka inkılabı medeniyetin gereği olarak cahil ve mutaassıp halk kıyafeti fese karşı en önemli devrimdir.

FİDAN: Kafamızın içini ne kadar işlersek işleyelim, ona medeni bir kıyafet vermeden kendimizi tanıtamaz ve sözümüzü dinletemeyiz. Avrupalılar bizi öyle mısır koçanı gibi uzun püsküllü kıpkırmızı bir fesle, üç etek cübbelerle, yedi arşın mermer şahı sarıkla görünce pek haklı olarak ehemmiyet vermez. (...) Geçen gün bizim eski kıyafetle gezen iki şarklı seyyah gördüm de Karagözle Hacivat sokağa çıkmış sandım. (s. 8-9).

Eskiye ait olanın alayla değersizleştirilmesi sürerken, her iki oyunda da sezdirilen vurgu, artık gündelik hayatta eskiye dair hiçbir izin kalmadığıdır. Çocuklar Arap alfabesini bilmezler çünkü öyle bir dilin varlığını hiç duymamışlardır; fesi, sarığı bilmezler çünkü hayatlarında hiç görmemişlerdir. Görseler de Türklerin değil yabancı seyyahların vesilesiyle tanışırlar.

Bu oyun içinde değinilen bir diğer konu da “kadının yükseltilmesi” konusu.

İnkılaplar arasında kadının daha önce sahip olmadığı haklara sahip olması oyunda en

detaylı ele alınan nokta. Bu inkılabın en önemli yanı kadınlara eğitim alma ve bir dünya görüşü sahibi olma hakkının sunulmasıdır. Bu da yine eski kadın – yeni kadın imgeleri üzerinden kurulur: “FİLİZ: Türk inkılabı olmasaydı ben belki de haminnem gibi yedi yaşında çarşaf giyecek, dokuzumda hafız olacak, fakat iki kelimeyi bir araya getirip söyleyemeyecek ve yazamayacaktım. (...) Yani yaşayış itibariyle benim meşe ağacından yahut araba atlarından pek fazla farkım olmayacaktı.” (s. 7) Ayrıca kadınlar sadece eğitim almakla kalmıyor, çalışma hayatı içinde de yer alıp hem kendilerinin hem ülkelerinin gelişimine katkıda bulunabiliyorlardı:

FİLİZ: O zaman yıllardan beri düşündüğüm ölküme yaklaşacağım. Bir idarehane açacak, bir kadınlık gazetesi çıkaracağım. Milletimizi daha fazla yükseltmek için kadınlarımızın daha çok yükselmesine çalışacağım ve Türk kadınının bütün dünya kadınlarından daha üstün olduğunu cihana tanıtacağım. (s. 7)

Türk kadınının da her Türk vatandaşı gibi Türk kimliğini temsil etme, Türk kadınının adını dünyaya duyurma söyleminin altında, Kemalizmin tasarladığı Türk kadını imgesinin izlerini görmek mümkün. Mustafa Kemal, Kemalistlerin emelinin Türk kadınına bilimsel, ahlâki, sosyal ve ekonomik bütün alanlarda görmek olduğunu belirtirken, kadının bunu erkeğin yardımcısı olarak gerçekleştirmesi gerektiğini ifade eder. Kadınlar modern hayatın şartlarına uyum sağlamalı, erkeğin yanında kamusal alana girmeliydi; fakat kadının yeni hayattaki kazancı aile, çabası ise toplum için olmalıydı. İlk kadın hukukçulardan Profesör Topçuoğlu, Cumhuriyet’in öncü kadınlarının mesleklerini hayatlarını kazanmak için değil, millete faydalı olmak için icra ettiklerini söyler.¹⁵⁶

“Bunu Yapan Bir Millet ve Bir Gökgözlü Adam”

Mustafa Kemal her oyunun söylem düzeyinde de anlatı düzeyinde de temel figür olarak yer alıyor. Cumhuriyetin, inkılapların, kalkınmanın, bağımsızlığın, Türklüğün

¹⁵⁶ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1991), 71.

özü; ülkesi ve milletiyle bütünleşmiş, onu var eden ve onunla var olacak bir lider/kahramandır anlatılan. Kemalizm, altı ok ile simgelenen ve 1937’de anayasaya da giren ilkelerle tanımlanıyor, zaman zaman yeni Türk dini olarak da görülüyordu. Tutarlılıktan ve en önemlisi duygusal çekicilikten yoksun olan bu ideoloji, boşluğunu Mustafa Kemal’in yüceltilmesiyle dolduruyordu. Mustafa Kemal, ulusun babası, kurtarıcısı, öğretmeni olarak sunuluyordu.¹⁵⁷

Vasfî Mahir’in *Destan*’ı, “Bu koskoca tarihin en büyük adamı kim?” sorusuyla başlar. Oyunda birçok lider öğrenciler tarafından değerlendirilir. “En ulu kahraman kimdir, hangi milletin malıdır?” (s. 15) sorusuna cevap aranır. Firavunlar, refah içinde yaşayıp kendi eğlenceleri için savaşan, kölelik sistemini kullanan, hiç uğruna insanları kurban eden liderlerdir ve tarihin en kötü izleri onlara aittir. İskender, kendisine tapılmasını isteyen, eğlence ve kadınlarla kendisini kaybeden, kendisine kurbanlar isteyen bir narsisttir. Sezar, krallık aşığı bir diktatördür. Söz konusu bu liderlerin hepsi askeri güç sahibidir, muzaffer ve yenilmezdirler fakat savaşlarının amaçları son derece keyfi ve vahşidir. Sadece kendilerini önemserler. Napolyon, halktan doğup halkı küçük gören bir hükümdardır. Ve cephede, savaşçıların yanında yer almaz. Osmanlıları “bunak dervişler” (s.11) olarak değerlendirilir. Askerleri savaşırken, yiğit akıncılar cephelere koşarken, Osmanlı hükümdarları saraydan çıkmamışlardır. İstanbul’un fethi sırasında ordu surlarda çarpışırken Fatih kuştüyü minderinde sonucu beklemiştir. Bu asker “ölelim mi?” diye sormamıştır hiçbirisine (s. 12).

Olumlu yorumlanan hükümdarlar da yok değildir elbette. Türk tarihinde Oğuz Han, Timur, Attila ve Cengiz, ölene kadar Türk töresine tapan ve tarihin gururla anılmasını sağlayan isimlerdir. Ayrıca “Jorj Vaşington” (George

¹⁵⁷ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, 12. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 265.

Washington) da bu değerlendirmeler içinde öğrencilerin aklına yatan isimlerden birisi olur. Çünkü o ne bir fetihçidir, ne haraççı ne sömürgeci. Askerden doğan bir cumhurreisdir ve vatanına uzanan elleri kırmıştır. Ama yine de eksik bir şeyler vardır.

Aranan lider/kahraman, halkın içinden gelen, onu yücelten, onunla bütünleşen, askeri bir deha ve güç sahibi, fakat bu gücü de halkının savunması için kullanan, cephede askeriyle birlikte mücadele eden, askerinin de seve seve onun için canını feda edeceği bir figürdür. Bu figür, çok da uzaklara gidilmeden Türk tarihinin yakın döneminde bulunur:

DOĞAN: Fani cihangirleri bir yana bırakalım
Kendi varlığımızı yaratana bakalım
Tarih sayfalarında onlar uyuyadursun
Sen Gazi'yi kitaplardan değil kalpten okursun. (s. 19)

Türk'ün varlığı liderinin varlığıyla, Türk'ün kanı, liderinin kanıyla eştir: “DOĞAN: Şimdi damarlarımda akan şu kırmızı kan Onun temiz kanının örneğidir eşidir.” (s. 18).

Ve Çanakkale zaferinden başlayarak İnönü, Sakarya ve Kurtuluş Savaşında Gazi'nin yaptıkları anlatılır. Bu lider sadece milletin değil tüm dünyanın hayranlığını kazanmış bir kahramandır, bir peygamberdir hatta. Sorarlar “acaba hangi Tanrı'nın ruhu bu kahramanın bedeninde yaşamaktadır” (s. 19):

GÜLÜMSER: Evet iyi bildiniz, bakınız doya doya
Gazi'min gölgesidir renk veren bu tabloya.
(Sargıyı açar, *Gazi Hz.*¹⁵⁸ resmini duvara asar.)(s. 18)

GÜRBÜZ: Gök kubbenin altında dinlemiş olsan kimi
İçten gelen bir saygıyla başlarını eğiyor. (s. 20)

Destan'da Tanrılaştırılan Mustafa Kemal, *Yaman* adlı oyunda mitolojik bir anlatı içinde kurgulanır. Pervin'in, Yaman'ın özgürlük inancına “bunların hepsi bir kurt

¹⁵⁸ Vurgu bana ait.

masalı” demesiyle Yaman evvel zaman içinde geçen bir hikâye anlatmaya başlar. Özetleyerek değinilirse öykü şöyle anlatılır: Ormanların en kuytu tepesinde dört bir yana hükmü geçen bir Mavi Kurt yaşarmış. Bir gün Tanrı, kılıcını yeryüzüne atmaya karar verir ve kim almak istiyorsa gelsin der. Tüm hayvanlar kılıcı almak için mücadele ederken kılıç Mavi Kurdun eline geçer. Bunun üzerine bir gece diğer hayvanlar Mavi Kurda saldırıp kılıcı ele geçirmeye çalışırlar. Mücadele sırasında Mavi Kurt iki kolunu ve bir bacağınyı kaybeder; fakat kalan tek bacağıyla tüm düşmanlarını yere sermeyi bilir. Ve şöyle der: “Tanrı! Bağlansa her tarafı, taş kesilse düşman, Ölmez elinde senin kılıcını taşıyan!” (s. 10). İşte Mustafa Kemal, Tanrı’nın kılıcını taşıyan Mavi Kurttur. Kurtuluş Savaşı kazanılıp bu mücadeleye katılan Yaman da üstün başarılarından dolayı Binbaşı olunca Pervin sorar Yaman’a bu mucizeyi kimin yaptığını: “YAMAN: Bunu yapan bir millet ve bir gökgözlü adam. İşte o kadar.” (s. 45)

Elinde Göktenrı’nın kılıcı sallanan bu peygamber (s. 47); Türk’ü en iyi tanıyan, içindeki kudreti ve cevheri en iyi bilendir. Mustafa Kemal, Türk milletinin sahip olduğu gücü ve potansiyeli sezen, o “milli sırra” sahip olan ve bu sırrı zamanı gelince ortaya çıkaran, başsız, lidersiz kalan Türk milletinin uzun yıllardır beklediği bir şeftir: “YAMAN: Türk başında gördü mü beklediği şefini bulacaktır kainat yıkılsa hedefini.” (s. 45)

Fakat asker-lider, ülkenin kurtarılmasından sonra “kılıcını kınına sokar.” Çünkü savaş yayılmacı bir zihniyetle değil, vatan savunması için gerçekleştirilir ve tamamlanır. Bundan sonra Mustafa Kemal, “kurtardığı vatanyı işleyecektir”:

YAMAN: Çekildi yuvasına
Yıllardır salladığı kılıcı soktu kına
Bir parça işleyecek kurtardığı vatanyı.(...)
En susamış kavmiyken arzın medeniyete

Yüz yıllardan beridir uyutulmuş millete
Biraz bilgi ve sanat ışığı vermek lazım. (s. 48)

Ali Zühtü ve Müçteba Salahattin'in birlikte kaleme aldığı *Tarih Utandı*'da benzer bir lider/millet bütünleşmesi ve varoluş özdeşliği kuruluyor. Oyunun ilk sahnesinde tarihi temsil eden bir ihtiyar, yanındaki küçük çocuğa Büyük Türk tarihini anlatmaktadır. Üçüncü cildi bitirip dördüncü cildi eline aldığında tarih Kurtuluş Savaşı'na gelmiştir.

İHTİYAR: Mahvolmuşken yeniden hayat veren, can veren
Kanı kanından senin. Her dem seninle hem hal.
Adı da senin adın, Gazi Mustafa Kemal. (...)
Gazi'yi çok sev oğul eğer bugün sen yaşıyorsan
Ona medyunsun bunu, buna kalbinle inan. (s. 5)

“Altı-yedi asır boyunca başka bir nam altında esir yaşayan Türklüğü bağımsızlığına kavuşturan” (s. 9) Gazi'sini millet kendisine Başbuğ seçer. Mustafa Kemal, cumhuriyetle birlikte oluşturulan bir nevi Türk mitinin bazen Tanrı bazen Peygamber özellikleri taşıyan en temel anlatı figürüdür.

Zafer Yıldızları oyununda ise Atatürk'ün esarete isyan eden, bağımsızlık mücadelesini başlatan, bunu yaparken de Türk milletine güvenen ve süreçte hem onunla olan ve sonunda da vatani kurtaran kahraman özelliği anlatılıyor:

ÖĞRETMEN: Atatürk, o koca Türk
İstanbul alınınca
Tahammül edemedi
Bir korkak padişahla
Vatan kurtulmaz dedi.
Ey millet evlatları
Vazifeniz büyüktür!
Vatani kurtaracak
Yalnız Türk oğlu Türktür! (s. 4)

29 Birinci Teşrin'de Cumhuriyetin kuruluş günü aynı zamanda Mustafa Kemal'in doğum günü olarak kabul edilir. Ayrıca Mustafa Kemal, Osmanlı padişahlarıyla

karşılaştırılarak, onun halkın içinde yer alan, kolay ulaşılabilen, güven ve sevgi veren yönü üzerinde durulur:

ERTUĞRUL: Padişah denilen bir adam varmış. Sarayı varmış, hiç bu saraydan dışarı çıkmazmış, millete yüzünü göstermezmiş. Bütün memleketi sanki bu saraymış. Sonra bir gün düşmanlar memleketi basmışlar. Padişah da sarayını kurtarmak için memleketi yabancılara satmak istemiş. Millet buna kızmış. Gazi babamız milletin başına geçmiş, düşmanları bir güzel pataklamış, memleketten kovmuş. (s. 4-5)

Bu masal söylemiyle kurgulanan geçmiş anlatısına karşılık Gazi baba, halkın içinde dolaşan, halktan birisidir. Çocuklardan birisi ona yerli malları sergisinde rastlar, selam verir. Gazi baba da ona gülümseyip yüzünü okşar. Zaten Mustafa Kemal’in metinde sürekli “Gazi Baba” söylemiyle anılması, onun çocukların gözünde milletin başında olan, her şeyi idare eden, yöneten, kötülöklere karşı milleti koruyan ve sevgi dolu bir baba figürü olarak çizilmesini sağlar: “ÇOCUKLAR: O bizden, bizim gibi, o bizi seviyor.” (s. 6)

Gazi baba memleketi sahiplenir, Ankara’yı “yapar” ve Anadolu’nun her yerini Ankara gibi güzelleştirirken de Padişahların İstanbul’dan hiç çıkmadığına değinilir. Gazi’nin her eylemi padişah ötekileştirilerek pekiştirilir. Dolayısıyla Gazi ve padişah karşıtlığında şöyle bir tablo ortaya çıkıyor:

<i>PADİŞAH</i>	<i>GAZİ</i>
Sarayda	Halkın içinde
İstanbul	Ankara (Anadolu)
Memleketi satan	Memleketi kurtaran
Kendisini seviyor	Milletini seviyor
Despot	Sevecen

Sınıf ortamında geçen *Destan*, *On İnkılap* ve *29 Birinci Teşrin* oyunlarında Mustafa Kemal'den “Gazi Baba” veya “İnkılapların Babası” diye bahsedilir. Böylece çocuklarla lider arasında, sevgi üzerine kurulu, samimi, ama görev ve sorumlulukları da ihmal etmeyen, denetleyici bir baba-evlat ilişkisi, “babaya layık olma” düzleminde kurulmuş oluyor.

Mustafa Kemal'in oyunlarda da görüldüğü gibi “milletin içinden gelecek ve onu kurtaracak beklenen şef/lider/kahraman” olarak değerlendirilmesi, milletin sürekli bir “baş” beklemesini, Emre Kongar toplumda kendi kendini yönetme ya da başka bir deyişle cumhuriyetçilik bilincinin oluşmamasına bağlıyor. Bu “monarşik koşullanma”¹⁵⁹ içinde halk, sürekli halkın sahipsiz, başsız kaldığını söyler ve ülkeye sahip çıkacak birisini bekler.

“Onların Tarihi Bir Süslü Yalan”: Osmanlı'nın Reddedilen Mirası

Osmanlı, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin mirasını reddettiği ve kendisini ötekileştirilmiş bir Osmanlı imgesi üzerinden tanımladığı bir figür olarak oyunlarda yer alır. Osmanlı tarihi ve kimliği, Türk tarihi ve kimliğinden ayrıştırılarak, Şarklılaştırılır; hurafelerle, akıldışılıklarla, yer yer alayla, ürkütücü, şiddet dolu, karanlık hikâyelerle dolu bir tarih yazılır. Türk kimliğini yüzyıllarca baskılayan, Avrupalı işgalcilere esir olmuş bir devletin ve dönemin mirası reddedilir, yıkılır.

Cumhuriyetin kuruluş evresinde devletin meşrulaştırıcı temeli olarak işlev görececek bir milli kültür oluşmamıştır. Mazinin ötekileştirilmesi, eski Türk tarihinin, kültürü, tarihi ve coğrafyasıyla popüler bir romantizme el veremeyecek kadar uzak olması, bir kültürel kimlik söylemi sıkıntısı yaratır. Türk milliyetçiliği karşı karşıya kaldığı kültürel hammadde yetersizliğini örtmek için merasimi ve hamaseti ikâme

¹⁵⁹ Emre Kongar, *Atatürk ve Devrim Kuramları* (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1981), 398.

aracı olarak fazlasıyla kullanmak zorunda kalır.¹⁶⁰ Bu durum, oyunlarda da işlenir ve üretilir. 29 *Birinci Teşrin* oyununda Padişah ve Gazi figürleri üzerinden padişahlık ve cumhuriyet de karşılaştırılır. Padişahlık dönemi, esaret altında, işgalcilerle işbirliği içinde, halktan kopuk, milletin ve memleketin menfaatlerinin savunulmadığı bir dönemdir. Cehalet, yobazlık, çağdışılık ve akıldışılık bu dönemi çevreler: “EROL: Bizim evde bir bacı kadın var. Bu bacı kadın eskiden hiç okumasını bilmezmiş. Çocukken hiç kafası almazmış o arap harflerini. Şimdi her gün babamın gazetesini okuyor.” (s. 8)

Çocuklar ve muallim, kargacık burgacık, anlaması öğrenmesi zor, sağdan sola yazılan arap harfleriyle alay eder, yeni harflerle okur yazarlığın hızla arttığından bahsederler. Cumhuriyetin istediği, okumuş, bilinçli, aydın vatandaşlardır. Osmanlı döneminde halkın bilinçsiz kalması padişahın işine gelmektedir. Üstelik eğitim kurumları da ilim değil şiddet yuvasıdır; fakat cumhuriyetle birlikte bu da değişmiştir:

MUALLİM: Eskiden dersine çalışmayan, yaramazlık eden çocukları mektepte falakaya çekerlermiş. (...)

ÇOCUKLAR: Ne fena ne fena...

AHMET: O zaman çocuklar hayvan mıymış?

(çocuklar gülerler)

MUALLİM: Bu hayvana bile yapılmaz yavrularım. Başka eski zaman mekteplerinden ne biliyorsunuz?

ALP: Oyun yasakmış

(çocuklar gülerler) (...)

MUALLİM: Cumhuriyet mekteplerinde çocuklara insan muamelesi yapılır. (s. 9-10)

Şiddet dolu despot eğitim anlayışı, gülünç giyim tarzı, korkunç hurafeleriyle

Osmanlı, ürkütücü bir Şarkiyatçı söylemle çizilir.

Destan’da Osmanoğulları “bunak dervişler” olarak değerlendirilir. Üç kıtaya hükmeden, Tuna boylarına varan, İstanbul’u alan Osmanlı padişahı değildir; çünkü

¹⁶⁰ Bora, “a.g.m.”, 186.

yiğit askerler cephede vuruşırken onlar rahat saraylarından çıkmamışlardır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethi sırasında "otağı hümayunun en gölgeli yerinde, gece gündüz keyif çatan bir hünkâr; Kanuni öz oğlunun ahını almış vicdanı damgalı bir zalim, Yavuz Sultan Selim "hilafet sarığını başına takmak için kum çöllerine yurdun öz evladını gömen" bir bencildir. Tarih bu isimleri bunlara rağmen yazıyorsa "tarihi yazan padişah uşakları" sayesinde (s. 11-12). Osmanlı tarihi dedikleri birer süslü masaldır (s. 20).

Tarih Utandı oyununda Türk kimliğinin Osmanlı döneminde bilinçli olarak unutturulduğu ve Türk'ün kendi öz vatanında köle gibi yaşatıldığı söylenir. Osmanlı tarihyazımı yalan ve masallarla doludur. Fakat milli mücadele ile bu yalanlarla dolu tarih "utanır":

İHTİYAR: Hani korkudan bütün bunları hiç yazmayan
Hani senin aslını inkâr eden saklayan
Tarih denen o yobaz sanıyordu kandırdı
Bin ciltlik tarihleri bu son cilt utandırdı. (s. 4-5)

Osmanlı'nın değinilen bir diğer yönü ise daha önce belirtildiği gibi işgal kuvvetleriyle birlik olabilen, kendi milletine sırt çeviren bir padişah ve halkı arkasından vuran çeteler, imamlar, casuslarla dolu olmasıdır. *Kızıl Çağlayan* oyununda padişah, kendisine karşı mücadele verilen düşmanlardan birisi olarak sayılır. *Yaman* adlı oyunda işgal kuvvetlerinin Jeneraller ve zabitleriyle içkili danslı gecelerde eğlenen paşalar, padişah, Sevr'i savunan aydın onların ve peşlerinden giden casus, hain halk lanetlenir. *Gavur İmam* oyununda padişah ve onun peşinden giden, milli mücadeleyi sırtından vurup düşmanla işbirliği eden imamlar, çeteler ve casuslarla verilen savaş anlatılır ki bunlara daha önce değinmiştim.

“Bu Dünyaya İnsanlığı Öğretmek Maksadıyla Yollanmış Bu Millet...”: Milli

Kimliğin İnşası

Oyunlarda sıklıkla görülen bir başka konu da Türk kimliği ve tarihinin inşası. Oyunlarda yeni cumhuriyetin yeni tarihi anlatılıyor ve bilindiği gibi bu tarihsel akrabalık, Osmanlı dönemi atlanarak Orta Asya Türk devletleriyle kuruluyor. Orta Asya ve Anadolu Türk’ün asıl yurdu, öz vatanı olarak çiziliyor. Türk kimliği de kendi varoluşundan gelen; Türkleri kendi içinde bütünleştiren ve diğer milletlerden ayıran belli özellikleriyle çiziliyor.

Destan’da Osmanlı tarihi padişah uşakları tarafından yazılmış düzmece bir tarih olarak tanımlanır. Türk’ün asıl tarihi ve bugününün gerçekliği, cumhuriyetle birlikte yazılır:

GÜLÜMSER: Ben de tarihimizi okudum sırasile
Oğuz Han’ı, Timur’u, Attila’yı, Cengiz’i
Gururlanarak andım eski günlerimizi (...)
Kitaplar değiştikçe kara çöktü içime
Yüz asırlık yurdumun toprağını taşıyı
Kanıyla sulayan dedelerimiz nerde? (...)
Kitapları elimden atmayı kuruyordum
Birden her şey değişti son sayfaya gelince (...)
Bu aydınlık gündüzde belirdi bir güzel baş
Ve gökler kadar mavi bir çift göz süzdü beni
Son tarih sayfasından (s. 17)

Tarihsel süreklilik böylece sağlanır. Tarihin son sayfasında yeni bir mitos yaratımı ve tarih yazımı söz konusudur: “DOĞAN: Çoktan unutuldu o tarih süslü masallar Şimdi Türk tarihinde yalnız Çanakkale var.” (s. 20)

İsmail Hakkı Sunat’ın *Bozkurt* adlı oyunu 1941 yılında yazılmıştır. Türk tarihini, Türk yurdunu ve Türk kimliğini göstermek üzerine kurulu bir oyundur. Oyunun başında uzamın Ergenekon ufuklarına bakan bir hakan çadırı olduğu belirtilir. Zaman 14 yüzyıl önce olarak açıklanır. Oyunda, ilk sahne içinde, duvarda asılı gümüşten altı ok göze çarpar. Kurultay’a çağırılan altı uruk kol beyleri Hakan’ın

misafiridirler. Beyler, sofrâ başında Bağbuğ'un hakkaniyetle, Türk töresine uygun bir şekilde pay ettikleri kuzuyu yerken, kendilerine türkleriyle eşlik etmesi için Ozanbaşını çağırmaya karar verirler. Ozanbaşını çağırmaq için Yaver çadırın dışına çıkar ve “megafonla” uzun uzun bağırır. “Ey yurttaşlar! Ozanbaşının nerede olduğunu bilen gören, duyan varsa yurt beyinin çadırına koşup gelsin!” (s. 6) Yaverin halka “yurttaşlar” şeklinde seslenmesi, Türklerde yurt bilgisinin ve yurttaşlık bilincinin ne kadar köklü olduğunu ve bunun Türk'ün varoluş karakterinden birisi sayıldığını işaret eder.

Kısa sürede Ozanbaşı gelir. Türk Hakanlarının kahramanlığına, savaşçılığına, tarihler boyunca devlet kuran, medeniyet kuran bir soy olduğuna dair bir türkû söyledikten sonra, Başbuğ, beylerine anayurda dönme planları içinde olduğunu açıklar:

BAŞBUĞ: Bundan tam dört yüz elli yıl önce Türk yurduna göz diken düşmanlar, elbirliği etmişler, ansızın dedelerimize saldırarak onları pusuya düşürmüşlerdi. Türkleri er meydanında yenemeyeceklerini bildikleri için hiyleye başvuran düşmanlar, esirleri kılıçtan geçirdiler, Anayurdu yağma ettiler. (s. 7)

Hikâyenin 14 yüzyıl önce yani 6. yüzyıldada geçtiği notunu hatırlarsak, ufak bir hesaplamayla Türklerin M.S. 2. yüzyılda Ergenekon denen Anayurtta ikâmet ettiklerini öğrenebiliriz. Başbuğ, Türklerin sürüldükleri Anayurtlarına geri dönme günlerinin artık geldiğini söyler. Çünkü artık hem “soyu seller gibi taşan, sahralara sığmaz olan” (s. 7) millet geniş topraklara ihtiyaç duymaktadır hem de Anayurdun dört yüz yıllık hasretinin son bulma zamanı gelmiştir. Anayurda dönüşü zorlaştıran tek engel, yurdu çepeçevre kuşatan aşılmaz dağlardır. Fakat gerektiğinde bu dağlar delinecektir:

BOZKURT: Son ümidim bir noktada toplanıyor. Kolu bağlı ulusumun tek kurtuluş yolu da budur: Demin size gösterdiğim yerde demir madeni çok. Bu tepeyi eritmekten başka uygun bir çare göremiyorum ben. (...)

HEPSİ: Tepeyi eritmek mi!

OZANBAŞI: (...) Koca bir dağ tereyağı gibi eriyecek...Dorğrusu bunu aklım almadı, yahut bende akıl kalmadı...
BAŞBUĞ: (Kesin bir kararla) Bana bakın arkadaşlar! Miskinliğe kapılıp gevşemeyin. Şunu unutmayın ki bir Türk isterse dağları taşları kül eder.
HEPSİ: Var ol Başbuğumuz. (s. 9)

Dağların eteğine acilen ve hızla odun kömür yığmak gerektiğinden Bozkurt hemen kurultaydan bir odun kömür vergisi çıkarılması gerektiğini söyler; fakat Başbuğ buna gerek görmez. Kararın hemen “millete yayılmasını” (s. 9) emreder. Yaver kararı millete yine megafonla duyurduktan sonra millet topyekün, özverili bir çalışma içine girer. Olağanüstü durumlarda, karar mekanizması hızlı işlemelidir. Halk da başında inandığı, güvendiği bir liderle anavatana ulaşma yolunda yediden yetmişe, sorgusuz sualsiz üzerine düşen tüm sorumluluğu ve fedakârlığı yerine getirecektir. Yönetim mekanizmasının aldığı kararların halkın onayına açılması gerekliliği yoktur; halkın buyrukları canı gönülden hesapsızca yerine getireceğine dair tek bir şüphe yoktur ya da olmamalıdır. Gökleri sarsan bir patlama duyulduktan sonra Bozkurt demirci ustalarının kolunda, yaralı halde sahneye gelir:

BOZKURT: (...) Bir omzunda yavrusu öteki omzunda bir yığın odunla yalınayak ateşe koşan Türk analarını yetiştiren bu ulusun sırtı yere gelir mi? Oğlu, kızı, genci ihtiyarı, yurt aşkıyla titreyen bir millet önüne çıkan bütün engelleri aşmaz mı? Hele bu millet Türk milleti olursa... (s. 11-12)

Türk milleti soydan savaşçı, kahraman, anayurdu için canını hiçe sayan, yoktan var eden bir millettir. Milli Mücadele sahnelerinin neredeyse milatla birlikte yeniden canlandırılması, Türk kimliğinin, Türk yurdunun ve Türk tarihinin ezeliğini ve ebediliğini gösterme; bunu bir öze bağlama gayretiyle açıklanabilir. Anayurt yolu açılınca Başbuğ, duvarda asılı duran altı oku alır, sahneye gelen “anavatan sembolü kıza” (s. 12) verir, o da okları altı uruk prenslerine birer birer dağıtır. Bu okların her biri “atamızındır”, her biri “ayrı bir ışıklı yolun anahtarındır.” “Özü yiğitlik olan” (s. 11) Türklere Yaver’in seslenişiyle coşku artırılır son sahnede:

YAYER: Ünleri tarih dolusu
Ey kahraman Türk ulusu
Amacımız Anayurttur
Klavuzumuz [aynen] Bozkurttur.
Düşmana düşman, sulha dost
Ülküye sadık olunuz.
Arş ileri, açık yolunuz. (s. 13)

Yaman'da da Türk milletinin benzer karakteristik özellikleri vurgulanır. Türk milletinin karakterinde esaret yoktur, o bu dünyaya devletler kurmak, medeniyeti yaymak için gönderilmiştir: "YAMAN: (...) bu dünyaya insanlığı öğretmek / Maksudıyla yollanmış, esir büyümeyecek / Bir milletin oğludur. (s. 17)

Tarih boyunca mucizeler yaratan millet, "kendi kanından" olan bir lider/kahramanla yeni mucizeler yazmaya devam edecektir. Çünkü vatan aşkı ancak bu kan birliğiyle açıklanır; güvenilir hale gelebilir. *Zafer Yıldızları* adlı oyunda bu şöyle ifade edilir:

ÖĞRETMEN: Ey millet evlatları
Vazifeniz büyüktür!
Vatanı kurtaracak
Yalnız Türk oğlu Türktür! (s. 4)

Tarih Utandı'nın ilk sahnesinde bir ihtiyar dede, yanındaki çocuğa Türk tarihini anlatmaktadır. Türk tarihi zaferlerle dolu; Türk ise özgür ruhlu, yiğit ve merttir. Türklük, yeni bir din olarak sunulur:

İHTİYAR: Bu savaşı yazanlar; yaşayanlar, yapanlar
Yeni Türklük dinine kuran hazırlayanlar
Bu bilmem kaç sayfa uyanan bir milletin
Destanıdır evladım bu kitap işte senin
Bu kitap işte senin, Türkün amentüsüdür. (s. 4)

Oyunda, ilk sahnede ihtiyarın anlattıkları canlandırılır. Konu, Kurtuluş Savaşı'na odaklanır. Burada düşman neferine esir düşen köylülerin direnişini görürüz. Bu direniş, onurlu, namuslu, cesur, ölümü göze alan bir direniştir. Düşmanın ele geçirilen saldırı planlarının kimde olduğunu türlü işkencelere rağmen söylemez

köylüler: “KEMAL: Bizim içimizde çok ince bir nokta vardır oraya dokunduğun zaman taşarız, coşarız kabımıza sığmaz ve mütecasirleri köpekler gibi boğarız (tabancasını çeker) ve onlara hadlerini bildiririz.” (s. 18) Bu “biz” söylemi boşa değildir çünkü zaten söz konusu cesaret ve yiğitlik soya bağlanır: “KEMAL: Tabii aklın ermez...Çünkü böyle bir cesaret elinizden gelmez ki...Çünkü siz bu cesareti ecdadınızda bile görmediniz ki...” (s. 17) Türk için iki değerli konu vardır ki uğrunda ölümü göze almaktan kaçınmaz: “KEMAL: (...) biz aç çırlıçiplak yaşayabiliriz fakat namussuz ve vatansız hayır...” (s. 20)

Reşat Nuri’nin *İstiklal* adlı oyununda da ölümü göze alan ama Türklüğünden vazgeçmeyen bir kahraman görülüyor. Adalı Hüseyin olarak anılan, sabıkası bol ve son olarak da cinayetten yargılanan bir serseri, idamını beklemektedir. Öldürdüğü gencin yaşlı babası da bu anı izlemek için karakola gelir. Bu sırada karakola bir ecnebi zabiti ve tercümanı gelir. Adalı’nın beş sene evvel Türkiye Devleti’nden ayrılan Terma Adasından olduğunu belirtir. Adalı, Türkiye tabiiyetinde değildir ve kapitülasyonlar mucibince Türkiye Adalı’yı mahkeme ve idam edemeyecektir. Ayrıca yokuşun başında bir zırhlı ile iki torpido kasabaya toplarını çevirmiş beklemektedir. Zabit’in bunları söylerken Türk Kaymakamına karşı takındığı sinsî, küstahça tavır ve durumun zilleti herkesi rahatsız eder: “MÜFETTİŞ: Ecnebi kapitülasyonunu kabul eden bir devlet her türlü şerefsizliği ezelden kabul etmiş, sineye çekmiş bir devlet demektir.” (s. 9) Osmanlı’nın kabul ve Türkiye Cumhuriyeti’nin reddettiği kapitülasyonların bir ülkenin bağımsızlığını ve onurunu nasıl yok ettiği hatırlatıldıktan sonra, onur ve haysiyetin Türklere özgü bir özellik olduğu ifade edilir. Tahliye edilmek üzere getirilen Adalı ise serbest bırakılma nedenini öğrenince itiraz eder ve tahliye kağıdını yırtar:

ADALI: (...) Ceneral Galo memleketime, milletime zırhlıların toplarını çevirecek. Bizim hükûmetimizle, kanunumuzla çocuk oyuncağı gibi

oynayacak. (elini göğsüne vurarak) Ben bunu kabul edeceğim (...) Benim memleketimin, milletimin zincirleri Galo'nun gönderdiği hürriyetten çok tatlıdır. Benim biricik Türkiye'm yaşasın. (s. 15-16)

Türk için uğrunda ölünecek iki değer olduğundan bahsedilmişti: Vatan ve namus. Vatan için gözünü kırpmadan ölüme giden kahramanlar gördük; fakat söz konusu namus olunca bu kahramanlar ölmekten çok öldürmeyi yeğliyor. Örneklerini diğer oyunlarda sıkça göreceğiz; şimdilik sadece *Tarih Utandı* oyununda görülen tabloya değinelim.

Düşman birlikleri köyü kuşatınca Kemal ve Ahmet'in saklandıkları eve düşman neferi gelir ve Murat'ın nişanlısı, Kemal'in kardeşi Ayşe'yi kumandanın istediğini söyler. Kemal bunu kabul etmez ve neferi öldürür.

AHMET: Çok fena yaptık Kemal...

KEMAL: Ayşe'yi göndermek ha, bütün iffetinden, bütün namusundan mes'ul olduğum bir kadını düşmanın mülevves ve pis yatağına terk edemezdim dayı, bunu yapamazdım.

AHMET: Oğul hiç olmazsa Murat gelene kadar her şeye tahammül ve sabretmek lazımdı. Hatta icap ederse Ayşe'yi göndermek. Bu bize vakit kazandırır. Neticede hepimiz ölecek değil miyiz, Ayşe'ye de ölmüş nazarile bakabilirdik. (s. 18)

Kemal bununla da kalmayacak ve “bütün namusundan mesul olduğu” Ayşe'yi de öldürecektir:

KEMAL: Müsterih ol kızım seni o canavarların kucağına diri diri teslim etmem.

AYŞE: Kemal ağabey bana kıyma, Muradımı görmeden beni öldürme, Muradım, sevgili Muradım...(kapı ve silah sesleri devam eder) (s. 22)

Beklenen Murat'ın gelişinden ümidi kesen Kemal, Ayşe'yi vurur. Murat geldiğindeyse Ayşe çoktan bir “masal” olmuştur:

KEMAL: (Tabancasını çeker) Muradını görmeyeceksin fakat temiz öleceksin. (Ayşe'yi vurur; deli gibi pencereye koşar, silah sesleri) haydi gelin...Düğün var...Ayşe'yi evlendirdim. Koşun şenlik yapın, meşaleler yansın, bütün köy yansın...Ayşe'nin ve daha binlerce Ayşe'nin düğünü birden yapılınsın...Atın işte bu sesler Ayşe'nin zifaf marşıdır (...) Ayşe kalk, bak düğün alayın kapıda seni bekliyor. (kapıyı açar, Murat yaralı girer) Murat sen misin...

MURAT: Of yaralıyım...Buraya kadar çok cefa çektim...Fakat tam burada sol kolumdan vuruldum! Ayşe nerede...

KEMAL: Ayşe...Murat kardeşim Ayşe masalını sana sonra anlatırım...Şimdi vatan kurtulsun da... (s. 22)

Bir mektep temsilinde yer alan bu kan ve hezeyan dolu sahnede, çocuklara vatanın namusuyla birlikte anne, kardeş ve eşlerinin namuslarından sorumlu oldukları ve her ne olursa olsun, bunların düşmana teslim edilemeyeceği anlatılıyor. Çocuk derken bunu erkek çocuk karşılığı olarak kullanılmalı çünkü muhatabın kız çocuklar olmadığı açık. Erkeğin namusu vatanından ve kadınından sorulur, “ana” vatan gibi kadınlar da düşmana teslim edilmektense öldürülmelidir. Böylece kadının kendisine değil, hatta ailesine de değil bütün millete ait olduğu fikri yaygınlaştırılır.¹⁶¹ *Gavur İmam* oyununda da düşmanın cephaneliği ele geçireceği anlaşıncı cephane havaya uçuruluyordu. Düşman eline geçmemesi için havaya uçurulan cephane ile öldürülen kadın aynı düzleme yerleştirilir. Lakin kadının bu yolda canını feda etme özgürlüğü bile yoktur; ölmez, öldürülür.

“Biz Yeni Türkiye’nin Kemalist Çocukları”

Genel anlamda çizilen söz konusu Türk kimliği profili ile Türk genci kimliği de örtüşüyor. Savaşçı, vatansever, bu yolda ölümü göze alacak, Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu bilen, tarihinin, köklerinin, kudretinin farkında, dostunun düşmanının ayırdında, reformları sürdürecektir olan, Gazi’ye layık olması gereken, bilinçli ve korkusuz bir gençlik söz konusudur.

Burada gençlik tanımına ve toplumda bir sınıf olarak gençlik kategorisinin ayırt edici özellikleriyle ortaya çıkışına kısaca değinmekte fayda var. Batılı gençlik tarihi araştırmacıları, çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olan gençliğin; modernitenin, kentleşmenin ve endüstri toplumunun bir ürünü olduğunu

¹⁶¹ Saraçgil, a.g.e., 211.

gösterirler.¹⁶² Sanayi toplumu, özünde çalışma üzerine kurulu, yetişkin odaklı ve cinsiyetçi bir yaşam algısı yaratsa da gençlik, geleceğin yetişkinleri ve geleceğin yurttaşları olmaları bakımından oldukça önemsendir.¹⁶³ Bu düşüncede toplumun değişiminin öncelikle yurttaşların aydınlanması ile gerçekleşeceğine inanan Aydınlanma ideolojisinin de etkisi büyüktür.¹⁶⁴ Gençlerin aktif olarak sosyal ve siyasal alanda rol almaya başlaması ise ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte olur. Gençlik bu aşamada bir yandan ulus devlet söylemi tarafından inşa edilen ve geleceğin toplumunu simgeleyen bir kategori olurken diğer yandan ulus devletlerin oluşumunda yeni insanı ve toplumu inşa eden önemli aktörlerden de birisi haline gelir. Yeniliği, gücü ve ilerlemeyi temsil eden gençlik, devletler için önemli bir kitle haline gelir ve faşizm, Nazizm, komünizm gibi siyasi yönetimlerin ve ideolojilerin sembolü olur. Mussolini döneminde İtalya’da gençlik “kahraman ruh” olarak ifade edilirken faşizm ve gençlik özdeşleştirilir; faşizm, gençlik, güzellik, ateş ve harmoni olarak tanımlanır. Parti ve rejim tarafından bedenleri ve zihinleri terbiye edilen, atletik, savaşçı, zeki ve ulusçu olarak çizilen gençlik, ulus devletin simgesi, rejimin garantisi haline getirilir. Il Duce olarak tanımlanan Mussolini de milletin en genci sayılır ve gençlikle lider de özdeşleştirilir. Sıkı bir disiplin ve katı bir militarist eğitimden geçen gençlik, “muhteşem, organize ve karşı konulmaz” bir kitledir artık.¹⁶⁵ Hitler Almanya’ında Nasyonal Sosyalist Parti döneminde de gençlik “yeni ideal”in taşıyıcıları ve savunucuları olarak görülürler. Gençlik tasarısında İtalyan

¹⁶² Demet Lüküslü, *Türkiye’de Gençlik Miti, 1980 Sonrası Türkiye Gençliği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 19.

¹⁶³ Lüküslü, *a.g.e.*, 20

¹⁶⁴ Lüküslü, *a.g.e.*, 20.

¹⁶⁵ Laura Malvano, “The Myth of Youth in Images: Italian Fascism”, *A History of Young People in The West: Stormy Evolution to Modern Times*, ed. Giovanni Levi, Jean-Claude Schmitt (Boston: Harvard University Press, 1999), 235.

faşizminden esinlendiği açık olan Hitler ve ideologları, gençliği temiz ırkın en önemli örneği olarak tanımlar. Gençlere; milli festivaller, marşlar, şarkılar, kutlamalar ve kostümlerle liderlerine layık olma, vatan için savaşma ve yeni ideale bağlılık öğretilir.¹⁶⁶

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Kemalist ideolojinin temel amaçlarından birisi de gelecek kuşakların eğitimi düzenlemek olur. Cumhuriyet'in değerlerini benimseyecek, koruyacak ve ülkeyi belirlenen hedef ve yöntemler doğrultusunda ileriye taşıyacak olan gençlerdir. Gelişme için toplumun farklı organlardan ibaret bir organizma gibi çalışması gerektiğine inanan kooperatist yaklaşımdan etkilenen Kemalist ideoloji, öncelikle eğitimi homojenleştirmenin ve Kemalizmin prensiplerini içselleştirmiş genç kuşaklar yetiştirmenin önemine inanır.¹⁶⁷ Bu görüş paralelinde şekillenen milli eğitim politikaları da hem akıl ve bilimin rehberliğinde bir eğitim sistemi yerleştirmeyi hem de zihinleri ve bedenleri terbiye edilen gençleri ulusal değerlerle şekillendirip onların Kemalist prensipler paralelinde hareket etmesini sağlamayı hedefler. Böylece Cumhuriyet, gençliği, kurmak istediği yeni toplumun ve ideolojinin simgesi olarak seçer. Mustafa Kemal, Gençliğe Hitabe'sinde belirlenen prensipler doğrultusunda Cumhuriyet'i koruyacak ve geliştirecek olanların gençler olduğunu vurgular.¹⁶⁸

Oyunlarda çizilen Cumhuriyet gençliği profiline bakıldığında da benzer bir söylem görülür. Mustafa Kemal ile gençlik arasında az önce söz edilen baba-evlat ilişkisi Aka Gündüz'ün eseri *Gazi Çocukları İçin*'de işlenir. Türk gençliğinin yeni kurulan ve gelişmekte olan bir ülkede vatanına ve milletine karşı yerli malı kullanma,

¹⁶⁶ Eric Michaud, "Soldiers of an Idea: Young People Under the Third Reich", *A History of Young People in The West: Stormy Evolution to Modern Times*, ed. Giovanni Levi, Lean-Claude Schmitt (Boston: Harvard University Press, 1999), 261.

¹⁶⁷ Lüküslü, a.g.e., 28.

¹⁶⁸ Atatürk, a.g.e., 607.

tutumlu olma, para biriktirme, Türk bankalarını kullanma, çok çalışma gibi sorumluluklarının işlendiği oyunda, sahneyi açan gazi çocuğu, büyümüş de küçülmüş, oldukça kurumlu ve akıllıdır; sahnede “düzgün sözlü ve komik bir tiple” canlandırılması istenir:

(...) Biz çocuklar şöyle diyoruz: Az laf çok iş...Çok akıl az patırdı! Anladınız mı şimdi beni? Gördünüz mü ben nasıl akıllı, özlü bir küçük çocuğum? Elbette böyleyim! Elbette böyle olacağım! Çünkü...Çünkü ben Gazi çocuğuyum! Bize Gazi çocukları derler.” (s. 4) (...) Biz yalan dolan bilmeyiz. Bize akıllı özlü Gazi çocukları derler. (kurula kurula çıkar) (s. 6)

Gavur İmam’daysa gençler eğitilmiş, bilinçli, vatansever, gözüpek gençlerdir. Sokaklarda çekinmeden istiklal, Kuvay-i Milliye ve Mustafa Kemal lehine yürüyüşler, gösteriler yapar; düşmana direnirler. Sınıfı basıp muallim hanımı götürmeye çalışan düşmanın işbirlikçisi Gavur İmam’ın adamlarına karşı “Yaşasın Mustafa Kemal” sözleri işitilir. *Destan* adlı oyunun sonunda, tüm çocukların hep bir ağızdan söyledikleri “bestesiz bir şarkı”, bir anlamda sahnelenen uzun bir tirad vardır. “Yeni Türkiye’nin Kemalist çocuklarının” gelecek yolunda yapacakları anlatılır; militarist, egoist ve hatta narsist bir tonla:

Biz yeni Türkiye’nin Kemalist çocukları
Kolumuzun gücüyle açarız ufukları (...)
Hepimizin kafası bir tek varlığa tapar
Gazi Mustafa Kemal bu tek varlığın adı
Yazık bizden başkası ona kavuşamadı (...)
Yalnız biz güleceğiz başkası gülmeyecek
Yalnız biz varacağız altın ışıklı güne (...)
Biz yirminci asrın Kemalist çocukları
Çelikten pençemizle yırtarız ufukları
Fırtınalar uğrağı coşkun, sonsuz bir deniz,
Alevli bağrımızdan fışkıran isteğimiz. (s. 23)

Çocukluklarından itibaren Kemalist ideolojiye ve yeni Cumhuriyetin tasarladığı gençlik modeline göre yetiştirilen gençler, gerçekten de ilerleyen yıllarda sadece parti çatısı altında yürütülmesine izin verilen siyasi ve toplumsal çalışmalarda aktif rol alacaklardır. Yerli malı kullanma kampanyaları, “Vatandaş Türkçe Konuş”,

kampanyasına katılımları, Hatay'ın Türkiye'ye katılması için gösterdikleri çabalar, iç düşman olarak çizilen komünizm ve İslamcılık ile dış düşman SSCB ve Yunanistan'a karşı yaptıkları protestolar; öğrenci hareketlerinin parti politikalarıyla paralel ilerlediğini gösterir.¹⁶⁹ Böylece “Birinci vazife[sı] Türk istiklalini Türk Cumhuriyetini, ilelebed muhafaza ve müdafaa etmek”¹⁷⁰ olan gençler ülkelerine ve liderlerine layık bir karaktere bürünmüş olurlar.

“Türk Vatanı Bütün Evlatlarından Fedakârlık Bekliyor”

Gellner milliyetçiliği; eğitimi, teknolojisi, ekonomisi, bürokrasisi, siyasi yapılanması, ordusu, kısaca tüm unsurlarıyla modern devlet yapısının akılcı bir yönetici elit tarafından yönetildiği modernleşme sürecinin unsurlarından birisi olarak tanımlar. Bu süreçte öznelerin kimlik ve ideolojiyi pasif bir şekilde kabul ettiklerini iddia eder. Bu nedenle yönetici uzmanlar tarafından üzerinde çalışılarak, araştırılarak kodlanan toplumlar, kültürleri “bahçe kültürler” (*garden cultures*) sözleriyle açıklar.¹⁷¹ Bahçe kültürlerin “yetiştirilmesinde” milli kimlik, devletin yasal ve idari anlamda belirlediği çerçeve tarafından oluşturulur ve yönetilir. İnsanların gidebilecekleri yerler, görmeleri gereken mekanlar, katılabilecekler etkinlikler, ödemeleri gereken vergiler, alması gereken eğitimin düzenlenmesiyle devlet, vatandaşları arasında bazı iyi alışkanlıkların yerleşmesini sağlar.¹⁷² Öncelikle yaygın eğitim sistemi aracılığıyla devlet ve kültür birleştirilir; kanonlar üretilir, müzeler kurulur, resmi tarih yazılır, resmi bir bilinç organize edilir, değerler ve normlar tüm eğitilmiş vatandaşlar tarafından eğitim yoluyla içselleştirilir.¹⁷³

¹⁶⁹ Lüküslü, *a.g.e.*, 42.

¹⁷⁰ Atatürk, *a.g.e.*, 607.

¹⁷¹ Tim Edensor, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life* (Oxford: Berg, 2002), 4.

¹⁷² Edensor, *a.g.e.*, 20

¹⁷³ Edensor, *a.g.e.*, 3.

Kemalist ideoloji, yeni bir ulus yaratma projesi gereği yeni Türk nesline verilecek terbiyeyi milli terbiye olarak tanımlar.¹⁷⁴ Böylece gençliğin milli ahlak, milli terbiye ve milli bilinç etrafında şekillendirilmesi ve devletin güçlendirilmesi amaçlanır. “Memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak...vekaletin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.”¹⁷⁵ Atatürk’ün söylemine egemen olan vazife anlayışı aslında sadece o güne ait bir içerik taşımaz, aynı zamanda çocuklara, gelecek genç nesillere, yöneticilere, öğretmenlere, orduya, bürokrasiye yönelik bir ödev bilincinin aşılması anlamını da taşır. Bu anlayış ulusal egemenlik anlayışından doğan birey-toplum-devleti bir bütün olarak algılama düşüncesinden kaynaklanır. Bireyin görev ve sorumluluklarının bu derece vurgulanması, bireyin toplum ve devlet içinde eritilmesi gerekliliğini savunan kolektivist düşünceyle buluşur.¹⁷⁶ Vatandaşlıkla görevlendirilmiş kişilerin yasal ve ahlaki ödevlerini, sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak için Milli Eğitim sistemi de üniversiteler ve yüksekokullar da devletin ideolojik aygıtları olarak işlev görürler. Kemalist ideolojiyi anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa taşıyacak kişi ve kurumları yaratmak amacıyla vazifelendirilir.

Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

1. Millette,
2. Türkiye devletine,
3. Türkiye Büyük Millet Meclisine

¹⁷⁴ Sakaoğlu, *a.g.e.*, 200.

¹⁷⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 1, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952), 386.

¹⁷⁶ Çetin, *a.g.e.*, 159.

düşman olanlarla mücadele, esbap ve vasaitiyle mücehhez olmayan milletler için beka hakkı yoktur¹⁷⁷

Dünyayı, ulusların durmak bilmez bir şekilde mücadele ettiği bir savaş alanı sayarak bu savaşa göre donatılmayan ulusların yok olacağı ön kabulünden yola çıkan Atatürk, eğitimin amacını da buna göre belirler.¹⁷⁸ Dolayısıyla gençliğe devletin düşmanlarıyla mücadele etme bilinci telkin edilecek bir eğitim sisteminin gerekliliği ifade edilirken, Türk gençliği de cumhuriyetin koruyucuları olarak vazifelendirilir. Vatandaşlığı hak etmek, devlete bağlı olmakla ölçülen belirli bir performans gerektirir. Medeniyetçi bakış açısından da vatandaşlığın tam idrakinin şartı vatandaşın milli rüşde ermesidir. Sonuçta ortaya çıkan, vazifelere borçlu yurttaş tipidir.¹⁷⁹ Füsun Üstel'in J. Leca'dan alıntılanarak aktardığı “militan yurttaş” yetiştirme projesinin üç temel noktası vardır: 1) Yurtseverlik ki yurttaşlığın ilk koşulu olarak yurduna ve yurttaşlarına sadakat ve birlik duygusuyla tanımlanır. 2) Yurttaşlık ve hak-vazife, görevleri; yurttaşın kendisine, ailesine, köyüne, milletine, tüm insanlığa ve vatana karşı olan ödevlerini istekle ve sevinçle yapmasını içerir. 3) Tehlike ve Düşman profili ise söylemin merkezini oluşturan sürekli bir tehdit ve tehlike motifidir. Bu durumun temel işlevi, bir düşmanın varlığının işaret edilmesiyle oluşturulan sürekli bir zihinsel seferberlik durumunun toplum üzerinde egemen kılınmasıdır. Elbette bu sadece egemenliğin kaybedilmesi, ülkenin işgal edilmesi vurgusuyla yaratılan bir korku değil; aynı zamanda kapitülasyonlar veya imtiyazlar

¹⁷⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 17.

¹⁷⁸ İsmail Kaplan, “Milli Eğitim İdeolojisi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, cilt:4, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 789.

¹⁷⁹ Üstel, *a.g.e.*, 178.

sistemini de ifade eden bir iktisadi bağımlılık tehlikesini işaret eden bir söylem olur.¹⁸⁰

Oyunlarda köylüsü, genci, yaşlısı, aydını, askeriyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının, ülkesine, milletine ve liderine karşı olan görev ve sorumlulukları belirlenir ve sıklıkla hatırlatılır. Ülke ekonomisine, gelişimine, kalkınmasına katkıda bulunacak, milletini hak ettiği üstün medeniyetler seviyesine çıkaracak, reformlara, cumhuriyetine sahip çıkacak, ülkesine hizmeti her şeyden üstün tutacak, vatani ve namusu için ölümü de öldürmeyi de göze alacak bir vatandaş profilidir çizilen.

Yeni kurulan ve henüz ilk yıllarında Dünya ekonomik buhranıyla mücadele etmek zorunda olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bir an önce ekonomik bağımsızlığını, kalkınmasını ve gelişimini sağlaması için vatandaşın da yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardır. Reşat Nuri'nin *Vergi Hırsızı* adlı oyununda vatandaşın, ülkenin iyiliği ve gelişimi için kendi imkânlarını seferber etmesi gerektiği anlatılır.

Oyun temel olarak elli yaşını aşmış iki çocukluk arkadaşı, Demir ve Yusuf Efendilerin yıllar sonra karşılaşması ve bu karşılaşmada devlet-vatandaş ilişkisi üzerine karşıt fikirleri ortaya koymaları üzerine kuruludur. Demir Efendi, sakallı, gözlüklü, zayıf, sağlıksız, iki çocuk ve bolca mal mülk sahibi, bu mallardan gelen kiralarla yaşayan, devlete vergi vermeyen bir adamdır. Yusuf Efendi ise gürbüz, sıhhatli, yedi çocuk sahibi, halen gece gündüz çalışan ve devlete vergisini düzenli olarak veren birisidir.

Demir Efendi'nin tüm varlığına ve rahatlığına rağmen hasta, Yusuf Efendi'ninse başındaki geniş aile ve halen yaşayabilmek için çalışmak zorunda olmasına rağmen gayet sıhhatli oluşunun sırrı “çalışmakta” yatar: “YUSUF: Sen çalışmadığın için çöktün, ben çalıştığım için dinç ve sağlam kaldım...Dünyada

¹⁸⁰ Füsun Üstel, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, cilt:4, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 276.

çalışmak kadar insana sıhhat ve neşe veren şey olur mu?” (s. 6) Yeni kurulan, yeniden imar edilen cumhuriyette vatandaşın çok çalışması, sorumluluk alması, görev ve vazifelerini yerine getirerek üretime katkıda bulunması gerekir. Bu nedenle çalışmanın erdemi vurgulanacaktır.

Demir Efendi’nin birisi mühendis çıkmış birisi halen okuyan iki oğluna karşın Yusuf Efendi’nin yedi çocuğu vardır. Bunca darlığa ve yokluğa rağmen yedi çocuk sahibi olmak sorgulanmaz; aksine bu tam da olması gerekendir: “YUSUF: Eh ne yapalım...Memleketin askere, çiftçiye, işçiye ihtiyacı var (...) Hem yedi çocuk babası olmanın başka kârı da var (...) Altıncıdan itibaren Devlet benden yol vergisi almamaya başladı.” (s. 9)

Demir Efendi ile Yusuf Efendi arasındaki en büyük fark devlet-vatandaş ilişkisini tanımlamalarında görülüyor. Vergi kaçırın Demir Efendi, “Sanki Devlet benim birkaç kuruşuma muhtaç...Devlet bana versin.” (s. 11) diyerek Devletin vatandaşa hizmet etme yükümlülüğünü savunurken Yusuf Efendi “Ne yapalım, Devletin ihtiyacı var (...) Devlet bizden aldığını ziyadesiyle yine bizim iyiliğimiz için sarf ediyor.” (s. 9) diye düşünür; önce vatandaşın devlete karşı zor günlerdeki sorumluluklarını hatırlatır. Dolayısıyla Demir Efendi ve Yusuf Efendi arasında “makbul vatandaş” tanımı şöyle yapılıyor:

<i>DEMİR</i>	<i>YUSUF</i>
Hasta, çökmüş	Dinç, sağlıklı
Mal mülk sahibi	İşçi
Hazır parayla geçinen	Çalışan
İki çocuk sahibi	Yedi çocuk sahibi
Vergi kaçırır	Vergisini tam verir

“Devlet bana versin”	Devletin ihtiyacı var”
Hain vatandaş	Makbul vatandaş

Yusuf Efendi, devletin istediği; ülkenin nüfus ve emek üretimine katkıda bulunan, dürüst, çalışkan ve ülke menfaatini bireysel menfaatlerden üstün tutan, fedâkar bir vatandıştır. Yusuf Efendi, Demir Efendi’nin vergi kaçırdığını duyunca, Demir Efendi’nin evinden ayrılır, bir daha görüşmek istemediğini söyler. Yusuf Efendi’nin ardından oturduğu yerde uykuya dalan Demir Efendi çeşitli rüyalar görmeye başlar. Demir Efendi vergisini ödemediği için devlet de muallimlerine maaşlarını ödeyemez ve mektepler kapatılır. Demir Efendi, küçük oğlunun bu nedenle okuyamadığını görür. Bir başka rüyada Demir Efendi’nin mühendis olan oğlu işten çıkarılır; çünkü yine vergi toplayamadığı için başlanan köprü, yol çalışmaları yarım kalır, mühendisler işlerinden çıkarılırlar. Sonraki rüyada Demir Efendi bir düşman zabitanın kendisi evinden attığını görür. Vergisini vermediği için ordu askerine kurşun alacak parayı bulamaz ve düşman askerlerine de karşı koyamaz. Düşman zabiti ekonomik bağımsızlığın ne kadar önemli olduğunu anlatır Demir Efendi’ye: “Ne yapalım, memleketinizi müdafaa etmeyi bilmediniz. (...) Evinizi işgal etmek mecburiyetindeyim. (...) Bu yaşa geldin de mağlup milletlerin hiçbir hakkı olmadığını öğrenemedin mi?” (s. 17-18)

Mustafa Kemal’in, İzmir İktisat Kongresi’nin açılış konuşmasında, “siyasal egemenlik ancak ekonomik egemenlikle desteklenirse tam bağımsızlık kazanılabilir”¹⁸¹ tespitini de hatırlatan bu sahne, “Onuncu Yıl Nutku”nda belirtilen

¹⁸¹ Kongar, 21. Yüzyılda Türkiye-2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, 350.

“geçen zamana göre daha çok çalışma”¹⁸² ve ekonomik bağımsızlığı tam koşuluyla sağlama mecburiyeti ve ödeviyle örtüşür.

Son rüyada da malından mülkünden, evinden, çocuklarından olan Demir Efendi bir hastaneye sığınır; fakat içeri alınmaz. Çünkü hastanede yiyecek, ilaç, doktor, hiçbir şey kalmamıştır, “birtakım vergi hırsızları devlete borçlarını vermemişler”dir (s. 20). Vatandaşın, devlete olan “borcunu” ödemesi gerekliliği, devlet kalkınmadan bireylerin kalkınamayacağı gösterilir. Bu vicdan muhasebesinden yorgun ve pişman uyanan Demir Efendi çaldığı paraları iade etmeye karar verdiğinde oyun biter. Demir Efendi, devlete karşı ödev ve yükümlülüklerinin bilincine vararak kabusun gerçeğe dönüşmesini de engellemiş olur.

Devlete karşı taşınan sorumlulukların öğretilmesi, *Gazi Çocukları İçin* oyununun monolog açılışında da görülür. Açılışı yapan anlatıcı-oyuncu “düzgün sözlü komik” çocuk, da benzer noktalarda “büyüklerle akıl öğretmeye” geldiğini söyleyerek konuşmasına başlar ve vatandaşın vazifelerini sıralar. Bu vazifeler daha çok ekonomi ile ilgilidir:

Bir! Çok çalışınız, çok kazanmağa bakınız!
İki! Kazandığınızı sallapati harcamayınız!
Üç! Para biriktiriniz para! Şık şık eden nalçadır, iş bitiren akçadır! Anladınız mı!
Dört! Parayı çömlekte değil Türk bankalarında biriktiriniz (...) Anladınız mı?
Beş! Yerli malı kullanınız yerli malı! (...)
Altı! (...) Muz, ananas, firenk inciri, kakao makao başkasının olsun. Çıtır çıtır Türk fıncığı yiyin. Şapur şapur Türk inciri yiyin. Tatlı tatlı Türk üzümü, kayısı falan yiyin! (...)
Dokuz! On! Onbir! Kırksekiz! Doksandokuz! Say sayabildiğin kadar.
Bugünlük bu kadar akıl yeter size! Anladınız mı? (s. 5-6)

Anlaşılmayacak bir şey yok elbette. Fakat “Gazi Çocuğunun” saydığı bu nihayetsiz emir-görev zinciri içinde çocukların bilinci bazen doz aşımına da maruz kalıyor:

“Bankalarda biz çocukların mı daha çok birikmiş parası var yoksa büyüklerin mi?

¹⁸² Parla, *a.g.e.*, 170.

Biz kapalı hesap bilmeyiz. Bankalardaki cari hesapların çoğu bizim. (...) Bize akıllı özlü Gazi Çocukları derler.” (s. 6)

29 *Birinci Teşrin*’de de tasarrufun önemi anlatılır. Çocukların önce kumbaralarda sonra Türk bankalarında para biriktirmeye başlaması teşvik edilir: “MUALLİM: (...) Şimdi böyle küçük yaştan az da olsa para biriktirmeye başlarsanız büyüyünce hepinizin bankada bir alay paranız toplanır. Bu paralarla ev yaptırırsınız. Bir işe girişirsiniz. Seyahat edersiniz. Bir sanat öğrenirsiniz.” (s. 21) Çocukların ve gençlerin vazifesi sadece ekonomiye can vermek değil; ayrıca Gazi babanın kurduğu cumhuriyete ve yaptığı devrimlere sahip çıkmak, onları korumak ve geliştirmektir: “MUALLİM: Peki çocuklar, size son bir sual daha soracağım. Bakalım bilebilecek misiniz? Gazi, bütün bütün bu yapılan büyük işleri kime emanet etti? / ÇOCUKLAR HEP BİR AĞIZDAN: Bize...Bize...Bize... “(s. 23)

Destan oyunundaki Kemalist Çocuklar da ülkeyi, milleti, medeniyeti geliştirme yolunda çıkan engellere aldırmandan vazifelerini yerine getireceklerine ant içerler:

(Gülümser, Doğan, Atıl, Engin, Gürbüz, Sevinç münasip jestlerle hep bir ağızdan bestesiz şarkıyı söylerler)
(...) Biz yirminci asrın Kemalist çocukları
Çelikten pençemizle yırtarız ufukları
Fırtınalar uğrağı coşkun, sonsuz bir deniz
Alevli bağrımızdan fişkıran isteğimiz... (s. 23)

Gavur İmam’da düşman saldırısı yaklaşırken mektepte talebelerini toplayan muallim Ayten Hanım, onlara bu zor durumda üzerlerine düşen vazifelerini anlatır: “Şimdi çocuklarım beni dinleyin. Türk vatanı bütün evlatlarında fedakarlık bekliyor. Bu toprakları yalnız dışarıdan gelen düşmanlardan değil, içimizde türeyen cahil zalimlerden de koruyacağız.” (s. 15).

Aldatılmaya açık bir çocuk-millettir söz konusu olan. Milletın aldanmaya açıklığının yanında, hıyanet girişimi de söz konusudur. “Milletin kötölük ve hainliğe

elverişli ne kadar nankör evladı varsa vatanseverler aleyhine kullanılıyor[dur]”¹⁸³

“Dahili ve harici bedhahlara” karşı bilinçli ve mücadeleci olacak, sonuna kadar savaşıacak olan sadece Türk gençliği değildir; aynı zamanda “Türk muallimleri mücadelenin manasını anlamış” (s. 9) olmalıdırlar. 1936 tarihli İlkokul Programında dikkati çeken en temel nokta, her öğretmenin, derslerinde sırasını getirerek altı okun telkiniyle görevlendirilmiş olmasıdır. Programda öğretmenlere yönelik bir başka uyarı da yine sırasını getirerek imparatorluk ile Cumhuriyet dönemleri arasındaki farklılıkları Cumhuriyet lehine vurgulamaları gereğidir.¹⁸⁴

Atatürk pozitivist bilimi devletin bir ideolojik aygıtı olarak algılar, bilimin üretilmesi ve yaygınlaştırılması konusunda aydınları ve öğretmenleri halkı bilinçlendirmek ve düşmanlara, cehalete karşı savaşmakla görevlendirir.

Muallimler; yeni nesli cumhuriyetin fedâkar muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Cumhuriyet sizden fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister. Yeni nesli bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır.¹⁸⁵

Milli Eğitim Projesi

Mektep temsillerinde öğrencilere nasıl bir “milli eğitim” verildiğini görmek mümkün. Gençlerin Türk kimliğine, tarihine, yeni cumhuriyete, medeniyete, Mustafa Kemal’e, ülkelerine dair edindikleri bilgiler ve bunlara karşı nasıl bir bilinç ve sorumluluk duygusu içinde olmaları gerektiğine dair söylenenler üzerinde durduk. Bu bölümde son olarak, oyunlarda çizilen sınıf-okul-öğrenci-öğretmen profiline ve yeni eğitimin nasıl, hangi unsurlarla anlatıldığına değinilecek.

¹⁸³ Atatürk, *a.g.e.*, 391.

¹⁸⁴ Üstel, *a.g.e.*, 144.

¹⁸⁵ Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, C.II, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952), 174.

Konunun tamamen bir sınıf ortamında ve öğretmenle öğrenciler arasında geçtiği üç oyun *Destan*, *29 Birinci Teşrin* ve *On İnkılap*'ta; mutlaka kadın öğretmenlerin verdiği bir ödev veya sorduğu sorular paralelinde öğrencilerin en büyük lider, en iyi inkılap, en iyi yönetim şekli gibi konulara cevaplar bulma çabası izleniyor. Cumhuriyetin ilanından sonraki eğitimin yeni yüzünün gösterildiği bu oyunlarda kızlı-erkekli sınıflarda, demokratik bir öğretmen-öğrenci ilişkisi içinde, modern yöntemlerle dersler işlenir. Öğrenciler verilen ödevlerin, sorulan soruların cevaplarını, araştırmalar yaparak ve birbirleriyle tartışarak bulmaya çalışırlar. Kendinden emin, rahatlıkla söz alan, kendisini ifade edebilen ve gerektiğinde öğretmeniyle kendi doğru bildiğini tartışan öğrenciler ve bu ortamı sağlayan cumhuriyet öğretmenleri görülür.

İhtiyar bir dedenin küçük bir çocuğa Türk tarihini ve Türk'ün Kurtuluş Mücadelesiyle yeniden uyanışını anlatarak açılan *Tarih Utandı* oyununda eski ve yeni eğitim karşılaştırması yapılır, cumhuriyetle birlikte gelen değişim gösterilir. Önce sahnenin bir bölümü aydınlatılarak Osmanlı döneminin sınıf görüntüsünden bir kesit sahnelenir. Üzerinde Arap harfleriyle “Sayei ahanei, mülûkânei devlette” yazılı bir kara tahta, sarıklı bir mektep muallimi ve fesli bir talebe görüntüsünün ardından sahne karartılıp tekrar aydınlandığında; bu defa üzerinde Latin harfleriyle “Bütünün kurtuluşu” yazan bir tahta, başı açık bir kadın muallim ve başı açık bir kız çocuğu gösterilir. (s. 7) Eski eğitimin dilinin anlaşılmazlığı, öğretmen-öğrenci ilişkisinin korku ve baskı üzerine kurulu oluşu, kıyafetlerinin çağdışı hatta yine korkunçluğuyla çizildiği görülür. Buna karşılık, dili, içeriği, görüntüsü modern bir yeni eğitim söz konusudur cumhuriyetle birlikte, başı açık kadın muallim ve başı açık kız talebesiyle.

Kurtuluş Savaşı sürecini ele alan *Gavur İmam* oyununda da bu tablo görülür. Henüz cumhuriyet kurulmamış, eğitim reformu gerçekleşmemiştir ama Kemalist

öğretmen ve öğrenciler bunun olacağını çoktan bilmektedirler. Düşmana ve düşmanla işbirliği yapan köylülere karşı gençleri bilinçlendiren, cesur, gözüpek bir kadın muallim vardır bu oyunda da. Ders, Yurt Bilgisi dersidir. Sahne tasarımı kürsünün gerisinde büyük bir Türk bayrağının olacağı belirtilir; kız ve erkek çocuklar karışık ders okurlar. (s. 14) Henüz Kurtuluş Savaşı sürerken, cumhuriyet ilan bile edilmemişken, Yurt Bilgisi diye bir dersin müfredatta bulunması, halen Osmanlı'ya bağlı olan bir eğitim kurumunda “başı açık” bir kadın muallimin sınıfında karma eğitimin yapılması, çok naif ve anakronik bir bakış, bir kavrayış olmalı.

Mektepte Temsil Edilenler

Mektep temsilleri, vatandaş eğitimi konusunda önemli bir işlev yüklenirler. Oyunlar; muhatapları olan ilk ve ortamektep talebelerinin kendi kimliklerini tanımaları, dostun düşmanın farkına varmaları, Türk'ü ve tarihini anlamaları, Mustafa Kemal'e sadık kalmayı ve ülkeyi koruyup, yükseltip, canları pahasına savunmaları konusunda rehberlik ederler. Sahnelemede izleyicinin konunun bir parçası olup atmosfere dahil edilmesi için Türk bayrağı, Atatürk portresi ve heykeli gibi simgeler kullanılır, marş, şarkı gibi atmosferi tamamlayan ve yaratılmak istenen coşkulu, epik ve lirik ortamı kuvvetlendiren unsurlardan faydalanılır. Oyunların hemen her birinin kapanış sahnesi, çok zaman sloganlar ya da marşlarla yapılır. *Destan* oyunu Kemalist çocukların ilerleme yolundaki yılmaz savaşlarını anlatan bir tiradla biter. *Yaman* oyunu “cumhuriyet” nidasıyla, *Gavur İmam* köylülerin ayakta “silahları ellerinde, yüzleri kin ve intikam kasırgaları içinde takallus ederek hep bir ağızdan haykırdıkları” “Yaşasın Türk milleti” sözüyle, *Tarih Utandı* “Mustafa Kemal...Mustafa Kemal...İstiklal..İstiklal...” sesleriyle, *On İnkılap* “Yaşasın Gazi”

sesleriyle, *Gazi Çocukları İçin* oyunu, çocukların hep birlikte söyledikleri “Türk çocukları el ele verdi; iktisat dirlik yolu bizimdir. Türk dileğine birlikte erdi, bunda da dirlik yolu bizimdir.” sözleriyle, *29 Birinci Teşrin* “Gazi baba inkılapları kime emanet etti?” sorusuna karşılık verilen “Bize...bize...bize..” bağrıslarıyla son bulur. *Bozkurt*, Anayurda gidiş türküsü “Ümidin kırılmadan ver gücünü koluna. Ürkme dağlar yıkılsa, ölüm çıksa yoluna” dörtlüğüyle biter. *Kızıl Çağlayan* “meşaleler arasında hakiki bir çağlayan gibi dalgalanarak, köpürerek akan Türk bayrakları”nın sahneye gelmesiyle neticelenir.

Eğitimde milli eğitim ve milli birlik vurgusu, eğitim sisteminin yapısını ve çerçevesini belirlemiştir. Milliyetçiliğin milli ahlak, milli şuur, milli ideal, milli varlık, milli terbiye, milli birlik, vurgularına paralel olarak eğitim Türkiye Cumhuriyeti’nin benliğine düşman olan her türlü unsurla mücadele etmenin ideolojik aracı olarak görülür. Habermasın “günlük hayatın kolonileştirilmesi” olarak tanımladığı durum, devletin, gündelik hayattaki davranış şekillerini, iyi vatandaş olmanın koşullarını belirlemesi ve halkının bu davranış şekillerini edinmesi için gerekli eğitim sisteminin unsurlarını belirlemesidir.¹⁸⁶ Weber, ulus devleti performatif bir beden olarak görür.¹⁸⁷ Buna göre milli kimlik, gündelik hayatın sıradan ayrıntılarında gizlenir ve sosyal ilişkiler, alışkanlıklar, rutinler, yerleşik kabuller içinde yeniden üretilirler.¹⁸⁸ Raymond Williams, belirli yaşam ve düşünce algısını yansıtan kültürün, eğitim, sanat vs. gibi alanlarda üretilerek, gündelik hayatın rutin davranış şekillerinde yer aldığını belirtir.¹⁸⁹ İnsanlar belirli alışkanlıkları, davranış şekillerini, inanışları normalleştirerek paylaştıkları ve algının doğruluğu

¹⁸⁶ Edensor, *a.g.e.*, 92.

¹⁸⁷ Edensor, *a.g.e.*, 72.

¹⁸⁸ Edensor, *a.g.e.*, 17.

¹⁸⁹ Edensor, *a.g.e.*, 19.

gündelik hayat içinde onaylandığı zaman gündelik hayatın kurumsallaşması söz konusu olur. Foucault yemek yeme, beslenme biçimi, bir işçi ile patronu arasındaki ilişkiler, aile içi zorunluluklar, çocuk düşürmenin yasaklanması gibi gündelik hayatı oluşturan tüm aktivitelerin siyasi hareketleri nitelediğini belirtir.¹⁹⁰

Eğitim de bu süreçte gündelik hayatın pratiklerinin, doğrularının, alışkanlıklarının, inanışlarının yeniden üretildiği ve yayıldığı bir alan haline gelir. Okullar, modern ulus devletin ihtiyaç duyduğu vatandaş yetiştirirken, çocukların ve gençlerin ilk sosyalleşme mekânı olan okullarda ilk değer yargıları ve görev-sorumluluk bilinci geliştirilir. Okullarda sahnelenen tiyatro oyunlarının içeriği de söyleme ve müfredata eklemlenir. Tiyatronun eşsiz telkin kuvvetinden vatandaş eğitimi projesinde de faydalanılır. Bu noktada Halkevleri de bu büyük seferberliğin en önemli unsurlarından birisi haline gelir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma, Seçme Yazılar 3*, yay.haz. Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2000), 123.

¹⁹¹ Alim Kurtkaya, “Harf İnkılabı Sonrasında Halk Eğitimi”, *Cumhuriyet Dönemine Genç Bakışlar*, yay.haz. Prof. Dr. A. Emel Kefeli, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Ercan Karakoç, IQ Kültür (İstanbul: Sanat Yayıncılık, 2008), 105.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ONUNCU YIL KUTLAMALARI İÇİN YAZILAN OYUNLAR

Cumhuriyet'in onuncu kuruluş yıldönümü kapsamında yurdun dört bir yanında; şehir merkezlerinden köy meydanlarına, konferanslardan roman, öykü ve tiyatro oyunları yazımına, resmi geçitlerden bayrak ve flamalarla yapılan hazırlıklara kadar görkemli kutlama faaliyetleri gerçekleştirilir. Genç Cumhuriyet'in kısa zamanda kat ettiği mesafelerin, başarılan zaferlerin, gerçekleştirilen devrimlerin yurt içinde ve yurt dışında duyurulması; Türkiye Cumhuriyeti'nin gücünün ve sürekli gelişiminin anlatılması amacıyla kutlamalar, çok çeşitli sahalarda ve hatırı sayılır bir bütçeyle düzenlenir. Bu kutlamalar hem tek parti yönetiminin kendisini sağlamlaştırması, hem millet bilincinin pekiştirilmesi hem de on yıl içinde yapılanların gösterilmesiyle, devrimin ne kadar yerinde ve başarılı olduğunun ifade edilmesi için bir fırsattır aynı zamanda.

Bu bölümde, onuncu yıl kutlamaları kapsamında gerçekleştirilen etkinliklere kısaca değinilecek, ardından aynı amaçla yazdırılan tiyatro oyunları incelenerek dönemin ideolojisi ile söz konusu oyunların içeriği, yapısı ve söylemi arasındaki paralellikler ele alınacaktır.

Çıktık Açık Alınla

Tören veya bayram şeklinde anılan kutlamalar o toplumun ortak hatıralarından, geleneklerinden ve tabiatından doğar. Tören veya kutlamalar, özellikle siyasal iktidarların konumlarını kuvvetlendirmelerinde önemli bir işleve sahip olur. Bayram veya kutlamalar yapıldığı ülkenin yönetim biçiminin demokratik, otoriter veya totaliter oluşuna göre şekillenmekle birlikte, törene verilen önem rejimle halkın kaynaşmasını sağlamada bir araç olarak kullanılır. Bundan başka toplumsal dayanışma ve düzeni sağlamada ve sürdürmede, millî karakteri güçlendirmede ve halkın eğitilmesinde de törenlerin önemli bir yeri vardır.¹⁹²

Tarihleri boyunca Türklerin kutladığı bayramlar, Türklerin kültürel özellikleri, idari yapıları ve İslam kültürü etrafında biçimlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi bayram olarak kabul ettiği günlere bakıldığında Cumhuriyet'in yapılanması sürecinde tarihsel önem taşıyan olay ve durumların belirleyici olduğu görülür. 1929 yılından itibaren 23 Nisan Hâkimiyeti Milliye ve Çocuk Bayramı olarak kutlanmaya başlanır. Bunun dışında 30 Ağustos, 1927 yılında Zafer Bayramı olarak kabul edilir. 19 Mayıs, 1935 yılından itibaren Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanır ve 1938 yılında millî bayram olarak kabul edilir. Cumhuriyet Bayramı'nın kabulü ise Meclis'in 19 Nisan 1341 (1925) tarihli oturumunda gerçekleştirilir.¹⁹³

Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamalarına çok büyük bir özen gösterilir ve önceki yıllara nazaran halkın katılımının daha yüksek olacağı bir kutlama programı

¹⁹² Yasemin Doğaner, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Kutlamaları", www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/cumhuriyet_toren.pdf, 1. (görülen tarih Ocak 2010).

¹⁹³ Doğaner, "a.g.m.", 2

hazırlanır. Bunu sağlamak amacıyla, o yıla kadar sadece şehir merkezlerinde kutlanan Cumhuriyet bayramları, onuncu yıl kutlamaları kapsamında ilk defa köyleri de içine alacak şekilde planlanır.¹⁹⁴ 1933 yılı başlarında onuncu yıl programını hazırlamak üzere Cumhuriyet Halk Fırkası İdaresi çalışmalarına başlar. Bütün tasarlanan çalışmalar için 1933 mali yılı bütçesinden 50000 TL gibi önemli bir miktarda kaynak ayrılır.¹⁹⁵ Cumhuriyetin onuncu yılını kutlama çalışmalarını yürütmek amacıyla 11 Haziran 1933'te 2305 sayılı “Cumhuriyet İlânının Onuncu Yıl Dönümü Kutlama Kanunu” çıkarılır, bu kanun çerçevesinde yapılacak kutlama faaliyetlerini düzenlemek için çalışmalara başlayan “Kutlama Yüksek Komisyonu”, bir yandan yardımcı komiteler kurarken, bir yandan da ülkenin bütün fikir ve sanat çevrelerini göreve çağırarak, inkılâbın yüksek anlamını ve cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirilen atılımları anlatacak heyecanlı eserler, söylev, piyes ve şiirlerin yazılmasını ister.¹⁹⁶

Komisyon Başkanı Recep Peker imzası ile valiliklere gönderilen yazıda şöyle denir:

Yapılacak işler Türkiye’de on yıl önce doğan Cumhuriyet güneşinin sıcaklığı ile bütün memleketi ısıtacak ve on yıllık Cumhuriyet devrinin vatana getirdiği ve getireceği en yüksek saadetin heyecanını herkese duyuracak bir şekil ve kıymette olmalıdır. Bunun için yapılacak işler büyük hacimde sesli, hareketli, renkli, fikirli, manalı ve hesaplı olmak elzemdir.¹⁹⁷

Çıkarılan kanun ile birlikte bayramın üç gün olmasına ve hafta tatili kanununun uygulanmasına karar verilir. CHP Katibi Umumiliği’nin onuncu yıl kutlamaları için

¹⁹⁴ Dr. Nezahat Demirhan, “Türkiye’nin Onuncu Yıl Kutlamaları”, www.atam.gov.tr/index.php?Page=dergi_icerikler&icerikNo=682. (görülen tarih Aralık 2009).

¹⁹⁵ Demirhan, “a.g.m.”

¹⁹⁶ Demirhan, “a.g.m.”

¹⁹⁷ Doğaner, “a.g.m.”, 4.

yapılacaklara ilişkin olarak 19 maddeden oluşan oldukça detaylı görüşlerinde ise törenin her türlü ayrıntısının planlandığı görülür.

Kutlama işlerini yürütmek için Ankara’da bir yüksek komisyon ve belediyesi olan her ilde de kutlama komisyonları kurulur. Yüksek komisyon tarafından vilayetlere gönderilen bir numaralı talimatnamede kutlamaların nasıl yürütüleceği; tören programından süsleme ve dekorasyona, radyo programları ve gazetelerde çıkacak yazılardan okunacak şiirlere, verilecek konferanslar ve oynanacak oyunlara, en ince ayrıntısına kadar belirlenir. Programa göre, kutlamalar kapsamında düzenlenecek törenlerde, İstiklal marşı ve geçit resminden sonra şehir ve kasabanın büyük cadde ve sokaklarına Cumhuriyetin on yılında gerçekleştirilen işlerle inkılap eserlerini kolaylıkla gösterip anlatacak şekilde renkli grafikli levhalar ve resimler konulacak, inkılap fikirlerini ifade eden büyük yazılı (kırmızı üzerine beyaz) iri harflerle yazılmış levhalar asılacaktır. Bu levhalarda Halk Fırkası ve Halkevlerinin hizmet ve mevkileri anlatılacaktır. Elektrik olmayan yerlerde mevcut araçların en iyisi ile karada ve denizde gece mümkün olduğunca çok donanma yapılacaktır. Memleketin mümkün olan her yerinde cadde, sokak ve meydan radyoları faaliyete geçirilecek, Ankara ve İstanbul’da bulunan radyo merkezlerinde inkılâp ve onun sonuçlarını anlatıp önemini gösteren radyo konferansları düzenlenecektir. Bütün fırka merkezleri ve Halkevlerinde aynı tarz konferanslar verilecek, her şehirde açık ve kapalı yer konferansları yapılacaktır. Bütün nakil araçlarının iç ve dışlarına inkılâp hakkında coşkulu levhalar yaptırılıp asılacaktır. Yine her şehrin büyük caddelerindeki büyük binaların yüzleri “inkılâp sevgisi aşılayan” levha ve afişlerle donatılacaktır. Köy, kasaba veya vilayetin en büyük meydanı temizlenip süslenerek Cumhuriyet Meydanı adını alacaktır. Bayramın başladığı andan sonuna kadar bütün vatandaşlara cumhuriyetin getirdikleri hakkında gece gündüz söz söyleme imkânı

vermek üzere şehrin en büyük meydanına bir kürsü konulacaktır. Burada söz söylemek isteyen vatandaşlar yalnız inkılâbın lehine olmak ve yerindeki komitenin tanzim edeceği sıraya bağlı kalmak şartıyla konuşabilecektir.¹⁹⁸ Bayram günlerinde parasız olarak bütün tiyatro, sinema ve konferans salonları fırka ve Halkevleri girişimleriyle inkılâba faydalı filmler, oyunlar ve konferanslar sunulmak üzere komitenin emrine verilecektir. Sokaklar “Dünü unutma, bugünü iyi anlarsın, Milletini sev ve sevdır, Ne mutlu Türküm diyene, Tembel adam iyi vatandaş değildir, Cumhuriyet milletin devlet oluşudur, Halk içinde halkla beraber halk için, Altıok andımızdır, Türk övün çalış güven” gibi vecizelerin yazıldığı dövizlerle süslenecektir.¹⁹⁹

Cumhuriyet’in onuncu yılı kutlamaları nedeniyle İstanbul Üniversitesi’nde de “Cumhuriyet ve İnkılaplarımız” konulu halka açık konferanslar verilir. Halkın konferanslara ilgisini çekebilmek için günlük gazetelere ilanlar verilir. Öte yandan, Cumhuriyet’in onuncu yılı, Üniversite’de inkılaplara yönelik çalışmaların başladığı yıl olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir. 1933 yılı, İstanbul Üniversitesi’nde bir “İnkılap Enstitüsü”nün kurulduğu ve inkılapların ekonomik, sosyal ve hukuki temellerinin öğrenciye ders olarak okutulmak üzere çalışmalara başlandığı yıldır. Bu nedenle, Üniversite’de başlayan onuncu yıl ile ilgili konferanslar bu alanda bir ön hazırlık niteliği taşır.²⁰⁰

Faaliyetler kapsamında Cumhuriyet’in on yıllık işlerini gösteren bir rehber hazırlanır, yirmi bin adet basılarak ilgili yerlere dağıtılır. Bayramda gazetelerin sayfa sayısı bakımından üç misli büyüklüğünde çıkarılmasının sağlanması, bayrama iştirak

¹⁹⁸ Açılan bu halk kürsülerinde 5.885 konuşma yapıldığı belirlenir. Bkz. Demirhan, “a.g.m.”

¹⁹⁹ Demirhan, “a.g.m.”

²⁰⁰ Demirhan, “a.g.m.”

için gazete ve dergilere seyahat primleri verilmesi, tespit edilen altmış veciz sözün her yere asılmasının yanı sıra küçük kağıtlara basılarak uçaklardan atılması ve sigara paketleri içine konulması, Onuncu Yıl Marşı'nın gününden evvel gönderilerek özellikle radyo ve Halkevlerinin gayretiyle ezberlenmesinin sağlanması, on bir tiyatro oyununun sahnelenmesi, yirmi altı büyük levhanın iki yüz bin adet basımının ve dağıtımının sağlanması, radyo aracılığıyla merkezden on bir adet konferans verilmesi, on sekiz şiir ve destanın dört yüz bin adet bastırılarak her yere gönderilmesi, İstanbul ve Ankara radyo merkezlerinden bayram süresince otuz saat yayın yapılması, elçilik ve maslahatgüzarlıklar için hazırlanan onuncu yıl kitabı ile Fransızca özeti ve gazetelerde yayınlanmak üzere kırkar adet Türkiye fotoğrafının gönderilmesi kutlamalar kapsamında gerçekleştirilen diğer çalışmalardır. Bunun yanı sıra yirmi iki bin köye yün dokuma emprime bayrak, millî bayramlarda ve cuma günlerinde asılmak üzere gönderilir. CHP için de altı oklu bayrak kabul edilir.²⁰¹

Onuncu yıl kutlama etkinlikleri içinde değinilmesi gereken bir önemli nokta, çıkarılan Af Kanunudur. Kuruluş yıllarında alınan sert tedbirlerin ardından bir normalleştirme sürecinin başlaması amacıyla, Hükûmet, Cumhuriyet Bayramı'nın öncesinde, bir af kanunu tasarısı hazırlayarak, 25 Ekim 1933 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na sunar. Adliye Encümeni'ne gönderilen kanun tasarısının, daha önceden İzmir Mebusu Mahmut Esat Bozkurt'un, basın suçlarının affına dair olarak verdiği kanun teklifiyle birleştirilerek müzakere edilmesi kabul edilir.²⁰²

Hükûmet hazırladığı af kanunu tasarısının gerekçesini şöyle açıklar:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti onuncu yılını kutlarken, Türk inkılabının bu çok kısa bir devre içinde daima ileri atılışlarla elde ettiği ve bütün medeni cihanın

²⁰¹ Demirhan, "a.g.m."

²⁰² Dr. Cahide Sınmaz-Sönmez, "Cumhuriyet'in Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34 (2004): 92.

hayranlıkla gördüğü siyasi ve içtimai muvaffakiyetlere vekar ve iftiharla bakmaktadır... Böyle mesut bir yıl dönümünü kutlarken muhtelif sebep ve tesirlerle; ihtiras ve hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalarla mahkum olmuş, kimseleri de düşünmek, onları bir kıymet olarak tekrar cemiyetin sinesine almak muvafık olur. Bu biçarelere karşı gösterilecek müsamaha; kendilerini temiz bir unsuru istihsal olarak alacak olan cemiyet lehine bir hareket olduğu kadar memleketin haiz olduğu kuvvetin de bir delili olacaktır.²⁰³

Cumhuriyetin onuncu yılı şerefine hazırlanan af kanunu tasarısı, maddelerin görüşülmesinin ardından yapılan oylamayla, 26 Ekim 1933 tarihinde kabul edilir. Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamalarının gölgesinde kalmış olan yasa, dönemin gazeteleri tarafından daha çok hükûmetin halkına bahşettiği bir lütuf olarak değerlendirilir. 27 Ekim 1933 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, yol kesmek, ev basmak gibi suçların affın dışında tutulduğunu duyurur. Bu af kanunuyla rüşvet suçlarının, Lozan Antlaşması'nda bir protokol ile belirlenen 150'liklerin ve iki defa mahkum olmuş olanların affın dışında tutulacaklarını belirtir.²⁰⁴

Onuncu Yıl Etkinliklerinde “Kutlananlar”

Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları çerçevesinde gerçekleştirilen etkinliklerde kullanılan görsel, işitsel, zihinsel ve işlevsel göstergeler incelendiğinde, kutlamalarla birlikte vurgulanan olguları, sağlanmak istenen atmosferi açıklamak mümkün olabiliyor. Cumhuriyet kutlamalarında yapılan vurgulardan en önemlisi Cumhuriyet'in on yılda başardığı devrimlerin anlatılmasıdır.. Bu devrimler hem maddi, hem manevi değerlerden oluşur.²⁰⁵ Maddi devrimler manevi devrimlerle

²⁰³ Sınmaz-Sönmez, “a.g.m.”, 94

²⁰⁴ Sınmaz-Sönmez, “a.g.m.”, 100.

²⁰⁵ Doğaner, “a.g.m.”, 17.

desteklenmedikçe Cumhuriyet'in temel nitelikleri, olmazsa olmazları, bu bağlamda gerçekleştirilen devrimler ve yeni ülkünün anlatılması ve benimsetilmesini sağlamak çok kolay ve sorunsuz bir süreç oluşturmaz. Bu anlamda maddi değerlerin ortaya konulmasından, manevi alandaki değerlerin oluşturulması ve pekiştirilmesi, halkın devrimleri sahiplenmesi ve benimsemesi için yararlanıldığı görülür. Daha hazırlıklara başlanırken son on yılda ülkede kaydedilen gelişmelerin envanterinin çıkarılarak ortaya konulmasının istenmesi hatta “Cumhuriyet Rehberi” olarak bunların daha sonra yayınlanacağını ifade edilmesi, bu tür bir çabanın ürünü olarak yorumlanmalıdır. Bu çalışmayla eski dönemde yapılanlarla on yıl gibi kısa bir sürede yapılanlar kıyaslanır; askerlik, ziraat, sanayi, sağlık, ekonomi, ulaşım, haberleşme gibi pek çok alanda gerçekleştirilen ilerlemenin içte ve dışta görünür kılınmasını sağlamak hedeflenir.

Kutlamaların işaret ettiği bir diğer bir konu da modernleşme yolunda atılan adımların meyvelerinin toplanmaya başlandığının ifade edilmesidir. On yıl içinde gerçekleştirilen devrimlerle, ulus devlet yapısı kuvvetlendirilmiş, kullandığı alfabe, giydiği elbise ile, laik kanunları ve sağladığı ulusal egemenliği ile muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma yolunda çalışan, üreten, değişen ve ilerleyen bir ülke tablosu çizilir.

Kutlamalar, iç politikada CHP'nin yerini sağlamlaştırması için de bir fırsat sunar. CHP önderliğinde hazırlanan ve yürütülen kutlama programı, halkın rejimin değerlerine olan bağlılığını pekiştirmek kadar CHP'ye olan bağlılığının da ölçülmesine olanak verir. Bu nedenle CHP, kutlamalara halkın yoğun ve etkin katılımı konusuna hassasiyetle eğilir. Duvarları süsleyen döviz ve levhalar, bayraklar, özel olarak hazırlanan Onuncu Yıl Marşı, Halkevlerinde okunan şiir ve destanlar, sergilenen tiyatro oyunları, radyo yayınları, Mustafa Kemal'in Onuncu Yıl

Nutku, ülkede bir cumhuriyet şuurunun ve coşkusunun oluşturulması, halkın partisine, liderine ve cumhuriyetine olan bağlılığının ve inancının artırılması yolunda hazırlanan etkili faaliyetler olurlar. Kutlamalar, etkinlikler, törenler, bir siyasi öğretinin aktarıcıları, oluşturulmaya çalışılan bir sivil-dinin unsurlarıdır.²⁰⁶

Sanat Cumhuriyetin Hizmetinde

Onuncu yıl etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirilen sanat faaliyetlerine baktığımızda, ülkenin aydın ve yazarlarının da göreve çağırıldığı görülür. Dönemin yazar ve şairlerinden cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirilen inkılâpları anlatacak heyecan uyandırıcı eserler yazmaları istenir. Bunun üzerine belirtilen çerçevede birçok eser kaleme alınır ve bunlar hükûmet tarafından bastırılır. Basılan bu eserlerin toplu bir kaynakçası “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümünde Yapılan Neşriyat” başlığıyla yayınlanır.²⁰⁷ Bu kaynakçada seksen kitap ve kırk sekiz dergi özel sayısının künyesi yer alır. Basılan seksen kitabın yirmisi oyun, üçü roman ve ikisi şiir türlerinde olmak üzere edebiyatla ilgili olanları toplam yirmi beştir. Okuma yazma oranının hâlâ çok düşük olduğu bir ülkede, halka onuncu yıl törenleri çerçevesinde verilmek istenen mesajı iletmenin en kolay, yalın ve etkili yolu, her zaman çok kuvvetli bir propaganda aracı olarak kullanılmış olan tiyatro oyunlarıdır. Bu nedenle yazarlardan onuncu yıla uygun oyunlar yazmaları istenir. Oyunların ağırlıklı olarak “inkılâp” ve “istiklâl” konularını heyecan uyandırıcı bir dille işlemeleri önerilirken, bu şekilde yazılmış tiyatro eserlerinin seçimi ve oynanmasına yönelik çalışmalara başlanır.

²⁰⁶ Çetin, *a.g.e.*, 35.

²⁰⁷ Selçuk Çıkla, “Cumhuriyet’in Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar”, *Turkish Studies* 1 (2006): 47.

İlk başta Haziran 1933 öncesinde yazılmış oyunlardan Cumhuriyet Bayramı'nda oynanabilecek olanlar seçilir, sonra da tanınmış bazı yazarlardan özel olarak oyunlar yazmaları istenir. Temsil Komitesi, seçtiği ve oynanmasını uygun bulduğu eserleri bütün şehirlere ve köylere gönderir. Bu oyunlar, Kurtuluş Savaşı sürecinin anlatıldığı, Osmanlı'nın ötekileştirilerek ele alındığı, Cumhuriyet devrimlerini ve on yılda başarılanların işlendiği, genellikle okullarda oynanması için yazılmış oyunlardır. Temsil Komitesi, istenen konuları içeren *Beş Devir*, *İnkılâp Çocukları*, *Köyün Namusu*, *İstiklâl*, *Kahraman*, *Mavi Yıldırım*, *Yarım Osman*, *On Yılın Destanı*, *Sönmeyen Ateş*, *Şer'îye Mahkemesinde*, *Uyanış* oyunlarının sahnelenmesine karar verir. Komitelerin mümkün olursa eserlerin tamamını, olmazsa birkaçını sahneleyebilmesi istenir. Yollanan eserlerden *Kahraman*, *Mavi Yıldırım*, *Sönmeyen Ateş* ve *On Yılın Destanı*'nin nispeten varlıklı yerlerde temsil edilebileceği, ötekilerin her yerde sahnelenebileceği; *Yarım Osman*'insa özellikle az tahsilli halk, köylüler ve askerler için yazdırıldığı belirtilir. Halit Fahri Ozansoy'un yazdığı *On Yılın Destanı*'nin ülkenin her yerinde sahneye konabilecek nitelikte olduğu ifade edilir.²⁰⁸

Onuncu Yıl Kutlamaları Dolayısıyla Yazılan Oyunlar

Daha önce değinildiği gibi bu dönemde yazılan oyunların büyük bölümü okullarda oynanması için yazılan ve daha önce incelenen oyunlardır. Bu nedenle bu bölümde, Onuncu yıl etkinlikleri kapsamında yazılan oyunlardan daha önce ele alınanlara (bkz. Mektep temsilleri) tekrar değinilmezken, incelemeler *Yarım Osman*²⁰⁹, *İnkılâp*

²⁰⁸ Çıkla, "a.g.m.", 47.

²⁰⁹ Aka Gündüz, *Yarım Osman*, (Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933).

*Çocukları*²¹⁰, *Beş Devir*²¹¹, *Gün Doğarken*²¹², *On Yılın Destanı*²¹³, *Mavi Yıldırım*²¹⁴, *Kahraman*²¹⁵ ve *Sönmeyen Ateş*²¹⁶ oyunları üzerine yoğunlaşacaktır.

Söz konusu oyunlarda öne çıkan başlıca konular; Cumhuriyetin nasıl, ne şartlarda ve kim(ler)e karşı kurulduğunun anlatılması, verilen savaş ve mücadelenin anlamı, milletin topyekün hareketi, fedakârlığı ve kahramanlığıyla elde edilen büyük askeri zaferler, asker millet ve asker lider bütünleşmesi, ordunun yeni kurulan cumhuriyet yapılanmasındaki yerinin ve milletin gözündeki itibarının vurgulanması, hedeflenen ekonomik, kültürel ve medeni kalkınmanın sağlanabilmesi için gereken çalışma motivasyonunun sürekli olarak canlı tutulması, bu süreçte, milletin her bireyine ve her kesimine, öğrencisine, öğretmenine, köylüsüne, aydınına, sanatçısına, sporcusuna düşen görevlerin hatırlatılması olarak kısaca sıralanabilir.

“Sizin arkanızda satılmış bir padişah, dinini değiştirmiş bir halife, bir alçak devlet varken...”

Osmanlı’nın adı, hiçbir metinde hayırla anılmaz. Osmanlı’ya ait hiçbir unsurun yeni Cumhuriyet’te yeri yoktur. Mektep temsillerinde de değindiğimiz gibi Osmanlı’nın halkı sömüren, düşmanla kolaylıkla işbirliği yapan, milli mücadele karşısı çeteleri içinde barındıran, ahlâken yozlaşmış ilişkiler üzerine kurulu bir devlet olduğu sıklıkla vurgulanır.

²¹⁰ Yaşar Nabi, *İnkılap Çocukları*, (Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933).

²¹¹ Yaşar Nabi, *Beş Devir*, (Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933).

²¹² H. İlhan, *Gün Doğarken*, (İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1933).

²¹³ Halit Fahri, *On Yılın Destanı*, (İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1933).

²¹⁴ Aka Gündüz, *Mavi Yıldırım*, (Ankara: Cumhuriyet Halk Fırkası Temsil Neşriyatı, 1934).

²¹⁵ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Kahraman*, (İstanbul: Cumhuriyet Kütüphanesi, 1933).

²¹⁶ Nahid Sırrı, *Sönmeyen Ateş*, (İstanbul: İkbal Kitabevi, 1938).

Aka Gündüz tarafından bir köy oyunu olarak yazılan ve konusu da Kurtuluş Savaşı ve cumhuriyetin ilanı sırasında köyde geçen *Yarım Osman*’da Osmanlı Devleti benzer bir şekilde ele alınır. Köylüye hangi şartlardan ne duruma geldiğini hatırlatmak amacıyla uzun uzun Osmanlı’nın köylüye ettiği eziyetlerden bahsedilir. Osmanlı hükûmeti, halka korku salan, aşar vergisiyle köylüsünü güçsüz bırakan ve “sırf bu aşarcılığı yüzünden bile yıkılması gereken”, (s. 5), “kendini düşmanlara bedavaya satan” (s. 4), kendi kaymakamını “millici” diyerek azleden ve hapse atan bir hükûmettir. Ordusu da çetelerle ve düşmanlarla birleşmiş bir hilafet ordusudur.

Buna karşılık köylü, artık çektiği eziyetlere ve uğradığı haksızlıklara dur demeye başlar. Evlerinde duvarda asılı olan “padişahım çok yaşa” yazılarını indirecek, ne olursa olsun “ümme-i Osmaniye’nin selametini” düşünmekten vazgeçecektir. Zaten ümme-i Osmaniye diye bir şey de kalmamıştır. Padişah’ın yerini Mustafa Kemal alacağı gibi, ümme’in yerini de millet alacaktır: “YARIM OSMAN: Ümme-i Osmaniye yok! Bana bak Hacı Hafız! Türk milleti var! Türk yurdu var! Türk köyü, Türk köylüsü var.” (s. 6). Böylece Osmanlı Devletini bir arada tutan temel unsurlar olan Padişah ve ümme bilinci ortadan kaldırılıyor, yerine yeni bir lider kimliği ve millet fikri yerleştiriliyor. Oyun içinde ümme-i Osmaniye’den bahseden herkese de tek tek Türk olduğu hatırlatılıyor:

MİSAFİR: Siz Türk müsünüz?
MÜLTEZİM: Ümme-i Osmaniye...
MİSAFİR: Geç onu. Türk müsün değil misin?
MÜLTEZİM: Türküm.
MİSAFİR: Ya sen hafız oğlan?
KATİP: Dainiz, beni islamiyen, osmaniyan...
MİSAFİR: Kısa söyle be! Türk müsün değil misin?
KATİP: Türküm efendim. (s. 9)

Gayet otoriter ve baskıcı bir tonla Türklükleri hatırlatılan ya da öğretilen bu kişilerin “fenalıkları”, milletlerini bilmemekten kaynaklanmıştır. “Kim olduklarını” öğrendikten sonra bu fenalıklar da ortadan kalkacaktır. Zira “Türk’ün içinde fenalık

olmaz” (s. 11). Bu arada belirtelim, metnin kendisinde, yukarıdaki diyalogda geçen Türk sözcüğünün T’si büyük yazılırken, islamiyan ve osmaniyan sözcükleri metnin kendisinde küçük harfle yazılır.

Millet vurgusu, “Türk doktorları”, “Türk köylüsü”, “Türk dili” vb. kullanımlarla sıkça tazelandikten sonra, son olarak Padişah’ın hükûmetinin yerini “millet hükûmeti”, padişah yönetiminin yerini de cumhuriyetle birlikte halk yönetimi alır: “CANDARMA: Artık millet hükûmeti var. Artık can vermekten, mal vermekten, ırz vermekten bıktık. Saraylara güzel kız, altın para yağdırmaktan bıktık.” (s. 8)

Aka Gündüz’ün diğer eseri *Mavi Yıldırım*’da da Osmanlı, Türk kimliğinin “temizliği ve saflığı” karşısında “karışmışlığı ve ahlâksızlığı” ile ele alınır. Sultanlarla düşman zabitlerinin savaş sırasında “koyun koyuna yattığı” (s. 45) söylenirken, bu pek de tuhaf karşılanmaz; çünkü bu durum ırkların karışmışlığına bağlanır: “YALÇIN: Ayıplamağa değmez, kırk milletin sülbünden doğan sarayda başka ne aranır” (s. 45)

Yaşar Nabi’nin duvarda asılı bir Türk bayrağı dekoruyla açılan eseri *İnkılap Çocukları*, Osmanlı’yı yine oldukça bilinen bir çerçevede ele alır. Avrupaya eğitim almaya giden iki Türk gencinin diyalogları üzerine kurulu olan bu oyunda, Osmanlı “Saray” ve “Sultan” üzerinden tanımlanarak bir cinayet, esaret ve sömürü sahası olarak çizilir. Saray yine halkın kanını emen, onu sömüren, keyfi nedenlerle dünyayı zaptetmeye çalışan bir “yanlış maksattır” (s. 13). Türk’e dilini unutturmuş, Anadolu’yu yabancı bilmiş bu yönetim, “mektepten şeytan görmüş gibi korkan” (s. 16) bu “sultan denen çılgın çobanlariyle” (s. 13) Türk’ü bir sürü gibi sürmüştür. Türk kimliğinin inkişaf etmesini engelleyen, onu kendi dilini, tarihini, kimliğini ve

kuvvetini bilmekten, öğrenmekten alıkoyan bir dönemdir Osmanlı dönemi ve bu nedenle bu oyunda da nefretle anılır.

İstibdat Devri, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanını bir süreç içinde ele alan *Beş Devir*'de, Osmanlı'nın son yılları konu edilir. Gizli köşelerde, halka zulmeden “kızıl padişaha” karşı koymanın yollarını arayan bir grup genç, bodruma benzer karanlık bir odada Namık Kemal şiirleri okurlar. Vatan ve millet kavramlarını öğreten, “ilk büyük sözü” söyleyen (s. 5) şaire duyulan büyük hayranlık anlatılır. Namık Kemal “vahyi gökten almış bir peygamber” (s. 6) olarak tanımlanırken, bir başka “vatan aşığı” Mithat Paşa da anılır. Mithat Paşa'nın Taif zindanlarındaki ölümü, Namık Kemal'in “bir menfa köşesinde” (s. 8) can verişini gençleri padişahın gazabına karşı koyma konusunda umutsuzluğa düşürse de içlerindeki özlem ve tutku onları ateşleyecektir. Bu arada Sultan, yine kan içici, yine ilimden, eğitimden korkan bir zordur:

ŞAKİR: Kabus gibi girersen rüyasına sultanın
Kabahatin büyüktür, elbet akacak kanın!
O sultan ki kızıla boyadı bütün yurdu
Her yükselmek isteyen genci beyninden vurdu
Bir sürü cahillerle çevrelenmiş dört yanı
Yükselmeyi öğreten ilim en büyük düşmanı (s. 7)

“Savaşın Anlamı Başka Bu Defa”

Bir yandan sultan ve saray unsurları üzerinden Osmanlı'ya itaat sarsılırken, Osmanlı için savaşmak da anlamsızlaştırılır. Fakat bu defa halkın başka bir savaşın anlamına inandırılması gerekmektedir. Üst üste savaşlardan yorgun, yoksul ve güçsüz çıkmış, maddi manevi pek çok kayıp vermiş, yeni bir savaşa hali de inancı da kalmamış bıkkın bir toplumu motive etmenin yolu, “bu savaşın” “diğer savaşlardan” farkını, “bu mücadelenin” “diğer mücadelelere” göre önemini anlatmaktan ve mücadelenin aslını, “halkın kendisine dair bir şey” olarak tanımlamaktan geçer.

Yarım Osman, Osmanlı zamanında cepheden cepheye gidip savaşarak sakat kalmış bir köylüdür. Kurtuluş mücadelesini sürdürmek için köylüyü örgütler, cephede mücadele eder ve millet muharebelerinde türlü kahramanlıklarda bulunur. Bu defa mücadele kurtuluş yolunda ve halk devleti kurma uğrunda olduğu için anlamlıdır, önemlidir. Zaten savaşın kazanılması ve cumhuriyetin ilanıyla da Yarım Osman “tamamlanır”: “YARIM OSMAN: Ben dün gecedan beri Yarım Osman’lıktan çıktım. Bütün (...) Osman oldum. Ne gülüyorsunuz? Ben bütün Osman olduğum gibi Millet de bütün oldu.” (s. 13) Böylece hem tek milletin “bütünleştiriciliği” hem de verilen mücadelenin halkı “gerçekleştirilmesi” ifade edilmiş olur.

Yaşar Nabi’nin kaleme aldığı *Beş Devir*’in Balkan Savaşları’nı anlatan ikinci tablosunda, Rumeli’nde alınan yenilgilerin müsebbibi olarak saray gösterilir. “Türk milleti değildir Rumelinde yenilen (...) Yenilen saray fakat canı yanan millettir.” (s. 12). Dolayısıyla üst üste yaşanan felaketler Osmanlıya mal edilerek dışlaştırılır; böylece halkın mücadele gücüne ve kapasitesine olan inanç muhafaza edilir. Bununla birlikte yapılan savaşların “ne uğruna” olduğu da sorgulanır, eski savaşların anlamsızlığı ve şimdiki mücadelenin anlamı açıklanır. Osmanlı ile birlikte cephelerde ölen insanların uğruna mücadele ettikleri şey sadece sarayın doymak bilmez arzularıdır. Onlara öl dedikleri için ölmüşlerdir; iradeleri yoktur, kurbandırlar, canlarını bir amaç uğruna, kendi kurtuluşları uğruna “gönüllü olarak” vermemişlerdir. Fakat kurtuluş mücadelesi halkın kendi kurtuluşu, özgürlüğü ve kendi kendini yönetme hakkını elde etmesi için yapılmaktadır. “Ölünecekse Kurtuluş meydanında ölmelidir.” (s.12) Ayrıca savunulması gereken tek yurt da Misak-ı Milli sınırları ile belirlenir; bunun dışındaki hiçbir toprak parçası için savaşmanın anlamı yoktur:

AHMET: Galiçya! Türk elinde kim bilirdi bu adı.
Galiçya! Burda şimdi kaç Türk bağı kanadı.
Kanimız yeryüzünde benzedi bir sebile
Akıyor anayurda en uzak yerde bile.
Bilmiyoruz ne için ve hangi maksat için. (s. 19).

Kurtuluş Savaşı, milletin özgürlüğünü temin etmek, düşmanları ve onunla işbirliği yapan sarayı yok etmek ve Türk milletine en uygun yönetim şekli olan halk yönetimini yani cumhuriyeti temin etmek için yapılmaktadır. *Mavi Yıldırım* oyununda, bu amaç uğrunda ne gerekiyorsa yapılması gerektiği dile getirilir: “TÜRKÖZ: Parçalayacağız, keseceğiz, yıkacağız, öleceğiz, öldürüleceğiz doğrudur. Fakat mutlaka Türkiye Cumhuriyeti’ni kuracağız.” (s. 45).

Kahraman’da da savaşın anlamının başkalığı vurgulanır. Hatta her şeyden önce halkı ikna etmenin, onu bu savaşa inandırmanın, ona gerekli “imani” vermenin (s. 36) şart olduğu ifade edilir. Halk “bu kavganın büsbütün başka bir şey olduğuna “ (s. 37) inandırılırsa, onun gücünün önünde kimse duramayacaktır. Bu kavga, her milletin başından ancak bir defa geçen bir ölüm kalım kavgasıdır. Osmanlıdaki gibi keyfi bir fetih mantığına değil, milletlerin anayurtlarında hür yaşama hakkına dayanır: “AZİZ: Gözümüz yok ellerin bahçesinde bağında / Yaşamak istiyoruz hür ana toprağında” (s. 37)

“Yurdun Yolunda Savaşa, Dövüşe Gitmek Bir Düşündür...”

Millet, Kurtuluş mücadelesine katılım yönünde “imana” getirilmeye çalışılırken, vatan ve millet uğruna ölmenin onuru ile bireyin çıkarlarının milletin ve devletin bekası yolunda hiçbir öneminin olmadığı sıklıkla vurgulanır.

Yarım Osman’da “öleceksek bari namusluca, bari yiğitçe bari Türkçe ölelim.” (s. 8) sözleriyle esir olarak ölmektense “ölme özgürlüğünü” vatani için kullanmaktan söz edilir. *Beş Devir*’de verilen mücadele “bir şeref savaşı” (s. 13) olarak tanımlanır. İzmir’in kurtuluşunun ele alındığı *Gün Doğarken* oyununda,

halkın kurtuluş mücadelesine topyekün verdiği destek anlatılırken, yediden yetmişe, bahçıvandan kahyaya, gencinden hastasına, dışçısından on üç yaşındaki bir çocuğa kadar herkesin gönüllü olarak savaşa gidişi gösterilir. “Yurdun yolunda savaşa, dövüşe gidişi bir düğün sayan” (s. 13) halk, bu yolda “canını kanını vatana feda” (s. 27) etmekten çekinmez. Türk halkı, zaten varlığı itibariyle savaşçı, yiğit ve cesurdur. Vatan uğruna savaşmak ve gerekirse ölmek, onun karakteridir:

KUMANDAN: Cenginiz savaşınız ne kadar kutlu
Sizindir yiğitlik, size ne mutlu
Yücelik, büyüklük, ululuk sizin,
Al kanla yarınki sınırı çizin.” (s. 27)

Fedakârlık sadece ölümle tanımlanmaz; ayrıca bireyin, vatanın ve milletin kurtuluşu için kendi menfaatlerinden, bireysel mutluluk arayışından vazgeçmesi olarak da ele alınır. Aka Gündüz’ün bir başka oyunu *Mavi Yıldırım*’da Kurtuluş Savaşına destek vermek üzere kurulan Mavi Yıldırım Teşkilatı üyelerinin Anadolu’ya geçişleri ve halkı örgütleyip mücadeleye dahil edişleri anlatılırken bu konuya değinilir. Tuncer, Yalçın, Türköz ve Ayşe, Mavi Yıldırım Teşkilatı’nın üyeleridirler. Anadolu’ya geçerek harekete katılmak için planlar yapmaktadırlar. Yalçın ve Türköz dört buçuk yıllık nişanlıdırlar. “büyük matem içinde düğün yapmayı” (s. 9) reddettikleri için özgürlük mücadelesi sona erene kadar evlenmemeye karar vermişlerdir. Tuncer de “vatan işlerinde en kuvvetli aşkları, menfaatları kırıp atan insanlardan” (s. 15) olduğunu ifade eder. Buna karşın Ayşe’nin kardeşi Firuz, sadece para, şöhret ve kadın peşinde koşan, bunun için nerede durması, ne yapması gerekiyorsa yapan tam bir “günün adamı”dır ve kendi deyimiyle “ihtiraslarının önünde hiçbir şeyden yılmayan bir adam”dır (s. 50) Mavi Yıldırım Teşkilatı’nı izlemek ve yerlerini, faaliyetlerini saraya ihbar etmekle görevlidir. Oyunun sonunda Firuz teşkilat üyeleri ve teşkilata destek olan köylüler tarafından yakalanır. İdam kararı uygulanmak üzereyken son anda affedilir ve düşmana Anadolu’da nasıl güçlü bir mücadele

verildiğini anlatmakla görevlendirilir. Bu düşmanın canı bile, vatan menfaatleri için bağışlanır.

Nahid Sırrı'nın yazdığı *Sönmeyen Ateş* oyununda savaş sırasında İzmir'e gönüllü doktor ve hemşire olarak giden Belkıs ve Fuat'ın hikâyesinde, çok daha iyi şartlarda çalışıp mevki ve para sahibi olma imkânını kullanmayarak kendilerini vatan hizmetine adanmaları konu edilir. Bireyin kimliği vatan ve millet, devlet söz konusu olduğunda önemsizdir. Devlet, millet için değil, sanki millet devlet için var olmaktadır. Belkıs savaş sonrası kendi hayatına dönme ihtimalinden bahsederken “şahsiyetini artık ne kadar ufak ve silik görmeye başladığından” (s. 40) bahseder. Fuat da savaş sonrası “küçük benliklerinin yavaş yavaş ön plana geçecek olmasından” (s. 40) duyduğu üzüntüyü dile getirir. Bireyin şahsiyetini anlamlandıran şey vatana hizmet duygusudur çünkü.

Faruk Nafiz'in oyunu *Kahraman*'da aşkı Emine uğruna askerden kaçıp gelen, hiçbir iş yapmadan sadece aşkını gözleyip bağlama çalan Hüseyin'in dönüşümü anlatılır. Aşk uğruna askerden kaçan ve bu nedenle köyünde tepki gören, Emine'yi de ağabeyinden bu yüzden alamayan Hüseyin, köylerine uğrayan Kahraman ile, Gazi ile bir an göz göze gelince, yaptığı hatanın farkına varır. Onun için daha önce “Emine memleketten, vazifeden güzelken” (s. 60) bir an içinde her şey değişir ve Hüseyin, “uykusundan uyanarak” aşkından daha önemli olan değerlerin, “memleket, şeref ve bayrak”ın (s. 61) her şeyin üzerinde olduğunu kavrar. Yurdun kurtuluşuna kadar kendi kavuşmalarını ertelerler. Hüseyin milli mücadeleye gönüllü olarak katılır. Hüseyin'i bırakmak istemeyen Emine de onunla beraber gönüllü yazılır.

“Cenginiz, Savaşınız Ne Kadar Kutlu”

Türk milleti, kadını ve erkeğiyle, genci ve yaşlısıyla, köylüsü ve aydınıyla milli mücadeleye gönüllü olarak katılırlar. Her Türk asker doğduğu için, savaşta hepsinin

eli silah tutar, hepsi farklı kahramanlıklara imza atarlar. Hlit Fahri'nın yazdığı *On Yılın Destanı*'nda, onuncu yıl dolayısıyla bir beste yapma amacıyla olan şehit oğlu sanatçı Turgut, ilham almak için Anadolu'ya bir geziye çıkar. Karşılaştığı herkes askerdir. İlk karşılaştığı ihtiyar saz şairi, Yunanla savaşırken tek kolunu kaybetmiş bir gazidir. Oğlu da Dumlupınar'da şehit düşmüştür. Afyon'da gördüğü iki amele, milli mücadelede savaşmıştır. Dumlupınar tepelerinde karşılaştığı çoban, Başkumandan Meydan Savaşı'nda yaralanmıştır.

Mavi Yıldırım'da da Anadolu halkının “birer cehennem makinasına döndüğü” anlatılır:

YALÇIN: Haberiniz olsun ki Anadolunun erkeği, kadını, çoluğu, çocuğu, birer cehennem makinası kesilmiştir. Hepsinde bin bir arslan kuvveti var. Yanı yatağanlı, beli silahlı, eli tırpanlı insanlar gördüm ki yeni Türkiye'yi kurtarıp kurmağa ant içmişler. (s. 83).

Kurtuluş Savaşı gibi kitle savaşlarının görüldüğü toplumlarda askerlik işlevi tüm topluma yayılarak sıradan kadın ve erkek, genç ve yaşlı, köylü ve işçi gibi figürler birer savaşçı kahramana dönüştürülür. Kadının seferberliğe katılması da savaşın kitlesel niteliğini vurguladığı gibi milli duyguların güçlenmesine de katkıda bulunur. Genel seferberlik ortamı içinde kadın ve erkek, milli ve kolektif onurun korunmasında birer savaşçı üniforması giyerek birlikte hareket ederler.²¹⁷ Millet baştan başa kahraman ve savaşçı bir millet olarak tanımlanır. Mustafa Kemal de Onuncu Yıl Nutku'nda Türk'ün kahraman karakteri üzerinde durur. *Nutuk*'ta Türk milletinin en büyük kahramanlığı olarak, kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni işaret eden Mustafa Kemal, “bu muvaffakiyetin Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve azimkarane yürümesine borçlu olduğumuzu”²¹⁸ belirtir. Böylece ordu ve asker millet ikilisi, eş değerli kategoriler olarak yan yana telaffuz edilirler.

²¹⁷ Saraçgil, *a.g.e.*, 211.

²¹⁸ Parla, *a.g.e.*, 169.

“Taparsa Çok mu Sanki Bütün Bir Millet Ona?”

Milli mücadele süresince gösterdiği kahramanlıklarla vatani kurtaran ve yeni Cumhuriyetin kurulmasını olanaklı hale getiren milletin, tarihi boyunca beklediği, ihtiyaç duyduğu, sonunda da kavuştuğu bir lideri vardır. Bu lider, metinlerde milletin içinden gelmiş, onu, karakterini, içindeki cevheri en iyi tanıyan, milletine ve onun niteliklerine güvenen, varlığını milletine adayan bir lider olarak tanımlanır.

Mustafa Kemal, metinlerde ve milletin gözünde asker, kahraman, peygamber gibi tanımlamalarla çizilir. Yaşar Nabi'nin yazdığı *Beş Devir*'de öncelikle milletin, Osmanlı döneminde içinde bulunduğu koşullardan kurtulamamasının sebebi, başında onu yönlendirecek, yardım edecek gerçek bir lider olmamasına bağlanır. “Başsız ağlıyor[dur] millet” (s. 7) ve bir gün bu liderin çıkıp geleceğine duyulan inanç dile getirilir. Mustafa Kemal de *Nutuk*'ta ilk sayfalarından itibaren “baş”ın önemi üzerinde durur. Milletin perişanlığı, “farkında olmadığı halde başsız kalmış olan bir millet oluşundandır.”²¹⁹ Ayrıca *Nutuk*'ta, milletlerin olağanüstü durumlarda bir lidere ihtiyacı olduğu/olacağı belirtilir: “Efendiler, tarih itiraz edilemez bir şekilde ispatlamıştır ki büyük davalarda başarı için sarsılmaz bir kabiliyet ve kudrete sahip bir önderin varlığı şarttır.”²²⁰

Söz konusu liderin “kalbi Anadolu için atmalıdır” (s. 18) ve onun bütün dertlerine çare olmalıdır. Milletin bağrından çıkıp gelecek olan bu kumandanın, bu kahramanın ilk yapacağı iş de “milleti kendine tanıtmak” (s. 18) olacaktır. Çünkü Türk milleti, Osmanlı yönetimi altında kendi niteliklerini, kendi dilini, tarihini, karakterini unutmuştur. Bu kimliği en iyi bilen kişi liderin kendisidir. Oyunun sonunda beklenen lider çıkagelir elbette ve önce Türk'e Türk'lüğünü hatırlatır;

²¹⁹ Atataürk, *a.g.e.*, 7.

²²⁰ Atatürk, *a.g.e.*, 49

ardından “millet şu anda neye sahipse hepsini o verir.” (s. 31). Bu nedenle millet “bütün varlığıyla onun malı[dır]” (s. 30) artık.

Sönmeyen Ateş oyununda Mustafa Kemal’in milli mücadele sırasında oluşan tüm zorluklara rağmen millete ve zafere olan inancını bir an olsun kaybetmeyen tavrı işlenir. Fuat, Mustafa Kemal’i, Kurtuluş Savaşı’nın en zor dönemlerinden birinde Meclis kürsüsünde dinlemiştir:

FUAT: O birdenbire hiç beklenmediği halde salonda göründü ve kürsüye çıktı. Çok sakın ve esen bozguncu havadan bihaber gibiydi. Fakat sonra sesi yükseldi ve gözleri adeta bir ateşle yandı. ‘Muzaffer olacağız. Muzaffer olmak için her şeyi yapacağız ve zafer mutlaka bizim olacak’ diye bağırdı. Bütün memleket ve bütün Türk tarihi huzurunda yemin ediyor ve taahhüt ediyordu. (s. 38).

Nutuk’ta Mustafa Kemal’in milletin ruhunda sezdiği gelişme eğiliminin parça parça dışavurumunun tarihi izlenebilir. Bu tarihe göre başarı, milletin başarısıdır. Mustafa Kemal, sadece milletin içindeki bu özü sezmiştir. “Ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük temayül istidadını, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün hey’et-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.”²²¹ Bütün Kemalist reform programının arkasında bu mantık yatar. Toplum hep çocuktur, ancak içinde bir cevher vardır ve bu cevheri sadece birkaç kişi görebilmektedir. Bu cevheri toplumun içinden çıkarıp onun ilerlemesi için onun hizmetine sunmak, sadece böylesi kararlı bir önderliği gerektirir. Bu önderlik önce Atatürk, daha sonra da CHP’nin tüzel kişiliğinde tezahür edecektir. Dolayısıyla başaranlar, bu özü sezdikleri için kahraman; hainler bunu sezemedikleri için alçaktır. Başarının haklılığı, onun milletin özündeki eğilimleri sezebilme kapasitesiyle ilgilidir.²²²

²²¹ Atatürk, *a.g.e.*, 11.

²²² Suavi Aydın, “Milli Sır”, *Resmi Tarih Araştırmaları 5: Nutuk*, (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008), 106.

Mustafa Kemal'in insanları etkileme, bir hedefe yöneltme ve başarıya götürme yetisi, bir anlamda karizmatik-lider özelliği üzerine yazılmış olan *Kahraman*'da, Mustafa Kemal "anadan doğma paşa" (s. 40) olarak tanımlanır. Aynı zamanda bir peygamber olduğu söylenir. Halkı ona iman ederek kara bahtından kurtulabilecektir. Daha sonra bir adım daha ileri gidilerek Mustafa Kemal'e Tanrısal özellikler de yüklenir. "Asırlara ehramdan değil gökten bakan" (s. 40) liderden "daha güzel bir ilah da yoktur" (s. 43) Konuşulurken gözlerine doğrudan bakılamayan, sadece sesiyle bile insanları etkileyebilen karizmatik lider, halkı üzerinde müthiş bir güç sahibidir. Mustafa Kemal'in ol buyruğuyla bütün bir milleti, bütün bir devleti ve bütün bir tarihi olduran gücü, onun²²³ Tanrısal hatta çokça da abartılı tanımlamalarla anlatılmasına kadar varıyor:

AZİZ: Sevmek değil bu,
Tapmağı da gölgede bırakan bir meyil bu!
O, Güneştir...Dört faslın bir tek Güneşi gibi...
Hem yakan hem yaratan iki kudret sahibi
O, bir engin denizdir... Meddi de var cezri de,
Bakarsın şimdi durgun, sonra coşmuş git gide
Düşman için pençedir, dost için okşayan el... (s. 13)

Tanrı'nın celâl ve cemâl yüzünü çağrıştıran bu tanımlamalarla Mustafa Kemal, bir milleti yoktan var etme gücü ile kazanıyor bu Tanrısal algıyı.

On Yılın Destanı'ndaysa Mustafa Kemal'in asker ve savaşçı yönü öne çıkarılır; yine yer yer mitolojik yer yer Tanrısal göndermelerle. Cenkte, cephede atı üzerinde şahlanarak göklere kanat çırpışı anlatılırken sahneye getirilen at üstünde Mustafa Kemal heykeli, çizilen tablonun tamamlanmasını sağlar:

TURGUT: Gazi heykellerinin bu kudreti ne taşın
Ne tuncun ne sanatkâr elinin eseridir.

²²³Metinlerde Mustafa Kemal'i işaret eden kişi zamiri her zaman büyük harfle yazılıyor; yani "O'nu" şeklinde. Türkçede bu tür bir kullanımın Allah ve peygamber işaret edildiği zaman geçerli olduğu hatırlanırsa, milletin şefinin hem nitelik hem konum bakımından toplumun gözünde Tanrının ve peygamberin yerine ikame edildiği kolayca görülebiliyor.

Bu ele kudret veren Gazi'nin elleridir.
O eller der ki yürü, o eller der ki yarat
En şerefli eseri yaratmak zevkini tat. (s. 40)

Mavi Yıldırım oyununda Mustafa Kemal'in cephedeki yönetim dehası, kahramanlığı işlenirken, milletiyle birlikte aynı şartlarda, ölümle burun buruna mücadele etmiş olması, onunla aynı sıkıntıları çekmiş olması da anlatılır. Milletin cephede savaşmış her ferdinin Mustafa Kemal ile bir anısı vardır; çoğunun yakınları Mustafa Kemal'in hemen yanında şehit düşmüşlerdir. Böylece liderin, milletin içinden gelen, onunla aynı karaktere, aynı cevhere sahip, milleti için tüm varlığını feda eden yanının altı çizilerek, lider-millet özdeşleşmesi ve birliği sağlanmış olur. "Onu seven kendisini sever, o demek millet demek[tir]" (s. 44). Lider, milleti için vardır ve millet de liderinin şahsında var olur. Onun şahsında temsiliyet bulur: "YALÇIN: Bu millet bütün taliini, bütün iradesini, bütün cevherini Mustafa Kemal'in şahsında ve kudretinde temsil ediyor." (s. 19.)

Yeni bir devlet ve toplum inşası sürecinin bir bütünlük içinde sürekliliğini sağlamak için lider, genel iradenin tek temsilcisi olarak mutlak, bütün ve kutsal bir egemenlikle donanır. Lider/kahramanlar, zamanın yarattığı değil tam tersine zamanın gerçekten ihtiyaç duyduğu şeyin ne olduğunu kavrayabilecek bir akıl ve onu doğru yoldan götürmeye yarayan bir cesarettir.²²⁴ Böylece yeni düzen tek lider, tek ideoloji, tek parti ve tek toplum anlayışıyla organize edilir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet yapılanmasında sürecin temel ilkelerini, yöntemini bilen ve belirleyen lider olan Atatürk, milletin bu dönemdeki ihtiyaçlarını belirler ve milletine yol gösterir bir konumda bulunur. Liderin yol göstericiliği sadece modernleşme, muasır medeniyetler seviyesine ulaşma ile ilgili olmayıp, eğitimden giyime, spordan sanata,

²²⁴ Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, çev. Reşat Nuri Güntekin, (İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 194?), 20.

askeri bilgidan hukuki düzenlemelere kadar uzanır. Mustafa Kemal de liderlerin, toplumların hayatındaki belirleyici ve düzenleyici rolünün önemini belirtir:

“Milletler gam ve keder bilmemelidir. Őeflerin vazifesi, hayatı neşe ve őevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir.”²²⁵

Az gelişmiş ülkelerin büyük çoğunluğunda Batı parlamentarizminin kurumsal özellikleri değil, popülizmin temel özelliklerinden olan halk ile önderlik arasında doğrudan ya da yarı doğrudan demokratik süreçlerin varlığı göze çarpar.²²⁶

1930’larda yaygın olarak görülen kampanyalardan birisi de tam da bu doğrultuda, tek parti yönetiminin önderi etrafında kenetlenen bir toplum yaratmaya ilişkin olanıdır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da Atatürk imgesinin siyasal yaőamda  ne çıkarılması hedeflenir. Dönemin CHP belgelerinde devlet, “atası etrafında toplanan millet” olarak sunulur.²²⁷ Bu anlayışta, 1930’lu yıllarda çeşitli ülkelerde őeflik sisteminin yayılmasının da etkisi vardır.

Mustafa Kemal, “Onuncu Yıl Nutku”nda, benzer bir söylem üzerinden kendisiyle milleti arasındaki ilişkiyi dile getirir. Mustafa Kemal, nutkunda, cumhuriyetin onuncu yılını “büyük Türk Milletinin bir ferdi olarak”²²⁸ büyük bir heyecanla kutladığını belirterek, kendi şahsiyetini milletin bütünlüğü içinde eritir. “Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız”²²⁹ sözleriyle, varlığını, çalışmasını, azmini Türk yurdunun ve milletin geleceğinin teminine

²²⁵ Atatürk’ n Söylev ve Demeçleri, C.II, 277.

²²⁶ Köker, *a.g.e.*, 115.

²²⁷ Türkiye’de siyasal sistem süregelen zaman içinde liderliğe fazlasıyla önem atfeder. Atatürk’ün ölümünün ardından cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü de Milli şef tanımlamasını kabul eder, paralara ve pullara kendi resmini bastırır.

²²⁸ Parla, *a.g.e.*, 169.

²²⁹ Parla, *a.g.e.*, 170.

vakfettiği görülür. Bu yolda Türk milleti ile daha önce olduğu gibi yine ortak hedefler doğrultusunda birlikte hareket edileceği belirtilerek, lider-millet bütünleşmesi sağlanır. Mustafa Kemal, “Türk milletinin yüksek karakterinden, unutulmuş büyük medeni vasfından” bahsederken, Türk’ün içinde gizli kalmış cevheri bilen, gören kişi olarak konuşur. “Büyük Türk milleti, on beş yıldan beri giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vaadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki bu sözlerimin hiçbirinde milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım.”²³⁰ sözleri, nutkun genel söylemine hâkim olan biz vurgusu ve sıklıkla tekrar eden “Türk milleti” ifadesi liderin kimliğini ve ‘ben’ini geri plana çeker gibi gözükse de “milletin lideri” ile “liderin milleti” arasındaki nüansı ortaya çıkarır. O güne kadar vaatlerinde hiçbir isabetsizliğe uğramadığını söylerken başta milletin cevheri ve gücü olmak üzere pek çok konuda doğruları bildiğini ifade eden karizmatik lider, “biz” söylemini de lider ve etrafında toplanan tek vücut, lideriyle bütünleşmiş bir kitle olarak kuruyor gözükür.²³¹

“Türk En İyi Askerdir”

Asker millet - asker lider vurgusu ve bütünleşmesi, toplumun kendisini tüm fertleriyle “iyi askerler” olarak tanımladığını ve ordu ile özdeşleştirdiğini gösterir. Modern ulus-devletlerin kuruluş ve sürekliliğinde en etkin güç ordudur. Ordu, siyasi iktidarla birlikte var olan en eski ve en güçlü iktidar aracıdır. Tarihsel bir misyon olarak ordu, hem devletin korunup kollanması hem de toplumun baştan aşağı yaygın bir şekilde eğitilmesinin aracı olur.

Yeni bir ulusun, yeni bir ulus-devletin ilk kurduğu aygıt da ulusal bir ordudur. Ordu, kurulan yeni ulusun ve ulus-devletin kendine özgü kimliğini temsil

²³⁰ Parla, *a.g.e.*, 171.

²³¹ Parla, *a.g.e.*, 174.

eder. Orduları var eden bu ulusal bilinç aynı zamanda orduların ideolojisini de temsil eder. Modern ulus-devlet inşası sürecinde güçlü devlet güçlü ordu anlayışı, gücü kutsallaştırarak devlet ve toplumun bir bütün olarak güce endeksli örgütlenmesiyle sonuçlanır. Bu örgütlenmenin en yukarısında bulunan en güçlü kurum ordudur. Muasır medeniyete ulaşma, ulusal birlik ve beraberlik, güçlü devlet bağlamında yorumlanır.²³²

Kemalizmin söyleminde de ordu; milleti, ülkeyi, fikir hayatını ve ekonomik yapıyı bir bütün olarak içine alan kavramlarla tanımlanır. Ordunun bu şekilde tanımlanması, onun toplum üzerinde egemen bir güç olarak konumlandırılmasına da sebep olur.²³³

Oyunlarda da güçlü devlet güçlü ordu vurgusuna rastlanır. *Gün Doğarken*'de milletin çektikleri sıkıntıların “öcünü alacak büyük ordumuz”, (s. 6) “bileği ve yüreği tunçtan” (s. 22) olarak tanımlanır. *Mavi Yıldırım*'da ordunun gücünü anlatmak için “Amerikan ordusunda daha mükemmel” (s. 73) olduğu belirtilir ve “istiklal isteyen başka milletler[in] bu müfrezeden ders ve gayret al[ması]” (s. 73) dilenir.

Ordu, yapısal olarak devletin varlığının ve devamının her şeyin üzerinde olması, toplumsal birlik, beraberlik ve bütünlüğün sağlanması ve bu yönde kurulmuş düzenin korunması amacıyla örgütlenir ve uzmanlaşır.²³⁴ Bu durum devletle ordunun da özdeşleştirilmiş bir yapı içinde algılanmasına yol açar. Fakat orduların siyasi sistemler içindeki yerini belirleyen etmenler toplumun kültürüyle de yakından ilgilidir. Toplum, orduların sistem içindeki yerlerini dinden kaynaklanan kutsallıklar, gelenekten kaynaklanan mitolojiler ve kültürden kaynaklanan kahramanlıklarla

²³² Çetin, a.g.e., 102.

²³³ Çetin, a.g.e., 104.

²³⁴ Althusser, a.g.e., 69.

besliyorsa, doğal olarak ordu toplum düzeninde egemen bir konum elde eder. Ayrıca iç ve dış düşmanların varlığı, ordunun gücünden kaynaklanarak toplumu koruma, kollama ve onu düzenleme zeminini oluşturur. Devamlı yeniden üretilen düşmanlar sayesinde ordunun toplumsal düzenleyici fonksiyonu da yeniden üretilir.²³⁵ Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle başlayan “devlet nasıl kurtulur soruları” Kemalist ideolojiyle devlet nasıl korunur sorununa dönüştüğünde, devletin bir daha kurtarılmaz durumuna düşmemesi için devamlı koruma tedbirlerine başvurulur. *Nutuk*'ta, “Türk milletine karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış bir büyük suikast”ten bahsedilir.²³⁶ Milletler arasında tarihsel ve kaçınılmaz olarak bulunan var olma-yok olma mücadelesi ezeli ve ebedi bir düşman imgesi yaratır ve bunu teşvik eder. “Türk'ün Türklüğün düşmanı”, “dış güçler”, “en büyük hayal”, “Türkiye'yi yıkmak, yok etmek” gibi tanımlamalar ve söylemlerde, okul müfredat programlarında, kurgusal metinlerde sıklıkla yinelenir.²³⁷ 29 *Birinci Teşrin*'de demiryollarının gelişiminin faydaları tartışılırken bir ilkökul öğrencisinin bu sayede “askerler[in] düşmana daha çabuk yetiş[ebileceğini]” söylemesi, sürekli teyakkuz halinin okul sıralarından başlayarak normalleştirilmesini ve öğretilmesini işaret eder. Bu kurtarma ve koruma psikozu, ordu ve savaşın yüceltilmesiyle birleşince toplumun ordu önderliğinde örgütlenmesine ortam hazırlar.

Bu süreçte askerlik ve eğitim arasında açık bir koşutluk kurularak toplum organizasyonunda her iki kuruma da önemli rol biçilir. Sık sık kullanılan “öğretmen ordusu”, “bir eğitim ocağı olarak askerlik” gibi kullanımlar da askerlik ve eğitim

²³⁵ Çetin, *a.g.e.*, 104.

²³⁶ Tanıl Bora, “Nutuk ve Milliyetçilik”, *Resmi Tarih Araştırmaları 5: Nutuk* (Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008), 123.

²³⁷ Bora, “a.g.m.”, 125.

kurumları arasındaki bağı göstermektedir.²³⁸ Mustafa Kemal'in üzerinde en çok durulan iki ünvanının Başöğretmenlik ve Başkomutanlık olması tesadüf değildir. İsminde milli sıfatı taşıyan iki bakanlığın Savunma ve Eğitim Bakanlıkları olmaları da. Mustafa Kemal, orduların sevk ve idaresinde olduğu gibi toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın şekillenmesinde de bilimin rehber alınacağını belirtirken de rastgele bir koşutluk kurmaz. İrfan ordusu ile asker ordusunun birlikte yüceltilmesinde, ordunun öncü rolünün yinelenmesi kadar, eğitim öğretim faaliyetlerinin işleyişini ordunun iç yapılanmasında olduğu gibi bir itaat, disiplin, hiyerarşi gibi unsurlarla tanımlanması da söz konusudur.²³⁹

Mustafa Kemal “memleketimizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı[nı]”²⁴⁰ açıklarken ordu ve eğitim arasındaki yöntem birliğini vurgular: “Orduları sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmek[le]” bu zaferin kazanıldığını belirttikten sonra Mustafa Kemal “Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleki takip ede[ceklerini]”²⁴¹ ifade eder. Bunun yanında Mustafa Kemal Atatürk, söylemlerinde ordunun eğitim ve öğretim ocağı olan, kahraman, vatani koruyan, devletin temelini oluşturan, millet ideallerinin koruyucusu, milletin lideri, kültür ve sanat okulu olan özelliklerini över: “Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elim ve en müşkül şerait içinde dünyanın takdiratına bihakkın kesbi liyakat

²³⁸ Ayşe Gül Altınay, Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, cilt: 4, 2. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 146.

²³⁹ Parla, *a.g.e.*, 314.

²⁴⁰ Parla, *a.g.e.*, 303

²⁴¹ Parla, *a.g.e.*, 303

eden ordumuzun kahramanlığıdır.”²⁴² “Onuncu Yıl Nutku”nda da cumhuriyetin kurulma başarısının, “Türk milletinin ve onun değerli ordusunun”²⁴³ birlikte hareket etmesine borçlu olduğunu vurgular.

Dolayısıyla bu tür bir tanımlama ve konumlandırmayla ordu ve askerlik, savunmanın, veya devletin örgütlenmesinin bir parçası değil, kültürün bir parçası olarak görülür.²⁴⁴ Türk milliyetçiliğinin en önemli unsuru da ordu-millet söylemidir. Buna göre Türklerin tarihsel olarak en belirleyici özelliği iyi asker olmaları ve kendilerini orduyla özdeşleştirmeleridir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından yazılan ve Türk Tarih Tezinin ilk ifadelerinden olan Tarih dersi kitaplarının “Türklük ve Askerlik” bölümünde şu ifadeler yer alır: “Türk en iyi askerdir (...) Türk milleti, askerlik ruhu en mükemmel olan millettir.”²⁴⁵ *Zafer Yıldızları* oyununda da “öz Türk çocuklarından kurulan” (s.7) “arslanlardan aslan” (s. 9), Türk ordusunu oluşturan yediden yetmiş herkesin “bir mehmetçik, her mehmetçiğin de bir kahraman” (s. 9) olduğu vurgulanır.

“Az Zamanda Çok ve Büyük İşler Yaptık”

Mustafa Kemal, Onuncu Yıl Nutku’nda Türk milletinin sadece savaşçı ve kahraman karakterini değil; aynı zamanda yüksek kültürünü ve çalışma azmini de över. Mustafa Kemal, cumhuriyetin kurulmasıyla “işlerin en büyüğünün” gerçekleştiğini belirtirken, bununla asla yetinilmeyeceğini de ifade eder. “Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz.”²⁴⁶ sözleriyle yapılacakların rotasını ekonomik kalkınma ve kültürel

²⁴² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C II, 172.

²⁴³ Parla, a.g.e., 169.

²⁴⁴ Altınay, Bora, “a.g.m.”, 143.

²⁴⁵ Altınay, Bora, “a.g.m.”, 142.

²⁴⁶ Parla, a.g.e., 169.

ilerleme olarak gösterir. Kalkınmacı - gelişmeci ve çağdaşlaşmacı - modernist bir ideoloji olan Kemalizm²⁴⁷ bayındırlığı, refahı ve milli kültürü çağdaş uygarlık seviyesine çıkarmayı öngörür. Bunun için “geçen zamana nisbetle, daha çok çalış[mak]”²⁴⁸ gerektiğini ifade eder.

Çalışma, imar, kalkınma ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma vurgusu onuncu yıl oyunlarında ele alınan temel konulardan birisidir. *Beş Devir*’de cephede kazanılan savaşın bir anlamının olabilmesi için şimdi ekonomik ve kültürel anlamda bir kalkınma hareketininin gerçekleşmesi gerektiği anlatılır. “Cephede düşman birken şimdi beş, on ve bin” (s. 28) olmuştur ve bu süreçte “son söz sadece galibindir” (s. 28). Bu savaşta milletin her bir ferdi “bir nefer” olarak “vatan borcu bildiği” (s. 28) bu hizmeti yerine getirmelidir. “Çalışmanın zevkini yudum yudum alarak yaratmak ilahına tapan” (s. 29) milletin, “toprağı ağaç yapmak, taş fabrika yapmak” (s. 29) yolunda topyekün giriştiği imar ve kalkınma faaliyeti, milletin “kendi yurdunu kendi[sinin] yap[tığı]” (s. 29) belirtilerek teşvik edilir. Önce vatani kurtarmakla görevlendirilen millet şimdi vatani kalkındırmakla yükümlüdür.

Onuncu Yıl Destanı’nda “kahramanlıkta cihanda eşi ol[mayan]” (s. 22) Türk milletin on yılda başardıkları, bundan sonra da başaracaklarının teminatı olarak gösterilir. Asırlarca yapılamamış on yılda gerçekleştirmesiyle “artık afyon yutmuş bir Asyalı” (s. 22) olmadığını gösteren millet, bundan sonra “medeni yaşamakta da sona kal[mayacaktır]” (s. 22) elbette ve yurdu asfalt yollar, geniş caddeler, demiryolları, fabrikalar, gökleri delen yüksek bacalarla kuşatacaktır.

İnkılap Çocukları oyununda eğitim almak için Avrupa’ya giden ve eğitimlerini tamamlayıp Anadolu’da hizmet verecekleri günü bekleyen iki gencin, cumhuriyetin

²⁴⁷ Parla, *a.g.e.*, 172.

²⁴⁸ Parla, *a.g.e.*, 170

onuncu yılı kutlamalarından uzak kalmanın üzüntüsüyle gelişen diyaloglarında benzer unsurlar üzerinden çalışma ve sorumluluklar konusuna değinilir. “On asırlık yere tam on yılda ulaşan” (s. 20) Türk milletinin yükselen fabrikalar, açılan mektepler, halkını kucaklayan Halkevleri ve dağları eriten Türk’ün alinteri ile bir çalışma ve ilerleme vecdi içinde olduğu anlatılır. “Çılgın heyecanlarla” (s. 18) yaşanan bu süreçte hiçbir Türk evladı bezginlik ve yorgunluk bilmeyecektir (s. 20)

Yarım Osman’da çalışma vurgusu topyekün bir kavrayışla ele alınır ve birey için değil “kendi milleti kendi yurdu için” (s. 14) çalışma duygusu motive edilir. Fakat bu çalışma sürecinde somut sorunlar görmezden gelinemez. Yaşanan ekonomik, yapısal, toplumsal sıkıntıların yanında; daha önce savaşa katılması için teşvik edilen milletin bu defa memleketin imar ve kalkınmasına dahil edilebilmesi gerekliliği ve bu süreçte karşılaşılan sorunları aşma yolları ele alınır. O nedenle öncelikle enkaz devralınmış olduğu ve bu durumun getirdiği “daha çok çalışma” ihtiyacı vurgulanır. “YARIM OSMAN: Elimize öyle bir vatan geçti ki üstünde elli yıl gece gündüz çalışsak azdır. Biz işte bu vatani şenlendirmeğe çalışacağız. Cumhuriyet bütün gücü ile bu işe uğraşacak.” (s. 14).

Bu noktada Türk’ün üstün nitelikleri hatırlatılarak somut olumsuz koşulların nasıl düzeleceği açıklanır: “MUALLİM: Sen Türk’ün ne olduğunu bilmiyorsun Hacı Pıtrak. Türk yüz bin yılda yapılmayacak bir işi on beş günde yapıp çatmıştır.” (s. 14).

Bunun sonucunda kesin bir refah ve kalkınma vaadiyle millet harekete geçirilmeye çalışılır. “Beş on yıl, belki yirmi yıl sıkıntı çek[ilebileceği], darlık çek[ilebileceği]” (s. 9) ama er geç nefes alınacağı belirtilir. Oyunun sonunda, köy meydanında yapılan birinci yıl kutlamalarında, “on yıl sonra yine burada” toplanma sözü verilir. Ve son tabloda cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları gösterilir.²⁴⁹ Bu

²⁴⁹ Sahne talimatında bu kutlamalar kapsamında oyunun sahnelendiği mahallin oyunlarına uygun bir oyun havası çalması gerektiği belirtilirken, bunun “yalnız köçek havası olmaması şart” koşulur. (s. 16)

sahne, Mustafa Kemal'in Onuncu Yıl Nutku'nun sonunda "Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflemlerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamayı gönülden dilerim."²⁵⁰ sözlerini hatırlatır.

"Işığa Boğacağız Yurdu Alevlerinden"

Yurdun imarı, kalkınması ve yükselmesi için topyekün bir seferberlik hali içinde çalışmaya başlayan milletin her kademesinden bireyinin, bu yolda çeşitli vazifeleri vardır. Sıklıkla tekrarlanan çalışma vurgusu; kimin hangi alanda nasıl çalışması gerektiğine dair noktalarda, çalışmanın koşullarını belirleyen ve bireylere yeni görev ve sorumluluklar yükleyen bir söylemle desteklenir. Bu amaçla devletin milletiyle ilişki kurmasını ve söylemini yerleştirip kabul ettirmesini sağlayan en önemli yol propagandadır. Propaganda aracılığıyla toplumsal ve siyasi görevler, haklar ve devlete bağlılık vurgulanır. Propaganda ile ulusal kimlik pekiştirilir. Toplumdan beklenen ödevler; devleti savunmak, vergi ödemek, çalışmak, toplumsal birliği ve bütünlüğü bozmamak gibi unsurlar üzerinden tanımlanır. Devlet ile ulusun örtüştüğü yerde propaganda güçlü bir topluluk bilincinin gelişmesine yardımcı olur. Bu süreçte gösteriler, oyunlar, törenler ve kutlamalar önemli bir role sahip olurlar. Bunlar aracılığıyla katılımcıların ortak bir inanç etrafında birlik ve beraberliği sağlanır. Değerler, inançlar, alışkanlıklar topluma aktarılır. Bu süreçte devlet milliyetçiliği de öncelikle bir sosyalleşme aracı olarak kullanır.²⁵¹ Bireyler kendilerini ve hayatın tüm alanlarını nasıl tasarlayacaklarını belirleyen bir kültür alanı içine dahil olurlar. Böylece ulus adına "biriciklik" duygusu ve dayanışma vurgusu kuvvetlenir. Dışarıda kalanlar yabancı ve potansiyel düşman, tehlike olarak görülür. Bununla birlikte bir kültüre dahil olan bireyler duygusal olarak bazı simgeleri, değerleri, inançları

²⁵⁰ Parla, *a.g.e.*, 171.

²⁵¹ Çetin, *a.g.e.*, 38.

içselleştirir, böylece devlet standart bir kültür yaratarak toplumsal standartlaşmayı da sağlamış olur.²⁵²

Onuncu yıl kutlamaları kapsamında düzenlenen etkinliklerde propagandanın çok etkili bir yol olarak kullanıldığı görülüyor. En etkili propaganda yollarından birisi olan tiyatro vasıtasıyla da onuncu yıl dolayısıyla millete verilen görev ve ödevler anlatılıp yerleştirilir. Cumhuriyetin yeni on yıllara ulaşabilmesi için sanatçısından öğretmenine, köylüsünden aydınına, gencinden yaşlısına herkese düşen vazifler vardır.

Bir dakikalık saygı duruşu ve ardından İstiklal Marşı'nın söylenmesiyle başlayan *Mavi Yıldırım*, Kurtuluş Savaşı sırasında, “milliyetçi” zabıt, öğretmen, doktor gibi aydınların Mavi Yıldırım Teşkilatı'nı kurarak Anadolu'ya geçişlerini ve halkı örgütleyerek, yönlendirerek milli mücadeleye verdikleri destekleri anlatır. Özellikle Türk doktorunun fedakârlıkları, özverisi, cesareti ve kahramanlıkları anlatılır ve övülürken, oyundaki Doktor Tuncer bunları tek kelimeyle karşılar: “Vazife” (s. 7) İstiklal mücadelesinde herkes üzerine düşen vazifeleri yerine getirecektir; fakat istiklal de sadece yurdun düşmanlardan temizlenmesiyle sağlanamaz. İstiklali teşkil eden başka şeyler de vardır: “YALÇIN: Toprak istiklali, hudut istiklali, siyasi istiklal, iktisadi istiklal, kafa, kalp istiklali... Yani topyekün büyük inkılap.” (s. 21)

Büyük inkılabın aşamalarının henüz savaş sürerken çoktan ve ittifakla belirlenmiş olması, halkın tüm kademeleriyle cumhuriyeti kurmak ve büyük devrimi gerçekleştirmek için savaştığı fikrini ifade eder. “Türbenin tekkenin üstüne fabrika, kağının üstüne motör, ebcedin üstüne milli dil, tarihin üstüne yeni tarih kura[cak]” (s. 21) olan millet bunun için de “Mustafa Kemal denen mihrakın etrafında

²⁵² Çetin, *a.g.e.*, 40.

toplanacak[tır]” (s. 21). Millet, mücadele öncesinde, sırasında ve sonrasında yerine getirmesi gereken vazifelerin farkındadır. Mavi Yıldırım Teşkilatı üyeleri, oyunlarda sıkça görüldüğü üzere bu oyunda da “Mavi Yıldırım Çocukları Andı” adıyla hep birlikte mücadeleye bağlılıklarını ifade eden bir ant içerler. Bu antta vazifeler sıralanır:

HEPSİ: Mavi yıldırım çocuklarının andını
Bilerek isteyerek içiyorum
Büyük Türk istiklaline
Büyük Türk inkılabına
Büyük Türk medeniyetine
Milli ahlâk ve faziletle karşılıklı sevgi ve yardıma
Temiz kalbim çarptıkça
Temiz kanım temiz kalbimden geçtikçe
Şuurumla canımla bütün varlığımla çalışacağım.
Onların yılmaz bekçisi olacağıma
Mustafa Kemal’den ve Mustafa Kemal’in yolundan ayrılmayacağıma
Milli şerefim ve şahsi namusum üzerine and içiyorum (s. 28)

Birinci vazifesi Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmek olan Türk gençliği, yukarıdaki ant ile Türk inkılabı, medeniyeti ve istiklalinin yılmaz bekçisi olacağını ifade eder. Bu süreçte alacağı kuvvet, “temiz kalbinden geçen temiz kanda” mevcut olacaktır.

Türk gençliğinin en önemli vazifelerinden birisi, az önce değinildiği gibi Türk medeniyetini yükselmesine çalışmaktır. Bunun da en önemli yolu Batı’nın ilerlemeci, pozitivist eğitiminden geçmiş olmaktır. Cumhuriyetin ilk yılında yirmi öğrenciyle başlanarak her yıl Avrupa’ya resim, müzik, heykel, beden eğitimi, iktisat vb. alanlarda eğitim almaları için öğrenciler gönderilir. Bu konu *İnkılap Çocukları* oyununda ele alınır. *İnkılap Çocukları* oyununda Avrupa’ya eğitim almak üzere giden; “biri Çorum’un yeşil bağlarında diğeri Erzurum’un yalçın dağlarında” (s. 11) büyümüş iki gencin vatan hasreti ele alınır. Gençlerin eğitimlerini tamamladıktan sonra yurdun kalkınmasına katkıda bulunmak için ülkelerine geri dönmeleri ve vatan hizmetine başlamaları gerekir. Gençler herhangi bir Avrupa şehrinin denize bakan ve

basit eşyalarla döşenmiş mütevazı bir pansiyon odasında, duvardaki Türk bayrağının tesellisiyle yaşarlar. Hayatlarına yön veren ilkeler bütünü, başları sıkıştığında açıp bakacakları tek kaynak *Nutuk* da yanibaşlarındadır. *Nutuk* tüm milletin “gönüllerini birleştiren” (s. 9) bir kitaptır ve bu kitap millete “yeni din imanını” (s. 10) vermiştir. Gençler, liderlerinin gösterdiği yolda Batı’nın ilim ve fennini öğrenmek için Avrupa’ya eğitim almaya gelmişlerdir fakat daha sonra “güneşi batıdan getirerek” (s. 15) yurtlarını kalkındırma yolunda üzerlerine düşen görevi yerine getireceklerdir. Bu noktada Avrupa medeniyetinin gençlerin aklını çelmemesi ve anayurda dönüşten alıkoymaması için nasihatler verilir. Vatandan ayrı medeniyetin bir anlamının olmadığı vurgulanarak yurt sevgisinin önemi pekiştirilir.

TURGUT: Saraydan üstün tutar köylü kulübesini
En güzel çalgı sayar çoban kaval sesini.
Dağların çocuğunu çeker her zaman dağlar. (...)
Bana bağışlasalar şu bütün gördüğünü
Gene değişmem buna yurdun bir tek köyünü.
Yabanın ellerinde eğlence bile gamdır
Güneş bile ışıksız, gündüz bile akşamdır. (s. 11)

Yurt ile “yurt olamayan” arasındaki ilişki şöyle kurulmuş oluyor:

<i>YURT</i>	<i>AVRUPA</i>
Çalışma	Lüks
Anayurtta yoksulluk	medeniyet
maneviyat	maddiyat

Yurt evladının yurda hizmet etmesi gerektiği gibi yurdun sanatçısının da yurdunu anlatması, onun özünden geleni dile getirmesi, öz diliyle sanatını yaratması gereklidir. Osmanlı döneminde Türk’ün inkişaf etmesinin engellendiği sıklıkla vurgulanıyordu. Osmanlı döneminde aydın da halkına yabancıydı sanatçı da. O

zamanlarda “münevverler başka dil konuşurlardı” (s. 16). Vatana bir yabancı gözüyle bakan, “başka türlü düşünüp başka türlü seven” (s. 16) bu aydınların halkla aralarındaki başkalığın belli bir beğenmeme ve aşağılama durumunu da içerdiği belirtilir. “Oğluna tiksinererek bakan bir ana ve öz kardeşini tepen bir kardeş” (s. 16) olarak tanımlanan Osmanlı aydınına karşı Türk aydını halka yönelmekten çekinmemelidir. Üstelik bu sadece bir yönelme ile tanımlanamayacak kadar büyük de bir yakarış olacaktır:

GÜNDÜZ: Başımız önümüzde bir günahkâr gibi
Çıkacağız yoluna Tanrıya çıkar gibi
Kibleye varır gibi önüne varacağız
Bizi affetsin diye HALK’a yalvaracağız (s. 18)

Türk aydını, Osmanlı münevverleri adına halktan özür dilerken, Türk sanatçısı da Osmanlı sanatçısının unutturduğu Türk’ün öz sanatını yeniden canlandırmakla görevlidir. “Türk aşına yabancı bir tat getiren” Osmanlı sanatının yabancılığı yine karışmışlığından gelir. “TURGUT: O çorba ki Acemin, Arabın ve Bizansın / Üç parçadan yapılmış garip keşkül tasında.” (s. 17)

Buna karşılık özünü unutmayan halk sanatkârları şiiriyle, masalıyla, kavalıyla, halkın içindeki özü ortaya çıkarmalı ve halka kendini anlatmalıdır.

Gençlerin, aydınların, sanatçıların vazifelerini sıralayan Turgut ve Gündüz, yurda dönecekleri vakit kendilerinin de Batı’dan aldıkları güneşle “yurdu ışıık alevlerine boğacaklarını” (s. 19) dile getirirler. Mustafa Kemal’in, Cumhuriyetin ilk yılında Avrupa’ya giden öğrencilere gönderdiği telgrafta yazdığı bilinen “Sizleri birer kıvılcım olarak gönderiyorum. Alevler olarak geri dönmelisiniz” sözünü hatırlatır.

Oyunun finalinde, “Çankaya’dan iki ok gibi” Batıya atılan ve “aynı mayadan yoğrulmuş” bu gençler, vatan hasretini içlerinde böylesine yoğun hissettikleri bir

anda radyodan gelen sesle “ırkilirler”: “RADYO: Allo...Allo...İci Radio
Paris...Medam ze Mesyö! / GÜNDÜZ: Sustur şu makineyi...Öyle doldu ki gönlüm /
Bir yabancı diline şimdi yok tahammülüm!” (s. 21)

Turgut radyoyu kapatır fakat radyo, Mustafa Kemal’in Onuncu Yıl Nutku’nu okuyacağı sırada “kendiliğinden” ve Türkçe olarak açılır. “İnkılabı gençlere emanet veren ses”in (s. 23) duyulacağı heyecanın doruğa çıkarıldığı an perde kapanır.

On Yılın Destanı’nda özellikle belli meslek gruplarının vatan hizmetinde yerine getirmesi gereken ödevlerine değinilir. Önce milli sanat ve milli sanatçının görev ve nitelikleri tanımlanır. Onuncu yıl kutlamaları için bir senfoni yazma hazırlığında olan Turgut, bunun için Anadolu turuna çıkar. “Her kayası müthiş bir kıyamet hatırası” (s. 11) olan Anadolu’yu ve bu toprakları anlatma zamanı gelmiştir artık:

TURGUT: Sıra şimdi şairin, bestekârın sırası
Sessiz mi kalacağız devler sustular diye?
GÖNÜL: Sen işte o eseri edeceksin hediye
Gazi Türkiye’sinin büyük senfonisini... (s. 11)

Cephede kazanılan zaferlerden sonra sıra onun şiirinin, bestesinin, resminin vs.nin kısaca sanatının yaratılmasına gelmiştir. Sanatçının görevi, milli mücadelenin, milletin, milletin liderinin hikâyelerini anlatmak, ölümsüzleştirmektir. “Ben bestekârsam aşk, ıstırap yerine bunu bestelemeli, bunu yaratmalıyım” (s. 9) der Turgut. Türk’ün sanatının yanında Türk’ün ilmi de yurdun kalkınmasında seferber olmalıdır. Turgut’un mühendis kardeşi “fabrika dumanına aşık” (s. 33) birisidir ve fabrikada gecesini gündüzüne katarak çalışmaktadır:

TURGUT: Evet, bu demektir ki sanatla fen kardeştir
İkisi de vatanı parlatacak güneştir.
Evet, bu demektir ki kardeşimle ben birim
O kana kuvvet verir ben ruha ses veririm. (s. 34)

Mustafa Kemal, Onuncu Yıl Nutku’nda “Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale[yi] müsbet bilim”²⁵³ olarak tanımlarken; “yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir”²⁵⁴ sözleriyle sanatta ve fende ilerleme hedefini art arda koyar.

Sanatçı ve mühendisle birlikte öğretmenlere de bu seferberlik içinde bazı görevler düşer. Turgut’un yolu Anadolu’da “bakımlı bir köye” (s. 35) düşer ve burada da köy öğretmenin muhtarla beraber başlattığı eğitim ve okuma yazma seferberliğine tanık olur. “Yeni alfabe iki ayda öğrenilir” (s. 35) ve “Köyün yarısı sekiz ayda” (s. 37) okuma yazmayı söker. Turgut, öğretmeni köylüye ışık verdiği için tebrik ettiğinde aldığı yanıt nettir: “Vazifem” (s. 40).

Turgut, onuncu yıl senfonisini bitirdiğinde üzerine düşen görevi yerine getirmiş olmanın verdiği sevinç ve vakar ile kendisini “bir ilah gibi bir Türk gibi kadir” (s. 52-53) hisseder. Türk’ün gücü ve kudreti “dışarıya” ilan edilirken “içeride” normalleştirilir; çünkü askerinden köylüsüne, sanatçısından mühendisine her Türk aynı üstün niteliklere sahip birer isimsiz kahramandır: “TURGUT: Bana da Mehmet gibi bir taş dikerler yarın / Ve bu taşın üstünde yazılır şu tek satır: / Burada yatan meçhul bir Türk sanatkârıdır...” (s. 53)

Böylece toplumun tüm kademelerindeki bireyler bir vazife bilinciyle kuşatılarak yurdun menfaatleri doğrultusunda belirlenen ilkeleri kendisine rehber edinmekle ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmekle mükellef kılınırlar. Her birey, kendi konumunun gerektirdikleri kapsamında, Atatürk ilkeleri doğrultusunda, ilmin rehberliğinde “milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî

²⁵³ Parla, *a.g.e.*, 170.

²⁵⁴ Parla, *a.g.e.*, 170

zekasını, ilme bağıllığını güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle inkişaf ettirmek milli ülküsünü”²⁵⁵ yerine getirmek için elinden geleni yapmalıdır. Bu ülkü “onu bütün beşeriyete hakiki huzurun temini yolunda *kendine düşen medeni vazifeyi*”²⁵⁶ yapmakta muvaffak kılacaktır.”²⁵⁷

“Oyunlarda Yaşayanlar”

Onuncu yıl kutlamaları kapsamında yazdırılan oyunların genel amaç ve işlevi; halkın milli duygular çerçevesinde bir araya getirilmesi, cumhuriyetin nasıl ve ne koşullarda kurulduğunu hatırlatarak Türk milletinin üstün özelliklerinin anlatılması; bu sayede de ekonomik, kültürel, siyasal anlamda açılan yeni cephelerde Türk milletinin belirlenen hedefler ve ilkeler doğrultusunda çalışması için gerekli motivasyonun sağlanması, lider-millet-devlet bütünleşmesinin belirli simgeler ve söylemlerle pekiştirilmesi olarak sıralanabilir.

Oyunların içeriği, onuncu yıl kutlamaları yüksek komisyonu temsil kolu tarafından belirlendiğinden, pek bir farklılık ve çeşitlilik arz etmez. Özellikle Onuncu Yıl Nutku ile paralel okunduğunda, oyunların temel söylemiyle Kemalist söylemin onuncu yıl vesilesiyle ürettiği söylemin ve bu söylemin göstergelerinin fazlaca örtüştüğü görülür.

Oyunlar bütün bu “amaçları” yerine getirmek için çoğu sipariş üzerine kaleme alınınca, eserlerin edebi niteliğinin ihmal edileceği açıktır. Bu konu, eleştirmenler tarafından sıklıkla ele alınmış; oyunların propaganda işlevinin ön plana

²⁵⁵ Parla, *a.g.e.*, 170

²⁵⁶ Vurgu bana ait.

²⁵⁷ Parla, *a.g.e.*, 170.

çıkartılmasıyla edebi anlamda dil, teknik, kurgu vb. bakımlardan son derece yetersiz kaldığı dile getirilmiştir.

Şüküfe Nihal “On Yılın Destanı” başlıklı yazısında o güne kadar İstiklâl Savaşı günlerinin atmosferini anlatmak için yazılan eserlerin “az” ve “cansız” olduğunu ifade eder. Maarif Vekâleti’nin birçok yazar ve şairden cumhuriyetin onuncu yıl dönümü için yazmayı istedikleri eserleri incelediğini, bunların da aranılan özelliklere sahip olmadığını, hepsinin birer durgun, bulanık su gibi olduğunu yazdıktan sonra sözü Halit Fahri’nin *On Yılın Destanı* oyununa değinir. Nihal’e göre bu piyes de İstiklâl Mücadelesi’nin heyecanını vermekten uzaktır. Çünkü bu büyük cenge katılmayanlar, bu cengin destanının ilhamını alamayanlar, bunun için hayal kuvvetiyle ve “ısmarlama” olarak yazılan bütün bu eserler tanınmadan unutulmaya mahkum kalmışlardır.²⁵⁸

1930-1950 arasında yazılıp inkılapları anlatan piyesler üzerine “İnkılap Temsilleri” başlıklı bir yazı dizisi yayımlayan Levent Boyacıoğlu da belli noktalara dikkat çeker. Oyunların ilk heyecan dalgası geçtikten ve özellikle Demokrat Parti döneminde işlevlerini tamamen yitirdikten sonra yeniden ele alındığında çok sorunlu metinler olarak görüldüğünü belirten Boyacıoğlu şöyle devam ediyor:

Edebî açıdan zayıflıkları ile öne çıkan bu ürünler, sanki aynı yazarın kaleminden çıkmışçasına benzeyen yanlarıyla Türk edebiyatının gelmiş geçmiş en kişiliksiz ve üslûptan yoksun örnekleri olarak belirginleşir, edebiyat tarihindeki yerini alırlar. Oldukça tuhaftır ki İnkılâp Temsilleri yıllar ve yıllar sonra yazılmış olmalarına karşın ‘terbiyevî’ misyon yüklenmiş Yeni Osmanlı Edebiyatı temsillerinin edebî bakımından kat be kat gerisindedir. Bu duraklama, hatta geriye gidiş, devletin sanatı güdümlene politikasıyla anlaşılabilir.²⁵⁹

²⁵⁸ Çıkla, “a.g.m.”, 57.

²⁵⁹ Levent Boyacıoğlu, “Tek Parti Döneminde İnkılap Temsilleri”, *Tarih ve Toplum* 102 (1992), 33.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRK TARİH TEZİ İLE İLGİLİ OYUNLAR

Ulus devletlerin inşasında en önemli aşamalardan bir tanesi resmi tarih söyleminin oluşturulmasıdır. Resmi tarih yazımı; milli anıtların dikilmesi, müzelerin açılması, kültür ve ırkların bilimsel sınıflandırmalarının başlaması, milli edebiyat kanonunun oluşturulması, resmi bayramların kabul edilmesi gibi faaliyetlerle, özellikle 1870-1914 tarihleri arasında ortaya çıkan romantik milliyetçilik fikriyle birlikte gelişir.²⁶⁰ Ulusun tarihine, anayurduna, diğer medeniyetlerden farkına ve üstünlüğüne, milletin niteliklerine dair bilgileri içeren bu tarih yazımı; güncel üretime dayanmalarına rağmen belli bir tarihsellik, eskilik ve ezelilik izlenimi verilen değerler, normlar, davranış şekilleri yoluyla, halkı koşullandırır. Ve bir anlamda geçmişle şimdi ve gelecek arasında süreklilik sağlanması göreviyle kuşatır. Bu aktivitelere katılan halk, farkında olmadan, sosyal davranış hafızasının oluşumuna ve devamına katkıda bulunurlar. Milletlerin ilk kökenleri ile gelecek tasarıları, milletlerin yaşadıkları bir altın çağa dönüş ideali çerçevesinde bir araya getirilir.

Türk Tarih Tezi ile Türkiye Cumhuriyeti'nde, modern ulus devlet inşası sürecinde yeni bir tarih yazımı söz konusu olur. Türk tarihinin yabancı kaynaklarda yanlış aksettirildiği ve Türk tarihi ile birlikte Türk kimliğinin inkişafının Osmanlı döneminde engellendiği görüşünden hareketle yeni bir tarih tanımlamasına girişilir. Türklerin ana yurdu, Anadolu'ya nasıl geldikleri, tarih boyunca diğer kültür ve medeniyetlerle ilişkileri, dilleri, temel nitelikleri anlatılır. Böylece ulus devlet

²⁶⁰ Edensor, *a.g.e.*, 73.

inşasına paralel yürüyen resmi tarih söylemi Türk dili ve medeniyetinin yeryüzündeki ilk dil ve medeniyet olduğu iddiasıyla Türk tarihini insanlık tarihiyle eşitleyen; bu söyleme eşlik eden milli kimlik söylemi de etnik bir temele dayanan ve biricikliğiyle kutsallaştırılan özcü bir kimlik tanımını içerir.

Kemalizmin resmi tarih tezi, ders kitapları, çeşitli bilimsel yayınlar, antropoloji ve arkeoloji çalışmalarıyla, sanat ve edebiyatın imkânları vasıtasıyla anlatılır ve aktarılır. Bu dönemde yazılan tiyatro oyunlarının da Türk Tarih Tezini pekiştirme ve yayma işlevi taşıdığı görülür.

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle ulus devletlerde tarih yazımının unsurları ile Kemalizmin Türk Tarih Tezi'nin dayandığı noktalar ele alınacak. Daha sonra belirlenen oyunlarla tarih tezinin söylem düzeyindeki paralellikleri, tiyatronun dil, sahneleme ve propaganda imkânlarıyla tezin nasıl aktarıldığı incelenecek. Ele alınacak oyunlar; *Akın*²⁶¹, *Özyurt*²⁶², *Köroğlu*²⁶³, *Bozkurt*²⁶⁴, *Alp Aslan*²⁶⁵, *Tarih Bizim*²⁶⁶, *Attila*²⁶⁷, *Attila*²⁶⁸, *Attila*²⁶⁹, *Bozkurt*²⁷⁰, *Bir Ülkü Yolu*²⁷¹, *Kurtuluş*²⁷², *Devrim Yolcuları*²⁷³, *Mete*²⁷⁴ adlı oyunlar olacak.

²⁶¹ Faruk Nafiz, *Akın*, (Ankara: Ankara Halkevi Yayınları, 1932)

²⁶² Faruk Nafiz, *Özyurt*, (Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932)

²⁶³ Muharrem Gürses, *Köroğlu*, (İstanbul: y.y, 1945)

²⁶⁴ Hakkı Günel, *Bozkurt*, (Zonguldak: Bingöl Matbaası, 1941)

²⁶⁵ Ali Kazanoğlu, *Alp Aslan*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1948)

²⁶⁶ Şükrü Dölen, *Tarih Bizim*, (Çankırı? : Çankırı V. Matbaası, 1943)

²⁶⁷ Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, (Ankara: Ulus Basımevi, 1935)

²⁶⁸ Naci Tanseli, *Attila*, (Ankara: Ülkü Basımevi, 1948)

²⁶⁹ M. Kemal Ergenekon, *Attila*, (yayl. y. : y.y, 1935?)

²⁷⁰ İbrahim Tarık Çakmak, *Bozkurt*, (İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1935)

²⁷¹ Münir Hayri, *Bir Ülkü Yolu*, (Ankara: Ankara Halkevi Yayınları, 1934)

²⁷² Veysi Kısakürek, *Kurtuluş*, (yayl.y: y.y., 1951?)

Tarih yazımı incelenirken mevcut siyasi iktidarın niteliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bir ülkenin siyasi kültürü, o ülkenin geçmişini tanımlamasında belirleyici rol oynar. Büyük dönüşümler, devrimler, kırılmalar, bir ülkeye yeni bir kimlik kazandırır ve böylece değişen pek çok unsur gibi tarih de gözden geçirilerek yeniden inşa edilir. Tarihin siyasi, kültürel ve milliyetçi amaçlarla kullanılması neredeyse evrensel bir durumdur. Avrupa’da, Asya’da, Amerika’da ve daha birçok yerde geçmişi yeniden keşfetmek, yaratmak, kurgulamak bilinen bir çabadır. Çoğunlukla da devlet politikasının önemli bir parçasını oluşturur. Finlandiya’dan Macaristan’a, Yunanistan’dan İngiltere’ye kadar pek çok ülkede tarihe yüklenen misyon, yeni bir ulusal kimlik inşasına imkân vermektir.

Türk resmi tarih anlayışını belirleyen düşünce akımları; özellikle Fransız ve Alman tarihçiliğinde görülen romantik, idealist, pozitivist ve tarihselci akımlar olmuştur. Alman ve Fransız etkisi, -Osmanlı döneminde hem imparatorluğun patronluğu hem de Avrupa’nın sömürüsü altında ezilen- halkın kendi kaderini tayin hakkına dayanan, milli egemenlik anlayışıyla kendisini gösterir.²⁷⁵ O dönemde Türk tarihçileri tarafından en çok sözü edilen tarihçiler, Fransız “Ecole Méthodique” akımının üyeleridir. Bu tarihçilerin çoğu 19. yüzyılın Fransız pozitivist-ulusçu tarihçileridir. G. Monod, C. V. Langlois, C. Seignobos, E. Lavissee, Ph. Sagnac, H.

²⁷³ Celal Tuncer, *Devrim Yolcuları*, (Ankara: CHP Gösterit Yayınları, 1937)

²⁷⁴ Yaşar Nabi, *Mete*, (Ankara: Varlık Yayınları, 1980)

²⁷⁵ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929-1937*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 24.

Taine gibi isimler, tarihsel verilerin toplanmasıyla evrensel verilere ulaşılabileceğine inanırlar.²⁷⁶

Resmi tarih yazımında Fransız etkisi kendisini kuvvetle hissettirirken, diğer yandan Almanların tarihlerini çok gerilere götürerek destansı bir tarih ve söylem yaratma yolundaki girişimleri de bu süreçte etkili olur. Alman tarihçiliğinin devleti her şeye kadir bir güç olarak gören idealist ve devletçi özellikleri, devleti yücelttiği gibi ulusu da yücelten yaklaşımları, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihçilik algısını şekillendirir. Özellikle 1930'ların ikinci yarısında cumhuriyetçi liderler, devlet gücüne destansı bir nitelik kazandırma ihtiyacı duydukları zaman, Alman ulusçu tarihçilerinin yöntemleri bu ihtiyaca cevap verir.²⁷⁷

Fransızların pozitivist ve ahlâki tarihçiliği ile Almanların idealist ve devletçi tarihçiliği Türk tarih yazımının ilk on yılının esin kaynağı olur. Romantizm, hem geçmişe hem de doğa yasalarına duyduğu nostaljik hayranlık ile tarihçilerin ulusal ülkülerini geliştirmeleri için gerekli moral gücü yaratır. Pozitivist tarihçilerse geçmişin olgularının üst üste konarak tek ve geçerli maddi kanıta ulaşabileceklerine inanıyorlardı ve bu yöntem, Cumhuriyet tarih yazımının kısa vadeli siyasetinin pragmatik ve laik hedefleri için gerekliydi. Alman historisizmi de yeni cumhuriyette ideal devlet-iktidar özdeşliğini kurgulamak için uygun bir anlayış olarak kabul edildi.²⁷⁸

Devrimci-otoriter bir ideoloji olarak tanımlanan Kemalizmin tarih anlayışı, Kemalist ideolojiyi yapan en önemli unsurlardan birisidir. Ulusçuluk, pozitivism ve laiklik, Kemalist tarih yazımının temellerini oluşturur. Ulusal açıdan kendine güven

²⁷⁶ Ersanlı, *a.g.e.*, 25.

²⁷⁷ Ersanlı, *a.g.e.*, 39.

²⁷⁸ Ersanlı, *a.g.e.*, 26.

duygusunun gelişmesi, yerleşik hurafe ve batıl itikatlara karşı her alanda bilimin rehberliğinin benimsenmesi ile dilden sosyal yaşama, siyasetten kültüre kadar pek çok alanda İslam'ın ve Osmanlı'nın etkilerini silme çabası, tarihle desteklenir. Bu nedenle tarih, vatandaşı eğitici bir de rol üstlenir. Bu amaçla yeni tarih yazımı, önce tarih ders kitaplarından başlar. Yeni ders kitaplarının hazırlanması sürecinde şekillenen Kemalist tarih anlayışı, Cumhuriyet'in önemli ideolojik merkezlerinden olan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ile kurumlaşmasını tamamlayarak hâkim görüş haline gelir.

Bu dönemin ideolojisinin en önemli özelliklerinden birisi de tarih yazımı misyonunu yüklenen siyasi tarihçiler yetiştirmiş olmasıdır. 1930'larda çok sayıda yetişmiş tarih uzmanı olmadığından ve tarih yazımı siyasi bir görev olarak algılandığından, ulusçu liderler ile aktif siyasetçiler tarih yazımı misyonunu üstlenmek zorunda kalırlar. Önce Türk Derneği, Osmanlı Tarih Tetkik Cemiyeti ve Türk Ocakları'nda, daha sonra Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nde görev alan Yusuf Akçura, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Necip Asım, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin çoğu, Türk Tarih Tezinin oluşum aşamalarında çalışan kişiler olurlar.²⁷⁹

Mustafa Kemal'in öncülüğünde başlayan tarih çalışmalarının ana eksenini Türk Ocakları'nın Altıncı Kurultayı'nda belirlenir. Türklerin gerçek tarihini anlatmak, ulusal ruhu ve Türk gururunu güçlendirmek asıl gayedir. Türk tarihinin eskiliğinin, yayıldığı alanın genişliğinin, Anadolu'nun en eski uygarlığı olarak bilinen Hititlerin ve Orta Asya'nın yüceltilmesi, medeniyetler doğuran ve yayan Türk kimliğinin anlatılması yolunda çalışmalar yapılması gerekliliği vurgulanır. Kurultayda söz alan Afet İnan, Sadri Maksudi ve Reşit Galip gibi isimler Afet

²⁷⁹ Ersanlı, *a.g.e.*, 111.

İnan'ın "Türk uygarlıktır, Türk tarihtir" sözleriyle formüle edilen tarih anlayışını temellendirmek için R. Pumpely, A. Stein, G. Glottz, H. Berr gibi Batılı yazarlardan alıntılar yaparlar.²⁸⁰ Altıncı Türk Ocakları Kurultayı'nda "Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline" karar verilir.²⁸¹ Böylece resmi tarih anlayışı ilk olarak Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti'nin 1930 yılında açılmasıyla kurumsallaşır. Aynı yıl Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla birlikte kurum Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti adını alır ve Türk tarihini yeniden yazmayı kendisine amaç belirler. Oluşturulan Türk Tarih Tezi; ders kitapları, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bünyelerinde gerçekleştirilen tarih ve dil kongreleri, Dil-Tarih-Coğrafya fakültesi bünyesinde yürütülen antropoloji çalışmaları ile roman, şiir, tiyatro gibi edebi yayınlar üzerinden üretilir. Bu çalışmalar, cumhuriyetin özellikle ilk on yılının tarih algısını bilimsel ve kültürel sahada tayin eder.

"Tarihi Yapmak Kadar Yazmak da Önemlidir"²⁸²

Ulusal tarihçilerden Afet İnan, yaptığı çalışmalar sonucunda Batı merkezli tarih anlatıları içinde de geçerli olan, Türklerin sarı ırka mensup bulunduğunu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıf insan tipi olduğunu iddia eden Fransızca bir kaynağa rastlar. Kitabı Mustafa Kemal'e gösterdiğinde Mustafa Kemal, Afet İnan'ı bu konu üzerinde durmakla ve gerçeği anlatan çalışmalar yapmakla görevlendirir.²⁸³ Bunun

²⁸⁰ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine (1931-1993)*, çev.Ali Berktaş, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 37.

²⁸¹ Kemal Şenoğlu, *Mayatepek Raporları Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006), 28.

²⁸² Copeaux, *a.g.e.*, 46

²⁸³ Ersanlı, *a.g.e.*, 147.

üzerine 1929’da Mustafa Kemal’in emriyle ve katılımıyla bir komisyon oluşturulur. 1930’da Türk Ocağı içinde kurulan Türk Tarih Heyeti’nde çalışmalarını sürdüren ve ardından 1931 yılında kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nde de yer alan başta Afet İnan olmak üzere Yusuf Akçura, Şemsettin Günaltay, Reşit Galip, Yusuf Ziya gibi birçok isim *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabı oluştururlar. Ortaokullarda okutulması amacıyla hazırlanan fakat Mustafa Kemal’in onayını alamayarak, sadece tarihçilerin eleştirilerine sunulmak üzere 100 adet basılan kitap, Türk Tarih Tezi’nin ilk örneği sayılır.

Kitabın giriş bölümünde, yapılan çalışmanın iki temel amacına değinilir.

“Türklerin dünya tarihindeki rolünün şuurlu ya da şuursuz olarak küçültürüldüğü” belirtildikten sonra bu eser ile “Türk milleti için bir tarih yazmak ihtiyacı önünde” bir adım atıldığı, böylece “milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türk’ün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve milli inkişafımızın derin ırki köklere bağlı olduğunu anlatmak” gayesinde olunduğu ifade edilir. Diğer amaç ise “kâinatın teşekkülüne, beşerin zuhuruna ve beşer hayatının tarihi devirlerden evvelki mazarine dair (...) Yahudilerin mukaddes saydıkları efsanelerden çıkan yanlış ve batıl inanışlara açıklık getirmek[tir]”²⁸⁴ Bilhassa gençlik için yazıldığı söylenen kitapla, Türk milletinin “doğru görmeye, iyi düşünmeye” alıştırılmasının amaçlandığı belirtilir.²⁸⁵

Tarih ve tarih öncesi dönemlerde Türk ırkının olağanüstü yayılması esas alınarak yazılan 605 sayfalık eserde, insanlık tarihine kısa bir girişle değinildikten sonra Türk tarihi ele alınmaya başlanır. Orta Asya’daki anayurt kavramı, buradan başlayan göçlerle Türklerin dünyayı nasıl uygarlaştırdıkları anlatılır. Daha sonraki

²⁸⁴ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996), 25.

²⁸⁵ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 26.

bölümlerde, Antik Çağ'da Çin, Hindistan, Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Ege Havzası, İtalya ve İran'daki Türk göçlerinin yarattığı etkiler açıklanır. Türk'ün anayurdu olan Orta Asya ve oradan ayrılma nedenleri, Türklerin devlet kurma, dünyaya medeniyet yayma misyonları, Türk'ün, alçakgönüllülük, merhamet duyma, savaşçılık, kahramanlık, sanatta ve bilimde öncülük, köklü ve soylu bir dile, tarihe sahip olma gibi özellikleri anlatılır. Eserde Osmanlı tarihine çok kısa değinilirken, Ortaçağ ve Yeniçağ Avrupa medeniyetine hiç yer verilmez. Böylece Türk halkının brakisefal olan ve Mısır, Anadolu, Ege ve Mezopotamya'da büyük uygarlıklar kuran bir ırka mensup olduğu savı ön plana çıkarılır. "Gerçeği anlatma" iddiasıyla, yeni kuşakların bu gerçeği öğrenmeleri ve bundan uluslaşma süreci için gerekli gücü almaları beklenir.

Eser pek çok yönden eksik ve yetersiz bulunarak yeniden gözden geçirilir. Çalışmanın genel teorik yaklaşımı ve yöntemi genel onay gördüğünden, söz konusu eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalardan sonra 1931 yılında kitap doksan sayfalık bir giriş makalesi haline getirilerek *Türk Tarihinin Ana Hatları-Medhal* adıyla otuz bin adet basılır ve ders kitabı olarak okutulur. Bu kitapta ilk halinden farklı olarak eski Türklerin kökenleri, anayurtları ve göçleri ele alınır; kısaca eski medeniyetlere değinilir, Osmanlı tarihine hiç yer verilmez.

Bu iki çalışma sonrasında, aynı ekip tarafından resmi tarih tezinin olgunlaştığı dönemlere denk gelen dört ciltlik *Tarih* ve üç ciltlik *Ortamektep İçin Tarih* kitapları yazılır, uzun yıllar fazla bir değişikliğe uğramadan okullarda okutulmaya devam edilir.

Tarih yazımı projesinin devrimci bir mantıkla ve dönemin koşulları içinde aceleyle gerçekleştirilme çabası, çalışmalar sırasında birincil kaynaklara neredeyse hiç yer verilmemesi, projenin kavramsal iddiasının yeterince açıklanamaması,

anlatılarda tarih öncesine aşırı ağırlık verilmesi, tarihsel sürekliliğin sağlanamaması gibi sorunlar, tezin ders kitabı haline getirilmesi sırasında karşılaşılan önemli güçlüklerdi.²⁸⁶ Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulduktan sonra Türk tarihinin yazılması ve ders kitapları haline dönüştürülmesinde yaşanan bu sıkıntılar, Türk Tarih Tezinin daha geniş çaplı bir örgütlenme ile oluşturulması gerekliliğini ortaya koyar. Böylece bir tarih kongresi toplanması kararı alınır.

I. Türk Tarih Kongresi, Maarif Bakanlığı'nın resmi girişimi ve Mustafa Kemal'in inisiyatifiyle Temmuz 1932'de esas olarak Türk Tarih Tezini tanıtmak amacıyla Ankara Halkevi'nde toplanır. 1929-1932 tarihleri arasında şekillenen tezi daha resmi bir biçimde tanıtmak ve çağdaş tarih ders kitaplarını geliştirmek üzere toplanan kongrenin çözmeye niyetlendiği sorun çok kolay bir problem değildi.

I. Türk Tarih Kongresi'nde dile getirilen resmi tarih tezine göre tarihin amacı, Osmanlı öncesi dönemlere dayanılarak güçlü bir ulusal bilinç oluşturmak ve bu bilinci doğa yasalarına, örneğin arkolojiye dayandırmak olarak tanımlandı. Fakat Türk Tarih Tezi'nin hem yetişkinlere, hem çocuklara ve gençlere, hem uzmanlara hem sıradan kişilere hitap edebilmesi, böylece milletin birlikte aynı anlayışta buluşmalarının sağlanması, dolayısıyla tezin bir tür yurttaşlık eğitimine hizmet etmesi, söylemin bilimsel bir temele oturtularak tüm dünyada Türk'ün ulusal tarihinin kabul ettirilmesi ve tüm bunların, acil, devrimci, pedagojik bir değere sahip olması gerekliliği, aşılması gereken ciddi sorunlar oluşturuyordu.²⁸⁷

Açılış konuşmasında Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt, bir tarih kongresine ihtiyaç duyulmasının nedenlerini; “tarihin bir millete geçmişini, memleketini tanıtmak, dilinin, sanatının, varlığının köklerini gösterme işlevinin önemi

²⁸⁶ Ersanlı, *a.g.e.*, 125.

²⁸⁷ Ersanlı, *a.g.e.*, 137.

ile şimdiye kadar okunan tarih kitaplarının Türk milletinin benliğini ve cihan medeniyetine olan hizmetlerini anlatmaktan uzak durmuş olması”²⁸⁸ sözleriyle açıklar. Kongrede ana hatlarıyla tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların ele alınması, Orta Asya’dan geniş çaplı bir göçe yol açan coğrafi ve doğal değişikliklerin tartışılması, aynı yıl basılacak ders kitaplarının içeriğinin belirlenmesi ile Türk dillerinin kaynakları ve diğer diller üzerindeki etkilerinin araştırılması gibi konular ele alınır.

Birinci kongreden hemen sonra Türk dili çalışmalarıyla ilgili olarak Türk Dili Kurultayı toplanır. Bu kongrenin amacı, Türk Tarih Tezi çerçevesinde Türk dilinin tarih öncesine giden uzun tarihini dil faktörü açısından vurgulamaktır. Türk dilinin yabancı sözcüklerden arındırılması açıkça belirlenen bir hedef haline gelir. Dil meselelerinin çözümünün gerekliliğini ve dil meselelerinin tarih çalışmalarıyla birlikte ele alınmasının bir ihtiyaç olduğunu belirten Afet İnan, “tarihi konuların işlenmesi esnasında filolojik ve etimolojik araştırmaların zaruri olduğu[nun] meydana çık[tığını]” ifade eder.²⁸⁹ Daha sonra II. Tarih Kongresinde yaptığı konuşmada Necmi Dilmen de tarihin uzak devirlerinin aydınlatılmasında dil çalışmalarının önemine işaret edecektir. Dilmen’e göre, jeolojik, arkeolojik ve antropolojik kaynakları bulmak için yerin altlarına kadar inilerek yapılan çalışmaların sonuçlarını bugünkü dillerin metodik analizleriyle de elde etmek mümkündür. Bir dilin eldeki varlıklarını derinleştirerek onun en eski şekline kadar varmak, böylece ilk yüksek kültürün dayandığı inanları ve o inanları anlatmaya yarayan sesleri tespit etmek olasıdır.²⁹⁰

²⁸⁸ Ersanlı, *a.g.e.*, 140.

²⁸⁹ Şenoğlu, *a.g.e.*, 31.

²⁹⁰ Necmi Dilmen, *Türk Tarih Tezi’nde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937), 1.

Bu doğrultuda 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti Atatürk'ün belirlediği iki ana hedef üzerinde çalışmalarına başlar. Bunların ilki Türk dilinin sadeleştirilmesi, konuşma ve yazı dili arasında bir uyumun sağlanması ile gerekli halk kaynaklarından gerekli taramaların yapılarak kelime ve terim haznesinin güçlendirilmesini kapsayan, mevcut dilin içerik ve sınırlarını geliştirmeye yönelik çalışmalardı. Diğer amaç ise Türkçenin diğer dillerle mukayeseli bir değerlendirmeye tabi tutulması ile bir dil tablosunun ortaya çıkarılmasıydı. Bu hızlı ve keskin, yer yer sorunlu özleşme çabası, Türk dil haznesini geliştirme iddiasının tam tersine, dilde bir seçme-ayıklama sürecini yöntemsiz olarak başlattığı için dilin tarihsel ve kültürel kaynaklarından ciddi bir kopuş ve kırılmaya neden olur. Atılan kelimelerin yerine önerilenlerin halk üzerinde yarattığı dile yabancılaşma sorunu ve dilin ifade imkânlarının niyetlenenin aksine daralması gibi hususlar, milli dil politikasının temel sorunları haline gelir.

1935 yılına gelindiğinde söz konusu sorunlarla ciddi bir çıkmaza sürüklenen dil politikaları, Atatürk'ün Türkçeyi, insanlık tarihinin ortak kültürel birikimiyle yoğrulmuş; ve bunun yarattığı zengin olanaklarla beslenmiş, gelişmeye, işlenmeye müsait bir dil olarak tanımlamasıyla yeni bir boyut kazanır. H. F. Kvernici'nin Türk dili üzerine yaptığı çalışmalar bu süreçte etkileyici olur. Mustafa Kemal Atatürk'ün çalışmalarını bizzat incelediği Şark ilimleri doktoru H. F. Kvernici "Türk Dillerinin Bazı Elemanlarının Psikolojisi" başlıklı çalışmasında Osmanlı dilinin psikolojisinin Türk ulusçuluğunu ve Türk dilinin bilimselliğini bozan bir psikoloji olduğunu iddia eder.²⁹¹ Konuyu daha çok psikolojik ve kültürel bir açıdan ele alan bu çalışmalardan hareketle Atatürk, dillerin kökeni sorununa Türkçeyi koyarak cevap bulur. *Ulus* gazetesinin 1935 yılına ait sayılarında "Notlarımızı Anlatan İzah" başlığıyla seri

²⁹¹ Ersanlı, *a.g.e.*, 207

olarak imzasız tefrika edilen bu metod, 1935 yılının sonlarına doğru Atatürk'ün hazırladığı düşünülen yazı “Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili” başlığıyla Ulus Basımevi tarafından yayınlanır.²⁹²

Bu ana çıkış noktası etrafında şekillenen, Yusuf Akçura, Reşit Tankut ve Başkır Abdülkadir İnan gibi isimlerin hazırladığı Güneş-Dil Teorisi, Türk Dil Kurumu'nun 1936 Ağustosu'ndaki Üçüncü Dil Kurultayı'nda açıklanır.²⁹³ Teori, Türk dilini inceleyip açıklamada doğanın kaynak ve sembollerini kullanır. Teoriye göre İlk Dil'e en yakın dil olma özelliği taşıyan dil Türkçedir ve Türkçe, diğer bütün dillerin kaynağı durumundadır. Dilbilim metodlarından çok psikolojik, antropolojik ve sosyolojik kanıtlarla desteklenen teori, güneşin insanlar üzerindeki etkisinin, ilk ses ve kelimelerde belirleyici olduğunu iddia eder. Türkler de ilk kelimeyi, güneşi tanımlamak için kullanmışlar, üretilen diğer kelimeler de bu tanımlama etrafında şekillenmiştir. Böylece güneşe tapma, Türklere özgü bir dini inanış olarak kabul edilir ve bu inanışın yaygın olduğu toplumlar da Türk kabul edilir.²⁹⁴

Bunun gibi benzerlikler, bir dilin Türkçeden türediği ve bu dilleri konuşan toplulukların Türk olduğu sonucuna varmak için yeterli görülür. Necmi Dilmen, mesela Roma'nın kuruluşundan önce İtalya yarımadasına yerleşmiş olan Etrüsklerin de Türklerden ibaret olduğunu, bu yarımada'nın batısındaki deniz parçasına verilen adın “Tyrrhenien” adının Turan'a nispet edildiğini, Türk İskitlerinin adlarını Skandinavya yarımadasına götürdüklerini, “hasılı tarih ve coğrafya isimlerinin

²⁹² Şenoğlu, *a.g.e.*, 34.

²⁹³ Copeaux, *a.g.e.*, 49.

²⁹⁴ Şenoğlu, *a.g.e.*, 35.

analizleriyle klasik tarihin muammalarının çözölüp ortaya konduğu[nun] kolaylıkla anlaşıldığı[nı]” ifade eder.²⁹⁵

Bu teori, tarih tezinin savunucularının iki yönlü amacını ortaya koyar. Türk dili ve ırkının devamlılığını kanıtlamak, bununla birlikte Güneş’in ilkel toplumlardaki tanrı tanımaz gücünü esas alarak dil sorununu laik bir temelde çözümlemeye çalışmak. Şemsettin Günaltay bu teoriyle Türk dilinin İslam’ın boyunduruğundan kurtarıldığını ifade eder.²⁹⁶ Dolayısıyla teori, resmi tarih tezinin hedefi ve söylemiyle ortak ve paralel bir zemin üzerinde ilerler. Necmi Dilmen, bahsedilen konuşmasında Türk tarih ve dil çalışmalarının birbirine sıkı sıkıya bağı olduğunu ifade eder. Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu yeni ve büyük ışık, Türk Dil Teorisinin de ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca Türk Dil Teorisi de Türk Tarih Tezi’nin en önemli dayanak noktalarından birisidir.²⁹⁷

Kültürel anlamda desteklenen resmi tarih ve dil politikalarını bilimsel düzeyde de destekleyecek bir kuruma duyulan ihtiyaç, 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Faköltesi’nin kurulmasıyla karşılanır. 1933 yılında gerçekleştirilen üniversite reformu ile 240 öğretim üyesinden 157’sinin görevine son verilmiş ve yerlerine Almanya’dan kaçan Alman profesörler getirilmişti. Alman tarih yazıcılığının etkisinde kalan bu kişiler, tarih, antropoloji ve dilbilim sahalarında resmi tarih tezini destekleyecek, güçlendirecek bir ortamın oluşmasına yardımcı olmuşlardı. Zamanın Maarif Bakanı Saffet Arıkan “Atatürk’ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eliyle yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağı olan arkeoloji

²⁹⁵ Dilmen, *a.g.e.*, 13.

²⁹⁶ Ersanlı, *a.g.e.*, 209.

²⁹⁷ Dilmen, *a.g.e.*, 1

ve coğrafya bilgileri için Ankara’da bir fakülte açıl[cağını]”²⁹⁸ belirtir. Böylece 14 Haziran 1935 tarihli yasayla kurulan ve resmi açılışı 9 Ocak 1936’da yapılan fakülte ile Türk Tarih Tezi’ni yerleştirmeyi ve aktarmayı sağlayacak eğitim yapısı tamamlanmış olur. Türk dilinin kaynak ve etki alanlarının incelenmesi, Orta Asya’dan gelen Türklerin tarih öncesine varan köklerinin ve diğer uygarlıklara olan katkılarının ortaya çıkarılması ile uygarlıkların merkezi olan Anadolu üzerinde çalışmalar yapılması, fakültenin amaçları içindedir.

Kültürel, siyasal, bilimsel alanda geliştirilen tez, sanatın desteğine de ihtiyaç duyar. Söz konusu süreç içinde yazarlar, şairler, aydınlar, halka Türk Tarih Tezini anlatmak ve benimsetmek amacıyla yoğun bir yazın faaliyeti içine girerler.

Tarih Tezi Sahnede

Yeni bir devlet yapılanması, eğer bir gelenekselliğe dayanmamışsa veya gelenekten bir kopuşu ve onu reddedişi temsil ediyorsa, bu durum toplumu bir arada tutan tarihsel, kültürel, dinsel, dilsel vb. bağlılıkların yok sayılması anlamına gelir. Bütün bunları yok sayan yeni modelin kendisi bir gelenek oluşturma çabası içine girer. Kendini kurma süreci içindeki yeni devlet modelinin önündeki en büyük engel, gelenektir ve yeni devletin gelenekler dünyasının karşısına çıkarttığı yenilik de ideolojidir. İdeolojik söylemler aracılığıyla yeni ve sürekli bir toplum ve tarih inşasına girilmektedir.

İdeoloji, bu süreçte ürettiği simgeler ve dil aracılığıyla siyasal ve toplumsal hayatta yer eder. Kullanılan dil ve semboller, dünya görüşü içinde yer alan ve çok önemli toplumsal fonksiyonlar yerine getiren unsurlardır. İnsanın kendisini kuşatan

²⁹⁸ Ersanlı, *a.g.e.*, 199.

dünyayı anlamasına ve anlamlandırmasına yarayan bu görüş, bir kültür bütünü olarak ortaya çıkar. Bu noktada simgeler hem aktarılan bilgiyi sınıflar ve öğrenmeyi kolaylaştırır, hem de iyi-kötü, biz-onlar, doğru-yanlış vs. gibi ayrımlarla gündelik hayata yön verir. Kullanılan her simge, gündelik hayatın içinde konumlanarak toplumda ortak bir yaşayışın, algının ve değerler sisteminin benimsenmesini sağlar. Bu ortak yaşayış ve algı, değerlerin toplum tarafından sorgulanmadan aktarılmasıyla birlikte gelenek oluşturur ve kuşaklar arası bağlantıyı da kuvvetlendirir.

Birlik duygusunun oluşmasında ve yerleşmesinde simgelerin bu merkezi önemi, onların toplum içinde çok yönlü işlev görmelerinden kaynaklanır. Simgeler, bireyin dünyasındaki nesneleri sınıflandırma, içinde yaşadığı toplumun değerlerini hatırlama ve onlara uyma, bu değerleri içirme, bazı hisleri boşaltma ve açığa çıkarma ve son olarak bireyin çevresinde bilişsel bir evren kurma işlevlerini yerine getirirler.²⁹⁹

Bu süreçte kullanılan en etkili yollardan birisi de toplumun tarihine ve kimliğine yönelik simgeler yaratmaktır. Bu süreçte üretilen politik mitler toplumsal birliği, milletlerin ayırt edici niteliklerinin vurgusunu ve kahraman liderlerin övgüsünü içerir. Politik mitler, gündelik hayatın temel prensiplerine kadar sızdıkları için tespit ve analiz edilmesi zor anlatılardır. Politik mitler sanki gözlük gibi değil de insanların kullandıkları ve dünyaya birlikte baktıkları, dışarıdan görülmeyen lensler gibidir. Mitler, toplumun gerçekleriyle ilgilidir. Bu kültürel prensipler, sofradan televizyon-yayıcılık etiğine, toplumda insanlar arasındaki konuşma-tartışma üslubuna kadar her şeyi belirler.³⁰⁰ Bu yönüyle mitler, Barthes'a göre, ideolojinin bir aracıdır. Sosyo ekonomik düzenin ürünü ve destekleyicisi olan mitler,

²⁹⁹ Mardin, *İdeoloji*, 102.

³⁰⁰ Flood. *a.g.e.*, 82.

gündelik yaşam pratiklerini, inançları ve değerleri oluşturur, güçlendirir ve onaylar.³⁰¹ Modern politik mitler, köken hikayeleri, kahraman-lider hikayeleri, doğuş ve yenilenme hikayeleri gibi anlatılar üzerine kuruludur. Belirli bir otorite taşır ve topluma doğru, olması gereken hakkında model sunar. Bu yolla politik mitler, gücün dağılımı konusunda önemli bir işleve sahip olur. Üretildiği toplumun dünü, bugünü ve tasarlanan geleceği hakkında insanlara benimsemeleri gereken bir doğrular, gerçekler sistemi kuran, ideolojik anlatılardır.³⁰²

Farklı zamanlarda farklı topraklarda çeşitli koşullarla ortaya çıkan milliyetçilik fikirlerinin ortak noktalarından birisi de, mitleri, ideoloji ve ideolojinin yarattığı simge ve semboller aracılığıyla söz konusu milletin geçmişi ve geleceği arasında özdeşlik kurmak olur. Bir nevi öze dönüş hareketi olarak tanımlanabilecek bu milliyetçi bakışın edebiyata ve sanata yüklediği işlevse, millete özünün ne olduğunu göstermek görevidir.

Halkevleri dönemi tiyatro oyunları da işte bu süreçte yeni kurulan bir ulus devletin tarihini ve kimliğini inşa eder. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı tarihi ile bağlarını neden kopardığını tekrarlamayalım; fakat bu tarihsel atlayışın nasıl bir tarih yazımı ortaya çıkardığı önemli. Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türk ulus-devletine geçiş sırasında ulusal bilincin gelişmesine, etnik aidiyetin ve ırksal bağların Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bile önem kazanmasına yol açan çeşitli ulusal kimlik öğeleri eşlik eder. Kemalist formülasyon, Anadolu'ya topraksal bağlılık duygusu uyandırma ve Türklerin Batı uygarlığına tarihsel bir katkıda bulunduğu iddiasıyla ulusal gururu pekiştirme amacının ürünü olarak ortaya çıkar.³⁰³

³⁰¹ Flood. *a.g.e.*, 164.

³⁰² Flood. *a.g.e.*, 44.

³⁰³ Özdoğan, *a.g.e.*, 87.

Birinci Tarih Kongresi’nde bizzat Atatürk tarafından ilan edilen “Türklerin varoluştan bu yana devlet kuran ve dünyaya medeniyet getiren millet olması” vurgusu, dönemin tarih ve sanat anlayışını biçimlendirir. Tarihi, siyasi ve kültürel sahada olduğu kadar gündelik hayatta da Osmanlı mirasının reddedilmesiyle yeni bir kimlik tanımlaması yapılır.

Türkiye Cumhuriyeti, kendi tarihsel kimliğini Osmanlı ve İslamiyetle değil, Orta Asyalı uzak kökenleriyle kurmaya çalışır. Bu süreçte Orta Asyalı köklerle Türk halkının ırksal özellikleri üzerinde yoğun bir biçimde durulması sonucu 1930’ların bazı roman ve çoğu tiyatro oyunlarında tarihin mekânı, zamanı ve kahramanları da değişir. Ali Kazanoğlu’nun *Alparslan*, Faruk Nafiz’in *Akın* ve *Özyurt*, Behçet Kemal Çağlar’ın *Çoban*, *Atilla* ve *Ergenekon*, Yaşar Nabi’nin *Mete* oyunları bu eğilimin tipik örnekleridir. Söz konusu dönemde yazılan tiyatro oyunlarının içinde bir *Alp Aslan*, dört *Atilla*, üç *Bozkurt*, iki *Cengizhan* ve iki *Ergenekon* adlı oyun bulunmaktadır. Fakat bu tür bir eğilim ilk defa o dönemde ortaya çıkmamıştır. Ziya Gökalp, Osmanlı tarihinde hiç de iltifat edilmeyen ve eski Türk tarihine mal edilen bu kahramanları, Osmanlı’dan Türk’e doğru yöneliş ve arayışları çerçevesinde şiirlerine konu etmeye başlamıştı zaten. *Genç Kalemler*’de yayınlanan “Turan” şiirinde ilk kez Atilla, Cengiz ve Oğuz Han adlarını “zaferlerle ırkımı tetviç edenler” tanımlamasıyla kullanır.³⁰⁴ Millet’in de kendi geçmişine dönerek cedlerinin zaferleriyle gururlanıp, her daim içinde olan savaşçı, galip ruhu hatırlamasını bekler. Dolayısıyla Osmanlı’dan sıyrılarak kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin de tarihinde gurur duyacağı ve kendisiyle bağ kuracağı kahramanlar yine bu isimler olur. Oyunların tarihi kahramanlarının özelinde, Türklerin tarihler boyunca var olan özellikleri ve erdemleri anlatılır.

³⁰⁴ Fevziye Abdullah Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı – 1 : Şiirler ve Halk Masalları (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1932), 5.

Köklü bir tarih, zaferlerle dolu bir geçmiş, kahraman bir lider ve liderine, yurduna, bayrağına bağlı, savaşçı, akıncı bir millet, Türk Tarih Tezinin ve bu tezi pekiştiren oyunların temel izlekleri olarak tanımlanabilir.

“Zafer Bizim... Tarih Bizim...”: Resmi Tarih Yazılıyor

Tarih algısının toplumlarda millet ve vatan sevgisi yaratılmasında etkisi önemlidir. Tarihin incelenmesi ulusal bir bilinç sağlar; bir gurur konusu olan kültür eskiliğini tanıtır. Bir topluluğa ait olma bilinci, kimlik duygusu, görev duygusuna yol açar. Bu süreçte toplumun ulusal birliğinin kurulması, korunması ve birlikteliğin kutsal kökenlere dayandırılması açısından mitolojiler çok etkin olarak kullanılırlar. Mitolojiler; masal, destan, kahramanlık hikâyeleri, kuruluş mitleri ile yapılan çeşitli törenler, özellikle cenaze, düğün ve bayram törenleriyle toplumsal bütünlüğün pekişmesi sağlanır. Mitolojiler, doğuştan itibaren insanlara geçmiş ve geleceğe yönelik ortak bir duygu ve düşünce birliği oluşturmak konusunda çok etkili araçlar olurlar. Mitoslar aracılığıyla toplumda ortak bir geçmiş ve gelecek duygusu uyandırılır. Toplumsal kuruluş, yeniden doğuş, hâkim bir güç olunması gerektiğine dair inanış kuvvetlendirilir. Böylece mitler, toplumsal uyum ve düzenin güçlendirilip sürdürülmesi için önemli bir araç olarak kullanılır.

Oyunlarda sıklıkla vurgulanan konulardan birisi, Türk’ün ve Türklüğün tarihinin binlerce yıl eskiye dayanan güçlü kökleridir. Türk tarihinin dünya tarihiyle örtüştürülmesi, Türk’ün tarih yazan, tarih yapan karakterinin altının çizilmesi yoluyla, yeni nesillerin Türk kimliği ve tarihini gururla sahiplenmesi, onun tarih sahnesindeki eşsiz ve öncü rolünün bilincine varması sağlanır, geçmiş mitleştirilir. Hakkı Günel’in yazdığı *Bozkurt* adlı oyunda, Türk’ün “üç bin yıllık tarihi” (s. 52) boyunca zaferden zafere koşan geçmişi vurgulanır ve Türk tarihi ile dünya tarihi

“bir”leştirilir: “ASKERİ MARŞ: Ülkemiz baştan başa, zaferle dolar taşar / Biz tarihin kalbiyiz, nabzımız onda çarpar!” (s. a-56)

Şükrü Dölen’in eseri *Tarih Bizim*’de Akıncıları temsil eden kişiler ile tarihi temsil eden bir kişinin konuşması görülür. “Zafer bizim, tarih bizim” (s. 5) sesleriyle sahneye gelen Akıncılar, yeni bir sefere başlamadan önce Tarih’i, Türk’ü anlatması için çağırırlar. Tarih’i sorgulayan, küçümseyen, zorlayan bir çağrıdır bu; zira sahne performansını bilemesek de Tarih’in, çekingen, korkak ve kıskanç bir tavırla çizildiğini kişilerin konuşma üslubundan çıkarmak mümkün. Sahnede “gür ve titrek bir sesle” “yine akın...yine akın...” (s. 5) sözleriyle gelen Akıncıları karşılayan Tarih, onları görünce “titrer ve ürperir” (s. 6) Buna karşın “Türk gibi kuvvetli ol, Türk gibi kuvvetli ol” (s. 6) sözleriyle kendisine gelmesi istenen Tarih’in her sayfasında Türk’ün bir destanı, bir kahramanlık hikâyesi yazılıdır. Tarih Türk’tür, Türk de Tarih: “AKINCILAR: Bizden başka övünecek nen var. / Seni zaman yarattı, / Biz büyüttük...Biz büyüttük...(s. 6)

Tarihi, karşısında korkudan titreten söylem, tarihi yazmanın yanında ona hükmetme vurgusunu da içerir. Türklerin tarih yazma, tarihe yön verme, tüm dünyanın yönetimini elinde bulundurma konusundaki gücünün ve tahakkümünün ifadesidir aynı zamanda. Güç, kahramanlık ve köken vurgusu, bu söylemin en önemli unsurları olurlar. Veysel Kısakürek’in Maraş’ın düşman işgalinden kurtuluşunu anlatan oyunu *Kurtuluş*’ta da bu noktaların işlendiği görülür. Yazar, eserin 1950 baskısına yazdığı önsözde, eseri yazış amacını Kurtuluş Savaşı’nın tarihinde parça parça dağılmış hikâyeleri bir araya getirmek ve “büyük bir hakikatin ideal çehresinde ufacık bir mana çizgisi bırakmış olmak” (s. 5) sözleriyle tanımlar; bu bağlamda Türk tarihi ile kimliğini şöyle ifade eder: “Dört bin yıllık tarihini kahramanlık menkıbeleriyle dolduran büyük bir milletin bağrında büyümüş asker bir milletiz.

Okyanuslardan Karpatlara kadar uzanıp giden dış dünya sınırlarında savaşmayı bildiğimiz kadar iç kapılarımızın eşiklerinde de boğuşmayı bilmiş ve başarmış bulunuyoruz.” (s. 5)

1950 yılında, II. Dünya Savaşı sonrası ve Demokrat Parti iktidarı sırasında yazılan oyun, iç ve dış sahada önemli tehditler, değişimler ve sıkıntılarla mücadele eden Türk toplumuna, bu sorunlardan “özüne dönerek” kurtulabileceği inancına bağlı olarak bir çıkış yolu gösterir. Burada yerine getirilen bir hafıza tazeleme ve hatırlatma işlevidir; Kurtuluş Savaşı’nı ne şartlarda sürdürdüğünü ve kazandığını hatırlayan millet, bugünkü sıkıntılardan da aynı şekilde kurtulmasını bilecektir.

Aynı şekilde *Alpaslan*’ın yazarı Ali Kazanoğlu da oyununa yazdığı önsözde Türk’ün köklü tarihini anlatma görevinden söz eder. Burada da Türk’ün kahramanlıklarla dolu tarihini anlatarak hakikatin dile getirilmesine vurgu görülür. Bu oyun da 1948 yılında, II. Dünya Savaşı’nın etkilerinin sürdüğü bir dönemde kaleme alınmıştır:

Vicdanın bütün dünyada çamurla sıvandığı bu karanlık devirde, milletini düşünen her Türk, maddeden sıyrılıp kendi öz varlığına, gerçeğe dönmeye mecburdur. İşte ben de şanlı tarihimizin mutena bir köşesinde yatan ve muhteşem manzarasıyla aynı zamanda muazzam bir ideal olan büyük realiteye, canlı bir şekil vermeğe çalışarak şu piyesciği yazdım. (s. 5)

Her iki oyunda da yaşanan sıkıntılı süreçten çıkmanın yolu bir öze dönüş projesi olarak sunulur. Tarihsel, siyasal ve toplumsal kırılma anlarından bir milleti kurtaracak olan, kendi şanlı tarihini, yeteneklerini, kuvvetini ve bu dünyadaki yerini hatırlamaktır. Türk’e şanlı tarihi, *Kurtuluş* oyununda Kurtuluş Savaşı ile, *Alpaslan* oyununda Türk’ün Orta Asya kökleri ve ataları ile bağlantı kurularak hatırlatılır. Böylece geçmiş ve gelecek bugünde birleştirilir; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında tarihsel bir süreklilik kurulur. Türk’ün tarih yapan gücü ezeli ve ebedileştirilir. Bugünün sorunlarının çözümü geçmiş tarihin altın sayfalarında gizlidir. Geçmişle

gelecek aslında özdeş hele getirilir. Yapılması gereken, ilk kaynakla bugün arasında oluşmuş tarihi pası temizleyerek geleceğin, özüne uygun kurulmasını sağlamaktır.³⁰⁵ Böylece yaratılan bir geçmiş zaman miti, bugünü kuşatır. Mitolojiler ile zaman ve mekân olguları istenen zaman ve mekâna dönüştürülerek yeni bir algı oluşturulur. Onda geçmiş ve gelecek bugüne dönüştürülür. Böylece ulus ile devlet ortak bir geçmiş ve ortak bir amaç imgesi üzerinde birleştirilir; modern dünyada mitolojiler bu evrensel işlevleriyle devletin toplum üzerinde meşrulaştırıcı, birleştirici, yeni kültür yaratıcı konumunun aracı olarak önemli bir rol üstlenir.

Bu başlangıç anlatısı, özelliği gereği, milletin tarihinin olabilecek en eski tarihten başlatılmasını içerir. Ama aynı zamanda da o uzak noktayla milletin bugün sahip olduğu düşünülen özellikleri, meziyetleri arasında özdeşlik bağları kurulması gerekir. O gün bugündür aynı millet söylemi yerleştirilir.³⁰⁶ Birçok ülke edebiyatında, kuruluş miti denebilecek destanlar veya romanlar yazılmıştır. Milletlerin ortaya çıktığı ve devletini kurmaya çalıştığı dönemlerde, milli edebiyat içinde yazar yazarlar da pek çok kez bu temayı kullanmışlardır. Kuruluş anı, doğal olarak büyük milli anlatının önemli bir bölümüdür. Bu anın anlatısı, genelde biz kimiz, nereden geliyoruz, bizi biz yapan öz nedir gibi sorulara cevap arar. Ancak mahiyetleri gereği, bilimsel-akademik bir incelemeyle kolay kolay cevaplandırılabilir sorular değildir bunlar. Bu tip bir arayışın genellikle başlangıç noktasını meydana getiren milli öz gibi bir kavram, bilimle tespit edilebilir bir şey olmadığı, gerçek bir tarih yazımının nesnesi olmadığı için cevaplandırılmaz. Ama milli ideoloji düzeyinde bunlar ezeli ve ebedi konular, temalardır.³⁰⁷

³⁰⁵ Belge, *a.g.e.*, 15.

³⁰⁶ Belge, *a.g.e.*, 160.

³⁰⁷ Belge, *a.g.e.*, 53.

Anayurttan Özyurda

Milli kimliğin inşa sürecinde milletler, kendilerini zaman ve uzam üzerinde diğer milletlerden ayırıştırarak var ederler. Bunun için milletlerin; milletleri, kültürleri, tarihleri birbirinden ayıran sınırlarla çizilmiş bir bölgeye ihtiyacı vardır. Bu nedenle milletler toplumlarını tarihsel sınırlarla, zaman ve uzam içinde konumlandırarak, üyelerinin yaşayacağı ve çalışacağı bir yurt tanımı yaparlar.³⁰⁸ Mekân, milli kimliğin önemli işaretlerinden birisidir çünkü coğrafi aidiyet ile insanlık tarihinin karmaşık hikâyeleri, olağanüstü karakterleri ve milli kahramanları bir araya getirilir.³⁰⁹

Ulus kimliği, tarihle olduğu kadar coğrafyayla da tanımlanma ihtiyacı duyar. Ve ulus topraklarının bilimsel olarak tanımlanması konusu gündeme geldiğinde coğrafyanın tarih içindeki belirleyici rolü de ortaya çıkar. Türk tarihçileri bu nedenle coğrafya, antropoji ve arkeolojiyi başlıca kaynak araştırma alanı olarak değerlendirirler. Türk kimliğinin Orta Asya ve Anadolu üzerinde oluşturulması söz konusu olur. Orta Asya ile coğrafyaya dayanan bir tarih benzerliği oluşturulması için çalışmalara başlanır. Böylece önerme düzeyindeki Anadolu Türkleriyle Orta Asya Türkleri arasındaki benzerlikler söz konusu disiplinlerin araştırmaları ve verileriyle kanıtlanabilecektir. Bu yıllarda yapılan arkeolojik kazıların amacı aslında Türklerin Anadolu üzerindeki tarih öncesi varlıklarını kanıtlamak ve arkeolojiyi buna tanıklığa çağırmaktı. Böylece Türklerin bir ulus olarak büyük bir uygarlık sahibi oldukları ortaya konacak, dünyadaki başlıca ırk olma söylemi desteklenecekti.

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında Türklerin Anayurdu “Ege Denizinden Yapan (*Japon*)³¹⁰ denizine, Hint denizinden kuzey Buz denizine kadar uzanan ulu bir

³⁰⁸ Edensor, *a.g.e.*, 37

³⁰⁹ Edensor, *a.g.e.*, 49

³¹⁰ Vurgu bana ait.

kara parçası”³¹¹ olarak tanımlanır.. *Orta mektep* tarih kitabında Türklerin anayurdu şöyle çizilir:

Tarih zamanlarından binlerce yıl önce, Türk Anayurdunda şimdi yerlerini çöller, kumluklar, bozkırlar, bataklıklar, sığ göller tutmuş olan yerlerde engin bir içdeniz vardı. Buna Büyük Türk Denizi denir. İlk medeniyetler, bu denizin kıyılarında ve buna dökülen derin ve büyük ırmakların güzel ve bereketli boylarında filizlenmeye başlamıştır.³¹²

Ankara Halkevi’nin çıkardığı bir broşürde, “Türk ulusu[nun] en az on binlerce yıl önce anayurt olan Orta Asya’dan dört yana akınlar et[tiği] belirtilir.³¹³ Önsözünde, “Bir piyes değil bir destan” (s. 5) olarak sunulan *Akın*, Türklerin anayurdunu, Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu şekliyle ele alır:

Çok eski, tarih kadar eski zamanlarda Orta Asya’da büyük bir iç deniz vardı. Bu deniz dünya ikliminde o zamanlar meydana gelen bazı değişiklikler dolayısıyla kurumaya, gittikçe çekilmeye başladı. Bu büyük denizin etrafında yüksek medeniyet sahibi bir millet mamureler yaratmış büyük bir varlık halinde yaşıyordu. Bu millet Türk milleti idi. Anayurtlarında çok merbut, onu güzel abidelerle süslemiş olan, maden kullanmasını, resim yapmasını, mimarlığı bilen dedelerimiz denizin çekilmesi karşısında mamurelerini bırakarak dünyanın dört tarafına göç etmek mecburiyetinde kaldılar. (s. 6)

Türklerin yurdu Orta Asya’dır ve Türkler burada çok eski zamanlardan beri yaşamaktadırlar. İklim değişikliği ve kuraklık, Türkleri sanat, bilim ve mimari alanında bayındır bir hale getirdikleri anayurtlarından ayrılmak zorunda bırakır, göçe zorlar. Meşakkatli yollardan sonra özyurda, Anadolu’ya varılır. Faruk Nafiz’in eseri *Akın*’da bu tarihsellik, “Şimdi Gün Beyi Demir ve Suna, Anadolu’ya gelecekler. Ve bizim dedelerimizin dedeleri olacaklar[dır]”. (s. 9) sözleriyle verilir.

Yazarın, Türklerin anayurtlarından ayrılıp özyurt Anadolu’ya gelişlerini anlattığı *Özyurt* oyunu da aynı söylemle başlar. Akıncılar, kuraklık sonrası yola

³¹¹ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 57.

³¹² Copeaux, *a.g.e.*, 42.

³¹³ Karadağ, *a.g.e.*, 37.

düşmüş, denize varma ümidiyle yıllarca Batı'ya doğru ilerlemişlerdir. Bu öyle uzun bir yolculuktur ki yolda ölümler, doğumlar, kayıplar, savaşlar vs. gerçekleşir.

Anayurt çok uzaklarda kalır; ama artık özyurda varılmıştır:

AKIN: Anayurdu görmedim, işittim çok uzakmış,
Suyunu kumlar içmiş, kırını güneş yakmış,
Orada susuzluktan bunalırmış her adam,
Fakat gene bulurmuş başında bir dam.
Anayurttan ayrıldık, özyurdu bulduk işte...(26)

Anadolu'nun coğrafi ve tarihsel kültür malzemesinin milliyetçi bir bakışla kurgulanışında vatan, ağırlıklı olarak Türk'ün destansı dirilişinin mekânı olarak yüceltilir. Sık sık metruk ve kimsesiz bir coğrafya olarak tasvir edilmesi, Anadolu'ya ilişkin mekân algısındaki soyutluğu da işaret eder. En fazla enerji, Anadolu'nun Türklerin tarihsel anayurdu olduğunu tanıtmaya harcanır.³¹⁴ Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta Anadolu'dan "Türklerin ata yurdu" olarak bahseder.³¹⁵

M. Kemal Ergenekon'un oyunu *Attila*'da da toprak ve ırk unsurları birbirini inşa eden ve kuşatan unsurlar olarak ele alınır. Anayurttan ayrı düştüğü için her Türk'ün yüreğinin yandığı belirtilir ve bu yangının sebebi de Türk'ü var eden topraklardan uzak kalınmış olmasıdır. Özyurda varılmıştır; fakat anayurdun özlemi unutulmazdır:

COŞKUN: Anayurdun sevgisi her Türk'ün kalbinde kandır
Çünkü o, ataların, cedlerin öz yurdudur
Çünkü o topraklarda bu ırkın kalbi vurur. (...)
O toprağın bu özü bizi dört yana saçtı,
Gözlerimiz ilk önce o gök altında açtı.
Varlığımız orada kazandı kemiğini etini. (s.18)

³¹⁴ Bora, "İnşa Döneminde Türk Milliyetçiliği", 187

³¹⁵ Atatürk, *a.g.e.*, 9

“Akınınız Kutlu Olsun!”

Türkler, Orta Asya’daki anayurtlarından iklim koşulları nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarında, dünyanın dört bir yanına akınlara başlarlar. İklim değişikliği nedeniyle Türk ırkının bir kısmı göçebe yaşamaya mecbur kalır. Coğrafi yayılmaların inanılmaz derecede geniş tutulması, akınlarla ilgili vurgulanan önemli bir konudur. Anayurttan göçler milattan evvel yirmi bin yılına kadar varır. Uzun yıllar sürecek bu akınlarda, Türkler, özyurda varma yolunda geçtikleri yerleri imar ederler, vardıkları yerlere medeniyeti getirirler, sanatta, bilimde, insanlıkta karşılaştıklarına rehberlik ederler. Türklerin bu yayılma hızı ve akıncılığı sık sık ok simgesiyle birlikte aktarılır.

Naci Tanseli’nin kaleme aldığı *Attila* oyununda akınlara sırasında “Çin seddini aşarken Doğudaki kolumuz, Roma’nın üstündedir, önündedir kolumuz” (s. 20) sözleriyle Türk’ün nasıl geniş bir coğrafyaya yayıldığı gösterilir. Bu yayılma, dünyaya hükmeden, tarihi yazan, coşku, güç ve heyecan içinde yapılan akınlarla gerçekleştirilir. *Mete* oyununda akınlara “BİRİNCİ ASKER: Bir kasırga gibiydik, her adımda çoğalan / Coşkun bir sel gibiydik.” (s. b-37) sözleriyle tanımlanırken, Ergenekon’un *Attila* adlı oyununda da “ATLI: Kasırgalar içinde yayılmızken şimşekler / Saçılan yıldırımlar ateş oklarımızdır.” (s. 12) sözleriyle aktarılır. *Özyurt*’ta benzer bir ok-yay metaforu kullanılarak akınlara sürati ve kuvveti vurgulanır:

AKINCI: Bir okuz, geride bıraktık yayı,
Doğudan Batıya doğru uçarız...
Yirmi yıl aşarak Orta Asya’yı,
Hedefe yol alan akıncılarız (s. 5)

Bu akınlara herhangi bir istilacı, yayılmacı amacı yoktur; aksine Türkler özyurtlarına varmak için göç ederler ve bu göçler sırasında da dünyaya medeniyet

getirirler. *Akın*'da, Türklerin bu göçünün, dünya tarihinin yazdığı ilk büyük akın olduğunu belirtildikten sonra söz konusu akınlar sayesinde dünyanın diğer bölgelerinin medeniyetle tanıştığı ifade edilir: “Dört tarafa akan bu yüksek medeniyetli Türkler, bütün dünyanın ilk medeniyet hocaları oldular. Mısır’da, Hint’te, Çin’de, Garbi Avrupa’da, Irak’ta, bütün Akdeniz kıyılarında bir devir buluyoruz ki büyük “Akın”ı yapan yüksek Türk milleti kendisine mahsus ışığı perçinlemiş ve medeniyet tarihini açmıştır.” (s. 6)

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında da “50-60 asırdan beri medeniyetçilik ve devletçilikteki kudretini izhar ve iraç eden Türk milletinin”³¹⁶ asıl vatanları olan Orta Asya’da muhtelif devirlerde yüksek medeniyetler tesis ettikleri ve akınlarla bu medeniyeti dünyaya yaydıkları belirtilir: “Dünyanın başka taraflarında insanlar daha kaya ve ağaç kovuklarında en koyu vahşet hayatı yaşarken burada işlenmiş kereste medeniyeti maden devirlerine kadar ulaşmıştı. İnsanlıkla hayvanlığı hakiki ve açık surette ayıran devir hayvanları ehlileştirme devri, en önce burada açılmıştır.”³¹⁷ Hal böyle olunca “milattan evvel dokuz bin yıla varan eski Türk medeniyetlerinin bir zaman sonra söndüğünü ve büsbütün tarihe gömüldüğünü tasavvur ve iddia etmek hata.”³¹⁸ olacaktır.

Söz konusu medeniyetçilik vurgusuna *Özyurt*'ta da rastlanır. Oyunda Türkler “yeryüzünden geçen tek damar” (s. 5) sözleriyle tanımlanır. Geçtiği her yerde “tarihin bile silemeyeceği” (s. 27) izler bırakan Türkler, bulundukları yeri sanat, mimari, bilim gibi birçok alanda geliştirir, kalkındırırlar. “Taşı üç yılda tunç yapan sihirbaz” (s. 45) Türkler ilk şehri kurarlar, ilk sanat eserlerini yaratırlar. Bununla

³¹⁶ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 466.

³¹⁷ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 58.

³¹⁸ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 68.

birlikte ideal insanın, insanlığın erdemli özünün örneği ve temsilcisi olan Türkler, karşılaştıkları yerlileri de duyguda ve düşünüşte vahşilikten kurtarıp ehlileştirirler:

AKIN: Adam demek bu yaban kısmına doğru mudur?
Atlar gibi otlayan sürüye insan deme,
Duygusu dört olanların lisanı kırk kelime.
Nasıl lisan denilir kırk hecelik bir dile,
Bunlardan daha zengin lisanca baykuş bile.
Düşünüşte, duyuşta, yurdu sevişte geri,
Ne yapsın bu ellere akın eden Türk eri,
Ne yapsın kırk bin yiğit, milyonların içinde?
SUNA: Ne yaptıysa dört yüz milyonluk Çin’de! (s. 17)

Lisanı olmayan (s. 17), bir kuştan fazla düşünemeyen (s. 34), hayvanlar gibi yaşayan (s. 21), aile bilinci, yurt sevgisi olmayan (s. 21), duygulandığını bile fark etmeyen (s. 40) bu yerlileri eğiten, topraklarını yurda çevren Türkler, “bir altın kap içinde bu yurdu, taşından insanına kadar yuğur[muştur]” (s. 80). Herkes “bizden olmuştur” artık (s. 80). Bu görüş *Türk Tarihinin Ana Hatları*’nda da geliştirilir:

Türkler ayrıldıkları alanlara göre en elverişli gördükleri yolları tutarak medeniyetlerinin tohumlarıyla birlikte dört bucağa yayıldılar (...) karşılaştıkları ilkel yerlilerle çarpışarak ya başka yerlere sürdüler ya da içlerine girerek medenileştirdiler. Yerlilere göre çok yüksek zekâları, gelişmiş silahlarıyla galebe çalmakta, yerleşmekte ve hükümlerini yürütmekte güçlük çekmediler.³¹⁹

Türklerin yeryüzündeki ilk medeni ırk olduğu ve dünyaya medeniyet yaydığı inancı, Ankara Halkevi tarafından yayınlanan broşürde de anlatılır:

İlk şehri Türkler kurmuşlardır. İlk yazıyı yazanlar arasında Türkler vardır. (...) En eski tarih bölümlerinde dünyaya sosyallik hocalığı eden Türk’tür. Bugün dünyadaki belli başlı bilginlerin ilk adımlarını Türk ulusu atmıştır. Dünyanın hangi köşesine gitsek orada Türk ulusunun bir izine rastgeliriz. Böyle üstün bir kökten türeyen bir ulusun evlatları Türk’ün zekasını, kapasite atılğanlığını, temiz kanını damarlarında taşıırken elbette ulusçu olur.³²⁰

Görüldüğü gibi medenilik ve ulusçuluk örtüştürülüyor bu söylemle. İnsanlığın

³¹⁹ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 59

³²⁰ Karadağ, *a.g.e.*, 37

hocası, medeniyet kurucusu Türklerin soyundan gelenler elbette bu köklerle gurur duyar ve milletine bağlı bir vatandaş olur. Aynı şekilde milliyetçilik de medeni olmanın bir unsurudur. Milliyetçi söylemin üç fikri birleştirdiği görülebilir: İlk olarak halkın ortak kendi kaderini belirlemesi; diğeri ise ulusal karakterin ifade edilmesi ve bireysellik. Son olarak da dünyanın dikey olarak, herbiri insanlığın ortak mirasına kendi özel vasıflarını katan benzersiz uluslara ayrılması.³²¹ Fakat bu unsurlar üzerine inşa edilen milliyetçilik algısının bir sorunu barındırdığı görülüyor. Milliyetçilik rasyonalist, seküler, modern bir hareket olarak mı düşünülmeli yoksa çoğu açıkça atalara ait ve modern koşullarla ilgisi olmayan oldukça özel ulusal unsurları mı vurgulamalı?³²² Kemalist söylem, bu ikilemi, milliği modernliğin ve medeniliğin bir koşulu sayarak aşar. Türklerin de en temel vasıfları yüzyıllar öncesinden millet bilincine sahip olmaları ve dünyaya medeniyet yaymaları olarak ifade edilir. *Nutuk*'ta millet olmak, medeni olmanın zemini ve koşulu olarak belirir. Her şey, Türk milletini medeni dünyada layık olduğu mevkie yükseltmek içindir.³²³ Millet olma yeteneği, medeniyet ehliyeti addedilir.³²⁴ Bu söylem oyunlara da yansır. *Kurtuluş*'ta, “ay yıldızın asırlardan beri dünyanın dört tarafına ışık ver[diği] (s. 13) belirtilirken, *Attila*'da Türkler medeniyetin temsili ve teminatı olarak gösterilir, hem de bir “yabancı”nın, bir Bizanslının ağzından: “HONORYA: Dünyada Türk oldukça, medeniyet var demek...” (s. 21 / B. K. Çağlar). Aynı eserde Türklerle Sümerler arasında bir süreklilik kurulur ve Batı medeniyetini kuranın da Türkler olduğu belirtilir; Batılı tarih yazımı eleştirilerek:

³²¹ Partha Chatterjee, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 27.

³²² Chatterjee, *a.g.e.*, 48.

³²³ Atatürk, *a.g.e.*, 606

³²⁴ Bora, “Nutuk ve Milliyetçilik”, 117

ATTİLA: Bir gün dediniz mi kalırdı vahşi kısır
Sümerler olmasaydı Roma, Yunan ve Mısır!
Alçaktı babasını hiç anmayan bu piçler!
Hep o bir tek güneşten, alnınızın aklı! (s. a-31).

Türk milli kimliğinin kuruluş döneminde evrensel medeniyeti Batı'ya özgüleyen anlayışı, etnik bir medeniyetçilik anlayışıyla birleştiren bir yaklaşım söz konusudur.³²⁵ Batı merkezli bir medeniyet anlayışıyla öze dönük bir modernleşme tanımının dengelenmesine çalışılır. Kemalizmin medeniyetçilik algısı, milliyetçiliği medeniyetin üyesi olmanın vesilesi sayan evrenselci bir bakışa dayanır. Türklük insanlığın ve medeniyetin unsuru, parçası olarak görülür. Türk milleti, her adımı insanlık ve medeniyet tarihine damga vurmuş, katkı yapmış seçkin bir millet olarak kutsanır. Bununla birlikte milli devlet olmak da, medenileşmenin bir şartı olarak algılanır. Diğer yandan medeniyetin kaynağındaki hemen bütün önemli adımların Türklüğe özgü gösterilmesi ve en eski kültür ve medeniyet sahiplerinin Türkler olduğunun belirtilmesiyle medeniyet kavramı doğası gereği Türklüğün fitratına uygun, Türk'e özgü bir anlam kazanır. Böylece Batı'ya atfedilen tüm değerler, Türklüğün öz kimliğine ait kılınır. Türk milliyetçiliğinin kendisini has Batılı olarak tanımlaması hem bir travmayı savuşturma gayretidir, hem de bu sayede taklitçi mahiyeti en bariz uygulamalar bile bir öze dönüş hamlesi olarak yorumlanabilmiştir.³²⁶

Dünyada medeniyet yayan Türklerin akınları sırasında zaman zaman dirençle karşılaşmaları da söz konusu olur. Fakat Türk'ün cihana ışık saçan, dünyaya alevler, ateşler gibi yayılan medeniyetçi akınlarının karşısında durmak imkânsızdır. Bu yoldaki üstünlüğün kabul edilmesini bekleyen ve herhangi bir direnişi affetmeyen

³²⁵ Bora, "İnşa Döneminde Türk Milliyetçiliği", 174.

³²⁶ Bora, "a.g.m.", 175.

söylem, herkese “istediğini” verir. *Özyurt* oyununda böyle bir vurguya rastlamak mümkün:

DEMİR HAN: Hakkımız var Asya’nın her karış toprağında.
Kaç yiğit gömdük onun ovasında, dağında,
Arkamızdan soranlar bizi bulsun diye
Geçtiğimiz yollara bir iz bıraktık hediye:
Baş kaldıran ülkeler mezar taşıyla doldu,
Baş eğen ellere de abideler süs oldu. (s. 31)

Benzer şekilde *Attila* da “Çin duvarına kadar” varan hâkimiyetinden bahsederken “baş eğene dost oldu[ğunu], baş kaldıranı ez[diğini]” (s. 39 / M. K. Ergenekon) söyler. Akınların istila değil istiklal için yapıldığı söylenirken, ötekiyle ilişkinin bir baş eğme-baş kaldırma metaforu çerçevesinde yapılandırılması sorunlu bir anlatı oluşturuyor. Bir tarafta medeniyet, barış, hürriyet söylemi geliştirilirken diğer tarafta savaşçılığın, karşı konulamazlığın vurgulanması, söylemi çelişkili ve iki temel odak arasında gidip gelen bir konuma yerleştiriyor. Tarih yazarken de medeniyet yayarken de kullanılan baskıcı söylem, kimliğin diğer kimlikler üzerindeki gücünü ve karşı konulamazlığının, militarist bir üslupla dile getirilmesini sağlar. Herhangi bir fetihçi ve yayılmacı içeriği olmayan akınlarda gücün ve kahramanlığın ortaya çıkabilmesi için gerekli ortam; oyunlarda, ısrarla akınların ve yayılmanın medenileştirici yönünün vurgulanıp, yapılan savaşların da “mecburen, istemeden, düşmanın kışkırtmasıyla” gerçekleştiğinin altının çizilmesiyle sağlanır.

Ali Kazanoğlu’nun eseri *Alp Aslan*’da, Romen Diyojen’e kan dökülmemesi, savaşa girilmemesi teklifiyle gönderilen Türk elçisinin Diyojen tarafından hakarete uğraması, savaşı kaçınılmaz hale getirir: “ALP ASLAN: Bizans İmparatorunun elçimizin şahsında bana karşı reva gördüğü hakareti hepiniz öğrendiniz. Milletçe de Devletçe de hakarete uğradık. Milli izzetinefsimiz müthiş ve tahammülsüz bir darbe yedi. Artık kanımızın son damlasına kadar savaşmak boynumuzun borcudur.” (s. 43)

Tarih Bizim oyununda da savaşa sürüklenir Türkler. Avnik Eyaleti Tekürü “beş bin kafiri ile” sürülerin kendi sınırına geçtiğini söyleyerek sınır oymaklarına baskın yapıp iki bin davarı talan eder ve tazminat olarak da beş bin akçe talep eder. Ayrıca sınırlara asker yığarak savaş hazırlıklarına başlarlar. Bu durumda karşılık vermek kaçınılmaz olur: “BİLGE HAN: (Yumruğunu sıkarak) Kafire haddini bildirmek gerek; kalesi yıkılacak, tacı devrilecek, kılınçlar şakırdasın gürzler dokuşsun. Tanrı gücünüzü artırsın. Akınınz kutlu olsun.” (s. 19)

Yaşar Nabi’nin eseri *Mete*’de savaş nedeni düşmanın toprak talebidir. Yueçi Hükümdarı, elçisi vesilesiyle sınırda bulunan ve amcasının mezarının bulunduğu toprağın, kendi ülkesinin sınırlarına katılmasını talep eder. Elbette yerine getirilmesi imkânsız bir taleptir bu:

METE: Nesi varsa yiyerek, bitirince etimin,
Şimdi de göz dikeyor malına milletimin...
Yerine gelmeyecek arzusu bu seferlik
Öğrensin şimdi neymiş ve nasılmış askerlik. (s. 59)

Hakkı Günel’in oyunu *Bozkurt*’ta da savaşın nedeni, düşmanın toprak talebidir. Halkının ısrarlarına rağmen savaşa girmekten imtina eden ve kan dökülmesini istemeyen Hakan, barışın korunmasına öncelik verir: “HAKAN: Lakin unutmayın ki son güne kadar / Türk ulusu hep birden sulha bekçilik yapar.” (s. 18)

Hakan, buna rağmen düşmanın sınıra dayanmasıyla savaş kararı almak zorunda kalır. Sonuç zaferdir. Oyunun önsözünde de belirtildiği gibi “Han (...) bazen gururundan, izzetinefsinden bile fedakârlık ederek komşularıyla hoş geçinmeyi bir ideal bilmiştir. Fakat her Türk gibi o da sırası gelince bir Türk’ün neler yapmağa muktedir olduğunu hakkile isbat etmiştir.” (s. a-4) Dolayısıyla Türk “ışık isteyene ışık, ateş isteyene ateş” (*Özyurt*, s. 10) veriyordur aslında.

“Türk Irkının Hakiki Faziletleri...”

Milliyetçi hareketlerin oluşumunda, milli devletin kuruluş süreci belirleyici bir önem taşır. Bu hareketlerin oluşum evresindeki söylemler, imgeler ve anlatılara bir şekil veren iktidar, icraat ve söylemleriyle bir millet ve bir kimlik kurar, aslında kimiz ve nasıl olmalıyız sorularının cevaplarını verir.³²⁷ Elbette yoktan var edilen bir kurgu değildir bu; modern öncesi tasavvur dünyasından milletleşme sürecine taşınan malzemeye ve bunun işlenme biçimlerine dayanır. Milli öze yüklenen vasıfları belirleyen milli kimliğin kuruluş biçimidir. Bu süreçte üretilen argümanlar ve kaygılardır.³²⁸

Aidiyet ve kimlik tanımlamalarının oluşturulmasındaki temel unsur, bireysel ve toplumsal düzeyde ben ve öteki arasındaki sınırların çizilmesidir. Toplumsal düzeyde öteki ile aradaki sınırlar, benzerlikler ve farklılıklar üzerinden çizilir. Bir kültürün, bir toplumun, bir milletin, kendi içinde benzeşen, diğerlerinden ayrılan değişmez nitelikleri vardır. Ötekilerin sayısının epey fazla olmasındandır ki sınırları belirlemek, bir kimliği yapan ve diğerlerinden ayırtıran unsurlara odaklanarak bunların ezeli ve ebediliğini vurgulamaktan geçer. Bu tür bir yaklaşım, kimliği yapan sembolik imgelerin, alışkanlıkların, törenlerin ve nesnelerin üretimine yol açar. Bunlar üzerinden kimlik tanımlanır ve somutlaştırılır.³²⁹

Türk kimliğinin ezelden ebede uzanan sürekliliği içinde bir öz olarak sabitlenmesi, çok özel vasıflı bir kimlik olarak yüceltiliş biçimi, Türk kültürünün milli kimliğin şartı olarak sunulması, özcü bir yaklaşımın göstergeleridir. Bu durumda özün varoluştan önce geldiği ve varoluşu belirlediği düşünülür. “Şeyleri”

³²⁷ Bora, “a.g.m.”, 168.

³²⁸ Bora, “a.g.m.”, 168.

³²⁹ Edensor, *a.g.e.*, 25.

öyle yapan tanımlanabilir bir özleri vardır.³³⁰ Türk milleti neredeyse insanlık tarihinin başlangıcından beri, üstelik o zamandan sahip olduğu milli bilinç ile tarih üstü bir konuma yerleştirilir.³³¹ *Nutuk*'un millet olgusunu tanımlayışında, millet olmak bir özün gerçekleşmesidir. Buna göre her millet biricik nitelikte bir cevherdir. Devletin milli devlet haline gelmesi, milli özün gerçekleşmesini ifade eder; milli öze dayanmak, devletin de var olma ve kalma koşuludur.³³² Bu bağlamda soy ve öz birliğinden hareket eden ulus yaklaşımı, Türklerin fitratına ilişkin açıklamalarla mantıksal bütünlük içindedir. Türkler yalnızca çok eski bir ulus değil aynı zamanda nitelikli bir ulustur da. Bu niteliklerin anlatımı ve aktarımı, sadece etnik ve milli sınırların inşasında işe yaramaz, aynı zamanda hangi temel özelliklerin Türk toplumunda önemsendiğini göstererek, toplumun üyelerini de bu özelliklere sahip olmaya zorlar.

“Yaşasın Ordu Türklük”

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Türk'ün en önemli niteliklerinden birisinin kahramanlık ve cengâverlik olduğu eserlerde sıklıkla işlenir. *Nutuk*'ta, vatan ve milleti, Kurtuluş Savaşı sırasında içinde bulunduğu zor şartlardan kurtaracak gücün “bütün vatanda bir elektrik ağı haline gelmiş olan milli akımın kahramanlık ruhu”³³³ olduğu belirtilir. *Alp Aslan* oyunun önsözünde Alp Aslan'ın “Türk askeri dehasının, ezeli Türk faziletinin asırlardan beri dillere destan olan muhteşem realitesi” (s. 5) olduğu söylenir. Türk insanının ve ordusunun kahramanlığı “bizim bir tek erimiz, düşmanın on erinden yeğdir” (s. 11) sözleriyle ifade edilir. Aynı şekilde daha önce belirttiğim gibi *Kurtuluş*'un önsözünde de Türklerin “asker bir

³³⁰ Belge, *a.g.e.*, 11.

³³¹ Bora, “a.g.m.”, 179.

³³² Atatürk, *a.g.e.*, 298.

³³³ Atatürk, *a.g.e.*, 45.

milletin ahfadı” (s. 2) olduğu belirtilir. Buna göre “Türk’ün celadeti, Türk’ün cesareti, Türk’ün şuuru söndürülemez” (s. 34). *Tarih Bizim* oyununda da bir önsöz yer alır. Oğuz destanının ana konu olarak işlendiği, Dede Korkut masallarından da bazı metinler alındığı belirtilen oyunun önsözünde, bu metin ile “Türk ırkının benliğinde mevcut hakiki vasıflar: cengâverlik, kahramanlık, sadakat, sevgi ve faziletlerin en güzel örnekleri[nin] canlandırılmaya çalışıl[dığı]” (s. 3) belirtilir. İbrahim Tarık Çakmak’ın yazdığı *Bozkurt*’ta da Türkler askerlikleriyle kahramanlaştırılır:

TÜRKAN: Yaşasın ordu Türklük
Türklük, bu ne büyüklük
Var ol sen Türk oğlu
Yaşasın Anadolu! (s.118)

Türk sözcüğünün metinlerde çokça tekrar edildiğini görüyoruz. Her türlü dil, din, ırk, cinsiyet, sınıf bilinci, bu tanımlama içinde eritilir metinlerde. Türk, insanın kendisini tanımladığı ilk ve en üstün vasıftır. Türk sözünün özne-isim olarak yaygın bir biçimde kullanılması, bu kimliğin ontolojik bir özgüven kaynağı olarak tanımlandığını gösterir.³³⁴

“Kalbi Vatan Aşkıyla Çarpan Bir Millet Ölmez...”

Oyunlarda dikkati çeken bir diğer konu, Türklerin tarih öncesi devirlere yaslanan geçmişlerinde yer alan vatana bağlılık, millet olma ve milleti en faziletli yönetim şekli olan cumhuriyet ile idare etme geleneğinin görülmesidir.

Muharrem Gürses’in eseri *Köroğlu*’nun sahnelenmesi öncesinde “aktörlük kabiliyeti üstün olan bir sanatkâr” (s. 3) tarafından söylenmesi istenen prolog bölümünde, oyunun nasıl bir duygu telkin edileceği anlatılır ve bu telkinin içeriği şöyle açıklanır: “Köroğlu; şimdi gözlerinizin önünde, insan ruhlarının temiz ve

³³⁴ Bora, “a.g.m.”, 189.

bozulmamış bir numunesi olarak canlanacak ve bize şu yüksek duyguyu telkin edecektir: Bir vatandaş yurdunu ve yurttaşını ne kadar sever ve sayarsa, o kadar ulvi bir ruh ve karaktere sahip olur.” (s. 3) *Alp Aslan*’da vatan sevgisi ve millet vurgusunun altı çizilir:

ALP ASLAN: (*Yarı seyircilere dönerek*³³⁵ Nizamülmülk’e) Kalbi vatan aşkile çarpan bir millet ölmez. (...) Bu günedek ne tufanları, ne kasırgaları göğüsledik. Şükür, hepsini de başardık. Bu savaşta da belki çok yiğit toprağa vereceğiz, çok ıstırap çekeceğiz; fakat yine muzaffer olacağız; yine Büyük Selçuk milleti dipdiri ayakta duracak. (s. 18).

Celal Tuncer’in *Devrim Yolcuları* oyununda da Kurtuluş Savaşı sırasında Türk’ün yurduna göz diken “yabacılara verilecek cevabın” (s. 11) ne olması gerektiği tartışılırken, cevap milli bilinçte bulunur: “OBEN: (...) Bu silleyi vurabilmek için damarlarına yabancı kan girmemiş Türk çocuklarının nabızları hep birden aynı ulusallık aynı benlik ve aynı gururla çarpmalıdır.” (s. 12)

Bozkurt’un giriş kısmında bulunan “vaka” bölümünde Bahadır Han’ın “diğer komşu devletlere nazaran, hükmettiği ülkeyi ve o ülkenin sakinlerini tam bir cumhuriyetle idare et[tiği]” (s. 4) ifade edilir. *Mete*’de kendilerine hakaret etmelerine, bir de kendilerinden toprak talep etmelerine rağmen Yueçi Devleti ile savaşa girmediği için askerleri ve halkı tarafından çekinerek de olsa eleştirilen Türk Hakanı Mete, halkını ve çevresindekileri eleştiriden korkmamaları konusunda cesaretlendirir. Oldukça demokrat bir tavidir bu. “METE: Korkma! Her fikir serbest söylenmelidir / Söylenmeyen fikirler ancak tehlikelidir.(s. 48)

Görülüyor ki arada ne kadar zaman ve mekân mesafesi olursa olsun, milli bilinç, düşmana karşı koyma ile vatana ve millete bağlılık, milletin egemenliği ve kendi kendini yönetmesi gibi yeni Cumhuriyetin dayandığı ilkeler, geniş zamanlara yayılarak Türk’ün ebedi karakteri haline getirilir.

³³⁵ Vurgu bana ait.

“Özgürlük ve Bağımsızlık Benim Karakterimdir”

Bağımsızlık, Türk’ün en önemli, en karakteristik vasıflarından birisidir. Türk, bağımsızlık ruhu ve ülkeye, vatana bağlı olmakla tanımlar öncelikle kendisini. Tarih boyunca değişen düşmanların değişmeyen talepleri, toprak isteme, yurdu ele geçirme, işgal etme çabalarına her defasında karşı koyan Türkler, bir anlamda özgür ve bağımsız yaşamının tüm milletler için savunucusu olurlar. Mustafa Kemal, *Nutuk*’ta bağımsızlığın, bir milletin var olması için tek şart olduğuna değinilir: “Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklale sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklalden yoksun bir millet, medeni insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye layık görülemez.”³³⁶

Oyunlarda da bu söylem üretilir. *Attila* oyununda, Türkler, Bizans’ın gizlice yürüttükleri saldırı planlarının öğrenilmesi kaşısında savaşa girer ve bir kez daha kazanır. Bu tüm dünyaya ama özellikle Avrupa’ya bir kez daha verilmiş bir derstir:

ATTİLA: Avrupa, bir gün, yine eğilecek
Türk’ün yurdu elinden alınmazmış bilerek
Böyle lüzum kalmadan kıtayı kaplamaya
Baş eğecekse bir gün Avrupanız Asya’ya
Bu yine bir Türk için, Türkler için olacak!
İstila hırsı değil; istiklal din olacak... (s. 31 / B. K. Çağlar)

Bozkurt’ta Türk’ün işgale, baskıya karşı duran, istiklal aşığı bir millet olduğu anlatılır:

GÜNER: (...) İstibdada düşmandır, hürriyete diz çöker
Haksızlığın önünde köpürür isyan eder.
Yaşartır gözlerini, bütün eğilen başlar
Türk bir şahikadır ki kalbi toprakta çarpar. (s. 37 / H. Günel)

İbrahim Tarık Çakmak’ *Bozkurt* adlı oyununda, Türk’ün işgale, sömürüye isyanı daha yüksek bir sesle duyulur. Milli Mücadele sürecini ele alan oyunda, Anadolu

³³⁶ Atatürk, *a.g.e.*, 9.

hareketine destek veren kadınlardan birisi olan Türkan, yurdu göz göre göre düşmana teslim eden Sultanın yanına birden yaklaşıarak şunları söyler:

TÜRKAN: Ey piç akıllı melun
Ne Neron ne Firavun
Yaptığını yapmadı
Böyle yola sapmadı
Ey benliğimi satan
Utan şu yerden utan (...)
(Türkil'i, Mehmet çavuşu ve Doğrul'u göstererek)
Köle olamaz bunlar
Onlarda benliğim var
Türklüğüm vardır benim.
Çelikleşiyor tenim
Düşmanlaştıkça düşman
Coşuyor bendeki kan (...)
SULTAN: Defol karşımdan kadın
Nedir sanki maksadın?
TÜRKAN: Yürüyün evlatlarım
Varsın sözlerim yarım
Kalsın, değmez alçağa
Sarılalım bıçağa
Alalım oku, yayı
Esareti, sarayı
Yıkılım temelinden
Nolur Türk emelinden
Görsünler bu alçaklar. (s. b-29-30-31)

Kurtuluş oyununda da Türklerin tarih boyunca özgür yaşayan bir millet olduğu anlatılır; üstelik bu durumu “yabancılar” bile itiraf etmektedir şimdi: “MİKEİL: Türk milleti istiklal içinde yaşamış, bugüne kadar hiçbir milletin boyunduruğuna girmemiş, dünyanın dört köşesinde devletler ve saltanatlar kurmuş bir millettir.” (s. 21) *Nutuk*'taki söylemle örtüşüyor bu sözler³³⁷: Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca hürriyet ve istiklale sembol olmuş bir milletiz!”

“Şarkın Güneş Ülkesinin Eşsiz İnsanları, Sizden Af Diliyorum”

Tarihleri boyunca hür yaşamış olan Türkler, ne zaman kendi inançlarını paylaşmayan halklar üzerinde egemenlik kursalar, hoşgörü, Türkler ile diğerleri arasındaki farkı

³³⁷ Atatürk, *a.g.e.*, 470.

ortaya çıkaran doğal bir özellik olarak görülür. Hoşgörü, düşünsel de bir tür üstünlük ilişkisini ifade eder. Bu hoşgörü iyi niyete dayanır ve üstün konumda olanın insafına bağlıdır.

Affediciliği ve hoşgörüü ortaya çıkaran hiyerarşiye bir göz atmakta fayda var öncelikle. *Özyurt*'ta Türklerin göç yolları üzerinde karşılaştıkları yerlileri nasıl eğittiklerinden bahsetmiştim. Sanat, bilim, mimari, yurt bilinci, aile kavramı, duygulanma, düşünme vasıfları Türklerin rehberliğinde geliyordu yerliler için. Bu bağlamda, oyunda Türklerin, karşılaştıkları kültür ve medeniyetlerle aralarındaki ilişkinin tek yönlülüğü vurgulanır sık sık:

DEMİR HAN: Onlar sanki bizlere ne verdi de biz aldık
Onlar neyi almadı biz bağışladık da? (...)
Biz samanyollarında parladık yıldız gibi
Yabancı el değmemiş, benliğimiz kız gibi... (s. 19-20)

Bu noktaya *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda da yer verilir:

Tarihin en büyük cereyanlarını yaratmış olan Türk ırkı, benliğini en çok korumuş bir ırktır. Bununla beraber gerek tarih zamanlarında, gerek tarihten evvelki zamanlarda yayıldığı geniş ülkelerde ve sınırlarında yaşayan komşu ırklarla da karışmıştır. Yalnız bu karışmaların ekserisinde Türk ırkının vasıfları olduğu gibi kaldığından Türk ırkı kendi hususiyetini kaybetmemiştir.³³⁸

Tam da bu hiyerarşi nedeniyledir ki ötekilerin zaman zaman düştükleri hataların da hoşgörülmesi, affedilmesi gerekir. Oyunda, Türk Hakanı Demir Han, yerliler içinde annesi ve babasını bilmeyen iki genci çocukluktan itibaren yanına almış ve yetiştirmiştir. Yalçın ve Söğüt adındaki bu gençler, Hakanın Işık ve Akın adlı çocuklarıyla beraber büyürler. Zamanla Söğüt, Akın'a aşık olur; Işık ise yerlileri eğitmek için Bilgiç ile birlikte anayurttan gelen Ozan'a. Çifte düğün planları yapılırken, Işık'ı kıskanan Yalçın, Ozan'ın üzerine bir kaya düşmesine neden olur ve Ozan yaralanır. Söğüt'ün aşık olmayı Türklerden öğrenmesi gibi Yalçın da

³³⁸ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, 50.

kıskançlığı Türklerden öğrenmiştir. Bu, yerlilerin gösterdiği ilk duygusal ve insani belirtilerdir, bu nedenle cezalandırmamaları, aksine bu durumdan mutlu olunması gerekir:

BİLGİÇ: Görünür Yalçın'da da senin verdiğin gönül (...)
Sevmesi, kıskanması, ayrı birer yükseliş,
Bütün bunlar Demir Han, yaptığın en güzel iş. (...)
Onların can evine bu duyguyu sen ektin
Niçin ektin mademki vakitsiz biçecektin? (s. 77)

Ozan da “eğer taşı atan ‘bizdense’ kanıma kan isterim, yabancıysa Demir Han onu affetsin derim” (s. 80) diyerek Yalçın’ın bağışlanmasını ister. Ve Yalçın affedilir. Türkler, hoşgörüyü, nezaketi ve affediciliği yerlilere, esirlere, düşmanlara, kısacası herkese karşı gösterirler. *Attila*’da suikast ve işgal planları ortaya çıkan Romalı generaller ve Papa, Türklerden af dilemek için Attila’nın ayaklarına kapanırlar.

Sahnenin şöyle oynanması istenir:

(Papa, çadırın örtülü kapısından ilk adımı atan bir ayağın üzerine kapanmaya atılır; Attila’nın eli, başını az göstermeyi temin edecek bir halde eğilerek papayı iter; meşale bu sırada devrilir; sahne tamamen karanlıklaşır. Ve Attila, ancak karanlıktan sonra girer. Sahnedekilerin hepsi birer silüet gibidir ve Attila tabiidan biraz büyük, bir dev silüeti gibidir. Arada alkışlandığı yer olursa çakan bir şimşekle bir an yüzünü görmek seyirciye kısmet olur (abç). Papa doğrulur; titrer, ötekiler, kimi ona yardım etmek kimi korkudan büzülmek gibi hareketler yaparlar. Bu hareketler, heykel gibi dimdik duran Attila’nın vaziyetini tebarüz ettirmek için muhakkak lazımdır) (...)
PAPA: (Hıçkırarak bir sesle, dua eder gibi ve tek tek söyleyerek)
Attila!.. Senden gufran istiyoruz Attila!
Bütün İtalya...Roma...Senato...İmparator...
Hunlardan...Attila’dan...Türklerden...af istiyor! (s. a-29-30)

Bu sözler üzerine Attila “faziletten bihaber” (s. 30 / B. K. Çağlar) düşmanını “yine” (s. 30) affeder. Benzer bir konuyu işleyen Tanseli’nin *Attila* başlıklı oyunda da Attila’nın merhametli, hoşgörülü yönü çizilir. Esirler ve vergilerle ilgili kabul edilemeyecek taleplerde bulunan elçilere sert bir karşılık verdikten sonra Attila,

elçileri kıldığını düşünür ve onların en iyi şekilde ağırılanmasını ister. (s. 27) Hatta kendisine suikast düzenlemeyi planlayanları affeder (s. 46, 55)

Türkler bu affedici ve hoşgörölü vasıflarıyla tüm dünyaya, özellikle de düşmanlarına bir kez daha insanlık dersi verirler ve böylece onlara karşı Türk'ün “öğretici” işlevi yeniden vurgulanmış olur. *Alp Aslan* oyununda Hakan, “Türküm, boynu bükük bir bedbahtın sızlayan yarasını bizim de ruhumuzu kanatır” (s. 57) sözleriyle savaşta yaralanan Romen Diyojen'e yakınlık gösterir; onu artık “arkadaş olarak” (s. 58) gördüğünü söyler. Bu tavır, Diyojen'i “ezer, öldürür” (s. 58). Tüm “sahtekarlığına” ve “kahpeliğine” rağmen Alp Aslan tarafından affedilen Bizans İmparatoru Romen Diyojen şunları söyler: “ROMEN DİYOJEN: İnsanlık ve faziletin ne harikulade bir kudret olduğunu senden öğrendim (...) Büyük Alp Aslan, Büyük Türk Milleti, Şarkın, güneş ülkesinin eşsiz insanları, sizden af diliyorum (ağlar)” (s. 62)

Nutuk'ta da Türk'ün hoşgörü vasfına değinilir. “Asırlardan beri Doğu'da haksızlığa ve zulme uğramış olan milletimiz, Hıristiyan halkın tam bir huzur ve sükun içinde yaşamaya devam etmeleri, ırkımızın yaratılıştan bezenmiş olduğu medeni kabiliyetine kesin bir delil olacaktır.”³³⁹

Türk'ün yaratılıştan bezenmiş olduğu vasıflarının belirtilmesi, etnik-milli kimliğin özelleştirilmesi ve yüceltilmesi, milletin asil ruhuna yapılan atıfta kendini gösterir. Türkler yaradılıştan, soydan yüksektir. *Bozkurt*'ta “Türk'ün temiz alnına leke sür[ülemeyeceği]” (s. 37) söylenirken, *Devrim Yolcuları*'nda Anadolu hareketine destek veren bir ailenin kızı olan ve Saray adına çalışan Ayüksel'in zaten Türk olmadığına karar verilir; çünkü “böyle temiz bir kanda kahpeliğ olmaz” (s. 33)

³³⁹ Atatürk, *a.g.e.*, 283.

Peki bu yapı, bu kimlik, nasıl, hangi şartlarda gelişir? İlk erdem, anayurtta güç yaşama koşullarında gerekli olan örgütlenme ruhudur. Sonra göç sözcüğü askeri akın anlamı da kazandırılarak kullanılır. Bu da disiplin anlayışının vurgulanmasıdır. Göçlerin askeri akınlar olarak algılanması, Türklere adalet ve eşitlik duygusunun atfedilmesini sağlar. Türkler böylece disiplin ve kural anlayışından yasa kavramına geçerler. Göçler, hem bir dünya ve medeniyet kavrayışı hem de hâkimiyet ülküsü kazandırır. Bu niteliklerin bir araya gelmesi de doğal olarak devlet düşüncesini ortaya çıkarır. Türklerin göçlerle taşınan öz değerleri, diğer halkların da gelişim ve örgütlenmesini hızlandırmıştır.³⁴⁰

Türk kimliği çizilirken tekrarlanan asli öğelerden kısaca söz etmek gerekirse doğallaştırılan ve zamansızlaştırılan, adeta doğuştan gelen bir fiziki kuvvet, askeri örgütlenme ve savaşma becerisi, korkusuzluk, bağımsızlık, az önce de belirttiğim gibi neredeyse varoluşla birlikte başlayan bir soyağacı ile dünyaya medeniyeti yayma, ilmin fennin öncüsü olma misyonu sayılabilir. Ayrıca milli kimlik; genetik şifrelerle kökleşmiş olarak tanımlanan bağımsızlıkçılık, ezeli milliyetperverlik, devlete, otoriteye itaat gibi geç millet inşalarında sıkça rastlanan epik övünçlerle tanımlanır.³⁴¹ Tarihler boyunca büyük düşmanları tüm zorluk ve yokluklara rağmen deviren Türklerin gücü de işte bu yapıdan gelir. Düşmanlar değişir, zaman değişir, mekân değişir, yani “öteki”ler değişir ama “biz” değişmez. Milli mücadeleye destek veren Türk gençleri “binlerce yıl önce okuna sarılmış düşmana saldıran ata[sını] hatırlat[ır]” (*Devrim Yolcuları*, s. 28), Türk gençliği “her vakit olduğu gibi çok eski zamanlarda da batıl itikatlardan uzaktır” (*Akın*, s. 8). Böylece geçmişle şimdi

³⁴⁰ Copeaux, *a.g.e.*, 144.

³⁴¹ Bora, “a.g.m.”, 187.

arasında bir süreklilik sağlanmış olur ve milli kimlik değişmez, sabit, ezeli ve ebedi bir niteliğe büründürülür.

Milliyetçi metinler çeşitli sebeplerle bir dönem geri kalmış bir ulusun bir yandan kendi kültürel kimliğini koruyarak kendisini modernleştirebileceğini savunur.³⁴² Bu nedenle cumhuriyetin kuruluş sürecinde Türklerin gerçek tarihi, gerçek kökeni, gerçek kimliği gibi sorulara verilen yanıtlar, cumhuriyet değerleriyle donatılır. Laiklik, hoşgörü, parlamentarizm, kadın-erkek eşitliği, sosyal adalet, hâkim devlet, halk ordusu gibi özellikler, ortak ve değişmez tarihte de görülecektir. Böylece cumhuriyetle birlikte gelen değerlerin Batı'dan alınmadığı, zaten Türk tarih ve yaşayışında var olduğu anlatılmış olur. Milliyetçi söylem, Türklere, özellikle genç kuşaklara kimi zaman üstünlük duygusuna çok yaklaşan güçlü bir ulusal kimlik ve ulusal övünç duygusu aşılır; ve bu da bir anlamda Avrupa'yı izleme ihtiyacını psikolojik olarak dengeler.³⁴³

“O, Ares’in Kılıcını Taşır”

Türk kimliğinin ve tarihinin cumhuriyet değerleriyle canlandırılmasında olduğu gibi, Türk milletinin tarihteki kahramanlarının, liderlerin de Mustafa Kemal Atatürk'ün kimliğiyle örtüştürüldüğü görülür. Orta Asya Türk devletlerinin Cengizhan, Alp Aslan, Mete, Attila gibi kahramanlarıyla, Köroğlu gibi zulme ve sömürüye baş kaldıran bir halk kahramanı figürü; Türk'ün tarih boyunca bünyesinden çıkardığı liderlerin niteliklerini, meziyetlerini açıklarken, Mustafa Kemal de bu meziyetlerin mirasçısı, sürekliliğini sağlayan yeni kahraman olarak çizilir. *Köroğlu*'nda, liderin en önemli özelliği Türk soyundan geliyor olmasıdır. Oyunun başında, oyun kişilerinin tanıtıldığı bölümde Şah Abbas'ın “Türk sülalesinden gelme İran Şahı” (s. 2) olduğu

³⁴² Chatterjee, *a.g.e.*, 71.

³⁴³ Zürcher, *a.g.e.*, 278.

ifade edilir. Ve Şah Abbas, elçisi aracılığıyla bütün ülkesinin, kendi soyundan gelen “aslı Türk olan o büyük kahramanın emrine amade” (s. 15) olduğunu iletir.

Köroğlu’nun da, “büyük Türk oğlu” (s. 16) ve “Türk evladı[dır]” (s. 36). olduğunun sıklıkla vurgulanması, kişiyi doğrudan kahramanlık ve milletine bağlılık vasıflarıyla kuşatır; böylece kişi milletin başına geçme ehliyetini ve milletin bağlılığını kazanır.³⁴⁴

Liderin bir diğer vasfı, savaşçılığdır. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünün nedenini askeri başarısızlıklar olarak gören milliyetçi söylem, milletin yeniden güç kazanmasının yolunu da öncelikle milletin ve liderinin kahraman, savaşçı doğasının vurgulanmasından geçtiğini düşünür. Bu nedenle doğal olanın yeniden canlandırılmasına, ortaya çıkarılmasına gerek vardır sadece. *Bozkurt* oyununda Türklerin hakanı şöyle anlatılır:

GENERAL: Tanımayan var mı, bilmeyen var mı onu!
Zaferlerden zafere koşturarak ordunu
Bir harika yarattı, sevindirdi yurdunu
Bütün acun öğrendi Türklerin BOZKURT’unu (s. 58 / H. Günel)³⁴⁵

Attila’da da liderin en önemli niteliklerinden birisidir ordulara hükmetme ve savaşçılık. “Biraz da Allah demek” (s. a-11) olan Attila, savaş tanrısı “Ares’in kılıcını taşır” (s. 9 / B. K. Çağlar)³⁴⁶

³⁴⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*’ta Attila’dan bu bağlamda söz açar: “Burada babasının büyük adam olmasıyla övünen Bizans İmparatoru Theodosius’a, babası ve anası Türk olan Attila’nın ‘ben de büyük ve asil bir milletin evladım’ dediğini hatırlatmadan geçemeyeceğim.” (494)

³⁴⁵ Oyunun sonlarına doğru “Yaşasın Türk ulusu, Milli şefim İNÖNÜ” (a-59) sloganı atılır. Oyunun sonunda “Samsun 1934” tarihi atılmış. Elimizdeki metin 1941 baskısı. Muhtemelen bu baskıda Orta Asya Türklerinin lideri Bozkurt’un yerine ikame edilen isim, gerekli güncellemeyle İnönü olarak belirtilmiş.

³⁴⁶ Türk Tarih Tezi’nin işlendiği oyunlar içinde en çok değinilen konulardan birisi Attila’nın Roma İmparatorluğuna karşı verdiği savaştır. 1930’larda tiyatrodaki olduğu gibi roman türünde de çokça Attila anlatısı oluşturulur. Bu anlatılardan çoğu Marcel Brion’un 1931 yılında yazdığı romanı kaynak olarak kullanır. Burada anlatılan konu, Attila’nın Bizans İmparatorluğuna gönderdiği elçinin, Bizanslılarla birlik olup Attila’ya komplo kurması, daha sonra pişman olup, planı Attila’ya açıklaması; Attila’nın da elçisini affedip, suikastçileri öldürmesidir. Naci Tanseli’nin *Attila*’sı da kapağında bu eserden faydalandığını not düşer. Bu eserlerden bir diğeri olan Peyami Safa’nın

Türk soyundan gelme söz konusu liderin en büyük ülküsü ve savaşlarının amacı, yeryüzündeki tüm Türkleri bir araya toplayarak milleti vatan toprağı üzerinde birleştirmek ve ulus birliğini sağlamaktır. *Attila*'da bir milletin üyelerinin başka milletlerin arasına karışmış olması ve onlar için çalışıyor olmaları kabul edilemez:

ATTİLA: İsterim ki el yerde tek bir ırktaş kalmasın
Sırasında düşmanlar bize yurttaş salmasın
Savaşlarda onları bize düşman yapmasın
Korksun bizden her ulus, tek bir Türk'ü almasın. (s.16 / N. Tanseli)

Bu nedenle Attila tüm Türkleri bir araya getirecek bir Hun Devleti kurmayı amaçlar. Tek devlet, tek millet, tek bayrak söylemidir bu: “ATTİLA: Asya'daki Hunlar da emrimde bulunacak, / Bir bayrağın altında bu Türkler toplanacak.” (s. 32 / N. Tanseli)³⁴⁷

Fakat Atatürk'ün bu konudaki görüşleri farklıdır. *Nutuk*'ta tüm Türkleri bir araya getirme ülküsü olan Panturkizm konusuna şöyle değinir:

Çeşitli milletleri ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu çeşitli unsurlardan oluşan kitleleri eşit haklar ve şartlar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasi görüştür. Fakat aldatıcıdır. Hatta hiçbir sınır tanımayarak dünyadaki bütün Türkleri bile bir devlet halinde birleştirmek, varılması imkânsız bir hedeftir. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylarla meydana koyduğu bir gerçektir. Panislamizm ve Panturanizm siyasetinin başarıya ulaştığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte tesadüf edilmemektedir. (...) istilacı olmak hevesleri konumuzun dışındadır. (...) Bizim kendisinde açıklık ve uygulama imkânı gördüğümüz siyasi ilke, milli siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların dimağlarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanlgı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.³⁴⁸

Ergenekon'un *Attila* adlı oyunda da milletin tüm bireylerinin bir araya gelme şartından ve bunu başarabilecek bir lider, baş ihtiyacından bahsedilir: Bir milleti “her

romanında Attila “Allahın Kamçısı” olarak tanımlanır (Belge, *a.g.e.*, 245). Oyundaysa daha mitolojik ve laik bir söylem oluşturulduğu görülüyor.

³⁴⁸ Atatürk, *Nutuk*, s. 299.

verde yaşatacak olan birliktir ancak” (s. 32) ve Attila da ulusun bu ihtiyacına cevap verecek olan liderdir:

COŞKUN: Sürünün en önünde nasıl bir kurt varsa
Bir ulus görmelidir önde emreden kolu
Yalnız bir hançer çizer gidilecek tek yolu
Dileğiyle ulusun çağlar kanı bu izde
Attila’da bulduk bu emreden başı biz de
Ulusun odur duyan bütün dileklerini (s. 23)

Dolayısıyla “ulusal gaye, birlik yolunda kor kesilen Türk Hakanı” (s. c-52) Attila, halkın halinden, dilinden anlayan, onun kuvvetinin ve kudretinin farkında, bir anlamda “milli sırı” vakıf, milletin ihtiyaç duyduğu bir liderdir. Milletten aldığı güç ve millete duyduğu inançla, tüm ulusu bir araya getirir: “COŞKUN: Her sınır ötesinde gözü kanlı düşman var / Attila böyle her yıl gezerek diyar diyar / Geniş yurda örüyor sağlam bir birlik ağı. (s. c-26)

Çizilen, daha önceki bölümlerde de bahsedilen, Kurtuluş Savaşı tablosu ve savaş sırasında sağlanan lider-millet bütünleşmesidir. Hunların başta Roma hükümrânlığı olmak üzere diğer tüm hükümrânlıklar altında yaşamaya itiraz edip, liderlerinin yönetimiyle kendi milli devletlerini kurmaları gibi; Türkler de Osmanlı idaresi altında “başkası için” hizmet vermekten ve yurdu işgal etme planları içindeki “gözü kanlı düşmanlardan”, liderleriyle birlik olarak kurtulmuşlardır. *Attila*’da birlik duygusu pekiştirilir; millet kendisini liderinde bulur, lideriyle tanımlar. Vatani ve lideri için canını fedaya hazırdır:

Sana, bize esir doğdu her millet
Emret yaşayalım, ölelim, emret! (...)
Varsın Avrupa’da kopsun kıyamet
Emret yaşayalım, ölelim emret! (s. a-15)

Savaşmak için liderinin emrini beklemektedir millet ve liderinin verdiği kararları, talimatları hiç sorgulamadan yerine getirecektir. Çünkü onun, milleti için en iyisini

bildiğinden şüphesi yoktur. Lider, gücünü ve kahramanlığını, taşıdığı kandan alır ve bu vurguyla lider figürü üzerinden bir kez daha milletin kahraman mizacı mitleştirilir. Celal Tuncer'in *Devrim Yolcuları*'nda savaşın "Attila, Cengiz ve Timur'un kanını taşıyan bizim gibi Türk evlatlarının kolları ile kazanılaca[ğı]" (s. 11) ifade edilir. Millet gücünü kahramanından, kahramansa milletinden alır. Lider ve millet, ortak ve ayrılamaz bir varoluş içinde bütünleşirler.

Liderin diğer vasıflarının çizilmesinde; *Köroğlu*'nda saraya başkaldıran bir kahraman, *Bozkurt*'ta "ulusta sultanlı[ğı] yok eden]" (s. 12 / H. Günal) *Mete*'de "hem sınırdaki hem içerdeki" (s. 57) düşmanları yenmek için çalışan bir hakan söz konusudur ki Mete atını ve karısını zapteden düşmana kendi şahsi meselelerinin ardından milleti sürüklememek için savaş açmamıştır; fakat millet "tam bir imanla bağlı olduğu" (s. 66) hakanı için savaşır ve destan yazar. *Özyurt*'ta şehrin imarı için kölesiyle birlikte omuz omuza çalışan bir han (s. 43), *Alp Aslan*'da "ordunun en önünde, erlerle yan yana savaşan" (s. 52) hakan vardır ve bu hakan, cepheye kazanılan zaferlerin ardından ülkenin imarına girer; çünkü farkındadır ki "kahramanlık ve bilgi, dünyayı fetheden iki tılsımdır" (s. 54)

Paralel bir okumayla açıkça görülüyor ki, Mustafa Kemal'in özellikleri Orta Asya Türk devletlerinin hakanlarını tanımlamada belirleyici oluyor. *Bozkurt*'ta Türkan ve Türkil, Türk tarihinden bahsederken, bu tarihi milletiyle birlikte Oğuzlar'ın, Cengiz Han'ın, Attila'nın ve tarihin görmediği büyük kahraman Gazi'nin yazdıklarını ifade eder. (s.118-119-102-121 / N. Tanseli) Mustafa Kemal'in de milletin asırlar boyunca beklediği baş olarak çizilmesi, milleti esaretten, başkası adına yaşamaktan, her yanı sarmış düşmanın işgalinden kurtararak özgürlüğüne kavuşturacak kişi olarak anlatılması, bunun için Anadolu'ya geçerek milli mücadelenin örgütlü yönetimini sağlaması, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının

ardından hızlı ve devrimci bir modernleşme ve reformlar sürecine başlaması bakımından; Cumhuriyet söyleminin lider figürüyle, Türklerin Orta Asya'daki köklerinin lider figürü arasında bir süreklilik sağlandığı görülür.

Metinler Neyi Söyler?

Oyunlarla ilgili biçimsel açıdan ilk dikkati çeken nokta, birçok esere önsöz yazılmış olmasıdır. *Köroğlu* oyununun başındaki not kısmında eserin, bünyesi itibariyle “kadın elemana ihtiyaç duymaması sebebiyle her sahnede kolaylıkla temsil edilebileceği” belirtildikten sonra, prolog kısmında Köroğlu ile ilgili muhtelif rivayetler içinden “en cazibi[nin] (s. 4) seçildiği ifade edilir. Bu cazibeyi sağlayan konu, daha önce de bahsettiğim gibi Köroğlu'nun saraya karşı halkın yanında verdiği savaş ile milli liderin milli mücadeledeki tavrının kolaylıkla örtüştürülebilmesidir. *Alp Aslan* oyununun önsözünde, II.Dünya Savaşı sonrasında yaşanan karmaşık ve çalkantılı dönemden, Türk'ün şanlı tarihinden feyz alarak, onu hatırlayarak çıkacağına düşünüldüğü belirtilir. *Kurtuluş*'un da önsözünde aynı vurguya rastlanır. 1932 yılında yazılan eserin 1950 yılındaki ikinci basımının önsözünde, “1919'da makus bir kaderin karşımıza çıkardığı işgal ve istilanın korkunç ve kara günleri[nin] yaşa[ndığı]”(s. 2) belirtilir ve Maraş'ın kurtuluşunun anlatılması, hatırlatılmasıyla bir anlamda bu defa yakın geçmiş, bir çıkış yolu ve özgüven tazeleme işlevi görür. II. Dünya Savaşı sırasında yazılan bir diğer oyun olan *Bozkurt*'ta, Orta Asya Türk Hakanı Bahadır Han'ın hikayesiyle “Bir Türk'ün sırası gelince neler yapmağa muktedir olduğunu” (s. 4 / H. Günal) gösterme amacı oyunun başındaki vaka açıklamasında belirtilir. *Akın* oyununun uzun önsözü Ankara Halkevi tarafından metne eklenmiştir. Bu önsözde, oyunun içeriği ve sahneleme teknikleri dolayısıyla

büyük bir yenilik olduğu belirtilirken, amaç şöyle açıklanır: “Halkevi, bu gençlere her zaman tekrarladığı şu direktifi verdi: Bu temsilde gençliğin gayeleri daima ileriye uzanan bir adım olsun.” (s. 5) Devamında *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının neredeyse aynı cümleleriyle Türklerin anayurdundan ve akınlarından söz edilir, oyunun konusu özetlenir. “Yüksek bir ideal eseri” (s. 10) olan oyunun konusu oluşturulurken, elde o zamana ait kati vesikalar olmadığı için Bizans müverrihi Periskos’un Attila’nın otağını ziyaret ettiği sırada verdiği malumatlardan, Hüseyin Namık Bey’in *Attila* isimindeki henüz basılmamış eserinden, 629 yılında Türkelini ziyaret eden Çin seyyahı Yuan-Şuang veyahut Hiven-Tsiang seyahatnamesinden, çeşitli Çin protokollerinden ve İbni Batuta’nın eserinin birinci cildinden faydalandığı belirtilir. Dekorlarda ve kostümlerde uydurulmuş bir tek motifin bulunmadığının altı çizilirken, makyaj konusunda “Garp memleketlerinde son zamanlarda teessüs eden bir şek[lin]” (s. 12) kullanıldığı söylenir.³⁴⁹ Aynı şekilde *Attila* oyununun başında da “çeşitli eserlerle Marcel Brion’un *Attila* adlı eserinden faydalanıl[dığı]” (s.1 / N. Tanseli) açıklanır. Söz konusu kaynak gösterme ihtiyacı, sahnelemenin hakikate uygunluğunun vurgulanması, okuyucuda gerçeklik hissi uyandırmak ve izleyiciyi/okuyucuyu tarihini, geçmişini öğrenmesi konusunda güdülemek amacına hizmet eder.

Oyunlarda hitap edilen kitle, öğrenci konumundadır. Münir Hayri’nin eseri *Bir Ülkü Yolu* adlı oyunda da metin içinde önerilen Öztürkçe kelimelerin dipnotlarda açıklamaları yer alır. Hitap edilen kitlenin, yeni dil ve tarih anlayışına eklemlenmesi bir arada sağlanabilecektir. Metinde çakırmak / kahkaha atmak, olçar / haber, yönter / hedef, gövez / gurur gibi çoktan unutulmuş sözcükler de vardır; erdem / meziyet,

³⁴⁹ Batılı sahneleme tekniklerine önem verildiği sık sık belirtilen yeni ve çağdaş tiyatro anlayışının yapı ve sahneleme unsurları metinlere kolaylıkla sinemez. Mesela sadece *Mete* oyununda oyunun ilk ve son sahnesinde yer alarak dramatik kurguya yardımcı olan “görünmeyen” (s. 8) bir koronun varlığına şahit olunur.

olay / ikbal, nesne / şey gibi bugün de kullanılan sözcükler de. *Attila* oyununda da okuyucunun öygüşme, ötkünç gibi kelimeleri bilmesi, en azından öğrenmesi beklenir. (s. 67 / M. K. Ergenekon)

Bilinmesi, en azından doğru yorumlanması gereken başka unsurlar da vardır oyunlarda. Sahne, söylemin pekiştirilmesi için gerekli simgelerle donatılır. Bayrak en sık kullanılan figür olarak gözüktür. Konusu Kurtuluş Savaşı sırasında Maraş kalesinden indirilen Türk bayrağının yeniden yerine asılması olan *Kurtuluş* oyununda bayrak, sadece bağımsızlığın ve milli haysiyetin simgesi olarak yer almaz; aynı zamanda sancak dini ve kutsal bir anlam da yüklenir: “AHMET: Galiba kaleye hücum edecekler... Camiden çıkanlar bayrakla o tarafa yöneldi. (...) Bu sancağın altında 7 adım yürüyen Tanrının cennetine herkesten yetmiş yıl evvel girmiş.” (s. 14) Camiden çıkanların indirilen bayrağı yeniden asmak amacıyla Türk bayrağıyla kaleye doğru yönelmeleri, tek bayrak altında herkesin birleştiğini göstermekle birlikte, Tanrının (Allah’ın değil) cennetinin kapısının da dini yükümlülükleri yerine getirmek, ibadet etmekle değil vatana millete sahip çıkmak, hizmet etmekle açıldığı vurgulanır. Dinin yerine ikame edilen millet ve Allah’a ibadetin yerini alan millete ibadettir. *Tarih Bizim*’de de Avnik Tekürü’ne karşı Oğuzların verdiği savaş ve Avnik kalesinin fethi ele alınır. Burada da savaş sonunda Avnik kalesinin burcuna Türk bayrağı dikilir, Oğuz Hanı Bahadır Han’ın oğlu Beyrek, bu sırada şehit olur. Bir önceki oyunda görüldüğü gibi dini ve milli duygular arasında bir önceleme değil, eşitleme söz konusudur bu defa. Milleti için canını feda eden, dini anlamda da kutsanır. *Devrim Yolcuları*’nda hasta haliyle milli mücadeye katılan Oben, savaşın kazanılmasından sonra ölür; oğlu Olcay ve karısı Yıldız, Oben’in üzerine Türk bayrağı örterler. Perde kapandıktan sonra “dışarıdan perdeli

boru ile, bulunmazsa keman ile matem havası çalın[ması] (s. 50) istenir. Şehitlik yeniden vurgulanır.

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru yaptıkları akınlarla Kemalizmin altı umdesini birleştiren altı ok simgesinin; *Bir Ülkü Yolu*'nda eş seçiminin bir ölçütü olarak kullanılması, Hakkı Günal'ın oyunu *Bozkurt*'ta uzunca bir askeri marş'a yer verilmesi, İbrahim Tarık Çakmak'ın yazdığı *Bozkurt* oyununda oyunun sonunda bir Atatürk büstü ya da büyükçe bir fotoğrafının kullanılması istenir. Oyunun sahne talimatlarından birisinde şöyle deniyor: “[Sahne: Atatürk'ün bir büstü veya büyük bir resmi bulunan küçük bir park veyahut bir salon...]” (s. 122) Böylece Atatürk imgesinin sadece kamusal alanı değil özel alanı da kuşatmasının ve Kemalizmin ideolojisinin aileden başlayarak edinilmesinin, öğrenilmesinin gerekliliği vurgulanmış olur.

Oyunlarda bazı abartılı ve mantığı zorlayıcı sahnelere rastlamak mümkün. Duygunun ve coşkunun akışına kapılan yazar, yer yer gerçekdışına doğru yol alabiliyor. *Attila*'da, Bizans'ın eline düşen bir esire, Attila'dan ne haber getirdiği sorulur; esir, başını eğer ve saçlarını dibinden kestiklerinde mesajı göreceklerini söyler. Saçları kökünden kazınan esirin başına “hafifçe dağlanmış olan” (s. 17) mesaj şöyledir:

Daha niçin saklanmak, daha neyi beklemek?
Kanıma kattığından başka zehrin var demek
Ellerin ruhu nazlı, kanı mavi, sabrı kıt
Haydi gel, haydi kıvrın, ne zehrin varsa akıt.
Haydi benim yılanım, haydi öz canım, karım!
Antuvan öyle öldü, şimdi sade ben varım.
Ey yaşayan Samsonun sürünen Dalılası!
Böyle saç maç kesmekle Türklerin Attilası,
Azminden, kudretinden kaybetmez zerresini!
Dinle elçilerimin aman vermez sesini:
Seni kardeşlerinden istemeye geldiler...
Amma Attila seni Romada görmek diler,
Roma Türkün olacak; Dünya senin ve benim,
Ben, seni maksadıma bayrak diye sevenim! (s.15 / M. K. Ergenekon)

Ulus-devletle vatandaşları arasındaki bağ sadece siyasi değildir elbette. Bu siyasi ilişkinin temeli daha çok bir ulus oluşturma; kültür, toprak, ekonomi, dil, din gibi toplumsal unsurları paylaşan bir topluluk olma düşüncesinin ifadesi olarak görülür. Ulus-devlet, vatandaşları arasında bir homojenleştirme programı uygulayabilmek için ortak bir kültür, bir simgeler dizisi ve değerler sistemi oluşturmaya çalışır. Bu yüzden ulusalcılık da, devlet iktidarı için kullanılan bir araç olur ve tek bir köken vurgusu ile ulusun ayırt edici ve ortak inançlarla özdeşleşebileceği bir atmosfer oluşturulur. Böylece siyasi iktidar, ulustan kaynaklı kurucu meşruiyet gücüyle insan üretme endüstrisinde her türlü kalite kontrol mekanizmasını elinde bulundurma yetkisini kazanır.³⁵⁰

Dolayısıyla ulus-devlet, aşamalı olarak kendisini sağlamlaştırır. Öncelikle, ulusa, diğer tüm uluslardan ve onların değerlerinden daha üstün olma durumu atfedilerek yeni bir ulusal kültür yaratılır. Daha sonra farklı olanların homojen toplum içinde dönüştürülmesi ve dışarıda kalanın potansiyel tehlike olarak tanımlanması söz konusu olur. Son olarak da dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı ulusal güvenlik teyakkuz hali sürekli korunur. Böylece sıkı bir toplumsal kontrol ve disiplin, kültürel korunma, siyasi ve ekonomik devlet müdahalesi ile statükonun korunması sağlanır.³⁵¹ Bu aşamada ulus-devlet, daha önce de bahsedildiği gibi ideoloji ile buluşur. İdeoloji bireyleri sınıflandırma ve görevlendirme, toplumsal hayatı tanımlama, siyasi iktidara bağlılığı öğretme, ulusal birlik ve beraberliği güçlendirici araçları üretme, toplumsal davranış kalıplarını ve ilişkileri düzenleme işlevi görür. Modern ulus-devlet, ulus ölçeğinde birlik ve

³⁵⁰ Ernst Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Sitem Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soyarak (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 137.

³⁵¹ Çetin, *a.g.e.*, 42.

bütünlüğün sağlanması için güçlü iktidar, düşmanlardan korunmak için güvenlik, geçmiş ve geleceğe bağlanmak için kutsallık, otoriteye bağlılık için doğaüstülük yasalarıyla kendini yeniden kurar. Bu kendisini yeniden kurma konusunda modernleştirici ulus-devletin belki de en önemli özelliği, topluma tüm noktalarıyla sirayet edebilme ve onu kontrol edebilme gücüne, bir başka deyişle bunun için gerekli olan kurumsal ve örgütsel ağa sahip olmasıdır.³⁵² Tiyatronun telkin imkânı ve gündelik hayatın içine, diline sızabilme gücü, bu süreçte iktidarın kullandığı en önemli propaganda ve denetim vasıtası olur.

³⁵² Çetin, *a.g.e.*, 43.

YEDİNCİ BÖLÜM

KÖY OYUNLARI

Kemalizmin dayandığı temel ilkelerden birisi olan halkçılık ve buna bağlı olarak geliştirilen köycülük hareketleri, 1930'ların başından itibaren Cumhuriyetin ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda yürüttüğü politikaların temelini oluşturur. Ülke modernleşmesinin ve ekonomik bağımsızlığın sağlanmasının köylerden başlayacağını düşünen Kemalist seçkinler, ivedilikle yürütülmesi gereken sanayileşme atılımları için özel teşebbüsün yetersiz kaldığını görünce, yönetim ve denetimi ele alarak harekete geçerler. Bu süreçte öncelikle köyün sorunları tespit edilir. Köyün imarının sağlanması ve tüm sorunların kaynağı olarak gösterilen köylünün eğitimsizliğinin giderilerek köylünün yetiştirilmesi, köy kalkınması projesinin iki ana hedefi olarak belirlenir. Bu sorunların çözümünde köylülerin ve şehirlilerin devlete topyekün destek vermesini sağlamak ve onları harekete geçirmek için köylü ile şehirli arasında var olan uçurumu kapatmak ve köylünün saf Türk ırkının değerlerini taşıdığını ileri sürerek köylüyü motive etmek amaçlanır.

Kemalizmin halkı sınıfsız, imtiyazsız, eşit bir kitle olarak tanımlamasına paralel olarak o zamana kadar yönetimler tarafından hep mağdur edilmiş, hakkı yenmiş, küçümsenmiş olan köylünün herkesle eşit hak, imkân ve fırsatlara sahip hale getirileceği belirtilir. Halkevleri ve Halkodalarının köycülük şubeleri; bu süreçte köy ve devlet arasındaki iletişimin sağlıklı olarak kurulması, köyün teşkilatlandırılması, köyün çocuk ve gençlerinin eğitimi, köylünün hurafelerden, eski ve verimsiz tarım

ve hayvancılık yöntemlerinden kurtararak bilimin ışığında yeniden yapılandırılması, köylünün sanattan spora birçok alanda kendisini geliştirmesi, meslek edinmesi, bütün bunlarla birlikte köylünün devletine karşı vazifelerinin de bilincine varması gibi konularda önemli rol oynarlar. Elbette ilerde görüleceği gibi Halkevlerinde sahnelenen tiyatro oyunları da söz konusu söylemi pekiştirmiş, bu söylemin çok daha kolay ve hızlı bir yolla yayılmasını sağlamıştır.

Bahsedilen konulardan hareketle bu bölümde öncelikle, dünyada ve Türkiye’de, halkçılığın ve köycülüğün politik bir yönelim olarak ortaya çıkmasına neden olan tarihsel gelişmelere kısaca değinilecek, ardından Kemalizmin halk tanımı, halkçılık ilkesinin Kemalizmin diğer ilkeleriyle özellikle milliyetçilik ve devletçilik ilkeleriyle bağlantıları, halkçılığın önemli bir kolu olarak görülen köycülük anlayışının unsurları ile köy kalkınması projesinin unsurları ve işleyişi ele alınacak. Son bölümde de söz konusu politikaların *Kurtuluş*³⁵³, *Eğitmen*³⁵⁴, *Ateş*³⁵⁵, *Işık*³⁵⁶, *Bir Gönül Masalı*³⁵⁷, *Atatürk’e İlk Kurban*³⁵⁸, *Atatürk Köyünde Uçak Günü*³⁵⁹, *İnkılap Yolu*³⁶⁰, *30 Ağustos*³⁶¹, *Karagöz Stepte*³⁶², *Uzun Mehmet*³⁶³, *Vatan ve Vazife*³⁶⁴ ile

³⁵³ Hüsamettin Şemsi, *Kurtuluş* (Bilecik: Bilecik Halkevi Basımevi, 1936)

³⁵⁴ Celal Sıtkı Gürler, *Eğitmen* (Ankara: Ulusal Matbaa, 1940)

³⁵⁵ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Ateş* (İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1939)

³⁵⁶ Kemal Uluser, *Işık* (Ankara: Ulusal Matbaa, 1941)

³⁵⁷ Yusuf Sururi Eruluç, *Bir Gönül Masalı* (İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi, 1937)

³⁵⁸ Hüsamettin Işın, *Atatürk’e İlk Kurban* (İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1935)

³⁵⁹ Vehbi Cem Askun, *Atatürk Köyünde Uçak Günü* (Ankara: Ulus Basımevi, 1936)

³⁶⁰ Halit Bedi, *İnkılap Yolu* (Balıkesir: Türk Dili Neşriyatı, 1934)

³⁶¹ Avni Candar, *30 Ağustos* (Ankara: Ulusal Matbaa, 1940)

³⁶² E. Lav, *Karagöz Step’te* (Ankara: Ankara Ulusal Matbaası, 1940)

³⁶³ Ahmet Naim, Celal Edip, *Uzun Mehmet* (Ankara: Ulus Basımevi, 1938)

³⁶⁴ Saim Kerim Kalkan, *Vatan ve Vazife* (Ankara: Ulus Basımevi, 1938)

*Değişen Adam*³⁶⁵ adlı on üç köy oyununda nasıl ele alındığı, bu oyunlarda nasıl bir köy ve köylü profili çizildiği, köy sorunlarının neler olarak belirlenip nasıl çözümler üretildiği, bunun için de nasıl bir söylem geliştirildiği gibi sorular irdelenecek.

Halkçılık ve Köycülüğün Gelişimi

19. yüzyılın en önemli sosyal ve tarihsel gelişimi sanayileşmeyken, 20. yüzyılın en çarpıcı toplumsal dönüşümü, dünya çapındaki sanayileşme atılımlarının da etkisiyle tarım ekonomilerinde yaşanan radikal gerileme ve buna bağlı olarak köylülüğün büyük ölçüde tasfiyesi olur. Aynı oranda olmasa da dünyanın birçok yerinde tarımsal yapıların çözülmesi kırsal nüfus üzerinde büyük baskı yaratır, bu da dünya çapında toplumsal, kültürel, ekonomik ve entelektüel etkilere yol açar. Sanayileşmenin getirdiği sonuçlara karşı eleştirel bir tutum takınmak, buna karşı köy hayatını ve onun değerlerini savunmak, bu dönemde ortaya çıkmış olmasa da güçlenmiş bir tepkidir. Bu nedenle iki dünya savaşı arası dönemde Avrupa’da kır hayatını öven eser ve söylemlerde büyük artış görülür. Kültürel ve ekonomik anlamda şehir hayatının yozluğu, anlamsızlığı ve dejenerasyonu üzerinde durulurken, köy hayatının saflığı, bozulmamışlığı ve erdemi anlatılır. Ulus devletlerin kurulması sürecinde de bu yaklaşım gelişir; belirli bir tip vatandaş ve homojen bir toplum yaratma çabaları içinde liberalizme ve kozmopolitizme karşı çıkılırken, köy ve köylülerin de yüceltilen kusursuz ve ideal değerlerin bütününe temsil ettiklerine inanılır.³⁶⁶

1930’lu yıllar, dünyanın birçok ülkesinde hem siyasi hem kurgusal sahada, köycü söylemlerin geliştiği bir dönemdir. Nazi Almanyası’nda köy ekonomisinin

³⁶⁵ Vedat Nedim Tör, *Değişen Adam* (Ankara: Ulusal Matbaa, 1941)

³⁶⁶ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 188.

erdemini vurgulanırken, kırsal toplumu tarımsal kooperasyonlarla yeniden örgütlemeye düşüncesi geliştirilir, köylü saf ve bozulmamış ırk olarak kabul edilir. Rus iktisatçı V.V. Chanayov 1921 yılında yazdığı bilimkurgu romanında klasik müzik konserine gitmek için uçaklarına binen köylüler tasvir ederek geleceğin refah dolu kırsal toplumunu ele alır.³⁶⁷ 1930’lu yıllar boyunca İngiliz sömürge planlarında küçük köylü zaman zaman milletin temeli olarak idealize edilir. Doğu Avrupa ve Balkanlarda iki dünya savaşı arasında birçok köycü parti kurulur; toprak reformları ile köylüler siyasi hayatta etkinlik kazanırlar.³⁶⁸

İktisaden az gelişmiş ülkelerde köycülük, daha çok kırsal yaşamın modernleştirilmesini ve köylü nüfusun siyasi iktidarlar için önemli bir kitle tabanı haline getirilmesini hedefler. Nüfuslarının büyük bölümünü köylülerin oluşturduğu ülkelerde köylüler, milliyetçi seçkinlerin reformlarının toplumsal tabanını da oluştururlar.³⁶⁹

Köylü Milletin Efendisidir

Halkçılık, Cumhuriyet döneminde üzerinde önemle durulan bir söylem olur. Kemalizmin dokuz umde ve altı okunda yeri olan halkçılık, CHP’nin de temel vasıflarından birisi olarak kabul edilir. Türkiye’de halkçılık CHP Yönetmeliği’nde şöyle tanımlanır: “Halk kavramı herhangi bir sınıfa özgü değildir. Hiçbir ayrıcalık iddiasında bulunmayan ve genellikle yasalar önünde kesin bir eşitlik kabul eden bütün bireyler halktandır. Halkçılar; hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir toplumun

³⁶⁷ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 153.

³⁶⁸ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 54

³⁶⁹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 55.

ayrıcalıklarını kabul etmeyen ve yasaları uygulamada kesin özgürlük ve bağımsızlık tanıyanlardır.”³⁷⁰

Zaman içinde halkçılığın tanımında ve algılanmasında bazı değişiklikler olsa da halkçılığın en temel özelliği, cumhuriyetçilikle ve hatta milliyetçilikle de örtüşen “hâkimiyeti milliye” kavramı olur. Böylece yeni rejimde siyasi iktidarın meşruiyet kaynağının halkta olduğu vurgulanırken, halk ve millet egemenliği kavramı da söylemsel düzeyde pekiştirilir.³⁷¹

Kemalist halkçılık anlayışının doruk noktasına ulaşması büyük ölçüde 1930’lu yıllarda olur. 1929 dünya krizi ve Serbest Fırka deneyiminin ardından, aydınlar ve yüksek devlet erkanı tarafından sıklıkla halkçı söyleme başvurulur. Özellikle Serbest Fırka deneyimi, iktidarın kitle tabanının ne kadar zayıf olduğunu ortaya koyar. Siyasi iktidar da bu tarihten sonra kitlelere ulaşma adına bir dizi yeni girişim başlatır. Halkevleri ve Köy Enstitülerinin kuruluşu bunlardan bazılarıdır. Halkevleri, yönetici seçkinlerin kitle tabanını genişletme amacıyla halkçı teorinin tartışıldığı, aydınların halka gitmesini kolaylaştıracak kurumlar olarak görülürler.³⁷²

Bu süreçte, Kemalist seçkinler modernleşme atılımlarının rotasını halk adına belirleme görevini üstlenirler. Böylece siyasi katılımın da alanının daraltılmış olması, halkın ve milletin soyut ve homojen bir yapı olarak görülmesine de neden olur. İktidar gücünün, halkın ihtiyaçlarını belirleme ve bunları sağlama konusunda karar ve yürütme mekanizmasını elinde bulundurması, oluşabilecek muhalefet odaklarının ister istemez halkın ve genel çıkarın düşmanı olarak konumlandırılmasına da neden olur. Böylece devletle halk arasında da herhangi bir aracı kurum, yapı ya da

³⁷⁰ Parla, *a.g.e.*, 212.

³⁷¹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 43.

³⁷² Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 48.

toplumsal oluşum gereksiz görülür. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ilkesiyle kastedilen sadece egemenliğin kaynağının ve meşruiyetinin yeniden tanımlanması olmaz; artık her türlü ara mekanizmaların gereksizliği de vurgulanır. Elbette böyle bir halk kavrayışının siyasal yapılanmaya da etkileri olur. Halk, kendi içinde tutarlı, bütünlüklü tek bir gövde olarak algılandığında, bu yapısal özelliğin siyasi alana yansımaları da tek parti modelini kaçınılmaz hale getirir.³⁷³

Kemalizmin halk tanımlaması romantik bir kavrayışın sonucudur. Halk kavramının idealleştirilmesi, halk ile seçkinler arasındaki açıklığın kapatılması hedefi ve Cumhuriyet içinde aydınların büyük başarıları, halktan alacakları esin ve g  le ulaşabilecekleri düşüncesi, halkçılığın bu romantik kavranışına dayanır. Türk ulusunun özelliklerine uygun bir ilerleme siyasetinin ortaya konabilmesi, yönetimde aydınların  nc  rolünün kabul edilmesi ve aydınların halka yönelip onlarla bütünleşmesinin bir gereklilik olarak görülmesiyle birlikte Kemalist halkçılığın ana temaları; ulusal egemenlik, aydınların toplumsal b t nleşmedeki  nc  rolü, halkın erdemi ve ulusal kalkınma konuları olmuştur. Böylece, ulusun özü ile Cumhuriyet arasında kurulan özdeşlik ve doğallaştırma sonucu halkçılık da milliyetçilikle kaynaşmaya başlar. Milliyetçilik tarihsel, etnik ve kültürel bir birliği işaret ederken, halkçılık da bu birliği toplumsal dokuda temellendirir. Egemenliğin meşru kaynağının hanedan ya da dinsel bir simgede olmadığı durumlarda, millete ve halka dayanan bir anlayış, haliyle tek ve bölünmez, içinde çatışmaların, farklılıkların olmadığı bir halk ve millet tanımına ihtiyaç duyar. Böylece Cumhuriyet ile gündeme gelen sınıfsız, kaynaşmış kitle söyleminin unsurları oluşur.

Romantik halk kavramının öngördüğü bir başka birlik ve kaynaşma düşüncesi, devlet, ulus, parti ve lider arasındaki birliğe işaret eder. Cumhuriyet

³⁷³ Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, cilt 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 280.

döneminin halkçılığı, halk egemenliğini türdeş, birleşmiş ve uyumlu toplum miti temelinde vurgular, ilerlemenin de toplumsal birlik ve uyumun sağlanması durumunda gerçekleşebileceği inancını geliştirir.³⁷⁴ Bu söylem içinde halk, birtakım temel ve saf değerlerin taşıyıcısı olarak romantikçe yüceltilir.

Halkçılık ve onun bir kolu olan köycülük, böyle bir ortamda; ve CHP'nin yeniden yapılanması, ekonomide devletçiliğe geçilmesi gibi yeni yönelimlerin ideolojik olarak da desteklenmesinin gerektiği bir ortamda doğar. Türkiye'de tek parti dönemi halkçılığının en önemli bileşenlerinden birisini köycülük teşkil eder. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte köy nüfusunun artmış olması, köylülerin, nüfusun yaklaşık yüzde sekseninin oluşturması nedeniyle yeni yönetim, hem nüfusun çoğunluğunu hem de en önemli üretici kesimi oluşturan köy için yeni politikalar geliştirmek zorunda kalır. 1930'larda köy yaşamına ilgi artar, köy-şehir ve halk-aydın çelişkisi, kırsalın dönüştürülmesi, sanayileşme ve sonuçları, kırsal üretimi artırma ve köylerde doğa ile savaş gibi konular yoğun olarak tartışılmaya başlanır. Bu dönemde birçok resmi söylemde kırsal bölgelerin gelişiminin rejimin en önemli görevi olduğu belirtilir. Rejimin propaganda organları olarak kurgulanan Halkevlerinin köycülüğe verdiği önem de oldukça fazladır. Halkevleri köycülük kollarının temel amacı, köylerin toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak kalkınmalarını sağlamak, şehirlilerle köylüler arasındaki saygı ve sevgiyi kurmak ve geliştirmek olarak belirlenir. Köycülük kolları üyeleri köylere giderek tiyatro gösterileri sunacak, köylüleri aydınlatacak konferans ve seminerler düzenleyecek, başarılı ve eğitilmiş köylüleri yetiştirecekti. Örnek olarak seçilen köylere diğer

³⁷⁴ Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 37.

köylerden geziler düzenlenecek, topyekün ve dayanışma içinde gelişen bir köy hayatı, köy kalkınması sağlanacaktı.³⁷⁵

Köy politikalarının geliştirildiği önemli merkezlerden Halkevlerinin köycülüğünde, ırk vurgusuna sıklıkla rastlanır. Köycü aydınlar da Türk dili ve ırkının üstünlüğü ifade eder, ırk kavramının biyolojik ve antropolojik araştırmalarla kanıtlamaya çalışırken, bir taraftan da başka ırklara ve kültürlerle karşı saygılı olma vurgusunu da sıklıkla tekrar ederler.³⁷⁶ Halkevleri, yayınlarıyla Türkiye’de köycü bir literatürün oluşmasını da sağlar. Ankara Halkevi dergisi *Ülkü*’de, öğrenci ve öğretmenlerin yaz tatillerinde köylere gitmelerinin devlet tarafından teşvik edilmesinin gerekliliği gibi konularda yazılan destek yazılarına rastlanır. Bununla birlikte köy ve köylünün tanımı, nitelikleri, şehir hayatı ve şehir hayatının yararları, tehlikeleri, sanayileşme süreci ve sonuçları vs. gibi konularda tartışmalar yürütülür.³⁷⁷

Köycülük söylemi, 1930’ların ortalarından itibaren yeniden yorumlanmaya başlandığında, Halkevleri köycülüğü diye tanımlanabilecek romantik ve ütöpik köycülük düşüncesi, yerini kurumsal bir yanı da olan devlet köycülüğüne bırakır. Bu süreçte devlet tarafından sanayileşmenin önemi vurgulanmaya başlanır, köy sorunu, ülkenin kırsal yapısının gerçekliğiyle ele alınmaya çalışılır. 1937’den itibaren, devlet destekli köycü söylem, köycülüğün birçok unsur ve fikirlerini kullanarak, toprak reformu tartışmaları ve Köy Enstitülerinin gündeme gelmesiyle doruk noktasına

³⁷⁵ Çeçen, *a.g.e.*, 193.

³⁷⁶ Mesela benzer bir köycü söylemi olan Alman “Blut und Boden” (kan ve toprak) ideolojisi ile karşılaştırıldığında, Türkiye’deki köycü düşüncelerin hiç de saldırgan olmadığını ve nispeten dışlayıcı bir söylemden uzak durduğunu söylemek mümkün. (Buna göre sadece saf Alman kanından olanların Alman topraklarında yaşama ve bu toprağı işleme hakkı vardı. Ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerine dağılarak vatan toprağından ayrı kalanlar da yeniden vatana katılmalıydı.) Bununla birlikte II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Türkiye’de de görülen aşırı ırkçı hareketlerin köycülük söylemlerini de bir süre etkilediğini belirtmek gerekiyor. (Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 87.)

³⁷⁷ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 55

ulaşır. Köycülük faaliyetlerinin ve söyleminin köyü ve köylüyü dönüştürmedeki başarısı tartışılabilir; fakat bu söylemin aydınları ve iktidar çevrelerini etkilediğini söylemek mümkün. Sonraları Köy Enstitülerinde yer alan aydınlar arasında da bu söylemin devam ettiği görülüyor.³⁷⁸

Erken Cumhuriyet döneminde köy ve köycülüğe ilişkin halkçı söylem ve uygulamalar içinde Köy Enstitülerinin ayrı bir önemi vardır. Köy Enstitüleri resmi olarak 1940'ta kurulmasına rağmen, köy, köycülük, köylülerin eğitimi gibi konularda 1930'lar boyunca yaşanan tartışmaların somutlaşmış hali olarak değerlendirilebilirler. CHP'nin Mayıs 1939'da toplanan beşinci kurultayı, kırsal kesim insanını eğitmek ve yetiştirmek için bazı popülist ve milliyetçi eğitim hamlelerini benimser. Temmuz 1939'da toplanan Birinci Milli Eğitim Şurası, köy enstitüleri ve öğretmen yetiştirme projesini başlatır. Köy eğitimci kurslarının başarısı, bunları tarım teknikleri, el işçiliği, çiçek yetiştirme gibi konuları da içeren çok programlı ve sürekli eğitim kurumlarına dönüştürme düşüncesini doğurur. Nisan 1940'ta bu doğrultuda Köy Enstitüleri kurulur.³⁷⁹ Bu kararın ardındaki temel amaç, Türk köylerindeki cehaleti ve geriliği acilen ortadan kaldırmaktır. Köy Enstitüleri Yönetmeliği bu kuruluşların genel amaçlarını şu şekilde belirtir:

Öğrenciler cumhuriyetçi ve milli duyguları tam olarak yetiştirileceklerdir. Enstitüden mezun olunca Köy öğretmenleri, milli ülkü ve maksatları köyde gerçekleştirmeye hizmet edeceklerdir ve Köy öğretmenleri muhtelif meslek ve zümrelerden teşekkül etmiş olan Türk milletini bir bütün olarak sayacak, onun kalkınmasında ilerlemesinde kültür adamı sıfatıyla çalışacaktır.³⁸⁰

³⁷⁸ Asım Karaömerlioğlu, "Köy Enstitüleri," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, cilt 2 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 286.

³⁷⁹ Ömer Faruk Gençkaya, *Eğitimin Başkenti Ankara* (Ankara: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 2008), 59.

³⁸⁰ Nevzad Ayas, *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim: Kuruluşlar ve Tarihçeler* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948), 338.

Köy Enstitülerinin kurulmasıyla köylülere Kemalizmin ilkelerinin öğretilmesi ve köyün ekonomik, kültürel kalkınmasının sağlanması amaçlanır. Genelde ilköğretim ve yetişkin eğitimi, köylülerin mesleki eğitimleri konusunda oldukça detaylı ve geniş kapsamlı çalışmalar yürütülür. Köyler için gerekli olan eğitim sistemi ve kadrosunun oluşumu için yoğun çabalar harcanır. Yaparak öğrenim ve köylülerin köylüler tarafından eğitilmesi gibi düşünceler, Köy Enstitülerinin çalışma prensiplerini oluşturur.³⁸¹ Köy Enstitüleri, köylülerin mümkün olduğunca kendi topraklarında kalmalarını ve kentlere göçü azaltmayı öngörür. Enstitüler aracılığıyla köylerin gerek iktisadi gerek sosyo-kültürel açıdan kendilerine yeten birimler olmaları sağlanacak, bu şekilde hızlı bir kentleşme sürecinin önü kesilebilecekti.³⁸²

Ana hatlarıyla süreç içinde Türkiye’de köycülüğün gelişimine bakıldığında, köycülüğün, hem bir modernleşme perspektifi hem de köyde bulunan milli muhafazakârlığı koruma kaygısı taşıdığı görülür.³⁸³ Ekonomik kalkınmanın köylerden başlayacağı inancı ve esas Türk olarak köylü imgesi, birçok ulusal söylemde olduğu gibi Kemalizmde de kendisine yer bulur; fakat Kemalistlerin enerjisi köylülerin sistem içindeki yerini köklü bir değişikliğe uğratmaktan çok ulusal kimlik simgelerinin yaratılmasına yönelir.³⁸⁴ Dolayısıyla Köycülük, Kemalizme paralel bir söylem oluşturur, büyük ölçüde ve çeşitli biçimlerde Kemalizme eklenir. Özellikle milliyetçi ve halkçı söylemlerle bütünlük oluşturduğu görülür.

³⁸¹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 88.

³⁸² Hamit Emrah Beriş, *Tek Parti Döneminde Devletçilik* (Ankara: Liberte Yayınları, 2009), 164.

³⁸³ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 55.

³⁸⁴ Kalaycıoğlu, Sarıbay, *a.g.e.*, 93.

Köy Oyunları

Köy oyunlarında Kemalist köycü söylemin propagandasına rastlamak mümkün.

Köylüyü Türk kimliğinin temeli olarak sunan oyunlar, özellikle 1930'ların başında devlet eliyle yürütülen; köylü şehirli bütünleşmesinin sağlanması, köyün cehaletten arındırılması, sanayileşmenin köyden başlaması gibi projeleri dile getirir. II. Dünya Savaşı arifesinde ve değişen dünya düzeni içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenli ve kuvvetli bir konum kazanabilmesi için ülke güvenliğinin sağlanması, hava kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve ekonomik anlamda tam bağımsızlığın sağlanması gibi konularda halkın üzerine düşen vazifelerin altı çizilir. Devletin uzun yıllardır ihmal edilen köylüye hak ettiği değer vermek, sorunlarını çözmek için attığı-atacağı adımlar belirtilerek, köylünün de devlete karşı görevlerini yerine getirmesi gerektiği hatırlatılır. Türk köylüsü, Türk milletinin öz niteliklerine sahip bir topluluk olarak tanımlanırken, söz konusu öz niteliklerden kaynaklanan fedakârlık, çalışkanlık, vatan sevgisi, birlik ve beraberlik gibi özelliklere uygun davranması beklenir.

Bu bölümde ele alınan oyunlar incelenirken, öncelikle Osmanlı dönemindeki köy ve köylü algısının nasıl anlatıldığına, buna karşın gerçek köylü tanımının ne olarak sunulduğuna değinilecek. Ardından Cumhuriyetin köylere ve köylüye bakışının hangi unsurlar üzerine kurulduğu, nasıl bir köy kalkınması planının çizildiği ele alınacak. Bu söylem üzerinden insanı, doğası, hayat şartları ve imkânlarıyla nasıl bir köy tablosu oluşturulduğuna, nasıl bir köy ütopyası kurulduğuna bakılacak.

“Lanet Sultanlara...Lanet Etrafındaki Kuklalara...”

Oyunlarda göze çarpan ilk konu, Osmanlı Devleti zamanında köy ve köylünün algılanışı ile köylülerin yaşadığı sıkıntıların altının çizilmesidir. Daha önce de

sıklıkla bahsedildiği gibi Cumhuriyet söyleminin ötekileştirdiği Osmanlı, köy politikaları söyleminin oluşturulmasında da kullanılır. Köy ve köylülerin koşullarının Cumhuriyetle birlikte nasıl bir değişim ve ilerleme içine girdiğini göstermek için, öncelikle Osmanlı dönemindeki sıkıntıların altı çizilir. Bu bağlamda Osmanlı, şehirleri köylere üstün tuttuğu için sert bir üslupla eleştirilir. Bu ayrımcılık, köycü söyleme göre, Osmanlı'nın milliyetçiliğe ve köycülüğe düşmanlığından kaynaklanır. Osmanlı döneminde ulusal kültürün yok edildiği ve köycü bilincin oluşmasının engellendiği düşünülür. Bu nedenle Osmanlı aydınlarının köy ve köylüler hakkında yazdıklarını da gösterdikleri ilgileri de basit ve samimiyetsiz bulurlar.³⁸⁵ Hüsamet Şemsi'nin *Kurtuluş* oyununda Osmanlı devrindeki köy profili çizilirken, Osmanlı'nın keyfi yönetimi, köyün geri kalmasına sebep olması ve köylüyü sömüren idaresi anlatılır: “Padişahların içersinde kardeş katili ve balıklara yem yerine para atacak kadar hatta sakallarına inci dizecek kadar katil ve maskaralar sayısızdır.” (s. 6) Böyle bir yönetim altında elbette köylünün büyük sıkıntıları olacaktır. Bu sıkıntıların en önemlisi vergilerdir. “Bir yıkım olan vergilerden usan[an]” (s. 6) ve “kendi mallarının hırsız olmak zorunda kal[an]” (*Atatürk Köyünde Uçak Günü*, s.9) köylülerin, bu “keyfi” uygulamadan belleri bükülmüştür. Ayrıca askerlik hizmeti de sadece köylünün sırtına yüklenmiştir. Celal Sıtkı Gürler'in yazdığı *Eğitmen*'deyse konuya şöyle değinilir: “İKİNCİ KÖYLÜ: (...) Ben Yemen'e bir gittimdi...Seksen ay...Seksen gün değil a bu...Seksen ay anamın ak sütü gibi burnumdan geldi. Böyle devletin böyle askerliği de başında kalsın dedik. Silah çattık. Aman ağalar, bana bir sopa çekiverdiler; bir sopa çekiverdiler budumun kaba etleri kemiklerime geçti gitti.” (s. 10)

³⁸⁵ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 69.

Köycü söyleme göre, Osmanlı toplum yapısında vergi ödemeyen, askere gitmeyen ve devlet karşısında ayrıcalıkları bulunan bazı sınıflar mevcuttu. Büyük çoğunluğu oluşturan halk ise; vergi ödeyen, askere giden ve imtiyazsız bir kitleydi. Cumhuriyetin halkçı söyleminin temeli; halkı, sınıfsız, imtiyazsız ve kanun önünde eşit bir konuma getirmektir. Bu nedenle köylünün Osmanlı döneminde maruz kaldığı haksızlıklar, köylünün Cumhuriyetle birlikte edindiği yeni konumunun anlaşılabilmesi amacıyla oyunlarda sıklıkla vurgulanacaktır. *Kurtuluş*'ta, Osmanlı'nın, vergi topladığı köylere eğitim, sağlık, güvenlik vs. gibi alanlarda hiçbir hizmet götürmediği, köylüsüyle ilgilenmediği anlatılır: "AHMET: (...) Biz köylülere köy mektepleri bile çok görüldü. Koca köyde bir tane okur yazar gösterebiliriz? Sarayın doymak bilmez karnı bize bilgi fırsatı değil kendi paramızla alınan kurşunları atmaktan başka ne yaptı?" (s. 8)

Okul olmadığı gibi hastane de yoktur köyde, hastanenin "bilgisi" de:

FATMA: Babam öldü mü?

ASKER: Ölmedi kızım. Onu hastaneye yolladık.

FATMA (Masumane bir tavırla) Hastane ne?

ASKER: Lanet Sultanlara, lanet etrafındaki kuklalara. Türk'ün öz kızına hastaneyi öğrenmeyi bile çok gören hükümdara lanet! (s. 18)

Osmanlı döneminde köyler, köylüler için güvenli yerler olmaktan da çoktan çıkmıştır. Yusuf Sururi Eruluç'un oyunu *Bir Gönül Masalı*'nda "Sırtlan" adlı bir "fermanlı paşa", (s. 15) köye korku salmakta, köylülerden haraç kesmekte, istediğini öldürüp, istediğini sürgüne gönderip istediği kızı kendine eş olarak almaktadır. Osmanlı'yı temsil eden bu paşaya köylü sonunda isyan eder: "TOSUN: Susmayacağım...İçimdekilerini söyleyeceğim... Sizler ve sizlere o fermanı veren, yurdun dört bucağına saldıran, hak tanımayan, insaf nedir bilmeyen, yakıp, yıkan, gözleri dönmüş bir sırtlan sürüsüsünüz." (s. 28)

Köyde hayatın kontrolü, saraydan fermanlı ağaların, paşaların elindedir ve bu koşullarda en sık vurgulanan konu adaletin yokluğudur. Sırtını saraya yaslamış ağalar, derebeyleri, eşkıyalar tarafından keyfi bir şekilde yönetilen köylerde düzen, kalmamıştır; üstelik bu kişilere karşı koymak da mümkün değildir. *Işık*'ta toprağına el koyan bir ağayı mahkemeye veren ihtiyar bir köylünün, seneler süren dava sonunda hakkını alamaması, nasıl perişan hale geldiğı, köyde ağa ve adamları tarafından gelen tehditlere nasıl tek başına dayanmak zorunda kaldığı anlatılır. Köylü, hak arama savaşında da yalnız bırakılmış, adalete olan inancı tükenmiştir. Ahmet Naim ve Celal Edip'in birlikte kaleme aldığı *Uzun Mehmet*'te, devletin temsilcisi olarak metinde yer alan Ereğli Mütesellimi "samur kürk, entari, belinde şal, başında beyaz ve işlemeli bir takke" (s. 7) ile tasvir edilir. Oyunun ilk sahnesinde mütesellim, elinde tüfeğıyle "köylü avlamaktadır": "MÜTESELLİM: Ulan kâhya...Türk'ü ibibiğinden nalladım...Gördün ya...(s. 8)" Bu söylemle, Türk ve köylü kimlikleri özdeşleştirilirken; Saray için köylünün değersizliğini olabilecek en uç örnekle anlatan bu sahneden sonra köylünün, nasıl bir eşkıyalık yönetimi içinde hayatta kalmaya çabaladığı gösterilir. "MÜTESELLİM: (...) Köylü kısmı padişahların, beylerin, ağaların kuludur...Kul tayifesiyle gönül eğlemezsek nedelim gayri..." (s. 8) .

Köylüyü padişahların, efendilerin kulu olarak gören anlayış, köylünün aklına, zekâsına, üretim gücüne, hayat koşullarına vs. önem vermez. Böylece köylü bu dönemde çok zor şartlar altında yaşamak zorunda bırakılarak hor ve küçük görülür. Vehbi Cem Aksun'un *Atatürk'e İlk Kurban* oyununda "Osmanlıcı" oğlu Ahmet ile "millici" oğlu Osman arasında kalan babanın hikayesi anlatılırken, sarayı temsil eden Ahmet, babasını, yani köylüleri, akıllarının ermediğı işlere karışmamaları konusunda uyarır:

BABA: Sarayında zevk ve sefasına dalan padişahın bu memleketi kurtaracağına kim inanır a...Oğul, biz yalnız bu vatani kanımızla, silahımızla değil, bir de üstelik, bildiğin halde söyleyemediğin imzalarımızla, tomar tomar, yazılan çizilen kağıtlarımızla katarak verdik...
AHMET: (Sözünü keserek) Sus...Senin böyle ince işlere aklın ermez...
BABA: Ermez öyle mi oğul...Hakkın var...köylü oluşumdan, potur giyişimden, kafamı beynimi parlatmadığımdan ötürü değil mi? Öyle olsun.
AHMET. (İstihza ile) Ne de iyi bildin... (s. 10)

Görülüyor ki oyunlarda çizilen tabloya göre Osmanlı döneminde saray için köylü, cahil ve hor görülen, sorunlarıyla ilgilenilmeyen, sorumsuz yöntemlerle idare edilen, hiçbir temel hizmetin verilmediği bir topluluktur; fakat buna karşın saray, ağır vergilerin ve zor şartlarda yaptırılan askerlik hizmetinin tüm yükünü köylünün sırtına yüklemiştir. Tek taraflı bir ilişki vardır burada. Saray, köylüyü “avlar”, feda eder; üstelik keyfi nedenlerle.

“Temiz Kan Türk İşte Böyle Olur...”: Saf Türk Köylü Kimliği

Kemalizmin köycü söylemi tam da bu köylü algısını yıkmak ve köylünün hak ettiği değeri görmesini sağlamak üzerine kurulu olacaktır. Bu amaçla köy ve köylü romantik bir kavrayışla tanımlanır; köylünün Türk milletinin özünü oluşturduğu belirtilerek onun üretim gücü, çalışkanlığı, bilime yatkınlığı, dürüstlüğü, cesareti, vatana bağlılıkları yüceltilir. 1930’larda birçok köycü, ulusal kültürün saf ve tamamen korunmuş olarak bulunduğu yerlerin köyler olduğunu vurgularlar. Ulusal kültürün özünün köylerde bulunduğu inancı, sadece Cumhuriyetin değil pek çok milliyetçi söylemin bir parçasıdır. *Atatürk Köyünde Bir Uçak Günü* oyununda Türk köylüsünün özellikleri uzunca bir listeyle sıralanır. Türk köylüsünün diğer oyunlarda hangi yönleriyle ele alındığına daha yakından bakmadan önce, söz konusu oyunda Türk köylüsünün özelliklerinin nasıl sıralandığını alıntılayalım:

ÖĞRETMEN: Köyümüz hakkında bilgiye karşı derin bir ilgi var. Ve ben bir gün onlara veya muhtara bana çocuk gönderin dememişim. Okul açılmış, derhal çocukla dolmuştur. (s. 12)
KAMUNBAY: Türk köylüsü, yoklukta varlık yaratandır. (...) Onu okşayın, ona yaklaşın ve sizin içten olduğunuzu anlasın, hemen sokulur. Diyebilirim ki

iyiliği seven, çalışanı onun kadar anlayanı yoktur. (...) Çünkü temizdir. Köylerin havası ne kadar temiz ve sağlamsa, köylülerin içi de o kadar lekesiz ve inançları diridir. (s. 13)
ÖĞRETMEN: Bu köyde gördüğüm üstünlüklerden birisi de yurt sevgisidir. (...) Onlar doğruyu söyler ve haktan ayrılmazlar. (s. 15)
KAMUNBAY: (...) Bilhassa Türkler, haksızlığa dayanamayan adamlardır. Acıya, zahmete, açlığa katlanır fakat haksızlığa dayanamaz (...) Ve bir de taşı mı hiçbir kuvvet onu öngeleyemez. Saltık önüne duranı sürükler, en çetin engelleri bir hamlede aşar. (s. 15-16)
KÖY DELİKANLISI: Atatürk köyünde, Atatürk’e yaraşan bir köy gençliği yetişiyor. Hem ülkücü ve diri bir gençlik (s. 21)

Köylünün erdemlerinin vurgulanması, beraberinde bir mekân olarak köyün de yüceltilmesini getirir. Toprak, aynı zamanda sürekliliğin bir sembolü olarak da anlam ifade edebilir ve böylece milli memleket ideolojisi ortaya çıkabilir. Böylece uzak tarihin vatani, bugünde bir öze, eski ve köklü geçmişe dönme arzusu yaratır. Eski ve köklü olan özün şehirde değil köyde konumlandırılması söz konusu olacaktır. Şehrin modern ve değişken yapısına karşılık kırsal romantikleştirilerek yüceltilir. Oluşumları modern romantizmin gelişimiyle paralel olan Avrupa milletleri, kırsal retoriğini geliştirir ve kırsalı milletin asıl ruhunun bozulmadan yer aldığı özü olarak tanımlar. Böylece köylüler ve çiftçiler de milletin ataları, öncüleri olarak tanımlanır.³⁸⁶ Köylünün bu faziletleri, Türk’ün öz kimliğinin taşıyıcıları olmalarından gelir. Şehirdekilere kıyasla bozulmamış, yozlaşmamış, asıl karakterlerinden uzaklaşmamış olan köylüler, Saray-Anadolu çatışmasının, şehirli-köylü çatışmasının ve aynı zamanda ümmet-millet çatışmasının da odağında yer alırlar. Millet bilincine sahip Anadolu köylüsünün üstünlüğü “kanından” gelir. *Kurtuluş*’ta, İzmir’in kurtuluşu sırasında cepheye giden ve dönüşü umutsuzca beklenen Ahmet için Mehmet Ağa şöyle der: “MEHMET AĞA: Ahmet gelir kızım korkma. Onun damarlarında atalarının bozulmamış kanı var. O Türk’tür. O saray sultanları gibi melez değildir.” (s. 12)

³⁸⁶ Edensor, *a.g.e.*, 40

Avni Candar'ın yazdığı *30 Ağustos* 'ta da Kurtuluş Savaşına zor şartlarda destek veren köylülerden bahsederken Kumandan, köylülerin kanından söz açar: “KUMANDAN: Ne temiz, ne saf yürekli, ne vatanperver insanlar...Temiz kan Türk işte böyle olur...” (s. 43)

Vatanperver köylüler, milli mücadeleye cephede ve cephe gerisinde yokluklar içinde destek vermiş, bir birlik oluşturarak liderlerinin önderliğinde bağımsızlığın kazanılmasında başrolü oynamışlardır. Oyunlarda köylünün savaşta yaptığı hizmetler, fedakârlıklar ve kahramanlıklar destanlaştırılır. Köylülerin hayranlık uyandıran en önemli yönü, Kurtuluş Savaşı sırasında cephede ve cephe gerisinde verdikleri mücadeledir. Yurt sevgisi ve millet bilinciyle köylüler, üzerlerine düşen görevi olağanüstü şartlarda yerine getirmeyi bilmişlerdir. Faruk Nafiz'in eseri *Ateş*'te tüm köylülerin, yaşlı, genç, çocuk, kadın, erkek, savaşta milli harekete verdikleri destek anlatılır. Kadınlar ve kızlar, cepheye cephe taşırlar.

HÜSEYİN: İhtiyarlar olmaz mı gençler olur da yeğit?
Cephaneyi ortaya koyup gidecekmişim,
Sebebini sorarsan: bine karşı tekmişim!
Yirmi gündür bu yükü...iyi baktın mı bana?
Hediye vermek için taşımadım yabana! (s. 23)

30 Ağustos'ta da aynı konuya yer verilir. Köyün erkekleri cepheye gitmek için hazırlanırken, kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, sakatlar herkes bu kabileye katılır; köy tamamen boşalır: “SATILMIŞ: E...Gari çekişmeyin...Kalmak isteyeneye güceniriz emme, gitmek isteyeniyi yolundan gomayız...Biz erkekli, dişili, gençli, ihtiyarlı bu öz Türk yurdunun koruyucularıyız...Hem de koruyacağız...Bize Türk derler...Yüreklerimizde yurt aşkı her şeyden üstündür, büyüktür.” (s. 10)

Savaşın kazanılmasından sonra köye gelen Kumandan, köylülerin vatan sevgisini şöyle açıklar:

KUMANDAN: (...) Onlar köyümüz derken, vatanımız diye inlerler.
Vatanlarını köylerinin mikyası içinde severler (...) Asırlarca evvel obam,

avulum, uruğum, ilim, yurdum derken nasıl bütün Asya'yı, Avrupa'nın dörtte üçünü kendisine ait görüyorsa, şimdi köyüm derken yine öyle geniş manasiyle düşünüyor ve bu güzel vatanı; Türk'ün yirmi bin yıllık vatanını, Anadolumuzu kastediyor. (...) O, köyüm dediği, memleketim dediği vatanı için her şeyini, varını, kanını, canını verir. (s. 44)

Son cümlede de vurgulandığı gibi vatan sevgisine eşlik eden en kuvvetli duygu, vatan uğruna ölme şerefine ulaşabilme arzusudur. 30 Ağustos'ta, vatan için savaşma, vatan için ölme, vatan için canını feda etme duygusu kutsallaştırılır:

SATILMIŞ: (...) Çocuklar ben hepinizin yaşlısıyım. Sizin babalarınız bile benden küçüktü..Onların hepsi bir başka muharebede öldü (...) Doğrusu vatan için ölmek ünü benden her zaman kaçtı...Ama ben de artık bu ama topraklara göğsümü siper ederken ölmek istiyorum. (s. 11)

Atatürk'e İlk Kurban oyununda, vatan için ölme, vatan için öldürmeyi de beraberinde getirir. Daha önce sıklıkla eşini, kızını, nişanlısını düşmana vermemek için öldüren erkeklere rastlamıştık. Çünkü ülkenin bekası için feda edilemeyecek değer yoktur. Bu eserde de baba, padişahçı oğlunu öldürerek, onu kurban ederek Kurtuluş Savaşı'na katkıda bulunur: "BABA: (...) Hadi...yolun açık ola...Bunları paşana ilet ve de ki...İhtiyar, ak sakallı baban...Senin ünlü savaşını kırmaya çalışan, öz oğlunu öldürerek sana katıldı ve ilk kurban olarak kardeşimi verdi..."(s. 16)

Saim Kerim Kalkan'ın yazdığı *Vatan ve Vazife* oyununda da düşmanın cephaneliğini havaya uçurarak hayatını kaybeden Erman'ın hikâyesi anlatılır. Erman, evleneceği günün akşamında özel bir görevle cepheye gönderileceğini öğrendiğinde, bu görevi düşünmeden kabul eder. Sonradan casus olduğu anlaşılabilecek (babası Türk, annesi ecnebi [s.18]) nişanlısı Nerime, bu koşullarda evlenmeyi reddedeceğini söylediğinde de Erman'ın kararı değişmez: "KOMUTAN: Mesleğin için hususi hayatına ait her şeyi hatta çok sevdiğin karını bile feda edeceğine eminim. / ERMAN: Vazifemden başka her şey benim için ikinci planda kalır komutanım." (s. 6)

Vatana karşı görevler söz konusu olduğunda bazen ailenin fedası gerekir, bazen canın fedası, bazen ölmek, bazen öldürmek. *Uzun Mehmet* adlı eserde Mehmet, bulduğu kömür kaynağını, halkı sömüren Ereğli Beyine ve adamlarına vermemek için direnir ve güvendiği Hacı Emmi'ye kömür yatağının yerini söyler. “UZUN MEHMET: Ben milletim yabancılara muhtaç olmasın, onlara etek dolusu paralar dökmesin diye geceyi gündüze kattım. (...) tam dört yıl savaştım” (s. 54) Milletine karşı vazifesini yerine getiren Uzun Mehmet aslında Beyin adamları tarafından oyuna getirilmiştir. Kömür yatağının yeri öğrenildikten sonra Uzun Mehmet zehirlenerek öldürülür. Fakat vatanın menfaati için bireylerin ölmesinin “zararı yoktur”:*“UZUN MEHMET (çarpınarak): Yurduma bir hazinenin anahtarını hediye ettim. Padişahınız...beni...böyle mükafatlandırdı...zararı yok...Uzun Mehmet ölür amma...Uzun Mehmetler...yaşar”* (s. 61)

Foucault, bireyin, ülke menfaati için üzerine düşen vazifeyi “seve seve” yerine getirme duygusunun kaynağının sanıldığı gibi bireyde değil iktidarda olduğunu söyler. İktidar, insanları kendi istediklerini yapmaya zorlamaktan ziyade, onları kendi istedikleri doğrultuda tehdit ve zorlama olmadan idare etmeye çalışır. Böylece insanlar bu uygulamalara isteksizce değil gönüllü olarak iştirak ettiklerini düşünürler ve böylece iktidarın amaçları üzerine halkın dikkati çekilmemiş olur.³⁸⁷ Peki iktidarın amacı nedir? Madem devlet kendi kendisinin ereğidir ve hükûmetlerin özel niyeti sadece devlet güçlerinin korunması değil aynı zamanda devletin sürekli olarak güçlendirilmesi ve geliştirilmesidir; o halde hükûmetlerin bireyler için kaygı duymaması gerekliliği açıktır. Veya hükûmet bireylerle, devletin gücünün artırılmasıyla ilgili oldukları ölçüde ilgilenmelidir. Ne yaptıkları, yaşamları, ölümleri, faaliyetleri, çalışmaları vb. konularda birey, sadece devletin gücünün artırılması için

³⁸⁷ John S. Ransom, *Foucault's Discipline* (Durham and London: Duke University Press, 1997), 29.

bir şey yapabildiği ölçüde devleti ilgilendirir. Devlet bireyinden yaşamasını, çalışmasını, üretmesini, üremesini bekler ama bazen de ölmesini.³⁸⁸

Oyunlarda karşılaşılan köylü de vatanına ve milletine bağlıdır; gerekirse onun için canını bile feda edecektir. Yeter ki köylü, canını tehlikeye atacağı nedene inansın, inandırılınsın. Eserlerde sıklıkla vurgulanan bir konu, köylüyü harekete getirecek temel unsurun inanç ve samimiyet duygusu olmasıdır.³⁸⁹ Halit Bedi'nin oyunu *İnkılap Yolu*'nda, köylünün vatanına olan bağlılığı, aynı inanç vurgusuyla birlikte verilir:

ERGÜN: Köylü...Ah bilsen Sevim ne iyi insandır o,
Kendini anlayana kul köle kurbandır o.
Sırasında bir melek, yerinde aslandır o,
Bazen çocuğa benzer, saflıktır, nisyandır o,
Yurduna göz koyana sanki kaplan kesilir.
Düşman hangileridir, dost nasıl olur, bilir (s. 29)

Vedat Nedim Tor'un yazdığı *Değişen Adam* 'da da köylü, kendisine samimiyetle yaklaşan ve güvенеbileceğini anladığı insanlara, yine canını bile verebilecek şekilde kuvvetli bir inançla bağlanır: "OKTAY: İnan ve sevgi, köylünün kilit vurmuş ağzını açan iki anahtar. (...) bir de aradaki buzlar çözülünce öyle bir dilleniyo, öyle şevke geliyor, öyle bir bağlanış bağlanıyor ki öl desen vallahi ölecek." (s. 79)

"Demek Köyü Bana Tercih Ediyorsun!"

Cumhuriyetin köy politikalarının gerçekleşebilmesi için en önemli konu, köylüyü harekete geçirecek motivasyonun ve köylünün devlete olan inancının sağlanabilmesidir. Köylünün hükûmetlere olan inançsızlığının, köy ile iktidar

³⁸⁸ Ransom, *a.g.e.*, 63.

³⁸⁹ Bağlı sınıfların rızasının örgütlenmesi üzerinden entelektüel ve moral liderliğin ele geçirilmesi Gramsci'nin hassasiyetle üzerinde durduğu bir meseledir. 1860'larda İtalyan Birliği'nin sağlanmasıyla sonuçlanacak Risorgimento hareketini Fransız Devrimi ile yapılan bir karşılaştırma üzerinden çözümleyen Gramsci, köylünün rızasını kazanmayı başarabilen Jakobenlerin bu türden bir liderliği ele geçirmiş olmasına karşın, İtalyan Birliği peşindeki Mazini ve Garibaldi'nin bu türden bir rızayı örgütleyememiş olduğunu ve dolayısıyla İtalya'nın, demokratik cumhuriyetle sonuçlanacak jakoben tarzı bir devrim fırsatını kaçırdığını iddia eder. (bknz. Antonio Gramsci, *Hapishane Mektupları*, çev. Atilla Tokatlı (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1966).

arasında var olan ayrılığın, uyuşmazlığın ve anlaşmazlığın nedeni değinildiği gibi, Osmanlı’da bulunur. Osmanlı ilgisini şehir üzerine kurmuş ve köyü ihmal etmiş, üstelik keyfi idareler, vergi, askerlik gibi ağır yükümlülüklerle köylüyü zor durumda bırakmıştır. Bu nedenle Kemalist söylem yüzyıllardan sonra ilk defa Cumhuriyetle birlikte şehirden köye doğru bir adım atarak köylüye barış çubuğu uzatır; kalkınmayı köyden başlatarak köyü modernleşme projesinin merkezine yerleştirir. Köylünün bu projeye gönüllü katılımını ve üzerine düşen görevleri yerine getirmesini sağlamak amacıyla köylü ile aynı dili konuşabilmenin ve onu ikna edebilmenin önemini vurgular. Önce ayrılığın varlığı kabul edilerek bu ayrılığın nedenleri üzerine düşünülecek, şehirlinin atacağı ilk adımla köylünün güveni kazanılacak ve kaynaşma sağlanacaktır. *Değişen Adam*’da da öncelikle köy ve şehrin kaynaşamamış yapısı “kabul edilir”:

LEYLA: (...) Köylüler bizi uğurlarken sanki bize “Ya...Sizin sevginiz işte bu kadarlık. Gelirsiniz, birkaç hastamıza bakarsınız. İlaç dağıtırsınız. Bir alay nasihat edersiniz. Ve gidersiniz.” demek ister gibi bakıyorlar.

OKTAY: Evet, bir türlü onlarla haşır neşir olamıyoruz. Zeytinyağı ile su gibi bir şey...Daima ayrı, daima ayrı...Fakat bu böyle devam edemez. Mutlaka bu iki kuvveti birbirinin içine sokmalı, birbirine kaynaştırmalı (s. 50-51)

Cumhuriyet dönemi köycülerinden Nusret Kemal, köy ve şehir arasındaki ayrılığın giderilmesi için öncelikle bu ayrılığın nedenlerinin doğru tespit edilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre köy ve şehrin arasındaki kopukluğun nedenlerinden birisi köylünün muhafazakârlığı diğeryse şehrin delişmenliğidir. Nusret Kemal köylünün muhafazakârlığının, bir milletin milli özelliklerinin korunmasını sağlaması bakımından faydalı olabileceğine inanır. Ne var ki söz konusu muhafazakârlık, cehalet ve taasubun ortadan kaldırılması sırasında sıkıntı yaratabilir. Fakat köy akliselim sahibidir ve doğru olan ona götürülür, anlatılırsa, bunu benimsemesi zor olmayacaktır. Doğruyu köye götürecek, köylüyle şehirli arasındaki uçurumu

kapatacak olansa şehirlidir. Çünkü köy bu uçurumu atlayacak kudrette değildir; bu nedenle uçurumun süratle kapanması için köy kültürel, sosyal ve ekonomik bakımdan teşkilatlandırılmalı ve yükseltilmelidir. Bu süreçte şehir, “efendisi olan köylüye karşı yapmakla mükellef olduğu büyük fakat mütevazı vazifeyi feragat ve dürüstlikle yapmaya çalışmalıdır”³⁹⁰ Bu nedenle oyunlarda da köylüyle samimi temasın önemi ve yüceliği vurgulanır. *İnkılap Yolu*’nda ilk olarak köyü bilmenin, köylüyü sevmenin gerekliliği anlatılır:

SEVİM: Kalbiniz yurt aşkıyla çarparsa köye akın
Ana, baba lafını bir kenara bırakın
Köylüdür bizim için hem ana hem baba (...)
Türk köyü bilmek gerek, köylüyü sevmek gerek
Bizim için o yoldan ancak yükselmek gerek
Her Türk kızı, Türk genci köye doğru gidecek
Bu inkılabın başı göklere yükselecek... (s. 19)

Değişen Adam’da köylü ile konuşmayı bilmenin, onun dilinden gerçekten, samimiyetle anlama çabasının önemine değinilir:

LEYLA: Her şeyden önce köylü ile konuşmağı öğreneceksin. Köyde, ilk öğrendiğimiz şey, köylü ile konuşmasını bilmediğimiz oldu.
SEDAT: Köylüler bizim dilimizi anlamıyorlar mı?
OKTAY: Anlıyorlar, anlıyorlar...Yalnız, biz kitaptan öğrendiğimiz yahut kendi çok beğendiğimiz aklımızla, mantığımızla uydurduğumuz birtakım kitabı ve havai hikmetleri köylüye söyleyerek bir iş becerdiğimizi sanıyorduk.
ENGİN: Köylü de bizi derin bir sükût içinde dinledikçe, sözlerimizin bıraktığı tesire hayran kalıyorduk.
LEYLA: Halbuki o bizi meğer terbiyesinden dinlermiş.
ENGİN: Evet, terbiyeyi de köylüden öğrenmemiz lazım geldi... (s. 73-74)

Aydının söylemlerinde, köye ve köylüye karşı yaratılan “yanlış algının” yerini, köylünün hakiki erdemleri alırken, şehir ve köy arasındaki uzaklık ve birbirini anlayamama sorununun çözümü için atılacak bir başka somut ve önemli adım, söylemin eyleme dönüşmesi, tasarıların hayata geçirilmesi olacaktır. Köyle ilgili şehirden atılan nutukların, pratikte de çözümler üretmesi beklenmektedir artık:

³⁹⁰ Nusret Kemal Köymen, *Köycülük Esasları* (Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi, 1934), 30-31.

LEYLA: (...) Bir ideali kafada düşünmek, onun hayaliyle heyecanlanmak başka, onun uğrunda didinmek, çalışmak ve en nihayet onu başarmak, gerçekleştirmek başka...Biz, davanın daha bu safhasındayız.
OKTAY: Yani söz safhasında (s. 41)

Söz safhasından eylem safhasına geçebilmek için kişinin hayata bakışını, saadet anlayışını değiştirmesi, kendi benliğini, -yine- milletin benliğinde eritmesi gerekir:
“OKTAY: (...) Bugün bize zevk veren şeylerin ne kadar mânasız şeyler olduğunu anladığımız gün, saadet ölçümüzü cemiyete faydalı olabilmemiz derecesinde ayarladığımız gün kendi kendimizle alay edeceğiz.” (s. 45-46)

Şehirli gençler, aydınlar, içlerindeki “benlik ifritinin kölesi olmaktan kurtul[arak]” (s. 50) işe başlayacak, köye ve köylüye dönüp, kendi saadetini değil toplumun menfaatlerini düşünerek, kendisini köyünün ve vatanının kalkınması için üzerine düşen vazifeye adadığında istenen kaynaşma sağlanabilecektir. Bu nedenle de şehirli, üzerine düşen bu görevi yerine getirmek, köylüye faydalı olmak, onu kalkındırmak için, yine, ant içer:

OKTAY: Öyleyse köyde köy için ölmeğe karar verenler: El ele tutuşalım, halkamızı kuralım. (Hepsi el ele verirler ve bir halka teşkil ederler)
OKTAY: Köyde köy için ölmeğe ant içiyoruz.
HEPSİ: Ant içiyoruz. (s. 53)

“Ölme” söylemi, köye öğretmenlik, doktorluk vs. yapmak için gidecek olanların da diline yerleşir. Vatanın kurtuluşu için cephede ölmeye ant içilirken bu defa vatanın kalkınması için oluşturulan seferberlik ortamına kendilerini adadıklarını, yine ölüm andıyla ifade ederler. Yerine getirilmesi gereken bu büyük ve güç vazife için mümkün olduğunca çok sayıda gönüllü şehirlilere, Nusret Kemal’in deyiimiyle “halk rehberlerine” ihtiyaç vardır:

Yüzde doksanı medeniyetten uzak on dört, belki on yedi milyon vatandaşımız var, sekiz yüz bin kilometre murabbına yakın bir sahada kırk bir bin köye dağılmış; ve bu vatandaşları nurlandırmak için nurlarından verebilecek feragatli vatandaş belki kırk bini bulmaz. Bulduğunu farz etsek, halk rehberliği

edecek her vatandaşa bir köy, yirmi kilometre murabbı saha, dört yüz vatandaş düşer. Eğer bu memleketi yaşatacak ve yükseltecek isek birleşmemiz ve elbirliği ile çalışmamız lazım. (...) büyük bir ülkü etrafında feragatle toplanan, içlerinde ülkü aşkından başka hırs olmayan bugün kırk bin, yarın dört yüz bin ateşli genç bütün engelleri temizlenerek önlerine açılmış hazır bekleyen faaliyet sahasında neler yapmaz.³⁹¹

Gerekli birlik ve kaynaşma sağlandıktan sonra köy kalkınmasında atılacak ilk adım, köylünün eğitimi olacaktır. Köycü ideologlar, Türkiye'nin kırsal yapısının dönüşümü için eğitimin en önemli etken olduğunu düşünürler. Çünkü köylerde ekonomik ve kültürel geri kalmışlığın nedeni, toplumsal yapı ve ilişkilerdeki sorunlardan çok, eğitimin yetersizliğidir. Köycüler, köyün ekonomik, kültürel, sınıfsal sorunları üzerinde düşünmeyip, köylülerin cehalet ve doğa koşullarının zorlukları üzerinde dururlar; bu nedenle de temel çözümün köylülerin eğitimi olduğunu düşünürler. Köye giderek köyün aydınlatılmasını sağlamaksa, gençliğin, öğretmenlerin vazifesidir. Oyunlarda sıklıkla şehirdeki lüks ve rahat hayatını, ya da bazen hasta annesini, genellikle güzel nişanlısını bırakıp köye giden, orada karşılaştığı zorluklara rağmen köylüyle el ele köyün ve köylünün yükselmesini sağlayan öğretmenlerin hikâyesi anlatılır. "Memleketin efendisi köylüdür" notuyla başlayan *İnkılap Yolu*'nun önsözünde Türk gencinin köy kalkınması için öğretmenlikle vazifelendirilmesine değinilir: "Her köy bir şehir, her köylü, şehirli olmalıdır. Bence bunu yapacak insan muallimdir. Mesleğini benimseyen, vazifesinden başka bir şey bilmeyen, ona inanan genç bir muallimin elinde her köy bir cennet, her köylü çelik göğüslü bir inkılap bekçisidir..."(s. 7)

Oyunda da köylünün aydınlatılması gerekliliğinin ve Türk öğretmenin taşıması gereken vazife bilincinin altı çizilir:

ERGÜN: Sevim, binlerce öksüz, binlerce çıplak ve aç
Mektebe koşuyor, bir şey öğreysin diye
O kadar genç, ihtiyar bakınıyor geriye

³⁹¹ Nusret Kemal Köymen, *Halkçılık ve Köycülük*, (Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi, 1934), 16.

Muallime bakıyor, düşün bunca zavallı
Türk genci bu gözlere yabancı olmamalı (s. 25)

Kemal Uluser'in yazdığı *Işık*'ta nişanlısı ile öğretmenlik vazifesi arasında kalan muallimin tercihi anlatılır. Vazife ve aşk arasında yapılan tercih, ideal ve nefis arasında yapılmaktadır aynı zamanda:

MUALLA: Demek köyü bana tercih ediyorsun?
MUALLİM: (Hareketsiz, sabit) Evet!
MUALLA: (İzzeti nefsi kırılmış) Benim sevgimden daha üstün tutuyorsun, bu pis, bu çamur yeri...
MUALLİM: (Aynı tavır) Evet, çünkü bu benim idealim (s. 25)

Eğitimin ve öğretmenlerin bu derece önemsenmesi, köylerde yaşanan sorunların nedeninin cehalet olarak görülmesinden kaynaklanır. Bu nedenle köyün kalkınmasının ilk şartı cehaleti gidermektir. Kalkınma köyden başlayacaktır ve köyün aydınlanması, ulusun yükselmesi anlamına gelecektir. *30 Ağustos*'ta bu konuya değinilir: "KUMANDAN: (...) Ona iş, hayat, fikir serbestisi verildiği, cehaletten kurtarıldığı anda; dünyanın en müterakki ve kudretli milleti bu asil Türk ulusu olur...Ve eminim olacaktır da." (s. 44) *Eğitmen*'de köylünün muhafazakârlığı, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları, kavgaları, eski alışkanlıklara, inançlara bağlılıklarının nedeni de aynıdır:

DOKTOR (Muhtara): Bu ölümler bu köyde acaba neden böyle çok oluyor?
MUHTAR: Köydeki ikilikten.
DOKTOR. (Başını kaldırarak) Değil!
MUHTAR: Öteki tarafın ayak diremesinden
DOKTOR: O da değil.
MUHTAR. Ya neden oluyor doktor bey?
DOKTOR. Bu köyde mektep var mı?
MUHTAR: Yok...
DOKTOR: Hoca var mı?
MUHTAR: Yok...
DOKTOR: İşte bütün bu ölümlerin sebebi mektepsizliktir. Mektepsizlik hepinizi cahil bırakmış. (...) Sizi asıl öldüren sadece muallimsizliktir. Mektepsizliktir. (s. 13)

Eğitim kalkınma programı, öncelikle şehirden giden öğretmenlerin köye gönderilmesi, burada devlet desteğiyle gerekli yapılanmanın kurulması ve ardından köyden yetişmiş eğitimli köylülerin bulundukları yerde kalarak eğitim sorumluluğunu üstlenmesi şeklinde kurulur:

MÜDDEİ UMUMİ: (...) Bakın, köylüyü uyandırmak için ve köylerin yükselmesini kolaylaştırmak için eğitim kursları açıldı. O kurslara açığöz, becerikli, askerliğini yapmış köy delikanlılarını topladılar. Onlara, köylüye lazım olacak her şeyi öğretiyorlar. Kursları bitirenleri köylerine yollayacaklar. Onlar da öğrendiklerini köylülere belletecekler. (s. 16)

Sistem bu tür bir döngü üzerinde işlerken, toplumsal dönüşüm için anahtar olarak görülen eğitim konusunda köylü ve şehirlinin eğitimi meselesi birbirinden ayrılır. Her şeyden önce köylüler şehirlerde değil köylerde eğitim görmelidir. Köye dönük eğitim sistemi köyün gereksinimleri üzerine kurulmalıdır. Köydeki eğitimin esasen mesleki eğitim niteliği taşıması gerekliliği vurgulanır. Başarılı bir eğitim reformunun gerçekleşmesinde farklı bir köy öğretmenleri kuşağının ortaya çıkmasının önemine inanılır. Öğretmenler, mutlaka köylüler arasından devşirilmelidir. Çünkü şehir kökenli öğretmenler ilk fırsatta şehre geri dönme eğiliminde bulunabilirler. Onların köy hayatının çetin koşullarına karşı da pek dayanıklı ve istekli olmadıkları düşünülür.³⁹² Sadece öğretmen yetiştirilmesi konusunda değil, her türlü sahada gerçekleştirilen eğitim programları da bu sistemle yürür:

EĞİTMEN: Efendim. Köyün her sahada istidat gösteren gençleri var. Bunları ayırdım. Şehirdeki Halkevi'yle anlaştım. Bu gençleri senenin muayyen zamanlarında şehre gönderdim. Altı çocuk marangozun yanında, üçü demircinin, dördü arabacının, dördü kiremitçinin, ikisi nalbantın yanında bedava çalıştılar. Halkevi de bunları kontrol etti. Bu iş böylece üç sene sürdü. (...) Sanatı adamakıllı öğrendiler. Şimdi evimizi kendimiz yapıyoruz. (...) Şehirde sanat öğrenenler mektebin alt kısmındaki dükkanlarda çalışırlar. Her biri, bir yıl içinde on çocuğu yetiştirmeye mecburdur. Bu surette köyün iş bilen adamını çoğaltıyoruz (s. 25)

³⁹² Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 76.

Köycülükten amaçlanan, genel anlamıyla köylülerin köylerinde kalması, böylece proleterleşmelerinin önlenmesi, yerel eğitim ile hem ekonomik hem de kültürel anlamda kırsalın dönüştürülmesidir.³⁹³ *Atatürk Köyünde Bir Uçak Günü*'nde, şehirden gelen ve “ben köylüyü yükseltmek istiyorum. Hayatımı onların yoluna koydum. Ödevimi orda başlatıp, orda bitireceğim” (s. 13) diyen bir öğretmen ile başlayan eğitim hareketinin içinde, köyde doğup büyüyen, ilk eğitimini köyde alan, daha sonra uçak subayı olan ve köylülerinin birleşerek köye uçak almalarına yardım eden bir uçak subayı da anlatılır. Bu “geri dönüş”, bir vefa örneği ve ödev bilinciyle birlikte aktarılır.

Köy Ütopyası

Köylülerin olanaklarını birleştirerek köylerine uçak almaları gibi konuları işleyen oyunlar, köy hayatı ve köylünün nitelikleri üzerinden bir ütopya sunar. Öncelikle romantik ve pastoral bir tabloyla betimlenen köyün kalkınması, aydınlatılması, cehaletten kurtarılması için köylü ve şehirli arasında başlayan kaynaşma, daha sonra devlet denetiminde ve yönetiminde geliştirilen bir dayanışma ruhuyla güçlenir; bu yolla yürütülen köy kalkınması projesi sanattan sanayiye, eğitimden üretime kadar pek çok alanda gerçekleştirilir. Eserlerde köy öncelikle verimli toprakları, sağlıklı hayvanları, bereketli suları, ağaçları, temiz havası ile cennetten bir köşe olarak tanımlanır. *Bir Gönül Masalı*'nda köy “ADSIZ: Vaktile bir köy vardı...Burası şirin, çok temiz, güzel bir köydü...”(s. 8) sözleriyle tanıtılırken, *Eğitmen*'de köyün doğal güzellikleri şöyle anlatılır: “MUHTAR: Bizim köyün havasıyla suyuna diyecek yoktur. Köyün hemen dışında bir sırt görünüyor ya...İşte o sırttan çam ormanı başlar. Tam sekiz saat sürer. Suyumuzu aha o ormandan getiririz. Hani şimdi bir bardak o sudan iç, yarım saat sonra bir daha yemek istersin...”(s. 6)

³⁹³ Karaömerlioğlu, a.g.e., 48.

Doğal güzellikleri anlatılan ve içinde kötü, hasta, sakat, bereketsiz hiçbir öge taşımayan Anadolu'da; doğal kaynakların, köyün ve ülkenin zenginleşmesi amacıyla doğru kullanımı için gerekli sanayileşme hamlelerinin gerçekleştirilmesi şarttır.

Nusret Kemal, Japonya ve Meksika'daki köycülük çalışmalarından örnekler verirken; "Japonya'nın dünya ticaretinde en ileri sanayi memleketleriyle rekabet edebilmesinin mühim amillerinden birisinin" sanayinin köklerinin köylerde, bilhassa sahil köylerinde bulunması olduğunu işaret eder. Meksika'da da köycülük çalışmaları içinde özellikle köy sanayine büyük önem verildiğini vurgular.³⁹⁴

*Karagöz Stepte*³⁹⁵ oyununda da Anadolu'daki sanayileşme atılımı etraflıca gösterilir. Uçakla Anadolu üzerinde yapılan bir gezinti sırasında, her bölgede yapılan kalkınma hareketi tek tek gösterilir. Ülke ekonomisini canlandırıp, yurda para akışını artıran İzmir Fuarı, Kayseri ve Nazilli'deki dokuma fabrikaları, Karabük'teki Demir Çelik fabrikası "yabancılarla muhtaç olmadan" (s. 44) yerli sanayinin kuruluş adımları olarak anlatılır. Yabancılarla muhtaç olunmadan bağımsız bir ekonominin kurulması, bu dönemin öncelikli meselesidir. Yeni Türk Devleti'nin amacı siyasi bağımsızlığın yanında iktisadi bağımsızlığı da elde etmektir. Yönetici kadro, iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlığın elde edilemeyeceği görüşündedir. Bu nedenle hızlı bir şekilde iktisadi bağımsızlığı temin edici yollara başvurulur. "Milli iktisatın", iktisadi bağımsızlığın, iktisadi gelişmeyle sağlandığı görülür ve iktisadi gelişme de sanayileşme ile özdeşleştirilir. Söz konusu sanayileşme planları çerçevesinde artık Anadolu'da bir kalkınma hareketi gerçekleşmekte, barajlar yapılmakta, köylüler topraklandırılmaktadır. *Karagöz Stepte* adlı oyunda da vurgulandığı gibi, bundan sonra da kısa süre içinde büyük elektrik santralleri kurulacak, hava yollarıyla bütün

³⁹⁴ Nusret Kemal Köymen, *Köycülük Esasları*, 24.

³⁹⁵ Bu dönemde Karagöz ve Hacivat, Nasrettin Hoca, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi geleneksel anlatılardan, aynı biçim fakat dönemin söylemine uygun bir içerikle, rejimin istediklerini halka aktarmada yararlanılır.

köy ve kasabalar birbirine bağlanacak, Köy Enstitüleri ile okur yazarlık oranı yüzde yüzü bulacak, radyo, tiyatro, opera, konservatuvar eğitimi verilecek, kurulacak bakım yurtları ile kimsesiz çocuklar devlet himayesinde korunacak, çocuklu ailelere de muntazam olarak devlet yardımı yapılacaktır. (s. 49-50) Zaten oyunda her türlü yardımın “devlet eliyle ve devlete yapıl[ması]” (s. 22) gerekliliği sıklıkla vurgulanır. Bilindiği gibi 1923-1932 döneminde özel teşebbüse dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiş; özel teşebbüsün dinamizmi sayesinde sanayileşmenin ve buna bağlı olarak kalkınmanın gerçekleşeceği beklenmişti. Fakat uygulama sonunda tatmin edici sonuçlar alınamamış, elde edilen başarılar yönetici kadronun beklentilerinin gerisinde kalmıştı. Halkın ekonomik durumu süratli bir şekilde iyileştirilmedikçe hukuki ve siyasal reformların yerleşmesine imkân olmadığı görülür. Atatürk 1930’ları “halk devri”, halk devrini de “iktisat devri” olarak tanımlıyor³⁹⁶, ülkenin ekonomik kalkınmasıyla köy kalkınması arasındaki sıkı bağlantıyı vurguluyordu. Nitekim Atatürk, çıktığı Anadolu gezisinde hükûmete duyulan hoşnutsuzluğun temelinde iktisadi sorunların yattığını tespit eder. Bu nedenle, hızlı bir iktisadi kalkınma zorunluluğunu adeta bir devrim prensibi olarak benimser. Fakat bu zorunluluğun çözümü olan hızlı sanayileşmenin özel teşebbüs tarafından gerçekleştirilemeyeceği görülmüştü. Bu zorunlu sanayileşme olgusu, devleti iktisadi alanda faaliyette bulunmaya zorlar. Ekonomik anlamda güçsüz ve geri kalmış bölgelerde sanayi kuruluşları tesis ederek bu bölgeleri kalkındırmak ancak devlet eliyle gerçekleştirilebilecektir. Bu yolla Kemalist düşünce, ülkede kalkınma ve refahı sağlamada denetimi elinde bulundurarak coğrafi denge ve sosyal adaleti de sağlayabileceğini düşünür.³⁹⁷

³⁹⁶ İsmail Arar, *Atatürk’ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi* (İstanbul: Baha Matbaası, 1963), 17.

³⁹⁷ Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik* (Ankara: Olgaç Matbaası, 1982), 92.

Kalkınmanın koşulu; devlet desteği ve idaresinde hem kendi içlerinde hem devletle (zaman zaman devletin temsilcisi durumundaki şehirden gelen doktor, öğretmen, mühendis vs. ile, zaman zaman da vali, kumandan, bakan gibi kişilerle) elbirliği yapan köylünün bilginin rehberliğinde olanca kuvvetiyle çalışmasıdır. Devletin gözetiminde geliştirilen bir dayanışma ve seferberlik halidir sözkonusu olan. *Değişen Adam*'da bu olguya rastlanır. Köye giden gençler, köyün birçok sahada gelişmesine, kalkınmasına yardımcı olurlar. Köylünün modern tarıma geçmesi için gerekli makinaların temin edilebilmesi amacıyla Ziraat Bankası'ndan destek kredileri alınıp bir kooperatif kurulmasına önayak olunur; böylece köylünün toprağından bire on iki almaları sağlanır. Böylece köy ütopyası gerçekleşir:

ENGİN: (...) Civardaki bataklıkları elbirliğiyle kuruttuk. İmece ile küçük bir dispanser ve hastane binası kurduk. Köye iyi su getirdik. Çeşmeler yaptık...

LEYLA: Yeni mektebimizi unuttun...

OKTAY: Evlerimizin çehresi tamamen değişiyor...Hayvanlarımız ahıra, ağıla kavuştu...

ENGİN: Köyümüzden sivrisineği, biti sürdük...

LEYLA: Bir Halkodamız da var...

OKTAY: İçinde radyosu, kütüphanesi de.

ENGİN: Küçük bir sinema makinemiz de eksik değil. Kültür filmleri gösteriyoruz.

LEYLA: Kadın erkek bütün köy hep bir ağızdan halk şarkıları söylüyoruz. Sonra bütün çocuklar ve delikanlılar okuyup yazıyorlar.

OKTAY. Köyümüzü ağaçladık. (s. 83-84)

Kemalist halkçılık söylemi, Fransız Üçüncü Cumhuriyeti'nin solidarizminin de izlerini taşır. Buna göre toplum kendi içinde çatışan unsurlardan ziyade birbirlerini tamamlayan unsurların oluşturduğu bir bütünlük anlayışı üzerine temellenir.

Toplumda çatışma değil, ahenk ve uyum esastır. Bu görüş, liberal düşüncenin bireyi öne çıkaran ve toplumu ya da cemaati geri plana iten düşünce sistemine karşı toplumsal dayanışmayı öngörür.³⁹⁸ *Işık* oyununda da dayanışmanın esas olduğu bir köy ütopyası kurulur. Köyde bir Köy İdare Heyeti kurulmuştur ve İdare Heyeti

³⁹⁸ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, 47.

Binası'nın inşaatı da köylüyle birlikte sürdürülmektedir. Binanın kalorifer tesisatını da Nahiye Birimi üstlenerek inşaata destek olmaktadır. Köyde ağaçlandırma çalışmaları sürmekte, sulama çalışmaları gelişmektedir.

30 Ağustos'ta ise Cumhuriyet sayesinde köyde yaşanan değişim ve kalkınma anlatılır. Cumhuriyetin getirdikleriyle birlikte adı “Güzel Yurt” olarak değiştirilen köyün kalkınması için “bilgiyle çalışma[nın]” (s. 48) önemi vurgulanır. Kuraklık sorununa sulama ve ağaçlandırma çalışmaları ile çözüm bulunmuş, köy en büyük sıkıntılarından kurtulmuştur. Bunu sağlayan, devletle köylünün birlikte hareket etmesidir. Köylü, devletin rehberliğinde çalışacak ve üretecektir, karşılığında da istediği kadar kazanacaktır:

SATILMIŞ: (...) Bir millet büyüklerinin dediklerini güzelce yaparsa böyle güzel şeyler kazanıyor. Emme eskiden nidelim, padişahlar bizden sade para çekerlerdi...Bizi insan yerine koymazlardı... Biz ayağı çarıklı Türk diye hakaret görürdük... Şimdi memleketin evlatları olduğumuzu öğrendik... Biz de ona göre çalışıyoruz. (s. 49-50)

Halkı mesleki ve ekonomik anlamda farklı kitleler haline getirmeden yapılan ekonomik kalkınma programları ve ilkelerinde (İzmir İktisat Kongresi ve diğer ekonomik inkılâp uygulamalarında) bu anlayış yansıtılır. Ülkenin geleceğine ilişkin projelerde halkın bütün kesimlerin birlikte çalışması gerekliliği vurgulanır. Türk halkı, çıkarları birbirleriyle çatışan sınıflara ayrılmış bir topluluk değildir. Aksine, mevcudiyetleri ve çabaları bir diğerine lazımdır. Atatürk, “ çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.”³⁹⁹ sözleriyle, birlikte hareket etmenin önem ve gerekliliğini ifade eder. Bu yüzden hukuki, ekonomik veya yönetime katılma gibi birliktelik anlayışının göstergesi olan alanlarda halkçılık fikri geliştirilir. Bu

³⁹⁹ Sait Dinç, “Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Halkçılık İlkesi”, www.turkoloji.cukurova.edu.tr/ATATURK/.../sait_dinc_ataturkc_u_dusunce_sistemi_halkcilik_ilkesi.pdf, s. 1 (görülen tarih Mart 2010)

uygulamalarda da devletin öncü ve hakem olması, belirleyici olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Kamu alanlarından başlanarak ekonomik, ticari ve siyasal inkılâplarla bu ilkenin uygulandığı görülür.⁴⁰⁰ *Eğitmen* oyununda devletin belirleyici konumu, yönetimi ve denetimi ile başlayan harekette, cumhuriyetle birlikte köylünün değişen şartları anlatılır. İsmet İnönü'nün köy köy dolaşarak köylülerin sıkıntılarını dinlediği, Ziraat Kongreleri ile köyün sorunlarına çözümler arandığı vurgulanır: “MÜDDEİ UMUMİ: (...) Eski devir köylüden hep almayı düşünürdü. Şimdiki devir de köylüye hep vermeyi gözönünde bulunduruyor. Artık köylü bizim efendimiz oluyor. Hükûmet, sizlere baş sedirde yer gösteriyor.” (s. 15)

Atatürk Köyünde Uçak Günü oyununda Cumhuriyetin ilanından sonra adı Atatürk olarak değiştirilen köy ve köylüleri üzerinden devlet-köylü dayanışması anlatılır. Devletin ağırlığı, idareyi bir dikta yönetimine çevirmemiş; aksine devlet eliyle dayanışma ve demokrasinin gereklilikleri yerine getirilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet sayesinde “dün en aşağı görülen halk yüceliyor, kaburgası kalın Türk diye küçültülen köylü kurultaya giriyor[dur]” (s. 20). Köylü ilk defa Atatürk ile değer görür, köy ilk defa cumhuriyetle önemsenir: “KÖY DELİKANLISI: (...) En yaşlımıza soruyorum: hangi devirde köyümüzü hükûmet büyükleri bu kadar doldurdu ve kim sizi bu kadar sayarak yurt ödevine çağırdı ve sizden açıkça yardım istedi. Hiç değil mi?” (s. 21)

Buna karşın, İsmet İnönü'nün beş yüz uçağa daha ihtiyaç olduğunu duyurmasıyla birlikte köylü de yurt ödevlerinden birisini yerine getirmek için dayanışma gösterir: “DURSUN ÇAVUŞ: Türk ne yapmadı ki bunu da yapmasın. 500 mü istiyorlar, dişimizi sıktık mı 5000'e çıkarırız.” (s. 11)

⁴⁰⁰ Dinç, “a.g.m.”, 8

Karşılıklı ödevlerdir söz konusu olan. Devlet yükümlülüklerini yerine getirdikçe, vatandaş da karşılığını fazlasıyla vermelidir. Devletin bu çok büyük fedâkarlıklarla ve kapsamlı olarak yürüttüğü halkçılık politikalarında, en büyük yardımı “cemiyetten beklemesi” de doğal ve mecburidir.⁴⁰¹

Oyunlarda halkçılığın birbirini tamamlayan üç önemli niteliğine vurgunun olduğu söylenebilir. Birinci unsur, halk yönetimi, yani siyasal demokrasidir. İkinci unsur, kanun önünde herkesin eşit olması, hiçbir kişi veya zümreye ayrıcalık tanınmamasıdır. Üçüncü unsursa, sınıf mücadelesinin reddi ve toplumun dayanışma içinde gelişmesinin önemsenmesidir. Hükûmeti ile elbirliği yapan köylü, on yıl gibi kısa bir sürede yokluktan varlığa çıkar. Verimsiz topraklardan nasıl verim alınacağını, ürünleri ve hayvanları hastalıklara karşı nasıl koruyacağını öğrenen köylü kendisi de zenginleşir, ülkesini de zenginleştirir. *Atatürk Köyünde Uçak Günü* oyununda söz konusu olan köy, İsviçre’ye bal ihraç etmeye başlar, köyde elektrik fabrikası kurmak için komşu dokuz köy birleşerek kendi aralarında para toplarlar. Halkevi inşaatının temeli atılır, köy çocuklarının, gençlerinin hepsi eğitim görür ve meslek sahibi olurlar. Hiçbirisinin kötü alışkanlıkları yoktur: “MUHTAR: Çok şükür köyümüzde kumardır, içkidir, işsizliktir, vukuattır böyle şeyler kalmadı. Herkes namuslu namuslu işinin peşinde. İşini üretiyor.” (s. 25) Bunlarla birlikte köyde bir spor kulübü kurulur; burada futbol takımı ile avcılık, dağcılık ve kayak şubeleri vardır. Akşamları tiyatro gösterileri de yapılmaktadır. (s. 27-28)

Işık’ta ise sürüsünü otlatmaktan gelen bir çoban, köy öğretmeninin yanına yaklaşıp yeni çıkan kitaplar üzerine konuşur, öğretmeniyle şiir üzerine bir mülâhazaya girer, koyunların beslenmesi ile ilgili kitabı da yanında taşımaktadır. Sanat ve bilimsellik, eğitim, çalışma birleştirilir çoban figürü üzerinde. (s. 40).

⁴⁰¹ Köymen, *Halkçılık ve Köycülük*, 15.

Köycüler, düşüncelerini güçlendirmek için ütöpik ve gerçekdışı bir köy hayatı ve iktisadî resmederler. Köylüleri Türk milletinin aslını oluşturan, ulusal gelişmelerde belirleyici, saflığı bozulmamış, asil, akıllı ve değişime açık insanlar olarak çizerler.

Köycü Söylemin Oyunlardaki Yansımaları

Oyunlarda görülen köycü söylem, Kemalizmin köycü bakış açısını, dönemin koşullarını ve sorunlarını içinde barındırır. Köy verimli, bereketli, tertemiz bir cennet köşesi olarak tanımlanırken, köylü de saflığın, Türklüğün, insanlığın özü olarak gösterilir. Daha önceki dönemlerde önemsenmediği ve küçük görüldüğü vurgulanan köylünün yüceltilmesi, köylünün gerçek karakterini ve erdemini anlayan şehirlinin kendisinden utanarak kendini köye ve köylüye adaması sıklıkla dile getirilir. Bir yandan şehirli ve köylü ayrılığı özellikle kadın figürleri üzerinden vurgulanır. Şehirli kadın bir “otomat şehvet külçesi” [*Işık*, s. 22] olarak tanımlanırken köylü kıızı “Ayşe’nin busesinde en temiz aşk[ın] gizli” [*İnkılap Yolu* s. 30] olduğu ifade edilir. Şehir-kırsal ikiliği açık olarak şehrin etnik olarak karışmışlığını, kırsalın ise özü, tarihsel saflık mitini oluşturur. Şehir siyahtır, kırsal beyaz.⁴⁰² Bir yandan da şehirlinin köylüyle el ele vererek bir bütünlük ve kaynaşma sağlamasının gerekliliği anlatılır.

Oyunlarda, ağırlıklı olarak Osmanlı döneminde köy ve köylünün durumu ile Cumhuriyet dönemindeki değişim ve kalkınma atılımları üzerinde durulurken, 1930’ların başında yaşanan kuraklık ve sıtmayla savaş gibi sorunlar, köyün en önemli sıkıntıları olarak yer alır. 1930 başlarındaki kuraklık sonucu tarımsal üretim sorunu son derece acil bir durum olarak kendisini gösterir. Bu nedenle kalkınma hareketi içinde sulama ve ağaçlandırma faaliyetleri ile kuraklık sorununa, bilim ve

⁴⁰² Edensor, *a.g.e.*, 44.

tibbın rehberliğinde de salgın hastalıklara çare bulunması öncelikli yer işgal eder. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın eşiğinde savaş yöntemlerinin değişmesi, hava savaşlarının önem kazanmasıyla birlikte oyunlarda da ülkenin güçlü olması, hava savaşında ne kadar güçlü olduğuyla ölçülmeye başlanır. *Atatürk Köyünde Uçak Günü* adlı oyunda, askeri anlamda güçlü ve savaşa hazırlıklı olmak için uçak sahibi olmak gerektiği anlatılır: “DURSUN ÇAVUŞ: Hükûmetin derdi ne, bütün bu yapılan işler ilerde kopacak bir savaşa hazırlıklı bulunmaktır. Dünkü Yurt gazetesinde okudum, ‘uçığa ancak uçakla karşı durulur, ondan gelen tehlikeyi başka bir şey önlemeyemez’ diyor.” (s. 11)

Bilimin, fennin ilerlemesi, savaş koşullarını da değiştirmiştir ve bunun en önemli örnekleri zehirli gazlar ve uçaklar olmuştur. Bunun bilincinde olan köylüler de ülkenin daha fazla uçağına sahip olması için seferber olur, devletlerine ellerindeki maddi imkânları sonuna kadar kullanarak destek verirler. *Karagöz Stepte* oyununda da “asker, sivil, her yurttaş[ın] teyyare kullanmasını öğrenmesi” (s. 37) gerektiğine değinildikten sonra

TEPEGÖZ: (...) yalın kılıç düşmana saldırma dönemi geçti. Bugün teyyare hayatın can damarı oldu. Düşman onunla kovulur, toprağına onunla tohum atılır. Mahsule zarar veren çekirge sürülerini zehirli gaz bombaları ile onlar mahfeder. Orman yangınları onunla söndürölür. Yakında büyük hava transatlantikleri yolcu vapurlarına rekabet edecek. (s. 37)

sözleriyle havacılığın yeni dünya düzeni içindeki hayati önemi vurgulanır. Savaş tehdidi ve olası bir savaşa güçlü ve hazırlıklı olarak girme ihtiyacından doğan seferberlik, halkın, devletin gösterdiği şekilde ve yöntemlerle çalışmasını gerektirir. Buna göre devletin iç ve dış düşmanları karşısında güvenliği sağlayabilmesi yalnız güçlü bir yapı çizmesiyle mümkün olur. Devletin bekasının korunmasına yönelik kaygı, siyasal otoritenin kendisine biçtiğı role bakıldığında, tüm toplumun varlığının ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla hareket edilmesi sonucunu doğurur. Böylece

devletin denetleyici ve yönlendirici rolü, toplum tarafından da kabul edilmiş olur. Siyasal devletçilik olarak tanımlanabilecek bu anlayış, devletin bekasının sağlanması amaçlarıyla rejimin otoritesinin her türlü karar mekanizmasının işleyişindeki uygulamalarını da meşru kılar.⁴⁰³

İktisadi devletçilik olarak tanımlanabilecek köy kalkınması projesininse reçetesi açıktır aslında: Devlet desteğiyle köyün kendi imkânlarının harekete geçirilmesi. Öncelikle şehirden gidip köyü sahiplenecek yetişmiş, eğitilmiş insan gücünün köylüyü “uyandırması” ve köyün geri kalmışlığının en büyük nedeni olarak görülen cehaletin giderilmesi gerekmektedir. Bunun ardından, Halkevleri ve meslek edindirme kursları sayesinde köyün çocuk ve gençlerinin eğitilip, köyde istihdam edilmesi hedeflenir. Böylece hem köyden kente göçün önlenmesi söz konusu olur hem de şehirden gelip köyde çalışan doktor, öğretmen gibi kişilerin bir geçicilik duygusu içinde verim gösterememe ihtimalinin önüne geçilmiş olur. Köyün aydınlanması sağlandıktan sonra köy modernleşmesi için yine devletin destek ve rehberliğinde modern tarım yöntemlerinden sanatsal faaliyetlere, spordan sanayileşmeye kadar birçok adım köylünün sınıfsız, eşit bir kitle olarak dayanışma içine girmesiyle sağlanır. Devlet, köyün ve köylünün sorunlarını tespit eder, ona en doğru çözümleri bulur, çözümlerin hayata geçirilebilmesi için gerektiğinde maddi destek sağlar; fakat asıl hedef, köylünün kendi kendisine yetmesini sağlamaktır.

Devletle köylü arasındaki bu işbirliği, karşılıklı görevlerin yerine getirilmesi olarak tanımlanır. “Devlet büyüklerinin dediklerini yapmak” esas ve belirleyici olandır bu ilişkide. Oyunlarda sıklıkla devletin ve kanunun üstünlüğü vurgulanır bu nedenle. E. Lav’ın yazdığı oyun *Karagöz Stepte*’de Hacivat’ın Karagöze, eski dilde konuşmayı, eski eğitimin doğrularına inanmayı, eski batıl itikatlar ve hurafelere

⁴⁰³ Beriş, *a.g.e.*, 105.

bağlanmayı yasaklaması üzerine hiç itiraz etmeden söylenenleri kabul eden Karagöz, bu kendisinden beklenmeyen uysallığının nedenini kanunun gücüyle açıklar:

HACİVAT: Aman Karagözüm, bu ne uysallık? Sen bana hiç itaat etmezdin hani?

KARAGÖZ. İstersen etme...Kanunun satırı şaka dinlemez...Bir de bakarsın hiç ummadığın bir günde boynuna iniverir. (s. 22)

Bu nedenle köylü, kanunun üstünlüğünü tanımalı, ondan hiçbir şekilde kaçmamalıdır. Köylünün en temel kanuni yükümlülüklerinden olan vergi vermek ve askere gitmek konularındaki gönüllüğü de bu amaçla oyunlarda sıklıkla vurgulanır. *Eğitmen*'de köylülerin “şimdiki devlete de askerliğe de can[larının] kurban” (s. 10) olduğu belirtilirken, *Atatürk Köyünde Uçak Günü*'nde köyde “ne bir askerlikten ne de bir hükûmet buyruğundan kaçan ol[madığı]” (s. 9) söylenir.

Kanunlar, yasalar, her türlü idare ve karar mekanizması yoluyla toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal hayatı devlet eliyle yönetilir. Mustafa Kemal'in, “herhalde, devletin, siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi bazı iktisadi işlerde de nazımlığını prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir.” sözleri, devletin siyasi ve fikri alanlardaki düzenleyiciliğini en baştan normalleştirildiğini ve bu hakkın ekonomide de geçerli hale getirildiğini gösterir.⁴⁰⁴ Kemalizmin altı okundan birisi olan devletçilik, aslında sadece ekonomik alanda hızlı kalkınmanın gerekliliği ve özel teşebbüsün yetersizliği gibi mecburi koşulların etkisiyle ortaya çıkmış gibi gözükse de, oyunlarda da vurgulandığı gibi bireyin devlet için var olması, devletin buyruklarına kesin itaat, devlet eliyle belirlenmiş doğruların sorgulanmadan kabulü gibi konular nedeniyle devletçiliğin sadece ekonomik bir boyutunun olmadığı anlaşıyor.⁴⁰⁵ Bir nevi “hakikat üretimi”⁴⁰⁶ ve bireylerin, vatandaşların bu hakikate

⁴⁰⁴ Beriş, *a.g.e.*, 29.

⁴⁰⁵ Devletçilik anlayışında zaman içinde meydana gelen değişimi takip etmek zor değil. Devletçilik, 1920'lerde devletin, özel sektörün yatırım yapamayacağı alanlara ilgisini yöneltmesi şeklinde yorumlanırken, 1930'larla beraber devletin ekonomi üzerindeki rolünün çok daha fazla olması

bağlı kılmasıyla devlet, kendi varlığını, gündelik hayattan spora, sanattan sanayiye, köyden şehire her alanda hissettirir. Rejimin meşruiyeti de bir bakıma devletçi politikalarla güçlendirilir. Ciddi sermaye birikiminin olmadığı, herkesin her şeyi devletten beklediği bir süreçte devletin sosyal bağlamda halktan rıza alabilmesi için ekonomik alanda sorumluluğu üzerine alması ve gerekli kalkınmayı gerçekleştirmesi şarttı. Avrupa’da sosyalist düşüncenin sesini yükseltmesi ve sosyal refah devleti anlayışının gelişmesine paralel olarak önem kazanan devletçilik, Türkiye’de de geri kalmışlığın ve yoksulluğun alt edilmesi, toplumsal bütünlük ve refahın sağlanması için bir yöntem olarak kullanıldı.

Atatürk’ün devletçilik anlayışı, Afet İnan tarafından yayınlanan *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Elyazıları* adlı kitapta şu şekilde ifade ediliyor: “Tatbik ettiğimiz devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi ma’muriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerini icap ettiği işlerde bilhassa iktisadi sahada fiilen alakadar etmektedir”⁴⁰⁷

Devletçilik ekonomik olduğu kadar sosyal, ahlâki ve ulusal bir terimdir de. Ulusal servetin dağılmasında adaletin sağlanabilmesi, sınıfsız toplumun uyum içinde yaşatılabilmesi, sosyal devlete ulaşma yönünde ulus devletin yeniden tanımlanması aşamalarında kişinin çalışmaya teşviki, geleceğin garanti altına alınması, tasarruf, sermaye, birikim gibi kavramların öneminin halk tarafından kavranması gibi konular Devletçilik ile sağlanmaya çalışılan gelişmeler olur. Bir başka deyişle devletçilik

gerekliliği savunulur. 1930’ların ortalarından itibaren, devletçiliğin sadece ekonomik alanla sınırlı kalamayacağı, siyasi otoriteyi sağlayamayan devletin ekonomiyi de kontrol edemeyeceği ifade edilir.

⁴⁰⁶ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, (çev. Şehsuvar aktaş), 2. Baskı (İstanbul: YKY, 2003), 38.

⁴⁰⁷ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı, 1933* (Ankara: y.y. 1972), 23.

anlayışı söz konusu hem ulusal birliğin sağlanması hem bağımsızlığın korunması için dönemde bir yol sunmuştur. İsmet İnönü, Devletçilik ilkesini açıklarken, bunun halka dayalı bir ılımlı devletçilik modeli olduğunu ve halkçılık-devletçilik ve milliyetçiliğin modernleşme ve kalkınma projesinde birlikte düşünülmesi gerektiğini belirtir.

Bu nedenle köylü, rahat etmek, ürününden kâr etmek, sorunlarına çözümler getirmek istiyorsa devletin kendisine attığı adımın karşılığını vermeli, “devlete hizmeti” her şeyden üstün tutmalıdır. Oyunların tümünde vatandaşın-köylünün devletine karşı vazifelerini yerine getirmesinin önemi anlatılır. Elbette “gönüllü” bir yerine getiriş söz konusudur fakat alt metinde vatana hizmetin ve milletin menfaati için her şeyi feda etmenin gerekliliği vurgulanır. Yurttaşlık, bireylerin ortak çıkarlar uğruna kişisel çıkarlarından taviz vermeleri gerektiği, siyasal toplumun devamlılığının sağlanması için ulusun yurttaş sıfatına sahip bireylerinin belirli noktalarda işbirliği ve dayanışma içinde bulunmalarının zorunlu olduğu öncülünden hareket eder. Ulus devletlerin güç kazanmasıyla birlikte yurttaşların devlet otoritesine ve yaşadıkları topluma karşı yükümlülükleri de artar. *Atatürk Köyünde Uçak Günü, Işık, 30 Ağustos, Değişen Adam*’da köylüyü kalkındırmanın, *Ateş, Atatürk’e İlk Kurban ile Vatan ve Vazife*’de vatan savunmasının, *Uzun Mehmet*’te milletin yabancıların ekonomik boyunduruğundan kurtarılmasının, *İnkılap Yolunda*’da cehaletle savaşın ve cumhuriyetin değerlerini korumanın, her şeyden önce ve üstün geldiği, bu uğurda köylünün-vatandaşın tüm varlığıyla mücadele etmesi gerekliliği anlatılır. Oyunlarda bu vazife bilincinin köylüye ve elbette seyirciye aktarımı, kumandan, muhtar, öğretmen gibi devleti temsil eden figürlerin oyun içindeki genellikle uzunca söylevleriyle sağlanır.

Vatana, cumhuriyete, millete, lidere bağıllık duygusu, bu değerlerin kutsallığının vurgulanması, sahneleme ve dekor düzenlemelerinde de önemli yer tutar. Bayraklar, Atatürk'ün büstü ya da büyükçe resimleri, "yüksek bir heykeli" (*Vatan ve Vazife*, s. 4), 1938 sonrası yazılan oyunlarda İnönü büst ve resimleri kullanılır. *Atatürk Köyünde Uçak Günü*'nde ilk sahnenin dekoru şöyle tanımlanır:

Sahne bayraklarla süslenmiştir. Yüksek 1-2 metre boyunda ensiz bir masa üzerinde bir uçak modeli üstünde bezden veya kağıttan bir yer üzerine ortada ATATÜRK'ün başı bir güneş halinde görülmektedir. Uçağın durduğu masanın önünde barış perisini canlandıran bir kız ve bunun I ki yanında da uygun adımlarla konulmuş birer merasim kasketli tam donanımlı asker vardır. Ve arkalarında da ayakta elleri kalçalarında iki çocuk vardır. Çocukların birisi erkek birisi kızdır ve bu çocukların ışık tutan elleri Atatürk'ün güneş şeklindeki tablosuna doğru uzanmıştır. Perde Erkinlik Marşı ile açılır. Ve marş bitince o iki çocuk aşağıdaki şiiri birisi 1-3 diğeri 2-4 sayılı parçaları karşılıklı olarak okurlar. (s. 3)

Söz konusu şiirler, Türk'ün yenilmezliğini, medeniyet öncülüğünü hatırlattıktan sonra yeni dünya düzeninde alacağı yeni ve kendine yakışır konuma dair şiirlerdir. Şiirler ve dekor tasarımları kadar, metin içine yedirilen antlar ve marşlar da vazife bilinciyle vazifeye kendini adama duygusunu pekiştiren bir atmosfer yaratır. *Bir Gönül Masalı* Osmanlı zamanındaki bir eşkıya ağa tarafından ailesi dağıtıldığı için meczup yaşayan; fakat cumhuriyetle birlikte gelen asayiş ve adaletle bir anlamda yeniden doğan Adsız isimli oyun kişinin cumhuriyetin bayrağı altından ayrılmayacağına dair içtiği antla biter. *Değişen Adam*'da şehirli gençler, köy uğruna ölmek için ant içerler. *İnkılap Yolu* oyunu Gençliğe Hitabe ile Gençliğin Atatürk'e Cevabı'nın ilk kısımlarının ard arda okunmasıyla son bulur. Türk'ün Yasası bestesiyle perde iner. *Işık* oyununun Gençlik Marşı ile, *Atatürk Köyünde Uçak Günü*'nün de ulusal bir marşla bitmesi istenir.

Görüldüğü gibi oyunlarda politik iletişim söylemin ilerisine geçmiş durumdadır. Politik ritüel ve seremonilerde sözlü iletişimle birlikte çeşitli davranış

şekilleri, giyim tarzları, belirli tören kuralları ile müzik kullanımı, heykel, resim gibi ikonik nesneler de görülür. Resimler, tablolar, illüstrasyonlar, posterler, reklam ilanları gibi statik görsel imgeler bugün ideolojinin taşınmasında önemli araçlardır. Bu durum, televizyon ve filmler gibi dinamik imajların taşıdıkları anlam için de geçerlidir. Barthes, politik mitlerin sadece söylem üzerinden kurulmasının gerekli olmadığını, her tür resim, heykel, reklam, ikon kullanımının politik mit oluşumuna katılabileceğini ifade eder. Anlam aktarmak amacıyla bir işaret olarak kullanılan her şey, bu söylemin bir parçası olur. Kısaca, bugün modern toplumlarda vatandaş, gündelik hayat içinde farklı kaynaklardan sürekli ve yoğun bir şekilde aktarılan politik mesajlara maruz kalır.⁴⁰⁸ İdeolojik mekânlar olduğu gibi millet duygusunu pekiştirecek ikonik sahalar ve semboller de söz konusudur. Genellikle milletin altın çağını, kahramanlıklarını, şanlı geçmişini ve kahraman köklerini somutlaştıran, görselleştiren ve gündelik hayatın rutini içine katılan büstler, heykeller, anıtlar, bayraklar vs. gibi unsurlar, bireyi, milletin ortak tarihi ve söylemi içine katar.⁴⁰⁹

Köy dekorunun ve köylü söyleminin bahsedilen figürlerle görsel, işitsel ve zihinsel göstergelerle çevrelenmiş olması; köy kalkınması projesinin topyekün bir seferberlik hali içinde yürütülecek ulusal bir dava olarak algılandığını gösteriyor. Türklerin anayurdu Anadolu'nun sahipleri, saf Türk köylü söylemi ile köylü, milletin “bozulmamış kanı” olarak gösterilirken, sanayileşme ve aydınlanmanın, eğitim hareketinin köyden başlaması da ulusal kalkınmanın ilk adımının köyde olduğunu işaret eder. Köy, memleketin çekirdeğini, köylü milletin özünü oluşturur. Bu nedenle Kemalizmin ulusal söylemi, köy politikalarının söylemini de kuşatır. Kemalist ideoloji de devlet teorisinin merkezi güçlü devlet ilkesini yerleştirir. Güçlü devlet,

⁴⁰⁸ Flood. *a.g.e.*, 17

⁴⁰⁹ Edensor, *a.g.e.*, 45.

hem devletin toplum üzerindeki denetimini kurup sürdürebilmesi hem de devletin metafizik bir nesne haline getirilip toplum üzerinde mutlak egemenliğinin sağlanabilmesi anlamına gelir. Bu noktada devletin güçlü olması için modernleşmesi, ulusal birlik ve beraberliğini sağlaması gerekir. Bu misyon bağlamında devlete geçici değil sürekli bir görev yüklenir, devlet devrimci ve yenilikçi yönüyle sürekli bir toplum mühendisliğine başvurur. Böylece birey-ulus-devlet özdeşliği bir bütün halinde tüm karşıt unsurları içinde eriten bir yapı ortaya çıkar. Ulus-devlet doğal olarak bireyi toplum içinde yaratma, toplumdan bir halk üretme ve halkı ulusallaştırma yolunda tarihsel yatarım sürecini özellikle eğitim faktörleriyle besleyerek devamlı üretilen bir mekanizma ortaya çıkarır.⁴¹⁰ Bu süreçte Kemalist ideoloji, toplumu şekillendirmede, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve bireyin hayatının düzenlenmesinde bilimi yol gösterici ve egemen kılar.

⁴¹⁰ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: Hil Yayınları, 2008), 19.

SONUÇ

Halkevleri dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1930'ların Türkiye'si, 16 bin nüfusuyla, siyasi, kültürel ve ekonomik değişim projelerinin baş döndürücü bir hızla yürütüldüğü bir ülkedir. Toplam nüfusun %76.47'si köylerde, geri kalan kısmı ise kasaba ve şehirlerde yaşamakta, halkın %79'u tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktadır. Okur-yazarlık oranı ise %19.2'dir. Bu oranın ancak %2'sini köylerde yaşayan nüfus oluşturmaktadır. O yıllarda Türkiye'de ilk, orta ve yüksek okullardaki öğrenci sayısı bir milyonu bile bulmuş değildir ve kitap basım sayısı ancak iki-üç bin civarındadır.⁴¹¹

Bu süreçte resmi söylemi halka götürecek ve benimsetecek, toplumun, ivedilikle yürütülen modernleşme ve ulus devlet inşası hareketine aktif katılımını ve uygun davranmasını sağlayacak en önemli kurum Halkevleridir ve en etkili yol da tiyatronun telkin kuvvetinden yararlanmaktır. Amaç, kitlenin Kemalist seçkinlerin belirlediği yolda ve tanımladığı şekilde eğitimi olarak belirlenir. Bu amaç doğrultusunda kullanılan tiyatronun da içeriği ve söylemi, fazlasıyla eğitici tonda, mümkün olduğunca çabuk anlaşılır, kolay harekete geçirir bir üslupla ve okurunun / izleyicisinin algısının sınırlarına göre şekillenir. Yazarlar; metinlerin konusunu, bakış açısını, işlevini, hedefini, CHP ve Halkevi talimatnameleriyle belirlenen kurallara göre oluştururken, acemisi oldukları bir türde, anlaşılabilirliği, akılda kalıcılığı ve coşturucu etkiyi kolaylıkla sağlayabilmek amacıyla, çoğunlukla manzum formda oyunlar kaleme alırlar. Yazarlar, oyunları aracılığıyla eğitim düzeyi düşük, oyuna gelme ve kandırılma ihtimali yüksek, ihanet potansiyeli hatırısayılır derecede,

⁴¹¹ Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman*, c.III (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 62.

modernleşmesi yetersiz, her konuda bir liderin yönetimine ve bir rehberlik hizmetine ihtiyaç duyan çocuk-milletin büyütülmesine destek olmaya çalışır. Yazar Kemalist söyleme eklemlenirken, oyunları aracılığıyla okurunu da bu söyleme dahil olmaya çağırır.

Böyle bir amaca hizmet etmesi beklenen oyunların konuları da Kemalist söylemin ilkelerine göre belirlenecektir. Kemalizmin, modernleşme süreci içinde toplumu ulus devlet çatısı altında, millet olma bilinciyle ve vatandaşlık statüsüyle tanımlama gayreti, oyunların da hâkim söylemini belirler.

Kemalist modernleşme projesinin en önemli unsuru eğitimidir. Eğitimde millilik ve milli birlik vurgusu, eğitim sisteminin yapısını ve çerçevesini belirler. Milliyetçiliğin milli ahlâk, milli bilinç, milli ideal, milli varlık, milli terbiye, milli birlik vurgularına paralel olarak eğitim de Türkiye Cumhuriyeti'nin benliğine düşman olan her türlü unsurla mücadele etmenin ideolojik aracı olarak görülür. Eğitim de bu süreçte gündelik hayatın pratiklerinin, doğrularının, alışkanlıklarının, inanışlarının yeniden üretildiği ve yayıldığı bir alan haline gelir. Okullar, modern ulus devletin ihtiyaç duyduğu vatandaşı yetiştirir. Çocukların ve gençlerin ilk sosyalleşme mekânı olarak da ilk değer yargıları ve görev-sorumluluk bilincinin geliştiği yerler olur.

Okullarda sahnelenen tiyatro oyunlarının içeriği de söyleme ve müfredata eklemlenir. Tiyatronun eşsiz telkin kuvvetinden öğrencilerin vatandaşlık eğitimi projesinde de faydalanılır. Okullarda oynanması için yazılan mektep temsilleri, Kemalist ideolojinin temel unsurlarını üretir ve pekiştirir. Mektep temsilleri, okulda vatandaş eğitimi konusunda önemli bir işlev yüklenirler. Oyunlar; muhatapları olan çocuk ve gençlerin kendi güçlü ve köklü kimliklerini tanıyarak bu kimlikle gurur duymaları, Türk'ü ve tarihini anlamaları, Osmanlı'nın dünya görüşünü, kültürünü,

değerlerini reddederek, bilimin önderliğinde sürekli gelişim ve ilerlemeye inanmaları, liderlerine ve onun belirlediği ilkelere sadık kalmayı, bu doğrultuda ülkeyi koruyup, yükseltip, canları pahasına savunmaları konusunda rehberlik ederler.

Cumhuriyetin onuncu yılı, reform hareketleriyle birlikte geliştirilen modern ulus devlet inşası projesinin başarısının ilan edilebileceği bir fırsat olarak değerlendirilir. Cumhuriyet rejiminin ve değerlerinin millet tarafından nasıl benimsendiğini, on yılda olağanüstü bir gayret ve dayanışma içinde nasıl bir değişimin, kalkınmanın sağlandığını ve modernleşme yolunda atılan adımların meyvelerinin nasıl toplanmaya başlandığını göstermek için halkın da yüksek katılımı ile tüm yurttaki çok çeşitli etkinliklerin düzenlenmesine karar verilir. Duvarları süsleyen döviz ve levhalar, bayraklar, özel olarak hazırlanan Onuncu Yıl Marşı, Halkevlerinde okunan şiir ve destanlar, sergilenen tiyatro oyunları, radyo yayınları, Mustafa Kemal'in Onuncu Yıl Nutku, ülkede bir cumhuriyet şuurunun ve coşkusunun oluşturulması, halkın partisine, liderine ve cumhuriyetine olan bağlılığının ve inancının artırılması yolunda kullanılan etkili faaliyetler olurlar. Bu etkinliklerin tümünde; on yıl içinde gerçekleştirilen devrimlerle, ulus devlet yapısı kuvvetlendirilmiş, kullandığı alfabe, giydiği elbise ile, laik kanunları ve sağladığı ulusal egemenliği ile muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma yolunda çalışan, üreten, değişen ve ilerleyen bir ülke insanı tablosu çizilir.

Okuma yazma oranının hâlâ çok düşük olduğu bir ülkede, halka onuncu yıl törenleri çerçevesinde verilmek istenen mesajı iletmenin en kolay, yalın ve etkili yolu, her zaman çok kuvvetli bir propaganda aracı olarak kullanılmış olan tiyatro oyunları olur. Bu nedenle yazarlardan onuncu yıla uygun oyunlar yazmaları istenir. Oyunların ağırlıklı olarak “inkılâp” ve “istiklâl” konularını heyecan uyandırıcı bir dille işlemeleri önerilir. Bu öneriye göre yazılan tiyatro oyunlarının değindiği

konularını; Cumhuriyetin nasıl, ne şartlarda ve kim(ler)e karşı kurulduğunun anlatılması, milletin topyekün sürdürdüğü bağımsızlık hareketi, asker millet ve asker lider bütünleşmesi ile elde edilen büyük askeri zaferler, ordunun yeni kurulan cumhuriyet yapılanmasındaki yerinin ve milletin gözündeki itibarının vurgulanması, hedeflenen ekonomik, kültürel ve medeni kalkınmanın sağlanabilmesi için gereken çalışma motivasyonunun sürekli olarak canlı tutulması, bu süreçte, milletin her bireyine ve her kesimine, öğrencisine, öğretmenine, köylüsüne, aydınına, sanatçısına, sporcusuna düşen görevlerin hatırlatılması olduğu görülür.

Ulus devletlerin inşasında en önemli aşamalardan bir tanesi ise resmi tarih söyleminin oluşturulmasıdır. Resmi tarih yazımı; milli anıtların dikilmesi, müzelerin açılması, kültür ve ırkların bilimsel sınıflandırmalarının başlaması, milli edebiyat kanonunun oluşturulması, resmi bayramların kabul edilmesi gibi faaliyetlerle ve özellikle romantik milliyetçilik fikriyle birlikte gelişir. Türk Tarih Tezi ile de Türkiye Cumhuriyeti'nde, modern ulus devlet inşası sürecinde yeni bir tarih yazımı söz konusu olur. Türk tarihi ile birlikte Türk kimliğinin gelişiminin Osmanlı döneminde engellendiği ve bu nedenle de Türk tarihinin yabancı kaynaklarda yanlış aksettirildiği görüşünden hareketle yeni bir tarih tanımlamasına girişilir. Buna göre, Türklerin anayurdu, Anadolu'ya nasıl geldikleri, tarih boyunca diğer kültür ve medeniyetlerle ilişkileri, dilleri ve temel nitelikleri detaylı olarak anlatılır. Böylece ulus devlet inşasına paralel yürüyen resmi tarih söylemi Türk dili ve medeniyetinin yeryüzündeki ilk dil ve medeniyet olduğu iddiasıyla Türk tarihini insanlık tarihiyle eşitlerken, bu söyleme özcü bir milli kimlik söylemi eşlik eder.

Kemalizmin resmi tarih tezi, ders kitapları, çeşitli bilimsel yayınlar, antropoloji ve arkeoloji çalışmalarıyla, sanat ve edebiyatın imkânları vasıtasıyla anlatılır ve aktarılır. Bu dönemde yazılan tiyatro oyunlarının da Türk Tarih Tezini

pekiştirme ve yayma işlevi taşıdığı görülür. Osmanlı'nın aradan çıkarılıp Orta Asya kökleriyle bağlantı kurmayı amaçlayan söylemin belirlediği oyunlarda köklü bir tarihe, zaferlerle dolu bir geçmişe, liderine, yurduna, bayrağına bağlı, savaşçı, akıncı bir millete yapılan vurguların, oyunların temel izlekleri olduğu söylenebilir. Aynı zamanda liderinin kimliğinde somutlaşmış ve çevresinde kenetlenmiş bir asker-millet kimliği taşıma, güçlü bir ordu ve güçlü bir devlet yapılanmasına sahip olma, kadının erkekle eşit hakları olması, bilime inanma, bağımsızlık ruhu gibi Kemalist ideolojinin ulus devletleşme sürecinde ürettiği söylemin unsurlarının tarihselliği vurgulanarak geçmiş ile şimdi arasında sürekli bir bağ kurulmaya çalışılır.

Bu bölümdeki oyunların dikkat çekici bir başka ortak özelliği ise, oyunların çoğuna önsöz yazılmış olması ve birçok metnin içinde yazar tarafından düşülen ve işlenen konunun, anlatılan sahnenin, kullanılan dekor veya gösterilen mekânın gerçek olduğunun belirten dipnotların bulunmasıdır. Okuyucu, bir tarihi gerçekliği yansıttığı iddiasında olan metnin sunduğu söylemi ve yarattığı gerçekliği sorgulamadan kabul etmesi, anlatılan geçmiş ve kimlikle bu gerçeklik bağlamında özdeşlik kurabilmesi için, sürekli kontrol altında tutulur ve metnin ürettiği algıya sorunsuzca dahil edilmeye çalışılır.

Kemalizmin dayandığı temel ilkelerden birisi olan halkçılık ve buna bağlı olarak geliştirilen köycülük hareketleri, 1930'ların başından itibaren Cumhuriyetin ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda yürüttüğü politikalarda önemli bir role sahip olur. Bu süreçte öncelikle köyün sorunlarının tespit edilmesi, köyün imarının sağlanması ve tüm sorunların kaynağı olarak gösterilen eğitimsizliğin giderilerek köylünün yetiştirilmesi, köy kalkınması projesinin ana hedefleri olarak belirlenir. Bu sorunların çözümünde köylülerin ve şehirliilerin devlete topyekün destek vermesini sağlamak ve onları harekete geçirmek için köylü ile şehirli arasında var olan

uçurumu kapatmak ve köylünün saf Türk ırkının değerlerini taşıdığını ileri sürerek köylüyü motive etmek amaçlanır. Bu yönüyle Kemalizmin köy politikalarının da romantik milliyetçi söylem tarafından belirlendiği açıktır. Türklerin anayurdu Anadolu’nun sahipleri, saf Türk köylü söylemi ile köylü, milletin “bozulmamış kanı” olarak gösterilirken, sanayileşme ve aydınlanmanın, eğitim hareketinin köyden ba laması da ulusal kalkınmanın ilk adımının köyde olduğunu işaret eder. Köy, memleketin çekirdeğini, köylü milletin özünü oluşturur. Bu nedenle Kemalizmin ulusal söylemi, köy politikalarının söylemini de ku atır

Cumhuriyetin köy politikasını yazınsal alanda üreten oyunlar, köy hayatı ve köylünün nitelikleri üzerinden bir köy ütopyası oluşturur. Öncelikle romantik ve pastoral bir tabloyla betimlenen köyün kalkınması, aydınlatılması, cehaletten kurtarılması için köylü ve  ehirliiler arasında ba layan kayna ma, daha sonra devlet denetiminde ve yönetiminde geliştirilen bir dayanışma ruhuyla güçlenir; bu yolla yürütülen köy kalkınması projesi sanattan sanayiye, eğitimden üretime kadar pek çok alanda gerçekleştirilir.

Yeni Cumhuriyet’in kurulma ve kurumsallaşma sürecinin toplum tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi için doğru davranış biçimleri sunarak resmi ideolojiye tamamlanan tiyatro oyunları, dönemin ekonomi-politi inin gerektirdiği söylemi “ o kulu bir üslupla” dile getirmeye çalışır. Bu süreçte, yazarların da anlattıkları/anlatacakları hik yelere kendilerini ne kadar kaptırdıkları, hikâyelerini ne kadar “içeriden” anlattıkları, kendilerine biçtikleri rolü “Türk ırkının hakiki faziletlerini gösterme”, “Türklerin  anlı ve büyük tarihini anlatma” ve “Türk’ün büyük realitesine  ekil verme” olarak tanımlamalarıyla anlaşılır. Böylece yazarların, anlatıyı “duygularıyla” takip edecek, anlatılanların doğruluğunu ve geçerliğini sorgulamadan kabul edecek ve anlatıyı kendisi gibi “içerden” görecek bir okur tipi

tasarladığını söylemek mümkündür. Ve metinlere böyle bir amaç yüklendikten sonra tiyatronun kurgusal, yapısal, biçimsel, herhangi teknik ve estetik bir konuda yetkinlik, en azından yeterlilik arz etmesi de öncelikli olarak beklenmeyecektir. Zaten yazarların böyle bir amacı da iddiası da yoktur. Eserlerin, teknik olarak kusurlu olsa da samimiyet, inan, duyuş ve heyecanı barındırması nedeniyle hoş görülebileceği düşünülür. Yazarlar bu işin sanatkarı olmadıklarını, tiyatro yazarlığı konusundaki “acizlerini” ifade etmekten de çekinmezler. Yazdıkları metni “piyesçik” olarak tanımlamaları, yazarın tiyatro yazarlığı konusundaki çekingenliğini ve yetersizlik hissini ortaya çıkarır. Fakat yazarın “iyi niyeti” ve eserlerin yüklendikleri önemli işlev, her türlü teknik aksaklığın görmezden gelinmesi için yeterlidir.

Metin üzerinde önemsizleştirilen teknik ve yapısal unsurlar, sahneleme sürecinde de birincil değer taşımaz. Oyunların mümkün olduğunca çok yerde ve çok defalar oynanması, mümkün olduğunca çok kişiye ulaşarak izleyicilerin, oyunun eklemlendiği ideolojiye tamamlanması açısından gereklidir. Halkevleri, Halkodaları salonlarında, köy meydanlarında, okullarda, oyunların kaç defa, kaç kişilik ortamlarda oynanırsa daha çok izleyiciye ulaşılacağı hesaplarının yapıldığı bir dönemdir söz konusu olan. Ve yazar, dış dünyanın “gerçekliğine” dair ürettiği bilgilerin, muhataba en hızlı ve etkili biçimde ulaşabilmesi amacıyla, aracı mümkün olduğunca pratik bir yol olarak tasarlar. Böylece yazarlar oyunun sahnelenmesi ve izlenmesi uğruna tiyatronun “haklarından” vazgeçerler.

Dolayısıyla oyunların, Kemalist söylemin halka ulaşmasında sadece bir vasıta olarak görüldüğü anlaşılırken, bazen “sen,” bazen “biz”, “okur”, gibi hitaplarla ifade edilen muhatabın da metinde anlatılanları takip ederken öğrenecek, benimseyecek, gündelik hayatına uygulayacak, ikna edilmesi, harekete geçirilmesi ve Kemalist kalkınma projesine gerekli tabanı yaratması beklenen bir kitle olarak tasarlandığı

anlaşıyor. Millet bilincine sahip, Türk kimliğinin özelliklerine vakıf, dönemler içinde değişen koşullara göre karşılaşılan yeni sorunların çözümünde Kemalizmin ilkelerinden ayrılmayacak, bu süreçte ait olduğu tarihin, kimliğin ve özün gerektirdiği eylem ve davranışlarda bulunacak, tarihinin ve kimliğinin gelecek kuşaklarda da devamını sağlayacak bir kitledir söz konusu olan. Kemalizmin modern ulus devlet inşası sürecinde milleti bir nevi çocuk-millet olarak gören ve ilk başta onu eğitmeyi önemseyen söylemi, bu söyleme eklemlenen tiyatronun muhatabının özelliklerini de belirleyen temel unsur haline gelir.

Oyunların hâkim iktidarın söylemini halka iletme işlevi, güçlü propaganda boyutu, içeriğe ve üsluba sinen kuvvetli romantizmi, üretimi aşamasında halka mümkün olduğunca hızlı ve etkili ulaşmasının göz önünde bulundurulması nedeniyle teknik, estetik, kurgu, sahneleme gibi türe yönelik özelliklerinin ihmal edilmesi; bugün için söz konusu metinlerin sadece yazıldıkları dönemin ideolojisini yansıtmak açısından, göreceli bir değer taşıyabilmesine neden oluyor.

KAYNAKÇA

- Adak, Hülya. "National Myths and Self-Narrations: Mustafa Kemal's Nutuk and Halide Edip's Memoirs and the Turkish Ordeal". *The South Atlantic Quarterly* 102: 2/3. (2003): 509-525.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev. Yavuz Alogan. 2. Baskı. İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999.
- Altınay, Ayşe Gül. Tanıl Bora. "Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin. cilt: 4. 2. baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. s. 140-155.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2003.
- And, Metin. *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- _____. *50 Yılın Türk Tiyatrosu*. 2. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1973.
- Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler*. Çev. İskender Savaşır. 4. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.
- Anderson, Perry. *Gramsci, Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*. Çev. Tarık Günersel. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2007.
- Arar, İsmail. *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*. İstanbul: Baha Matbaası, 1963.
- Arat, Yeşim. "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Atatürk, Kemal *Nutuk 1919-1927*, Yay. Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. cilt 1. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1952.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. cilt 2. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları. 1952.
- Ayas, Nevzad. *Türkiye Cumhuriyetinde Milli Eğitim: Kuruluşlar ve Tarihçeler*.

Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948.

Aydın, Suavi. “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. cilt: 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 344-370.

———. “Milli Sır”. *Resmi Tarih Araştırmaları 5: Nutuk*. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008. 105-117.

———. *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.

Bağla, Lusin. “Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu”. *Birikim* 23 (1973): 84-92.

Belge, Murat. *Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

Beriş, Hamit Emrah. *Tek Parti Döneminde Devletçilik*. Ankara: Liberte Yayınları, 2009.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş. 11. Baskı. İstanbul: YKY, 2007.

Bora, Tanıl. “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”. *Toplum ve Bilim* 71 (1996): 168-193.

———. “Nutuk ve Milliyetçilik”. *Resmi Tarih Araştırmaları 5: Nutuk*. Ed. Fikret Başkaya, Mete K. Kaynar. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, 2008. 117-138.

Boyacıoğlu, Levent. “Tek Parti Döneminde İnkılap Temsilleri”. *Tarih ve Toplum* 102 (1992): 30-37.

Carlyle, Thomas. *Kahramanlar*. çev. Reşat Nuri Güntekin. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1947.

Chatterjee, Partha. *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. Çev. Sami Oğuz. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

———. *Ulus ve Parçaları*. Çev. İsmail Çekem. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

CHP Halkevleri Talimatnamesi. Ankara: Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1934.

Copeaux, Etienne. *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Çağatay, Soner. “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”.

- Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. cilt:4. Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. 245-262.
- Çeçen, Anıl. *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Çetin, Halis. *Modernleşme Krizi*. Ankara: Orion Yayınları, 2007.
- Çıkla, Selçuk. “Cumhuriyet’in Onuncu Yıldönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar”. *Turkish Studies* 1 (2006): 45-63.
- Demirci, Dr.H.Aliyar. “Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56 (2003): 55-78.
- Demirhan, Dr. Nezahat. “Türkiye’nin Onuncu Yıl Kutlamaları”. www.atam.gov.tr/index.php?Page=dergi_icerikler&icerikNo=682.
- Dilaçar, Abdullah. *Türkiye’de Dil Özleşmesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969.
- Dilmen, Necmi. *Türk Tarih Tezi’nde Güneş-Dil Teorisinin Yeri ve Değeri*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.
- Dinç, Sait. “Atatürkçü Düşünce Sistemine Göre Halkçılık İlkesi”, www.turkoloji.cukurova.edu.tr/ATATURK/.../sait_dinc_ataturkcu_dusunce_sistemi_halkcilik_ilkesipdf. s. 1-12.
- Dobrenko, Evgeny. *The Making of the State Writer*. California: Stanford University Press, 2001.
- Doğaner, Yasemin. “Cumhuriyet’in Onuncu Yıl Kutlamaları”. www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/cumhuriyet_toren.pdf. s. 1-19.
- Eagleton, Terry. *İdeoloji*. çev. Muttalip Özcan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Edensor, Tim. *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford: Berg, 2002.
- Efe, Fehmi. *Dram Sanatı Göstergelerin Evreni*. İstanbul: Dharma Yayınları, 2006.
- Ergun, Doğan. *Ulusal Kişilik*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.
- Eroğlu, Prof. Dr. Hamza. *Atatürk ve Devletçilik*. Ankara: Olgaç Matbaası, 1982.
- Ersanlı, Büşra. *İktidar ve Tarih, Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu 1929-1937*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Flood, Christopher G. *Political Myth*. New York: Routledge, 2002.
- Foucault, Michel. *Büyük Kapatılma Seçme Yazılar* 3. Yay.Haz. Ferda

- Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2000.
- _____. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Kitabevi, 1992.
- _____. *Toplumu Savunmak Gerekir*. Çev. Şehsuvar Aktaş. 2. Baskı. İstanbul: YKY, 2003.
- Gellner, Ernest. *Milliyetçiliğe Bakmak*. çev. Nalan Soyarık, Saltuk Özertürk, Simten Coşar. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- _____. *Uluslar ve Ulusçuluk*. çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksoy Özdoğan. İstanbul: Hil Yayınları, 2008.
- Gençkaya, Ömer Faruk. *Eğitimin Başkenti Ankara*. Ankara: Türk Eğitim Vakfı Yayınları, 2008.
- Geras, Norman “Althusser’in Marksizm Anlayışı: Bir Değerlendirme”. *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*. der: Kemali Saybaşı. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Gramsci, Antonio. *Hapishane Mektupları*. Çev. Attila Tokatlı. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1966.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları, 1991.
- Göstergebilim Tartışmaları*. Yay. Haz. Prof. Dr.Esen Onat. Doç. Dr. Sercan Özgencil Yıldırım. İstanbul: Multilingual, 2001.
- Gülcan, Yılmaz. *CHF 1923-1946*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Gürallar Yeşilkaya, Neşe. *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- _____. “Halkevleri”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. cilt: 2. Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 113-116.
- Harvey, A.D. “Towards a Social Theory of Artistic Change”. *Literature into History*. Macmillan Press, 1988.
- Irmak, Coşkun. *Ulusal Tiyatro ve Ulus Devlet*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları, 2006.
- İnan, Afet. *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: y.y. 1972.
- _____. *Gazi M. Kemal ve Türk Tarih Kurumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.

- İnsel, Ahmet. “Giriş”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*. cilt: 2. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. s. 17-29.
- İpşiroğlu, Zehra. *Tiyatroda Alımlama*. İstanbul: Papirüs, 2004.
- Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.
- Kalaycıoğlu, Ersin. Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Kalkan Kocabay, Hasibe. *Gerçek(lik)le Yüzleşmek: Belgesel Tiyatro ve Politik Tiyatro Geleneği*. İstanbul: Papirüs Yayınları, 2003.
- Kalkan, S.K. “Cumhuriyet Devrinde Tiyatro Hareketleri ve Halkevleri”. *Yeni Türk* 71. 470-476.
- Kandiyoti, Deniz. “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”. *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Kaplan, İsmail. “Milli Eğitim İdeolojisi”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. cilt:4. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. 788-800.
- Kara, Adem. *Halkevleri*. Ankara: 24 Saat Yayıncılık, 2006.
- Karadağ, Nurhan. *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Karaömerlioğlu, Asım. “Köy Enstitüleri,”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*. cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. 286-298.
- Karaömerlioğlu, Asım. *Orada Bir Köy Var Uzakta, Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Karaömerlioğlu, Asım. “Tek Parti Döneminde Halkçılık”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. cilt 2. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 272-284
- Kavanagh, James H. “İdeology”. *Critical terms for Literary Study*. ed. Frank Lentricchia, Thomas McLaughlin. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Kılıç, Engin. “Kemalist Perspectives in Early Republican Literary Utopias”. *New Perspectives On Turkey* 36. (2007). 53-69.
- Kocabay, Hasibe Kalkan. *Gerçek(lik)le Yüzleşmek, Belgesel Tiyatro ve Politik Tiyatro Geleneği*. İstanbul: Papirüs, 2003.

- . *Tiyatroda Göstergebilim*. İstanbul: E Yayınları, 2008.
- Koçak, Cemil. *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye 1908-1980: Siyasal Tarih (1923-1950)*. der. Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- Kongar, Emre. *Atatürk ve Devrim Kuramları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.
- . *21. Yüzyılda Türkiye-2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.
- Konur, Tahsin. *Devlet-Tiyatro İlişkisi*. Ankara: Dost Kitabevi, 2001.
- Köker, Levent. *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Köroğlu, Erol. *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918:)* *Propagandadan Milli Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Köymen, Nusret Kemal. *Halkçılık ve Köycülük*. Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi, 1934.
- . *Köycülük Esasları*. Ankara: Tarık Edip Kütüphanesi, 1934.
- Kurtkaya, Alim. “Harf İnkılabı Sonrasında Halk Eğitimi”. *Cumhuriyet Dönemine Genç Bakışlar*. yay.haz. Prof. Dr. A. Emel Kefeli, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Ercan Karakoç. IQ Kültür. İstanbul: Sanat Yayıncılık, 2008.
- Kuruluşlarının Yıldönümünde Halkevleri*. yay.haz. Tarhan Erdem, İ. Selçuk Erez, İstanbul: CHP İl Gençlik Kolu, 1963.
- Laclau, Ernesto. Cahantal Mouffe. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. çev. Ahmet Kardam. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Laclau, Ernesto. *Emancipatios*. New York: Verso, 1996.
- . *İdeoloji ve Politika*. Çev. Hüseyin Sarıca. 2. Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, 1998.
- Critical Terms for Literary Study*. Ed. Lentricchia, Frank. McLaughlin, Thomas. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Lincoln, Bruce. *Discourse and the Construction of the Society*. New York: Oxford University Press, 1989.
- Lüküslü, Demet. *Türkiye’de Gençlik Miti: 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Malvano, Laura. “The Myth of Youth in Images: Italian Fascism”. *A History of*

Young People in The West: Stormy Evolution to Modern Times. ed. Giovanni Levi, Lean-Claude Schmitt. Boston: Harvard University Press, 1999.

Mardin, Şerif. *İdeoloji*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1982.

———. *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*. Der. Mümtazer Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Marx, Karl. Engels, Frederic. *Alman İdeolojisi*. Çev. S.Belli. İstanbul: Sol Yayınları, 1987.

Michaud, Eric. “Soldiers of an İdea: Young People Under the Third Reich”, *A History of Young People in The West: Stormy Evolution to Modern Times*. ed. Giovanni Levi, Lean-Claude Schmitt. Boston: Harvard University Press, 1999.

Milas, Herkül. *Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Mungan, Murathan. “Gramsci’nin Consensus Kavramının Günümüzde Tiyatro İçeriği Açısından Kazandığı Önem”. *70’lerin Birikimi* 50-51 (1979): 62-66.

Nutku, Özdemir. *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*. İstanbul: Özgür Yayınları, 1999.

Oba, Doç. Dr. Ali Engin. *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1995.

Özbek, Sinan. *İdeoloji Kuramları*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2003.

Özdoğan, Günay Göksu. *Turan’dan Bozkurt’a: Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931-1946*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Öztürkmen, Arzu. *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Özyürek, Esra. *Modernlik Nostaljisi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.

Parla, Taha. *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku*. Ed. Fikret Başkaya, Mete. K. Kaynar. cilt: 3. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

———. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Koorperatizm*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Pavis, Patrice. *Gösterimlerin Çözümlemesi*. Çev. Şehsuvar Aktaş. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

Ransom, John S. *Foucault’s Dicipline*. Durham and London: Duke University Press, 1997.

- Sabuncu, Başar. “Tiyatronun İdeolojik Eleştirisine Giriş”, *Birikim* 6 (1975): 40-46.
- Sadoğlu, Hüseyin. *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Saraçgil, Ayşe. *Bukalemun Erkek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Schechner, Richard. *Performans Studies*. New York and London. Routledge, 2006.
- Sınmaz-Sönmez, Dr.Cahide. “Cumhuriyet’in Onuncu Yıldönümü Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 33-34 (2004) :89-101.
- Suleiman, Susan Rubin. *Authoritarian Fictions-The Ideological Novels as a Literary Genre*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press, 1983.
- Şener, Sevdâ. *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*. 4. Baskı. Ankara: Dost Kitabevi. 2006.
- . *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Tiyatrosu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Şenoğlu, Kemal. *Mayatepek Raporları Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.
- Şimşek, Sefa. *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri (1932-1951)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- Tanilli, Server. *Değişimin Diyalektiği ve Devrim-Marksizm Üzerine Yeni Düşünceler*. 7. Baskı. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Tanju, İsmail. *Teatral İdeoloji*. İstanbul: Sorun Yayınları, 1995.
- Tarih 1839-1939*. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş. İstanbul: Tüsiad Yayınları, 2006.
- Taşkın, Yüksel. “Kemalist Kültür Politikaları Açısından Türk Tarih ve Dil Kurumları”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. cilt: 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 419-425.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.
- Üstel, Füsün. *Makbul Vatandaşın Peşinde*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- . “Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmi Yurttaş Profiline Evrimi”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. cilt:4. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. 2. Baskı. İstanbul:

İletişim Yayınları, 2003. 275-293.

———. *Türk Ocakları (1912-1931)*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Yeğen, Mesut. “Kemalizm ve Hegemonya”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. cilt: 2. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 56-74.

Yıldız, Ahmet. “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*”. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner Gönen. 12. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

OYUNLAR İÇİN KAYNAKÇA

Ahmet Naim, Celal Edip. *Uzun Mehmet*. Ankara: Ulus Basımevi, 1938.

Aka Gündüz. *Gazi Çocukları İçin*. İstanbul: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1933.

—————. *Mavi Yıldırım*. Ankara: Cumhuriyet Halk Fırkası Temsil Neşriyatı, 1934.

—————. *Yarım Osman*. Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933.

Ali Kazanoğlu. *Alp Aslan*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1948.

Ali Zühtü, Müçteba Salahattin. *Tarih Utandı*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.

Askun, Vehbi Cem. *Atatürk Köyünde Uçak Günü*. Ankara: Ulus Basımevi, 1936.

Burhan Cahit. *Gavur İmam*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.

Candar, Avni. *30 Ağustos*. Ankara: Ulusal Matbaa, 1940.

Çağlar, Behçet Kemal. *Attila*. Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Çakmak, İbrahim Tarık. *Bozkurt*. İstanbul: Remzi Kitaphanesi, 1935.

[Çamlıbel] Faruk Nafiz. *Akın*. Ankara: Ankara Halkevi Yayınları, 1932.

Çamlıbel, Faruk Nafiz. *Ateş*. İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1939.

—————. *Kahraman*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1965.

[Çamlıbel] Faruk Nafiz. *Özyurt*. Ankara: Hâkimiyeti Milliye Matbaası, 1932.

Dölen, Şükrü. *Tarih Bizim*. Çankırı? : Çankırı V. Matbaası, 1943.

Ergenekon, M. Kemal. *Attila*. yayl. y. : y.y, 1935?.

Eruluç, Yusuf Sururi. *Bir Gönül Masalı*. İstanbul: Ahmed İhsan Basımevi, 1937.

Galip Naşit. *Destan*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.

- Güntekin, Reşat Nuri. *Vergi Hırsızı*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.
- _____. *İstiklal*. İstanbul: Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 1953.
- Gürler, Celal Sıtkı. *Eğitmen*. Ankara: Ulusal Matbaa, 1940.
- Gürtunca, M.F. *Zafer Yıldızları-İnkılaplarımız*. İstanbul: Ülkü Basımevi, 1943.
- Hakkı Günal. *Bozkurt*. Zonguldak: Bingöl Matbaası, 1941.
- Halit Bedi. *İnkılap Yolu*. Balıkesir: Türk Dili Neşriyatı, 1934.
- Halit Fahri. *On Yılın Destanı*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1933.
- H. İlhan. *Gün Doğarken*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi, 1933.
- Hüsamettin Şemsi. *Kurtuluş*. Bilecik: Bilecik Halkevi Basımevi, 1936.
- Işın, Hüsamettin. *Atatürk'e İlk Kurban*. İstanbul: Bozkurt Matbaası, 1935.
- Kalkan, Saim Kerim. *Vatan ve Vazife*. Ankara: Ulus Basımevi, 1938.
- Kısakürek, Veysi. *Kurtuluş*. yayl.y: y.y., 1951?.
- Lav, E. *Karagöz Step'te*. Ankara: Ankara Ulusal Matbaası, 1940.
- Muharrem Gürses. *Köroğlu*. İstanbul: y.y, 1945.
- Münir Hayri. *Bir Ülkü Yolu*. Ankara: Ankara Halkevi Yayınları, 1934.
- Nahid Sırrı. *Sönmeyen Ateş*, İstanbul: İkbâl Kitabevi, 1938.
- Nayır, Yaşar Nabi. *Mete*. Ankara: Varlık Yayınları, 1980.
- Nihat Sami. *Kızıl Çağlayan*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.
- Sunat, İ. Hakkı. *Bozkurt*. İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1947?.
- Tanseli, Naci. *Attila*. Ankara: Ülkü Basımevi, 1948.
- Tor, Vedat Nedim. *Değişen Adam*. Ankara: Ulusal Matbaa, 1941.
- Tuncer, Celal. *Devrim Yolcuları*. Ankara: CHP Gösterit Yayınları, 1937.
- Uluser, Kemal *Işık*. Ankara: Ulusal Matbaa, 1941.
- Vasfi Mahir. *On İnkılap*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1933.
- _____. *Yaman*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1933.

Vedat Nedim. *29 Birinci Teşrin*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Yayınları, 1933.

Yaşar Nabi. *Beş Devir*. Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933.

—————. *İnkılap Çocukları*. Ankara: CHF Kitabıumumiliği, 1933.

Zeliha Osman. *Vazife ve Şeref Yolu*. İstanbul: İstanbul Numune Matbaası, 1932.